СТУДИЈА ЗАШТИТЕ

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ

Београд, април 2024.

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ
ПРИРОДЕ СРБИЈЕ

СТУДИЈА ЗАШТИТЕ

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“

Београд, април 2024. године

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ
ПРИРОДЕ СРБИЈЕ

Полазећи од Плана заштите природних добара за период од три године и Годишњег плана заштите природних добара за 2023. годину, а у складу са чл. 42. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021), Завод за заштиту природе Србије је извршио вредновање подручја планине Златар и, на основу законских овлашћења, припремио Студију заштите као стручну основу којом се утврђују вредности и начин управљања подручјем предложеним за заштиту, као СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“.

Београд, април 2024. године

М. П.

Марина Шибалић

в.д. директора Завода

Предложени начин цитирања

Петраш, Д., Тимотић, М., Нешић, Д., Обрадовић, Т., Стојановић, В., Петковић, А., Дивац, М., Радаковић, М., Бједов, В., Стојадиновић, Ђ., Вучић, Ж. (2024): Студија заштите СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“. Завод за заштиту природе Србије, Београд.

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ

в.д. директора Завода	Марина Шибалић, дипл. инж. арх.
Студија заштите	СТУДИЈА ЗАШТИТЕ СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“
Координатор	Драгана Петраш, дипл. прост. планер
Субкоординатор	Мирјана Тимотић, дипл. геолог
Стручни тим	др Драган Нешић, дипл. географ – геоморфолог Тара Обрадовић, дипл. географ Мирјана Тимотић, дипл. геолог мр Верица Стојановић, дипл. биолог – ботаничар Ана Петковић, дипл.инж. шумарства Марко Дивац, маст. биолог – херпетолог Милош Радаковић, дипл. биолог – орнитолог Владан Бједов, дипл. биолог – мамолог Ђорђе Стојадиновић, дипл. биолог Жељко Вучић, дипл. прост. планер Драгана Петраш, дипл. прост. планер Весна Јовановић, дипл. правник
Картограф	Драган Каличанин, картограф-геодета
Стручна контрола	др Драгана Остојић, дипл. инж. шумарства
Коректура	Бојана Бојовић, дипл. филолог
Техничка обрада	Снежана Королија, графички дизајнер

Фотографија на насловној страни

Поглед са Велике Кршеве на Равни Златар. Фото: Ђ. Стојадиновић

САДРЖАЈ

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ЗА ПОКРЕТАЊЕ ПОСТУПКА СА ПРАВНОМ ОСНОВОМ **11**

1. ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА 13
2. СУМАРНИ ПРИКАЗ 14
3. КАРТОГРАФСКИ ПРИЛОГ ГРАНИЦА ПОДРУЧЈА СА РЕЖИМИМА 16

I ИДЕНТИФИКАЦИОНА ЛИСТА **17**

1. НАЗИВ ПРИРОДНОГ ДОБРА 19
2. ВРСТА ПРИРОДНОГ ДОБРА 19
3. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ПРИРОДНОГ ДОБРА 19
4. КАТЕГОРИЈА ПРИРОДНОГ ДОБРА ПРЕМА КЛАСИФИКАЦИЈИ НАЦИОНАЛНОГ ЗАКОНОДАВСТВА И СВЕТСКЕ УНИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ (IUCN) 21
5. МЕЂУНАРОДНИ СТАТУС ПРИРОДНОГ ДОБРА 21
6. ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ И СТВОРЕНЕ ВРЕДНОСТИ 21
7. ГРАНИЦЕ ПРИРОДНОГ ДОБРА 24
8. ПОВРШИНА 24
9. ВЛАСНИШТВО 24
10. ПОСТОЈЕЋИ АКТ О ЗАШТИТИ 25
11. ИСТОРИЈАТ ЗАШТИТЕ ПОДРУЧЈА 25

II ОПИС ПРИРОДНИХ, СТВОРЕНИХ И ПРЕДЕОНИХ ОДЛИКА **27**

1. ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ 29

1.1. Историјат истраживања 29
1.2. Положај 32
1.3. Геоморфолошке одлике 32
1.4. Геолошке одлике 40
1.5. Хидролошке одлике 42
1.6. Флористичке и вегетацијске одлике 43
1.7. Одлике шумске вегетације Златара 63
1.8. Фаунистичке одлике 74

2. ПРЕДЕОНЕ ОДЛИКЕ 89

2.1. Предеоне одлике природног добра 89
2.2. Историјат предела 91

3. СТВОРЕНЕ ОДЛИКЕ 92

3.1. Културно-историјско наслеђе 92
3.2. Насеља и инфраструктура 93
3.3. Становништво 96
3.4. Делатности 97
3.5. Ресурси 111
3.6. Анализа заинтересованих страна 114
3.7. Документација о усклађивању потреба заштите, развоја и одрживог коришћења 117
3.8. Процена социо-економских ефеката заштите, развоја и одрживог коришћења 118
3.9. Постојећа просторно-планска и пројектна документација 119

III ТЕМЕЉНЕ ВРЕДНОСТИ ПРИРОДНОГ ДОБРА 123

1. ИСПУЊЕНОСТ УСЛОВА ЗА ЗАШТИТУ 125
2. ВРЕДНОСТИ ПРИРОДНОГ ДОБРА 127
3. ЗНАЧАЈ И ФУНКЦИЈА ПРИРОДНОГ ДОБРА 129

IV ОЦЕНА СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ПОДРУЧЈА 131

1. ФАКТОРИ УГРОЖАВАЊА И ОЦЕНА УГРОЖЕНОСТИ 133

V ПРЕДЛОЖЕНИ РЕЖИМИ ЗАШТИТЕ 139

1.РЕЖИМ ЗАШТИТЕ 141
2. ОПИС ЛОКАЛИТЕТА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ I СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ 141
3. ОПИС ЛОКАЛИТЕТА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ II СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ 146
4. ОПИС ГРАНИЦА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ III СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ 162
5. КАРТОГРАФСКИ ПРИКАЗ СА УЦРТАНИМ ГРАНИЦАМА И РЕЖИМИМА ЗАШТИТЕ НА ОСНОВУ ПОДАТАКА ИЗ КАТАСТРА 165

VI КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА И МОГУЋЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА 167

1. КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ 168
2. СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ 169
3. МОГУЋЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА 173

VII НАЧИН УПРАВЉАЊА 179

1. НАЧИН УПРАВЉАЊА И ОБАВЕЗЕ УПРАВЉАЧА 181
2. ФИНАНСИРАЊЕ 182
3. ПОТРЕБНА КАДРОВСКА И ТЕХНИЧКА ОПРЕМЉЕНОСТ УПРАВЉАЧА 183
4. ПРЕДЛОГ УПРАВЉАЧА 183

VIII ЛИТЕРАТУРА 184

IX ПРИЛОЗИ **184**

X КАРТОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ 238

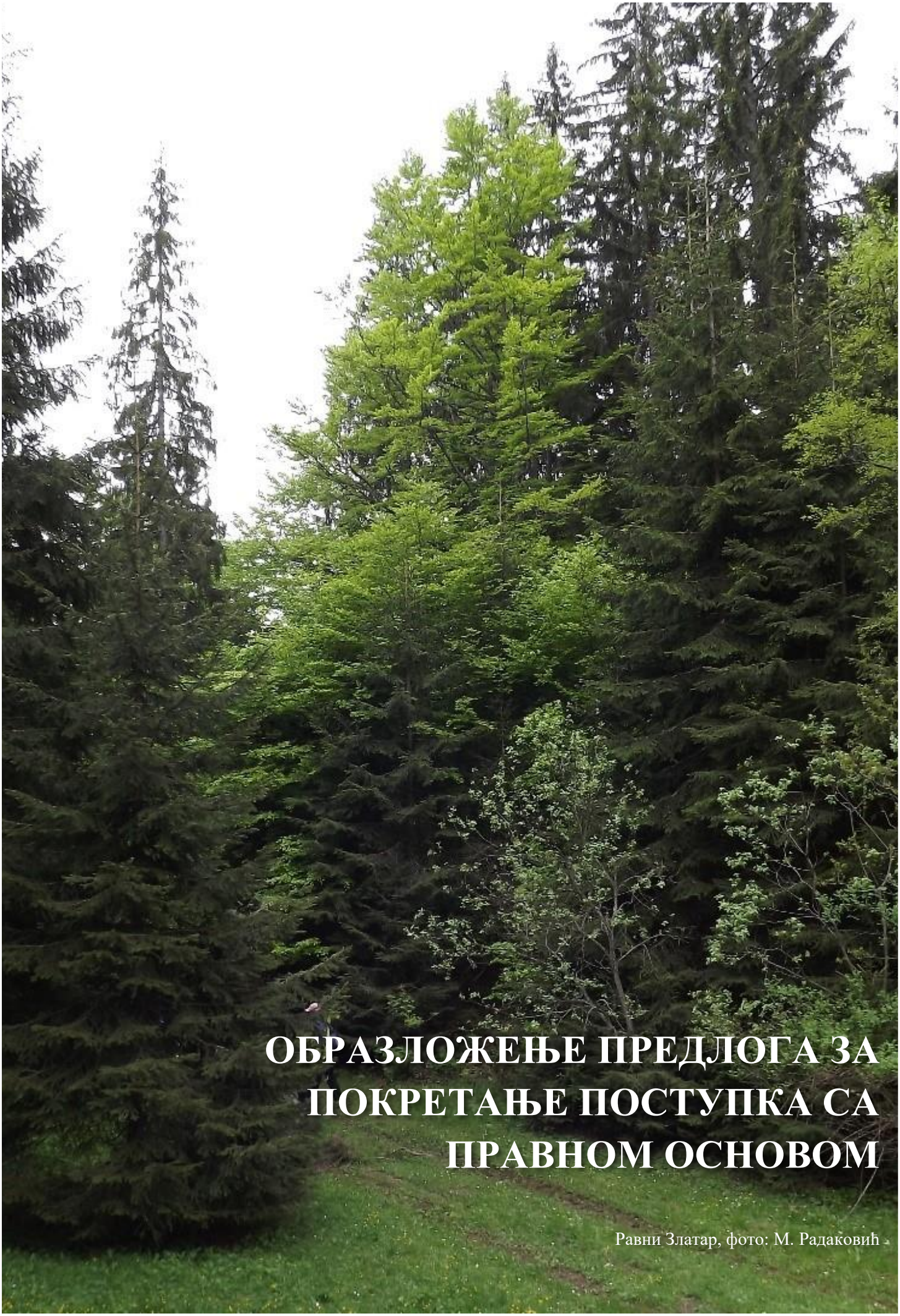

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ЗА ПОКРЕТАЊЕ ПОСТУПКА СА ПРАВНОМ ОСНОВОМ

Равни Златар, фото: М. Радаковић

1. ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА

У складу са законским прописима, Завод за заштиту природе Србије је израдио Студију заштите Специјални резерват природе „Златар“ као стручну основу за доношење акта о проглашењу заштићеног подручја.

Полазећи од Плана заштите природних добара за период од три године и Годишњег плана заштите природних добара за 2023. годину, Завод је извршио вредновање подручја планине Златар. По утврђивању испуњености критеријума за заштиту израђена је Студија заштите Специјални резерват природе „Златар“.

Препознавање подручја планине Златар као природног добра и оцена испуњености критеријума за заштиту обављени су вредновањем овог простора са становишта потреба и циљева заштите природе, а на основу критеријума: изворност (аутентичност), репрезентативност, реткост, разноликост, естетика предела и појаве. На основу извршене анализе, утврђених вредности и функција заштите, констатован је висок степен међусобне зависности елемената простора који се предлажу за заштиту, као и природне вредности које завређују успостављање заштићеног подручја и изискују потребу управљачке активности у циљу заштите и очувања.

Завод за заштиту природе Србије предлаже да део простора планине Златар буде проглашен природним добром, као заштићено подручје – Специјални резерват природе „Златар“, за који је утврђена I (прва) категорија - заштићено подручје међународног, националног, односно изузетног значаја.

Подручје које се предлаже за заштиту налази се на територији општина Пријепоље и Нова Варош. Обухвата површину од 7.864,64 ha, на којој су утврђени режими заштите I (првог), II (другог) и III (трећег) степена.

Вредновањем природне целине планине Златар, утврђено је да поседује својства специјалног резервата природе. Правни основ за доношење акта о стављању под заштиту садржан је у члану 42. став 3. Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016 и 95/2018-други закон и 71/2021), према коме се природно добро ставља под заштиту актом надлежног органа, а на основу предлога организације за заштиту природе.

Београд, 2024. године

в.д. директора Завода

Марина Шибалић

2. СУМАРНИ ПРИКАЗ

Назив	**„Златар“**
Врста	Специјални резерват природе
Категорија	I (прва) категорија Заштићено подручје међународног, националног, односно изузетног значаја
Режим заштите	I (првог), II (другог) и III (трећег) степена
IUCN Категорија	V категорија – заштићени копнени/морски предео
Међународни статус	Налази се у обухвату: - Међународно значајних подручја за птице (Important Bird Area, IBA): „Златар“ (класификациона ознака RS084), „Озрен-Јадовник“ (класификациона ознака RS065) и „Увац“ (класификациона ознака RS081), - Подручја од значаја за Заједницу pSCI „Златар“ (енгл. pSCI - Site of Community Interest), - Потенцијалних Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под називима „Златар“, „Озрен-Јадовник“и „Увац“.

Површина заштићеног подручја			
Површина укупно	Површина I (први) степен	Површина II (други) степен	Површина III (трећи) степен
7.864,64 ha	**73,92 ha**	**2.337,66 ha**	**5.453,06 ha**

Границе
ОПШТИНА НОВА ВАРОШ К.О. Брдо К.О. Дражевићи К.О. Дрмановићи К.О. Мишевићи К.О. Радијевићи ОПШТИНА ПРИЈЕПОЉЕ К.О. Аљиновићи К.О. Бискупићи К.О. Косатица К.О. Међани К.О. Милошев До К.О. Мушковина К.О. Правошево

<table>
<tr><th colspan="4">Својина</th></tr>
<tr><td colspan="4">државна: 4.051,06 ha (51,51%)
приватна: 3.716,70 ha (47,26%)
јавна: 96,87 ha (1,23%)</td></tr>
<tr><th colspan="4">Претходна заштита / Постојећа акта о заштити</th></tr>
<tr><td colspan="4">Предео нарочите природне лепоте „Парк шума - Ивље“
(Решење бр. 01-606 о стављању под заштиту државе парк - шуме на планини Златар у пределу званом Ивље у околини Водене пољане, Завода за заштиту и научно проучавање природних реткости, 25.11.1958. године)</td></tr>
<tr><th colspan="4">Географски положај</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Надморска висина (m)</td><td rowspan="3">Централна тачка</td><td colspan="2">WGS84/UTM пројекција</td></tr>
<tr><td>Y</td><td>X</td></tr>
<tr><td>740 – 1.625</td><td>402 885</td><td>4 804 377</td></tr>
<tr><th colspan="4">Предлог управљача</th></tr>
<tr><td colspan="4">ЈП „Србијашуме“, Булевар Михајла Пупина 113, 11070 Нови Београд</td></tr>
</table>

3. КАРТОГРАФСКИ ПРИЛОГ ГРАНИЦА ПОДРУЧЈА СА РЕЖИМИМА

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ
"ЗЛАТАР"

КАРТА РЕЖИМА ЗАШТИТЕ

1 : 100 000

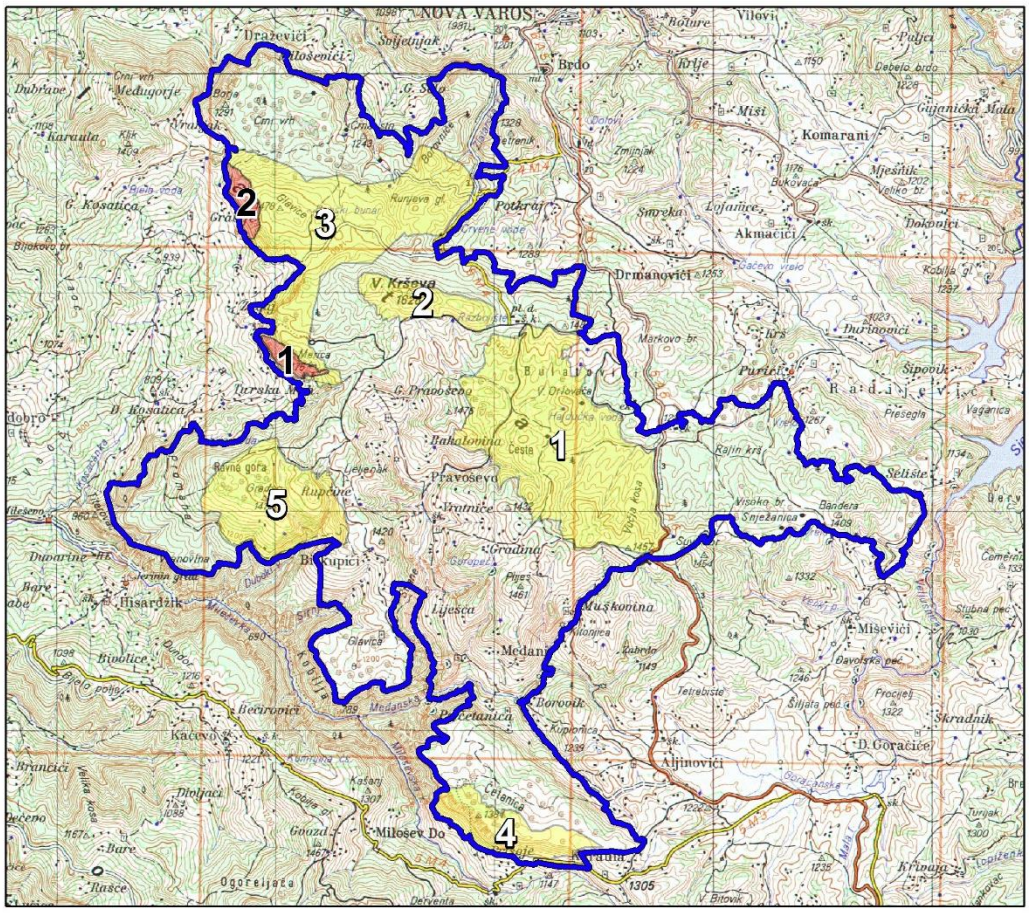

Легенда:

Граница СРП Златар

Режим заштите I степена (локалитети)

1. Велика Мерица
2. Велика стена

Режим заштите II степена (локалитети)

1. Ивље-Орловача-Честе
2. Велика Кршева
3. Крња Јела-Руњева глава
4. Четаница
5. Бојанов крај

Режим заштите III степена

I ИДЕНТИФИКАЦИОНА ЛИСТА

Гребен Златара, фото: Ђ. Стојадиновић

1. НАЗИВ ПРИРОДНОГ ДОБРА

„Златар“

2. ВРСТА ПРИРОДНОГ ДОБРА

Специјални резерват природе

„Специјални резерват природе је подручје са неизмењеном или незнатно измењеном природом, од нарочитог значаја због јединствености, реткости или репрезентативности, а које обухвата станиште угрожене дивље врсте биљака, животиња и гљива, без насеља или са ретким насељима у којима човек живи усклађено са природом, намењено очувању постојећих природних одлика, генског фонда, еколошке равнотеже, праћењу природних појава и процеса, научним истраживањима и образовању, контролисаним посетама и очувању традиционалног начина живота.” Закон о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021).

3. ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ ПРИРОДНОГ ДОБРА

Специјални резерват природе „Златар“ налази се у југозападној Србији. Његова северна граница прати долину реке Бистрице, стрмо се издижући изнад магистралног пута Нова Варош – Пријепоље. На истоку граница делимичном прати регионални пут Нова Варош – Сјеница, од кога се одваја у правцу Радијевића где се спаја са границом Специјалног резервата природе „Увац“, односно са приобаљем реке Вељушнице. Према југу, граница прати северни обод Аљиновачког поља према крашкој површи Четаници, одакле наставља северним ободом Специјалног резервата природе „Клисура Милешевке“. Западну границу чине стрми одсеци Равног Златара – Велика стена, Точила и Велика Мерица, све до Црног врха.

Географски посматрано, подручје Златара простире се између 43° 18' 59" и 43° 27' 2" северне географске ширине и између 19° 43' 23" и 19° 54' 23" источне географске дужине.

Административно-територијално Специјални резерват природе „Златар“ припада Златиборском управном округу. Према утврђеним границама налази се на територији општина: Нова Варош (на катастарским општинама: *Брдо, Дражевићи, Дрмановићи, Мишевићи и Радијевићи)* и Пријепоље (на катастарским општинама: *Аљиновићи, Бискупићи, Косатица, Међани, Милошев До, Мушковина и Правошево)*.

Удаљеност заштићеног подручја у km у односу на веће градове у Србији:

Градови	Удаљеност у km
Београд	260
Нови Сад	350
Ниш	260
Ужице	65

Централна тачка по WGS84/UTM пројекцији је дефинисана координатама X = 402885, Y = 4804377, а по Гриничу - E 19° 48' 4", N 43° 23' 10".

Координате граничних и централних тачака према WGS84/UTM пројекцији:

Тачка	X	Y	E	N
N	399358	4811589	19° 45' 22"	43° 27' 2"
S	405298	4796616	19° 49' 56"	43° 18' 59"
E	411411	4803083	19° 54' 23"	43° 22' 31"
W	396557	4803438	19° 43' 23"	43° 22' 36"
C	402885	4804377	19° 48' 4"	43° 23' 10"

КАРТА ПРИРОДНОГ ДОБРА СА W, N, E, S И ЦЕНТРАЛНОМ ТАЧКОМ

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ
"ЗЛАТАР"

КАРТА РЕЖИМА ЗАШТИТЕ

1 : 100 000

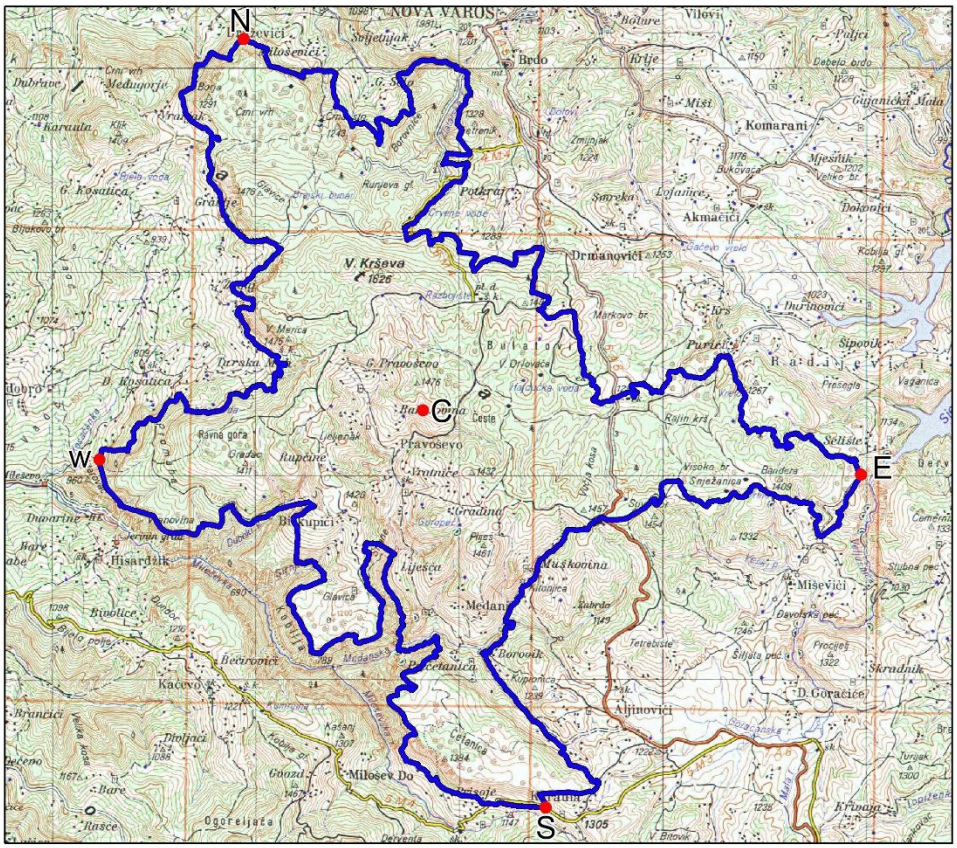

Легенда:

Граница СРП Златар

4. КАТЕГОРИЈА ПРИРОДНОГ ДОБРА ПРЕМА КЛАСИФИКАЦИЈИ НАЦИОНАЛНОГ ЗАКОНОДАВСТВА И СВЕТСКЕ УНИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ (IUCN)

I категорија – Заштићено подручје међународног, националног, односно, изузетног значаја

Правилник о критеријумима вредновања и поступку категоризације заштићених подручја („Службени гласник РС“, бр. 97/2015)

IUCN Категорија IV – Подручје управљања стаништем или врстом
Category IV – Habitat/species management area

„Категорија IV заштићених подручја намењена је заштити тачно одређене врсте или станишта, и управљање њиме је усмерено према том циљу. Подручја заштићена у овој категорији често, иако не нужно, захтевају спровођење редовних управљачких активности усмерених на очување врсте или одржавања станишта.”

Водич за примену IUCN категорија управљања
за заштићена подручја, WCPA, IUCN, 2008, Гланд, Швајцарска.
(*Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*,
WCPA, IUCN, 2008, Gland, Switzerland)

5. МЕЂУНАРОДНИ СТАТУС ПРИРОДНОГ ДОБРА

Специјални резерват природе „Златар“ се налази у границама три међународно значајна подручја за птице (Important Bird Area, IBA): „Златар“ (класификациона ознака RS084), „Озрен-Јадовник“ (класификациона ознака RS065) и „Увац“ (класификациона ознака RS081) идентификована 2020. године од стране глобалне организације за заштиту дивљих врста птица BirdLife International.

Специјални резерват природе Златар се налази на листи подручја од значаја за Заједницу pSCI „Златар“ (енгл. pSCI - Site of Community Interest), и његово стање је неопходно очувати и унапредити у складу са прописима Европске уније, односно Директивом о стаништима (The Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora). https://daphne.sk/Natura2000Serbia/pSCIs1.php).

Такође, заштићено подручје је потенцијално NATURA 2000 подручје pSCI „Златар“ (станишта ацидофилних шума смрче планинског до аплијског појаса – NATURA 2000 (код 91K0) и илирске шуме букве NATURA 2000 (код 9410)).

6. ОСНОВНЕ ПРИРОДНЕ И СТВОРЕНЕ ВРЕДНОСТИ

Планина Златар захвата пространу природну целину на југозападу Србије, у зони Старог Влаха. То је планински масив са јасно израженом хидрографском границом коју на северу чини долина и ток реке Бистрице, на западу Лима, на југу и југоистоку Милешевске реке, а на истоку Увца.

У оквиру опште морфологије рељефа Златара и његове околине, својство доминације планинских висоравни део је опште појаве разоја високих флувио-денудационих површи овог дела Динарске висије (Цвијић, 1924). Поред тога, рељеф Златара је настао и развијао се у условима хетерогене литолошке грађе офиолитске асоцијације стена и стога је значајан као пример развоја рељефа у стенским комплексима који су некада чинили делове океанске коре и горњег омотача земље. Структурни елементи рељефа су последица неотектонике, док код егзогеног рељефа апсолутно доминира нормална речна морфологија, а модификовани карст је специфичних услова генезе и недовољно је истражен. Значајна појава на Златару је и развој падинских процеса.

Према геотектонској подели, Златар припада унутрашњим Динаридима. Његову подлогу чине претежно седименти мезозојске старости. Заступљени су средњетријаски кречњаци и дијабаз – рожначка формација, јурске старости, у којој се јављају мањи блокови магматских стена, дијабаза.

Природне и предеоне вредности заштићеног подручја резултат су комплексног утицаја физичко-географских чинилаца, климатских прилика, али и тектонских и геоморфолошких особености. Наведени чиниоци су условили да темељну вредност Специјалног резервата природе „Златар“ представља шумска вегетација. Од укупне површине заштићеног подручја од 7.864,64 ha, под шумском вегетацијом се налази 78,90%, односно 6.207,60 ha.

Шумску вегетацију овога подручја одликује присуство различитих типова шума, међу којима је нарочито вредан и изражен појас смрчевих шума. Смрчеве шуме на Златару су добро очуване, одличног су квалитета и високог узгојног облика. Најраспрострањеније су на Равном Златару, као и у северном и централном делу. Заступљене су кроз три доминантна типа, и то: планинске шуме смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum*), шуме смрче и јеле (*Abieti-Piceetum serbicum*) и мешовите тродоминантне шуме смрче, јеле и букве (*Piceo-Fago-Abietetum*). Смрчеве шуме се јављају и у комбинацији са белим бором (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*), док се фрагментално јавља и заједница са брезом *Betula pendula* и јасиком *Populus tremula*. На мањим површинама заступљене су и: шуме китњака и цера (*Carpino petraeae-cerridis)*, шуме црног јасена и белог граба (*Orno-Ostryetum carpinifoliae)*, шуме китњака и граба (*Querco-Carpinetum*), брдске шуме букве (*Fagetum moesiacae submontanum*) и планинске шуме букве (*Fagetum montanum serbicum*). Наведене шуме сврставају се у категорију репрезентативних станишта на подручју Србије, а поједине спадају у „приоритетне типове станишта” доминантно изграђене од ендемичних врста биљака, фрагилних станишта услед слабе и споре обновљивости.

Шумске састојине су изграђене од укупно 52 врсте дендрофлоре, од којих се према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, у категорији „заштићена дивља врста” налази осам дрвенастих врста: бреза (*Betula pendula* Roth), клека (*Juniperus communis* L.), дивља ружа (*Rosa canina* L.), ситнолисна липа (*Tilia cordata* Mill.), бела липа (*Tilia tomentosa* Moench.), бели глог (*Crataegus monogyna* Jacq), дрен (*Cornus mas* L.) и језичаста кострика (*Ruscus hypoglossum* L.). На списку врста дрвећа које спадају у категорију ретких, реликтних, ендемичних или угрожених врста (TBFRA, 2000) налази се 16 врста овог подручја, од којих је једна реликтна - црни граб (*Ostrya carpinifolia* Scop.), док је 15 врста категорисано као ретке и угрожене: бреза (*Betula pendula* Roth), јавор млеч (*Acer platanoides* L.), маклен (*Acer monspessulanum* L.), брдски брест (*Ulmus montana* With.), пољски брест (*Ulmus minor* Miller), јаребика (*Sorbus aucuparia* L.), мукиња (*Sorbus aria* (L.)Cr.), брекиња (*Sorbus torminalis* (L.)Cr.) и сл.

У заштићеном подручју је забележено присуство 871 биљне врсте (што чини четвртину целокупне флоре Србије), које овом подручју дају посебност на основу које се оно издваја од суседних крајева Србије. Од укупног броја врста биљака, 177 има национални и међународни значај, а 125 су заштићене према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива. Од укупног броја заштићених врста 28 је строго заштићено, као: *Allium fuscum* (сивосмеђи лук), *Anemone sylvestris* (шумска саса), *Callitriche stagnalis* (водена брадица), *Dactylorhiza incarnata* subsp. *Incarnata* (усколисни каћунак), *Echium russicum* (змијоглавка) и *Neottia cordata* (чопотац), а 97 је у категорији заштићених: *Achillea millefolium* (хајдучка трава), *Allium ursinum* (сремуш), *Althaea officinalis* (бели слез), *Asarum europaeum* (копитњак), *Centaurium erythraea* (кичица), *Cornus mas* (дрен), *Crataegus monogyna* (једносемени глог) и *Fragaria vesca* (шумска јагода). Такође, забележено је 29 ендемичних врста, као што су: *Asyneuma pichleri* (косица), *Betonica scardica* (чистац шарпланински), *Campanula sparsa* (звонце), *Centaurea stoebe* (петровска ружа), *Cytisus procumbens* (жутилица полегла), *Dianthus cruentus* (каранфилић) и *Edraianthus graminifolius* (звончић), као и 39 реликтних врста: *Anemone sylvestris* (шумска саса), *Aremonia agrimonoides* (павловац), *Aruncus dioicus* (суручица), *Asarum europaeum* (копитњак), *Corallorhiza trifida* (кораљуша), *Epimedium alpinum* (девет Југовића), *Eriophorum latifolium* (ветрогон) и *Erythronium dens-canis* (пасји зуб). На заштићеном подручју је забележена 31 врста орхидеја. Посебно је значајно присуство врсте *Epipogium aphyllum* Sw (надбрадац), које у Србији има на површини од само 10 × 10 km UTM квадрата.

Забележено је укупно 128 врста птица, што представља око 34,6% од укупног броја врста птица (више од 370) регистрованих у Србији (Шћибан и сар. 2015; Šćiban i sar. 2015/2016; Đorđević i sar. 2015/2016; Šćiban i Trnovac, 2015/2016; Medenica, 2015/2016; Мареш и Рајковић, 2021, Spremo et all. 2022, Szekeres et all. 2022, Farkas et all. 2023). Од 128 врста, 106 има статус гнездарице, док су 22 врсте редовно присутне током целе године, али се не гнезде већ су гнездарице суседних подручја или су присутне само током сеобе, зимовања и/или лутања. Укупно 31 врста се налази на додатку I Директиве о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parlament and of the Council on the conservation of wild birds), што је подручје Златара сврстало у обухват три потенцијална Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под називом „Златар“, „Озрен-Јадовник“ и малим делом „Увац“, у оквиру еколошке мреже NATURA 2000. Најзначајније гнездарице су: мала сова *Glaucidium passerinum*, гаћаста кукумавка *Aegolius funereus*, дугорепа сова *Strix uralensis*, белоглави суп *Gyps fulvus*, велики тетреб *Tetrao urogallus*, тропрсти детлић *Picoides tridactylus*, планински детлић *Dendrocopos leucotos*, осичар *Pernis apivorus*, змијар *Circaetus gallicus* и прдавац *Crex crex*. За великог тетреба Златар је једно од 3-5 подручја у Србији у којима борави или се гнезди. Део гнездеће колоније из клисуре реке Милешевке гнезди се на литицама Четанице, а која није у границама Специјалног резервата природе „Клисура реке Милешевке“. Подручје Златара поред Копаоника, Голије, Муртенице, Озрена-Јадовника, клисуре реке Милешевке представља једно од станишта мале сове и гаћасте кукумавке.

Специјални резерват природе „Златар“ се налази у границама три међународно значајна подручја за птице (Important Bird Area, IBA): „Златар“ (класификациона ознака RS084), „Озрен-Јадовник“ (класификациона ознака RS065) и „Увац“ (класификациона ознака RS081) идентификована 2020. године од стране глобалне организације за заштиту дивљих врста птица BirdLife International.

Забележено је присуство укупно 9 врста водоземаца што чини 40,91% од укупног броја врста које насељавају територију Републике Србије. Ово подручје представља станиште строго заштићених врста водоземаца: шарени даждевњак (*Salamandra salamandra*), мали

мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), обична крастача (*Bufo bufo*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), грчка жаба (*Rana graeca*), шумска жаба (*Rana dalmatina*) и жаба травњача (*Rana temporaria*). Такође, заштићено подручје представља станиште 10 врста гмизаваца што чини 38,46% од укупног броја врста које насељавају територију Републике Србије. Ово подручје представља станиште строго заштићених врста гмизаваца: белоушка (*Natrix natrix*), смукуља (*Coronella austriaca*) и Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*).

На основу досадашњих сазнања констатовано је да заштићено подручје стално или повремено настањују барем 42 врсте сисара, што чини нешто испод половине врста до сада регистрованих на тлу Србије. Посебну вредност представља, за просторе Србије, релативно бројна фауна слепих мишева (Chiroptera), као и присуство врста сисара чији значај заштите и очувања превазилази националне оквире и представља предмет бриге на међународном нивоу, што је потврђено бројним међународним уговорима и конвенцијама. Такве су врсте вук (*Canis lupus*), мрки медвед (*Ursus arctos*) и шарени твор (*Vormela peregusna*).

Подручје Специјалног резервата природе „Златар“ се налази у обухвату Еколошки значајног подручја „Увац и Милешевка“.

Посебну лепоту и препознатљивост заштићеном подручју даје традиционалан начин живота у старовлашком типу насеља. Основну вредност појачава и манастир Св. Козме и Дамјана који је вешто сакривен од погледа високом шумом четинара, а налази се на око 2 km од Нове Вароши.

7. ГРАНИЦЕ ПРИРОДНОГ ДОБРА

Граница заштићеног подручја утврђена је у складу са валоризованим природним вредностима (Прилог бр. 1).

8. ПОВРШИНА

Површина заштићеног подручја износи 7.864,64 ha.

Однос површина са режимом I, II и III степена заштите у односу на укупну површину заштићеног природног добра приказан је у следећој табели:

Зоне заштите	**Површина у ha**	**% Учешће**
I степен	*73,92*	*0,94*
II степен	*2337,63*	*29,72*
III степен	*5453,08*	*69,34*
Укупно	***7.864,64***	***100,00***

9. ВЛАСНИШТВО

Према подацима Републичког геодетског завода, од укупне површине заштићеног подручја (7.864,64 ha), 4.051,06 ha (51,51%) површине се налази у државном, 3.716,70 ha (47,26%) у приватном, а 96,87 ha (1,23%) у јавном власништву.

10. ПОСТОЈЕЋИ АКТ О ЗАШТИТИ

Предео нарочите природне лепоте „Парк шума - Ивље“ (Решење бр. 01-606 од 25.11.1958. године, о стављању под заштиту државе парк - шуме на планини Златар у пределу званом Ивље у околини Водене пољане, Завода за заштиту и научно проучавање природних реткости) (Прилог бр. 2).

11. ИСТОРИЈАТ ЗАШТИТЕ ПОДРУЧЈА

У границама Специјалног резервата природе „Златар“ налази се заштићено природно добро *Предео нарочите природне лепоте „Парк шума – Ивље*“ за које је Завод у претходном периоду израдио нову студију заштите - Специјални резерват природе „Парк шума Ивље“. Предметна студија је објављена на веб страници Министарства заштите животне средине 25.09.2019. године. На основу члана 42. став 8. Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016 и 95/2018-други закон и 71/2021) Министарство заштите животне средине обавестило је јавност о поступку покретања заштите природног подручја I (прве) категорије, као Специјалног резервата природе „Парк шума Ивље“ са утврђеним режимима заштите I и II степена. Даном постављања обавештења (25.09.2019. године) на интернет страници Министарства испуњени су услови за покретање поступка заштите овог природног подручја, сходно члану 42. став 6. Закона о заштити природе.

Постављањем ове студије заштите на веб страницу Министарства заштите животне средине престаје да важи студија заштите Специјални резерват природе „Парк шума Ивље“.

Гребен Златара, фото: Ђ. Стојадиновић

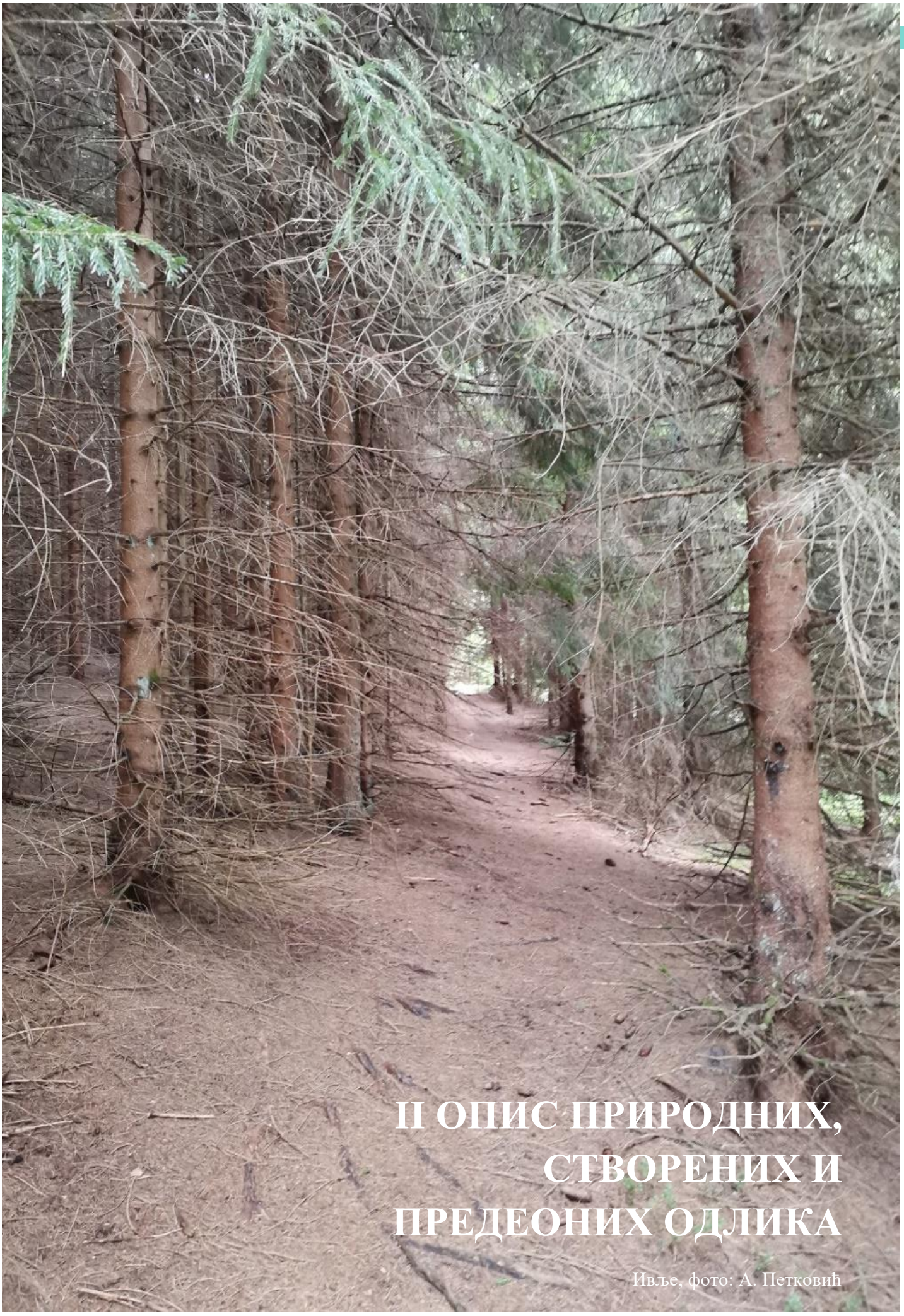

II ОПИС ПРИРОДНИХ, СТВОРЕНИХ И ПРЕДЕОНИХ ОДЛИКА

Ивље, фото: А. Петковић

1. ПРИРОДНЕ ОДЛИКЕ

1.1. Историјат истраживања

ГЕОМОРФОЛОГИЈА

Рељеф Златара је неистражен и недовољно познат. Општим студијама о рељефу у којима се помиње Златар бавио се Цвијић (1924) у склопу својих обимних истраживања рељефа Србије, односно планина Старог Влаха. Детаљнија геоморфолошка истраживања Златара изостају до скоријег периода када се појављује један општи приказ рељеф планине (Бојанић, 2015). Новијег датума су и извесна спелеолошка истраживања на Златару од стране Спелеолошког клуба „Краљево“ (Rumenić, Matović, 2023) и један општи приказ о карсту Златара (Nešić, 2023).

ГЕОЛОГИЈА

Геолошка истраживања овог подручја почела су средином 19. века када овим теренима пролази Boue (1840) током израде прегледне геолошке скице Турске. Међутим, ови подаци су само информативног карактера. Након тога, прве радове о геологији овог подручја објављују Жујовић (1893, 1900) и Петковић (1927, 1934). Цвијић (1901, 1904, 1924) се у својим радовима, поред геоморфолошких карактеристика, бави и детаљном анализом геологије овог краја.

Прилоге о стратиграфији дају Живковић (1931) и Милисављевић (1933), док опште геолошке карактеристике терена обрађују Петковић и Миловановић (1934). Миловановић даје велики број прилога који се односе на терене листа Пријепоље (1934, 1935а, 1935б, 1936, 1937).

Гојгић (1962) објављује податке о геолошким приликама на прузи Београд – Бар, везано за простор између Увца и Пријепоља. Јовић (1967) пише о минерализацијама бакра, олова и цинка на подручју златарских села Чадиње и Међани. М. Димитријевић и М. М. Димитријевић (1970-их) су дали модел генезе „меланжа“ на подручју Нове Вароши.

Део територије листа Бијело Поље обухватио је у својим истраживањима и Rampnoux (1970). Палеозојске, тријаске и јурске творевине је петролошки детаљно описао и палеонтолошки документовао микро и макро фауном. По његовом мишљењу територија овог листа припада Лимској зони у којој издваја три подзоне: Златара, Михајловића и Ћехотине.

ФЛОРА И ВЕГЕТАЦИЈА

Налази биљака из околине Пријепоља први пут се спомињу у делу „Флора Босне и Херцеговине и области Новог Пазара“ Beck-Managetta (1903). Осамдесетих година прошлог века започета су детаљнија истраживања вегетације, и то, смрчевих шума. У десет томова Флоре Србије (1970-2022) наводе се подаци за поједине врсте са Златара и ближе околине.

О флористичко-вегетацијском аспекту истраживаног подручја подаци се могу наћи у радовима: Mišić & Jovanović (1983), Mišić, Popović & Dinić (1985), Matović (1992), Obratov (1992), Matović, Đelić & Marković (1998), Vamović (2005), Tomović (2007), Obratov-Petković, Popović & Dajić-Stevanović (2007), Vukojičić (2008), Đorđević (2018, 2021) и пројектима

(Лакушић и сар.; 2019а, 2019а). Завод за заштиту природе Србије је током пролећа, лета и ране јесени 2021, 2022. и 2023. године обавио нова истраживања биљног света Златара.

ШУМСКА ВЕГЕТАЦИЈА

Детаљна научна истраживања шумске вегетације Златара вршили су бројни истраживачи међу којима помињемо: Томанић са сарадницима (1982) (Израда прве посебне шумско–привредне основе за газдинску јединицу „Златар“, на типолошкој основи), Стаменковић, Вучковић, Петковић, (1990), Обратов (1992); Вамовић (2005); Матовић (2005) и др.

Смрчеве шуме Златара, као највреднију и најзаступљенију шумску компоненту подручја, проучавали су: Mišić & Jovanović (1983), Mišić, Popović & Dinić (1985), Stamenković, Vučković & Petković (1990), Obratov (1992), Vamović (2005), Novaković & Cvjetićanin (2008) и др. Преглед и опис шумских заједница у којима је едификатор смрча дају Динић и Мишић у публикацији Вегетација Србије 2 (2) (Динић и сар., 2006).

ФАУНА ПТИЦА

Прве детаљније налазе о птицама Златара и ширег подручја даје Матвејев (1950). Податке о две врсте попића даје Puzović (1997) у прегледу за Србију. За поједине врсте дати су прегледни подаци за целу Србију, а који су били значајни за подручје Златара, и то за прдавца (Sekulić, 2011) и коса камењара (Puzović, 2011). Податке о налазима тропрстог детлића у Србији, између осталог, и о налазима на Златару дају Vasić i sar. (2009).

Након ових истраживања и публикација, птице овог подручја истражује интензивно Брано Рудић који даје приказ о фауни птица у публикацији о птицама клисуре реке Милешевке и Јадовника (Rudić, 2017).

Највећи део Златара је препознат као међународно значајно подручје за птице 2009. године под називом „Увац и Милешевка“ (Puzović i sar. 2009). Специјални резерват природе „Златар“ се налази у границама три међународно значајна подручја за птице (Important Bird Area, IBA): „Златар“ (класификациона ознака RS084), „Озрен-Јадовник“ (класификациона ознака RS065) и „Увац“ (класификациона ознака RS081) идентификована 2020. године од стране глобалне организације за заштиту дивљих врста птица BirdLife International.

Заштићено подручје се налази у обухвату три потенцијална Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под истим називима и границама као IBA, а у оквиру еколошке мреже NATURA 2000 у складу са прописима Европске уније – Директивом о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council on the conservation of wild birds).

ФАУНА ВОДОЗЕМАЦА И ГМИЗАВАЦА

На подручју планине Златар до сада нису рађена континуирана херпетолошка истраживања због чега су подаци о фауни водоземаца и гмизаваца овог подручја веома ретки. Прве писане податке о водоземцима и гмизавцима Србије, а тиме донекле и овог краја, дају почетком и средином XX века, Ђорђевић (1900) и Радовановић (1951, 1964).

У радовима о диверзитету водоземаца и гмизаваца Србије, објављеним 2015. и 2016. године (Tomović et al., 2015a; Urošević et al., 2015; Džukić et al., 2016) наводе се налази: смукуље (*Coronella austriaca*) – Четаница, Аљиновићи; степског смука (*Dolichophis caspius*) – Аљиновићи; белоушке (*Natrix natrix*) – Златар; зелембаћа (*Lacerta viridis*) – Златар,

Четаница; зидног гуштера (*Podarcis muralis*) – Златар, Четаница; малог мрмољка (*Lissotriton vulgaris*) – Аљиновићи.

У раду о диверзитету змија отровница у Србији (Tomović et al., 2019) наводе се налази: поскока (*Vipera ammodytes*) – Седобро, Врањак – Златар, Четаница, Мишевићи – Златар.
У раду о диверзитету мрких жаба (Rana) у Србији (Urošević et al., 2018) наводе се налази: грчке жабе (*Rana graeca*) – Караула (Четаница), Аљиновићи; шумске жабе (*Rana dalmatina*) – Аљиновићи - Златар.

У раду о дистрибуцији слепића у Србији (Urošević et al., 2020) наводе се налази са подручја Златара: Коцељ - Нова Варош и Аљиновићи.

У херпетолошкој и батрахолошкој збирци Института за биолошка истраживања „Синиша Станковић“ Универзитета у Београду (Džukić et al., 2015; Džukić et al., 2017), налазе се примерци гмизаваца и водоземаца сакупљени на простору Златара: ливадски гуштер (*Lacerta agilis*) – Божетићи - Златар (1996, 1997); жутотрби мукач (*Bombina variegata*) – Аљиновићи, Златар (1991, 1996); велика зелена жаба (*Pelophylax ridibundus*) – Акмачићи - Златар (1996); шумска жаба (*Rana dalmatina*) – Аљиновићи (1996); грчка жаба (*Rana graeca*) – Аљиновићи (1996); планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*) – Златар (1978), Акмачићи (1996), Аљиновићи (1991), Окутњица-Златар (1996), Поповићи – Златар (1996); мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*) – Акмачићи (1996), Аљиновићи (1991), Окутњица-Златар (1996), Поповићи – Златар (1996).

ФАУНА СИСАРА

Подручје Златара предвиђено за заштиту у протеклом периоду од неколико деценија није систематски и циљно истраживано у погледу квалитативног састава целокупне фауне сисара. Подаци о врстама тзв. „ситних“ сисара попут бубоједа и глодара су, углавном, резултат повремених и спорадичних истраживања много ширег просторног обухвата и/или трансектног карактера. Подаци овог типа су објављени у синтезној публикацији која представља до сада незаобилазан извор информација (Петров, 1992). Извесне податке о врстама сисара, претежно ловној фауни, можемо наћи у неким синтезним радовима старијег датума (Прибић, 1953), док се новији подаци могу делимично наћи у актуелним планским документима у организацијама корисницама ловишта на истраживаном подручју. Такође, подаци прикупљени током протеклих деценија о различитим врстама и групама сисара су периодично објављивани у синтезним студијама и научним и стручним радовима (Мирић *и сар.*, 1983; Савић *и сар*., 1995; Paunović & Milenković, 1996; Savić *et al.*, 1997; Milenković *et al.*, 2000; Миленковић *и сар.*, 2007; Paunović *i sar.*, 2007). За истраживани, али и за шири простор, изузетно су значајна и хироптеролошка истраживања која су спроведена током последњих деценија на локалитетима који су територијално блиски предметном подручју, а са њиме чине и заједничку еко-географску целину (клисуре Увца и Милешевке нарочито). Ови, прво појединачни тематски радови и истраживања (Paunović & Karapandža, 2002), значајно су допринели познавању фауне слепих мишева предметног подручја и околине, и заједно са другим детаљним истраживањима и налазима створили предуслове за формирање комплетних синтезних публикација о разноврсности ове животињске групе на тлу Србије (Пауновић, Карапанџа & Ивановић, 2011; Пауновић, 2016; Пауновић *и сар.*, 2020). Посебан значај има открће нове врсте слепог миша у Србији, чији је за сада једини налаз у нашој земљи везан за предметно подручје (Budinski *et al.*, 2016).

1.2. Положај

Специјални резерват природе „Златар“ се налази у југозападној Србији у оквиру планинског система Динарида или Динарске висије. Предеону основу заштићеног подручја чини планина Златар, део северног обода кањона Милешевке (Милешевска река) и пространа висораван која се на истоку пружа према Увцу.

Планина Златар у оквиру Динарског планинског система припада групи Старовлашких планина. Према Цвијићу (1924) то су планине типа висоравни које се простиру од Горњег Ибра до испред Сарајева (Босна и Херцеговина). Преко планинског низа који полази од Пештера, па наставља преко Гиљаве, Озрена и Јадовника, Златар се на северу, од Јадовника преко кањона Милешевке, надовезује на следећи низ планина, које се преко Лима настављају на Побијеник.

Ободни предеони оквир Златара на југу чини кањон Милешевке, на западу, подно великог планинског одсека, пространи структурни басен у коме је слив реке Косачанке (села Горња и Доња Косатица), а на северу је дубока удолина чије дно прати долину реке Бистрице. На истоку Златар прелази у пространу висораван која се пружа према Увцу.

У складу са општим обележјем Старовлашке групе планина типа висоравни, Златар је пространа планинска висораван у оквиру које је предео са највишим врховима Велика и Равна Кршева (1625 - 1566 m) и Голо брдо (1607 m). Од ове планинске целине на северу је део планине/висоравни који се назива равни Златар, а на југу је високи Златар разбијен долинама директних притока Милешевке. Сматра се да је средња висина планине 1109 m (Бојанић, 2015), мада од овог има знатних одступања као на северу по скаршћеној површи висине 1230 - 1290 m или на југу где се издваја низ врхова висине од преко 1400 m.

1.3. Геоморфолошке одлике

У геотектонском смислу Златар је планинска, позитивна морфоструктура у оквиру Унутрашњих Динарида или Динарске висије на ободу простране Пештерске висоравни. Шири предеони оквир Златара чине делови високо издигнутих и пространих флувио-денудационих површи Старог Влаха и Пештера, велике и дубоке речне долине и планински низови околних планина динарског правца пружања. Предео планине чини сложена геолошка грађа у оквиру Офиолитског појаса Динарида (Dimitrijević, 1995) који се препознаје као делови/фрагменти океанске коре и горњег омотача и који се издвајају и као део Златиборско-ужичке мезозојске зоне са олистолитима и субхоризонталним плочама или гравитационим навлакама тријаских и јурских кречњака (Ćirić i sar., 1980). Сложена геолошка грађа планине Златар и њене шире околине условила је настанак врло сложеног рељефа кога чини морфоструктурни рељеф, флувијални и карстни рељеф, као основни елементи рељефа и секундарне појаве колувијалног, односно падинских процеса.

У морфолошком смислу подручје Златара одговара јасно издвојеној планинској морфоструктури која је на југу подсечена дубоким кањоном Милешевке, док су на западу и северу простране структурне удолине или тектонски басени, а на истоку је изражен постепени прелаз ка пространој Пештерској висоравни према Увцу и Сјеничкој котлини. У околностима хетерогене геолошке грађе офиолита на подручју планине значајно је развијени дубоки долински систем према Милешевки са секундарним појавама карста различитих морфогенетских обележја.

Морфоструктурна основа планине. У морфоструктурном погледу, по упоредничком правцу Златар је класична планинска асиметрична структура са вертикалним литицама-одсецима и врло стрмим падинама на западу и северу према пространим удолинама-басенима и сливовима реке Косачанке (предео села Доње и Горње Косатице) као непосредне притоке Милешевке и Нововарошке удолине на северу по правцу долине, односно слива реке Бистрице која је непосредна притока Лима. На југу Златар је подсечен дубоким кањоном Милешевке који јасно морфолошки раздваја суседну планину Јадовник (1723 m) од Златара. На истоку, морфолошки, Златар није јасно изражен јер прелази у пространу висораван према Увцу и тек највиши делови Златара који се издижу за 200-250 m од поменуте висоравни одају утисак планиске целине.

Централни делови Златара, сагласно општем обележју рељефа као планиске висоравни, у виду су сложене површи разбијене структурним падинама и долинама река. Највиши део планине је на врховима Велика и Равна Кршева (1625 - 1566 m) и Голо брдо (1607 m) од којих се на северу степеничасто спушта падина према мањој скаршћеној површи висине 1230 - 1290 m. Обод ове површи чине делови главних планинских одсека/падина на северу и делом на западу, док се јужно од највиших врхова Велике Кршеве простире разбијена виша површ до система купастих главица изнад вишег нивоа кањона Милешевке и јужног дела западног одсека. Овај део Златара условно може да се издвоји и као „Високи Златар“. Генерално, општи закључак у оквиру морфоструктурне грађе је да Златар са запада и севера ограничавају ниже положени басени/удолине као простране и негативне морфоструктурне целине у општем обележју рељефа одлика планинске висоравни. На истоку Златар се уклапа у општу одлику рељефа равне планинске висије/висоравни са незнатно издигнутим деловима централне планинске површи.

Структурни басен у пределу села Горње и Доње Косатице
и западни структурни одсек Златара, фото: Д. Нешић

Флувијални/речни рељеф. Примарно јужни, источни и делимично северни део Златара разбијени су системима речних долина, посебно израженим према кањону Милешевке где се више дубоких долина сагласно везује за речно корито, односно дно кањона. У поменутим правцима (југ, исток и север) јавља се површински речни отицај који упадљиво изостаје према западном одсеку планине.

Долине које се везују за кањон Милешевке, углавном, су кратке и дубоке одлика или типа дубоких клисура са речним коритима великог пада на уздужном профилу, на појединим примерима на дну засуте/затрпане колувијалним и пролувијалним наслагама, као код Дубоког потока са појавом да је у овим наслагама усечено речно корито.

Долински систем Правошевске реке најдубље залази у Златар, односно изворишни делови ове реке налазе се на јужној падини највишег врха Златара Голог брда - Велике и Равне Кршеве. Занимљиво је што ови изворишни делови започињу сувим долинама и полукружним амфитеатралним облуцима чије генетско порекло се може довести у везу са реликтним нивационим процесом хладних фаза холоцена и плеистоцена. Јужно од села Бискупићи запажа се и један нижи флувијални ниво Милешевке чији делови код Главице (1236 m) су ушли у обухват заштите. У овом делу једна сува долина слива Сирњег дола је секундарно подсечена одсеком долине Правошевске реке, што посредно указује на велики интензитет ерозивних процеса према дубоко усеченом кањону Милешевке. Северно од Бискупића код Главице (1420 m, виши ниво) запажају се и врло плитке суве долине у кречњацима са висећим обележјима, које потврђују виђење о великој „брзини“ и интензитету развоја рељефа према дубоком кањону.

У делу долинских система према Милешевки треба поменути и Међанску реку која са Милошевском реком (изворишни крак Милешевке), обухвата велику површ Четанице (1384 - 1370 m) која се може разматрати и као југоисточни наставак Златара према пространој површи-висоравни источног дела планине. На примеру Четанице занимљиво да је ова морфолошка целина издвојена, управо, дубоким долинама поменутих водотока.

Реликтна нивациона депресија код Голог брда и Велике Кршеве у изворишту Правошевске реке, фото: Д. Нешић

На источном делу планине у оквиру простране висоравни, једини већи долински систем је у оквиру Сувог дола на коме се, како се чини, више не јавља отицај. Морфолошки, у овом пределу граница Златара је нејасна и систем високих главица се може пратити до изнад Вељушнице у сливу Увца (Суви бор 1454 m – Бандера 1409 m).

Са Сувим долом приближно се завршава систем долина на југу и истоку који значајније и дубље улази у високе делове Златара. На северу су заступљене суве долине, али то су повремени до периодични водотоци са плићим долинама, углавном, у не тако развијеном сливу Бистрице.
Карактеристика долина централног Златара је да су засуте по дну ситном дробином рожнаца, дијабаза и других стена, као својеврсни показатељи размера денудације и концентрисаног флувијалног процеса у условима хетерогене геолошке грађе офиолитске асоцијације стена.

Карстни рељеф. На Златару су развијени већи блокови тријаских и јурских кречњака у оквиру офиолитског комплекса и олистолитске грађе, који су извесна литолошка основа за развој карстног процеса специфичних услова генезе. Специфичност развоја карста на Златару потиче од својства хетерогености офиолитске стенске формације са присуством, поред кречњака, силикатних стена као што су рожнаци и дијабази који нарушавају хомогеност кречњачких блокова, а самим тим и отежавају класичну подземну карстну циркулацију. На Златару је присутна појава засутости површинске карстне морфологије са појавама развоја суфозионих вртача или запуњености вртача, као и својство засутости алогеним наносима у долинама и тиме условљен успорени развој флувиокарста на планини. Карст на Златару представљен је вртачама, запуњеним карстним депресијама, појавама засутих и отворених понора дуж речних долина, секундарно и слабо развијеним подземним карстом и релативно ретко микрокарстом на откривеним деловима кречњака.

Алогене наслаге дробине у сувој долини изворишта
Правошевске реке у близини локалитета Ивље, фото: Д. Нешић

Основно обележје вртача на Златару је да су засуте, запуњене седиментима, што је посебно уочљиво на пашњачким површинама јужног обода Златара према кањону Милешевке. У овом пределу ово су често плитке вртаче равног дна или запуњене вртаче, па и тзв. отворене вртаче које су недовољно истражен и дефинисан морфогенетски тип. На Четаници код села Карауле запажена је једна отворена вртача са стрмим луком на југозападној страни, што може да се доведе у везу и са правцем доминантног ветра и снежног навејавања (Nešić, 2023). Појединачно и ретко срећу се и левкасте вртаче стеновитих страна као код Увора, северно од Голог брда, али то само може бити показатељ веће испуцале кречњачке зоне/блока и тиме условљене интензивније вертикалне карстне циркулације. На северу Златара по ниској површи 1230 - 1290 m среће се појава запуњености карстних депресија, најчешће полигоналног положаја, између којих су кречњачки кршеви и делимично ексхумирани субкутани „шумски карст“.

Запуњене вртаче у близини Бискупића, фото: Д. Нешић

Козаруша и Рупчине у високом Златару су депресије у кречњаку које су запуњене и у којима се јављају суфозионе вртаче показатељи реактивирања карстног процеса. На Рупчинама је развијена велика вртача пречника 100 m и процењене дубине од 20 m у југозападном делу простране депресије.

Отворена вртача на Четаници, фото: Д. Нешић

Мали карстни облици су ретки и спорадични, специфични, према локалним условима средине као основе за настанак и тиме условљене полиморфије, што је појава позната на општем нивоу (Ford, Williams, 2007). Током теренских истраживања код Дебеле стене (1212 m) запажена је група малих каменица субкутаног генетског контекста, као и један локалитет са структурним, цевастим и зидним шкрапама и малим „урезима“ на масивном кречњаку Велике Кршеве, што је сагласно са пређашњом констатацијом својства развоја полиморфије на релативно малим површинама откривеног кречњака.

Суфозионе вртаче на Козаруши, фото: Д. Нешић

У контексту хетерогене литолошке грађе подземни карст Златара је скромног развића. На терену су налажене, углавном, плитке бунарасте и засуте јаме. Од ове правилности једино одступа јама на источној падини велике Орловаче (1422 m) која је у виду бунара дубине и пречника 20-25 m. На Јужном одсеку Четанице обиђена је и једна структурна пећина са вигледима и извесним наслагама пећинске сиге. Већи спелеолошки објекти су на северу Златара у слепој долини Увора и Понор под јелом код места Поране. Од стране спелеолога Понор под јелом је истражен на дужини од 362 m, са вертикалним развићем канала од 31 m (Rumenić, Matović, 2023; Nešić, 2023). На Увору је развијена класична слепа долина са кречњачком пречагом и два нивоа карстних канала. У овом пределу по правцу друге суве долине запажена је сукцесија са два засута понора. Један секундарни засути понор се налази у долини источно од Црне стјене (1243 m) на северу Златара, што је све у вези са појавом секундарног развоја флувиокарста у овом делу планине. Испод падине северног Златара је и Црно врело са нивоом сталног истицања и нивоом повременог истицања који је истражен на дужини 305 m са вертикалним развићем канала од 35 m (Rumenić, Matović, 2023; Nešić, 2023).

У источном делу Златара засути понор констатован је и у долини подно велике јаме на Орловачи, што је показатељ значајне скрашћености овог предела, али и општег вида секундарне скрашћености на појединим сувим долинама Златара.

Јама на Великој Орловачи (1442 m), фото: Д. Нешић

Колувијалне и падинске појаве. Значајне колувијалне наслаге у виду сипара на више места срећу се на западном одсеку Златара. У овом пределу је констатована и једна велика појава урниса са блоковима изнад Доње Косатице, као и појава неког старог урниса и колувијално-пролувијалних наслага са зонама цементоване брече на путу кроз Горњу Косатицу. Све ове појаве везане су за западни планински одсек, што је показатељ врло динамичних падинских процеса у овом делу планине.

Профил старог/палео урниса са цементованом бречом и колувијално-пролувијалним наслагама, Горња Косатица, фото: Д. Нешић

Седиментолошки, појаве значајних падинских процеса заступљене су и у дубоким долинама према кањону Милешевке, најчешће у виду сипара, али и пролувијалних наслага. Подно јужног одсека Четанице налази се велики појас падинских наслага/педимената таложених гравитационим процесима у дугом временском раздобљу. На месту Присоје код Милошевог дола у овим наслагама отворен је ископ („позајмиште“) у чијем профилу се уочава фазност седиментације, па чак и појава криогеног развоја наслага у виду ситне дробине cm-димензија. Овај локалитет није довољно истражен, али постоји могућност да су падинске наслаге засуле и део корита Милешевске реке, у којима је ова река усекла известан „флувијални ниво“.

Раније је поменута и појава издужених застора од алогених наслага дуж дна долина централног или високог Златара као вид опште или комплексне дилувијално-пролувијалне и флувијалне денудације.

Из изнетог може да се закључи о значају падинских процеса на одсецима, односно деловима рељефа великих вертикалних распона, али и на мање експонираним површима где дилувијално засипање има континуитет. На ово указују засути карстни облици (вртаче и депресије) и рецентно суве или повремено хидролошки активне речне долине. Дилувијално-колувијалне појаве на Златару у условима хетерогене литолошке грађе су врло значајан и недовољно истражен феномен, којем у будућности треба посветити пажњу као значајној појави природне средине.

1.4. Геолошке одлике

У границама заштићеног подручја седиментација почиње од мезозоика. Заступљени су кречњаци тријаске и јурске старости. У зони око Правошева и Горњег Села налазе се и дијабази и дијабазне бреče.

Мезозоик

Тријас

На подручју Златара од тријаских седимената заступљени су кречњаци средњег (T_2^1) и горњег (T_3 и T_3^1) тријаса.

Средњи тријас (T_2^1) представљен је банковитим и масивним кречњацима анизијског ката распоређеним у виду малих до средњих маса. Почетком средњег тријаса седиментациони услови су били уједначени, тако да је анизијски кат сличног развоја на целом терену.

Кречњаци су, углавном, сиви до сивоплавичасти или ружичасти до црвени, банковити или масивни са слабо израженом стратификацијом. Прожети су жилицама калцита, а у њима се запажају честе рекристалисале калцитске партије и млазеви. На површини су изразито карстификовани.

Горњи тријас (T_3) је знатно мање распрострањен у односу на средњи тријас. Заступљен је једино на подручју Четанице и тектонски одвојен од седимената средњег тријаса и средње јуре. Развијен је у фацији стратификованих и зоогеноспрудних кречњака који су представљени оолитичним, псеудооолитичним и доломитичним кречњацима сиве боје са богатом микрофауном фораминифера.

У северном делу Четанице, на малој површини, откривени су слојевити кречњаци карнијског ката (T_3^1). Они су банковити, беличастосиве боје и изразито карстификовани. Од фосила, пронађена је алга *Clypeina bešići*, која је карактеристична за карнијски кат, али и бројни фораминифери.

Јура

На подручју Златара јура је представљена творевинама дијабаз – рожначке формације ($J_{2,3}$). Ова формација је, у централном и јужном делу заштићеног подручја, у тектонском контакту са анизијским кречњацима. У северном делу заштићеног подручја, тријаски кречњаци представљају олистолите у дијабаз-рожначкој формацији, или су делови тектонски накнадно раздељених навлака тријаса преко дијабаз – рожначке формације. На основу наведеног, може се констатовати да су тектонски односи на овом подручју веома сложени.

Старост ове формације је, у највећем делу, посредно одређена њеним положајем преко тријаских седимената. Међутим, на јужним падинама Златара, код ушћа Осојског потока у Правошевску реку, пронађене су асоцијације микроорганизама које одговарају догеру или догер-малму (*Globochaete alpina*, *Cristellaria sp.*, *Lithostrobus*, као и различите врсте радиоларија, спикула спонгија и др. микоорганизми).

Седиментни чланови јуре показују два основна типа развоја - кречњаци и рожнаци. Највеће распрострањене кречњаци имају на подручју Правошева где су јасно услојени (слојеви су дебљине око 5 cm). Сиве су боје и претежно су органогено - детритични, оолитични и микрокристаласти.

Рожнаци се јављају као јасно услојене масе или као слабо заобљени одломци, мугле или делови слојева у алевролитима и глинцима. Већа подручја изграђена искључиво од рожнаца су представљена слојевима дебљине од 2 до 5 cm. Рожнаци су најчешће црвени (јасписи), ређе плавичасто сиви (глиновити рожнаци), скоро бели (чисти рожнаци), зеленкасти (тифозни рожнаци) и смеђи (гвожђевити или нечисти рожнаци). На подручју Мећана се јављају у већим масама и интензивно су убрани.

У дијабаз – рожначкој формацији, од магматских стена, јављају се дијабази и дијабазне брече. У заштићеном подручју дијабази су заступљени на малим површинама у виду блокова и плоча. То су тамнозелене до љубичасто-мрке стене. Претежно представљају подморске изливе у неконсолидованом седименту или преко старијих излива, ређе су плитке интрузије. Изливи су праћени туфовима и вулканским бомбама изразито шкриљавог карактера.

Мугле рожнаца, фото М. Тимотић

1.5. Хидролошке одлике

Хидрографија Златара је настала под комплексним утицајем физичко-географских чинилаца од којих се издвајају геолошка грађа, рељеф и клима/климатске промене у оквиру контекста општег еволутивног развоја предела планине.

У општем хидролошком погледу површина Златара се одводњава у слив Милешевке или Милешевске реке на југу, слив Увца на истоку и слив Бистирце на северу. На западном одсеку планине, водотоци изостају, мада се у структурном басену села Горња и Доња Косатица налази слив реке Косатице која је десна притока Милешевке. Милешевка, Бистрица и Увац су десне директне притоке Лима.
У оквиру слива Милешевке најзначајнији су водотоци Провашевске и Међанске реке који након спајања, после 1,5-2 km тока, чине десну саставницу/притоку Милешевке у кањону. На топографским картама приказано је да Међанска река притиче Милошевској реци из чега проистиче да јој је Правошевска река притока.

Генерално најзначајнији водоток у пределу планине је Правошевска река која је са врло разгранатим сливом централног дела јужног Златара. Слив Правошевске реке простире се од највиших врхова Златара (Велике и Равне Кршеве) до споја са Међанском реком и генерално је заслужан за разбијање централне планинске висоравни долинским системима на развођима и издвојеним планинским главицама и врховима.

У оквиру Правошевске реке, подно Велике Кршеве је извор Леденице, а у селу Правошево и извор Стублина. Изворишни део Правошевске реке чине „низови“ или системи изворишних челенки, сувих до повремено хидролошки активних долина. Посебна занимљивост изворишта ове реке су морфолошке целине пространих амфитеатара на које се надовезују суве долине подно врхова Кршеве, које се могу довести у контекст нивационог процеса и хладније климе. У оквиру овог слива, али и других речних сливова на Златару, карактеристична је појава слабих извора дуж речних долина, који у време суше дају минималне отицаје. Једно од значајнијих обележја је и појава скаршћавања, која у сливу Правошевске реке није детаљније истраживана. На Златару хидролошко-геолошки механизми, појава слабих извора или скаршћавања, нису довољно познати, што треба решавати неким будућим истраживањима, мада, доста поуздано могу да се доведу у везу са значајном заступљеношћу офиолитског комплекса стена на планини.
Међанска река настаје спајањем Луке и Брајске реке код села Међани (980 m). Извор Луке је у селу Мушковина, а Брајске реке у Аљиновићима. Извори саставница су прилично удаљени један од другог, тако да на месту спајања ова два потока граде туп угао. То је и један од разлога због којег Међанска река има један од, по површини, највећих сливова на Златару.

Поред Правошевске и Међанске реке ка Милешевки се усмерено крећу и мање, периодично до сталне притоке, великог пада у оквиру кањона. Ово су краћи водотоци са неразвијеним изворишним деловима, често и без притока, већ једног углавном периодичног тока који се сагласно везује за реку Милешевку. У низу, издвајају се Седренички, Сирњи и Дубоки поток и Прокидоњак. Од ових краћих притока Милешевке нешто развијенији сливни систем има Дубоки поток са више краћих притока, али и појава висећих сувих долина као изнад Бискупића код Главице (1420 m).

Сливу Увца припада широка изворишна лепеза периодичних до повремених водотока који не долазе до Сувог дола, суве долине од које се надовезује стални Пурића поток који са Шиповачким потоком гради реку Мицирацу, леву директну притоку Увца. У изворишном делу овог сливног система, у долини код Орловаче, запажен је суви понор у оквиру бочне

долинске издухе, а на западу овог узвишења је извор Хајдучка вода који после кратког тока понире. У пределу Хајдучке воде јавља се интересантан однос развоја долине која би због близине изворишних делова Правошевске реке требало да припада овом сливу, али некадашњи водоток је обилазио око Орловца и морфолошко-хидролошки се везивао за систем и слив према Увцу. Део код Хајдучке воде и Орловача може се издвојити као зона значајнијег скаршћавања на Златару.

На северу-североистоку је пространи слив Златарске реке у оквиру сливног подручја Бистрице, који својим левим краком одводњава североисточну страну Златара, док је његова десна притока Батровац на прелазу према пространој висоравни источне стране планине. Сматра се да Златарска река извире од Црвене воде (Бојанић, 2015). Ова река има два назива, већину дужине тока носи назив Златарска река да би неколико километара од ушћа добила назив Варошка река. За Златарску реку значајно је да има више повремених притока које дуж долина пониру као код Порана и Црне стјене. У сливу Златарске реке некада је био и део око Увора, који је сада скаршћен са плитким слепим долинама и вероватно се подземно одводњава ка Црном врелу у удолини, односно на северној падини Златара.

Опште обележје река које залазе у високи и равни Златар је велика густина слива са бројним сувим долинама, без или са периодичним токовима, који се јављају испод слабих или јачих извора. У оквиру офиолитског комплекса стена Златара са зонама кречњака заступљено је и значајно скаршћавање са појавама понора дуж издуха или плитких слепих долина, па и понорских спелеолошких објеката.

Са хидрографског аспекта, Златар је врло значајан за истраживање сукцесије густине речне мреже, чијом детаљном проспекцијом и даљинским мерењем би се добили занимљиви резултати.

1.6. Флористичке и вегетацијске одлике

ФЛОРИСТИЧКЕ ОДЛИКЕ

Планина Златар у биљно-географском смислу припада прелазној илирско-мезијској провинцији у којој се јављају заједнице којих има и на другим планинама у Србији, али су оне овде у специфичном међусобном односу (Обратов, 1992). С обзиром на то да постоји разноврсност заједница и типова станишта (има их 15 према Генерализованој карти станишта Србије, Лакушић и сар., 2021а), забележен је и велики број биљних врста.

На основу теренских истраживања, обрадом постојећих података (Информациони систем Завода - „Теренска“), навода из литературе: Мишић & Јовановић (1983), Мишић, Поповић & Динић (1985), Матовић (1992), Обратов (1992), Матовић, Ђелић & Марковић (1998), Вамовић (2005), Томовић (2007), Обратов-Петковић, Поповић & Дајић-Стевановић (2007), Вукојичић (2008), Đorđević (2018, 2021)) и пројеката (Лакушић и сар.; 2019а, 2019а), на подручју Златара забележена је 871 биљна врста (што чини четвртину флоре Србије).

Национални и међународни значај има 177 врста (петина од укупно забележеног броја) (Прилог бр. 3), док је према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016), заштићено 125 врста биљака: 28 је строго заштићено, а 97 врста је у категорији заштићених.

Од 97 заштићених врста 54 се наводе на Уредби о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне („Службени гласник РС“, бр. 31/2005, 45/2005, 22/2007, 38/2008, 9/2010, 69/2011, 95/2018) - овим актом је регулисано сакупљање економски значајних дивљих врста биљака, животиња и гљива ради заштите природних популација од прекомерног коришћења. Најчешће сретане врсте су: *Achillea millefolium* (хајдучка трава), *Allium ursinum* (сремуш), *Althaea officinalis* (бели слез), *Asarum europaeum* (копитњак), *Centaurium erythraea* (кичица), *Cornus mas* (дрен), *Crataegus monogyna* (једносемени глог), *Fragaria vesca* (шумска јагода), *Galium odoratum* (лазаркиња), *Geranium robertianum* (жива трава), *Hepatica nobilis* (крстасти копитњак), *Hypericum perforatum* (кантарион), *Lamium album* (мртва коприва), *Origanum vulgare* (вранилова трава), *Primula veris* (јагорчевина), *Pulmonaria officinalis* (плућњак), *Rosa canina* (шипурак), *Ruscus aculeatus* (усколисна кострика), *Ruscus hypoglossum* (широколисна кострика), *Symphytum officinale* (гавез), *Teucrium chamaedrys* (подубица), *Teucrium montanum* (трава ива), *Tilia cordata* (зимска липа), *Tilia tomentosa* (сребрна липа) и *Viola odorata* (љубичица).

Lilium martagon (љиљан), B etula pendula (обична бреза) (заштићене биљне врсте), фото: В. Стојановић

Током теренских истраживања, а на основу разговора са локалним становништвом, закључује се да традиција сакупљања лековитог биља на Златару није изражена, нити има оформљених плантажа. Према евиденцији коју води Завод заједно са Министарством заштите животне средине, на територији општина Пријепоље и Нова Варош, утврђено је да се сакупљају следеће врсте: *Cornus mas, Fragaria vesca, Geranium robertianum, Juniperus communis, Primula veris, Rosa canina, Tilia tomentosa* и *Vaccinium myrtillus.*

Teucrium montanum (лековита) и Veratrum nigrum
(отровна биљка), фото: В. Стојановић

Teucrium montanum (трава ива – „од мртва прави жива“) је позната локалном становништву по лековитости, али и по тешкој доступности. Расте на тешко приступачним врлетним локалитетима (нпр. стенама на Четаници које су окренуте ка Милешевки).

Ендемити и реликти

Показатељ особености биљног света неког подручја је број ендемичних и реликтних таксона. На Златару је забележено 29 ендемичних таксона:

- *Asyneuma pichleri* (косица), *Betonica scardica* (чистац шарпланински), *Campanula sparsa* (звонце), *Centaurea stoebe* (петровска ружа), *Cytisus procumbens* (жутилица полегла), *Dianthus cruentus* (каранфилић), *Edraianthus graminifolius* (звончић), *Linum capitatum* (главичасти лан), *Minuartia bosniaca* (мишјакиња), *Pimpinella serbica* (бедреница), *Saxifraga blavii* (блавијева камењарка), *Sedum serpentini* (бели жедњак), *Viola macedonica (*дан и ноћ), *Knautia dinarica, Knautia sarajevensis, Linum capitatum, Saxifraga blavii, Silene sendtneri, Stachys scardica* и др. (Прилог бр. 3)

Edraianthus graminifolius (звончић) и Pimpinella serbica (бедреница)
ендемичне и заштићене врсте, фото: В. Стојановић

и 39 реликтних врста:

- *Anemone sylvestris* (шумска саса), *Aremonia agrimonoides* (павловац), *Aruncus dioicus* (суручица), *Asarum europaeum* (копитњак), *Corallorhiza trifida* (кораљуша), *Epimedium alpinum* (девет Југовића), *Eriophorum latifolium* (ветрогон), *Erythronium dens-canis* (пасји зуб), *Goodyera repens* (оштропелудка), *Gymnadenia rhellicani* (мркоглавац), *Mercurialis perennis* (шумски просинац), *Neottia cordata* (чопотац), *Ostrya carpinifolia* (црни граб), *Parnassia palustris* (златникова бела трава), *Physospermum cornubiense* (мукавица), *Pimpinella serbica* (бедреница), *Potentilla aurea* (златни петопрст), *Ruscus hypoglossum* (широколисна кострика), *Sanicula europaea* (милоглед), *Saxifraga blavii* (блавијева камењарка), *Saxifraga paniculata* (гроздаста каменика) и др. (Прилог бр. 3).

Epimedium alpinum (девет Југовића) - реликтна и заштићена врста
фото: П. Лазаревић

Erythronium dens-canis (пацјu зуб) - реликтна и заштићена врста
фото: П. Лазаревић

Орхидеје

Орхидеје (fam. *Orchidaceae*) су вишегодишње зељасте биљке, заступљене на свим континентима и областима, а посебно карактеристичне за тропски и суптропски појас. У Европи, северној Африци и Блиском истоку расте око 300 врста орхидеја, док се за подручје Европе тај број креће од 116 до 250. У Србији су до сада констатоване 72 врсте и подврсте из 22 рода (Djordjević et al., 2021). По броју врста, ова породица, у односу на све друге породице биљака, има највише угрожених родова, у оквиру којих је највише угрожених врста и врста којима прети опасност од ишчезавања. Сходно томе, много врста орхидеја је заштићено законима и/или је укључено у Црвене књиге флора држава.

На Златару је забележена 31 врста орхидеја (Đorđević, 2018 и ЗЗПС база; Прилог бр. 3). Специфичност флоре орхидеја Златара је присуство бореалне врсте *Epipogium aphyllum* Sw (надбрадац). У Србији је има још на свега шест 10 × 10 km UTM квадрата: Поморавље (Белица), Бељаница, Ртањ, Жељин, Мокра Гора и Проклетије. На подручју југозападне Србије може се наћи само на простору Златара и Мокре Горе. Главни фактор њеног угрожавања је сеча и уређивање шума (Djordjević, 2021).

Epipogium aphyllum Sw (надбрадац)
строго заштићена врста и ретка орхидеја у Србији
фото: В. Ђорђевић

У посебно важно станиште у режиму заштите трећег степена сврстава се ливада испод Точила (западни гребен Златара), поред пута, са многобројном популацијом заштићене врсте орхидеје *Orchis purpurea* Huds. subsp. *purpurea*. На овом подручју је забрањено ширење пута према ливади, пренамена земљишта и било који вид уништавања станишта (градња, преоравање, засад култура и сл.).

Orchis purpurea Huds. subsp. purpurea, фото: В. Стојановић

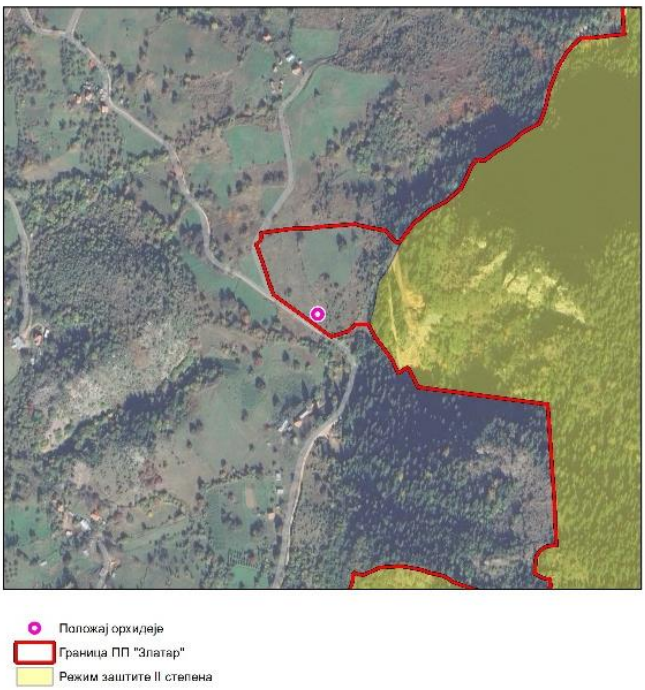

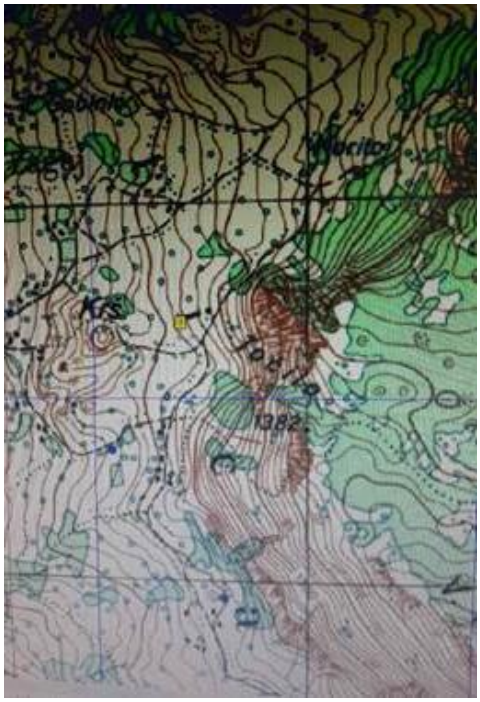

Координате локације на којој расте орхидеја
latitude 43.406618/longitude 19.755857

На подручју Златара све орхидеје (31) и висибаба (*Galanthus nivalis*) су заштићене на националном нивоу као строго заштићене и заштићене врсте, а истовремено су и предмет CITES конвенције. Овом конвенцијом о међународној трговини угрожених врста дивље флоре и фауне, постигнута је међународна сарадња у заштити одређених врста (дивљих биљних и животињских) од прекомерне експлоатације путем међународне трговине. Највећа опасност за стање популација орхидеја на Златару је напуштање традиционалних активности, пашарења и кошења, које се одражавају негативно, не само на станишта орхидеја, већ и на ливадске, пашњачке, мочварне и влажне екосистеме, јер долази до обрастања, тј. спонтане сукцесије станишта. Остали могући фактори угрожавања су: претварање станишта у обрадиве површине, испаша, кошење, урбанизација, туризам, прекомерна експлоатација земљишта и сл.

Cephalanthera rubra, црвена заврата, локалитет Дебела стена, фото: А. Петковић
Limodorum abortivum, шиљорен, локалитет: Равна Гора, фото: М. Радаковић

ВЕГЕТАЦИЈСКЕ ОДЛИКЕ

Планина Златар се убраја у планине које немају јасно изражену вертикалну зоналност и поред висинске разлике од 1175 m између најниже (Бистрица 450 m н.в.) и највише тачке (Велика Кршева 1625 m н.в.). Одликује се разноврсном флором и вегетацијом, као и повољним климатским и станишним условима за развој шумских и ливадских фитоценоза.

С обзиром на то да се подручје Специјалног резервата природе „Златар“ налази на надморској висини од преко 1000 m, највећим делом су заступљене смрчеве шуме (чисте и мешовите - *Piceetum excelsae serbicum* Greb.), затим смрчево-јелове шуме (*Abieti-Piceetum*), па шуме смрче и букве (*Piceeto-Fagetum*), мешовите шуме смрче, јеле и букве (*Piceeto-Abieti-Fagetum*).

Смрче са шишаркама, фото: М. Радаковић

Планинске шуме букве (*Fagetum moesiacae montanum*) и брдске шуме букве (*Fagetum moesiacae submontanum*) се јављају у виду фрагмената, док се сама буква најчешће среће у комбинацији са јелом или јелом и смрчом. Шуме брезе (*Betula pendula*) и јасике (*Populus tremula*) се јављају интразонално, унутар појаса смрчевих шума. Незнатне површине се налазе под природним ливадама где доминирају заједнице *Nardetum strictae* и *Festucetum falax* (Матовић, 1992).

Типови станишта према националној класификацији

За утврђивање типова станишта коришћена је *Генерализована карта станишта Србије* (Лакушић, Д. и сар., 2021а) (Прилог бр. 4). Израчунавањем површина сваког одређеног типа станишта (има их 15) утврђено је да је на Златару најзаступљенији шумски тип станишта (укупно 6.701,99 ha) и то тако што највећу површину захватају *фригофилне четинарске шуме* (4.587,34 ha) у односу на *мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама* (1.006,94 ha). Следећи тип шума по површини су букове шуме (635,787 ha), док храстових шума има свега 342,752 ha. Најмањом површином заступљене су термофилне четинарске шуме (129,172 ha).

Отворене, односно травне заједнице као што су алпијске и субалпијске травне заједнице, централнобалканске травне заједнице на камењарима и умерено влажне и влажне травне формације се јављају у укупној површини од 853,06 ha и захватају већу површину од букових шума (635,787 ha). Следећа табела представља заступљеност груписаних типова станишта по величини површине.

Тип станишта	Површина у ha
Четинарске шуме	6.701,99
Травне формације	
Шуме букве	
Шуме храстова	
Урбана, индустријска и друга вештачка станишта	246,49
Жбуњаци	84,15
Копнене површинске текуће воде	51,99
Стене и сипари	20,33

Урбана, индустријска и друга вештачка станишта (246,49 ha), имају већу површину од копнених површинских текућих вода (51,99 ha), жбуњака (84,15 ha) и стена и сипара (20,33 ha) заједно.

Генерализована карта станишта представља један од производа пројекта „Прибављање података и друге услуге у циљу наставка успостављања еколошке мреже у Републици Србији“, кога је, за потребе Завода за заштиту природе Србије, реализовао Биолошки факултет Универзитета у Београду. Карта је израђена применом нове методологије за издвајање различитих типова станишта из података даљинске детекције која је развијена у оквиру наведеног пројекта. За потребе израде Генерализоване карте станишта Србије дефинисане су 32 картографске класе које су базиране на типологији станишта према Правилнику о критеријумима за издвајање типова станишта, о типовима станишта, осетљивим, угроженим, ретким и за заштиту приоритетним типовима станишта и о мерама заштите за њихово очување („Службени гласник РС", бр. бр. 35/2010). Такође, за све картографске јединице успостављене су везе са типовима станишта NATURA 2000 еколошке мреже, који су дефинисани Директивом о стаништима (Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC on the Conservation of natural habitats and of wild fauna and flora).

У следећој табели је представљена заступљеност појединачних типова станишта по површинама:

Тип станишта (ТС)	Површина појединачних ТС у ha	Укупна површина у ha
Фригофилне четинарске шуме	4.587,341	5.723,453
Термофилне четинарске шуме	129,172	
Мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама	1.006,940	
Мезофилне шуме букве	635,787	635,787
Ксерофилне шуме храстова	228,336	342,752
Ксерофилне шуме белограбића и црног граба	114,416	
Широколисни жбуњаци	83,715	84,155
Жбуњаци полегле клеке	0,440	
Алпијске и субалпијске травне заједнице	0,48	853,063
Централнобалканске травне заједнице на камењарима	163,656	
Умерено влажне и влажне травне формације	688,927	
Стене и сипари	20,334	20,334
Копнене површинске текуће воде	51,992	51,992
Урбана, индустријска и друга вештачка станишта	126,59	246,492
Пољопривредна станишта	119,902	

За Специјални резерват природе „Златар“ се може рећи да је подручје смрче. Смрчеве шуме овог подручја (и околине) проучавао је већи број истраживача, као што су: Мишић & Јовановић (1983), Обратов (1992), Вамовић (2005) и др.

Планинска шума смрче (*Piceetum excelsae serbicum* Grebenščikov 1950) је најдоминантнији тип шума на Златару. Представља климарегионалну заједницу и простире се оквирно у појасу од 1200 до 1.500 m. Према Директиви о стаништима (енгл. The Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora) (https://daphne.sk/Natura2000Serbia/pSCIs1.php) ове шуме су означене као 91K0 - Ацидофилне шуме смрче планинског до алпијског појаса (*Vaccinio-Piceetea*), односно наведене су у Правилнику о критеријумима за издвајање типова станишта, о типовима станишта, осетљивим, угроженим, ретким и за заштиту приоритетним типовима станишта и о мерама заштите за њихово очување („Службени гласник РС“, 35/2010).

У овим шумама доминира смрча, понегде се појављује буква, и врло ретко јела, бели бор и клен. Спрат жбуња је добро развијен, а осим подмлатка смрче јављају се јела (*Abies alba*), црно пасје грожђе (*Lonicera nigra*), јаребика (*Sorbus aucuparia*), хајдучка опута (*Daphne mezereum*), обична леска (*Corylus avellana*) и др. У приземном спрату са највећим степеном присутности појављују се: *Vaccinium myrtillus, Abies alba, Picea abies, Fragaria vesca, Rubus hirtus, Anemone nemorosa, Euphorbia amygdaloides, Ajuga reptans, Polygonatum verticillatum, Galium rotundifolium, Symphytum tuberosum, Sanicula europaea, Mycelis murali*s и др. Према (Обратов, 1992) на Златару постоје типичне смрчеве шуме, затим шуме са бедреницом (*Pancicia serbica*) и шуме са ребрачом (*Blechnum spicant*) као доминантном у приземном спрату. Неки од локалитета са овим типом шуме су: Мала Орловача, Честе, Јечменица, путем ка Великој Кршеви и др.

У шумама прашумског типа доминирају папрати: *Asplenium adiantum-nigrum* (црна слезница), *Asplenium ceterach* (златна папрат), *Asplenium ruta-muraria* (слезница), *Asplenium scolopendrium* (јелењи језик), *Asplenium trichomanes* (слезница), *Asplenium viride*, *Dryopteris carthusiana* (бодљикава папрат), *Dryopteris filix-mas* (навала), *Polystichum lonchitis* (планинска папратњача), *Polystichum aculeatum* (крпаста папратњача), *Phegopteris connectilis* (букова папрат), *Athyrium filix-femina* (женска папрат), *Cystopteris fragilis* (ослад), *Gymnocarpium robertianum* (кречњачка папрат), *Blechnum spicant* (ребрача).

Прашумски тип шуме са доминацијом папрати у приземном спрату на Крњој Јели, фото: В. Стојановић

Шума јеле и смрче (*Abieti - Piceetum serbicum typicum* Mišić. Popović, Dinić 1985). Захвата мање површине од смрчевих шума. У првом спрату осим јеле и смрче још јавља и бели бор (*Pinus silvestris*), који се појављује на гребенима (нпр. на локалитету Велика Стена). Спрат жбуња је добро развијен, и могу се наћи још и црно пасје грожђе (*Lonicera nigra*) и леска (*Corylus avellana*). Тамо где је склоп отворен изражено је присуство купине (*Rubus hirtus*) и малине (*Rubus idaeus*). Карактеристичне врсте су: *Oxalis acetosella, Hordeum marinum, Mycelis muralis, Epilobium montanum, Aremonia agrimonioides, Symphytum tuberosum, Gentiana asclepiadea, Asarum europaeum, Cardamine bulbifera* и др. (Обратов, 1992).

Blechnum spicant (ребрача) и Atirium felix-femina (женска папрат)
фото: В. Стојановић

Шуме букве и јеле (*Abieti-Fagetum moesiacae* B. Jovanović 1976) су биле много распрострањеније на Златару (Обратов, 1992). Осим главних едификатора у спрату дрвећа (букве и јеле и појединачних стабала смрче), могу се наћи и друге дрвенасте врсте: *Salix caprea, Populus tremula, Acer pseudoplatanus, Betula pendula* и др. У спрату жбуња расте подмладак наведених едификатора, али се могу наћи и *Rosa pendulina* – алпска ружа, *Daphne mezereum* – хајдучка опута, *Rubus idaeus* – малина, *Sorbus aucuparia* – јаребика и др. (Обратов, 1992). Неки од локалитета: Црвене воде, Водена пољана, Мала Орловача.

Шума букве, јеле и смрче (*Piceo-Abieto-Fagetum*). Ова заједница је веома значајна фитоценоза која представља исходни тип смрчевих и мешовитих буково-јелових шума. Док се у шумама букве и јеле смрча налази у виду ретких примерака, у овој заједници која је на Златару ограничена на мале површине, заклоњене експозиције и благе нагибе, све три врсте подједнако учествују у изградњи шуме. У спрату дрвећа, забележени су само градитељи заједнице. Јела је најбројнија. Друга по бројности је буква, док је врло ретка појава да су буква и смрча подједнако заступљене (Обратов, 1992).

У спрату жбуња, поред едификатора, забележени су црно пасје грожђе (*Lonicera nigra*), црна зова (*Sambucus nigra*) и горски јавор (*Acer pseudoplatanus*). Спрат приземне флоре има велику покровност, а карактеристични скуп заједнице чине: *Oxalis acetosella, Rubus hirtus, Geranium robertianum, Asperula odorata, Viola silvestris, Prenanthes purpurea* (на слици), *Fragaria vesca, Symphytum tuberosum, Euphorbia amygdaloides* и *Cardamine enneaphyllos*. Осим типичних врста смрчевих шума овде је забележено и веће присуство биљних врста из букових шума као што су: *Polygonatum verticillatum, Asarum europaeum, Cardamine*

bulbifera, Mycelis muralis, Asperula odorata, Dryopteris filix-mas и др. Велико учешће врста карактеристичних за букове шуме иде у прилог претпоставци о секундарном освајању букових, односно, буково-јелових станишта од стране смрче на подручју Златара (Обратов, 1992).

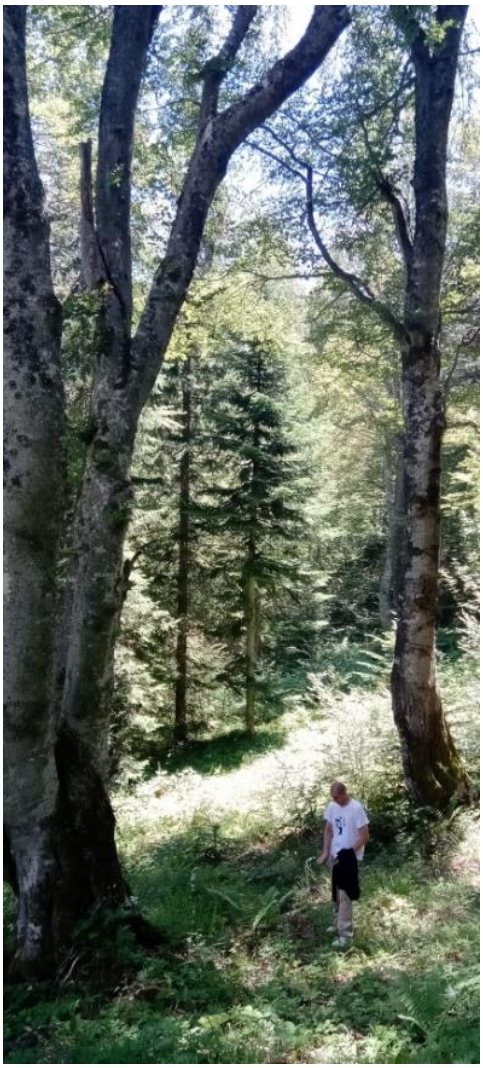

Буква у шуми смрче, Крња Јела
фото: М. Радаковић/В. Стојановић

Борове шуме на Златару се најчешће јављају у виду вештачких састојина белог бора, црног бора или заједно белог и црног бора, затим смрче и белог бора или у виду малог броја стабала у склопу смрчевих високих шума.

Бели бор се јавља као пионирска врста заједно са брезом и трепетљиком. **Шуме белог бора и смрче,** као једне од фаза у сукцесији белоборових шума, јављају се на Сувом Бору (могу се наћи и примерци црног бора и јеле) и Орловачи.

Шуме белог бора се јављају као трајни стадијуми вегетације на кречњачкој подлози. Посебно обележје им даје бели бор. Карактеристичне врсте у заједници су: *Galium lucidum, Polygala commosa, Pinus silvestris, Thlaspi ochroleucum, Potentilla erecta, Origanum vulgare, Fragaria vesca, Euphorbia amygdaloides, Arenaria serpyllifolia* и др.

Појединачна стабла црних борова у Бискупићима
фото: В. Стојановић

Планинска букова шума: *Fagetum montanum serbicum* Rudski 1949. се јавља у виду фрагмената у појасу од 800 до 1200 m. Због склопљености спрата дрвећа, спрат жбуња је слабо развијен (*Prunus avium* – дивља трешња; *Sambucus nigra* – зова; *Crataegus monogyna* – глог), а у приземном су заступљене скиофите (одговара им засена): *Anemone sylvestris* – шумска саса, *Glechoma hirsuta* –добричица, *Actaea spicata* – отровница, *Athyrium filix-femina* – женска папрат и др.

Шума брезе (Betula pendula) и јасике (Populus tremula)
локалитет Поране, фото: В. Стојановић

У широколисне мезофилне шуме спадају и **светле шуме брезе и јасике**, у којима својом бројношћу доминирају бреза - *Betula pendula* и трепетљика - *Populus tremula*. Спрат дрвећа и жбунова је сиромашан. Заједнице се, углавном, јављају на благо нагнутим, експонираним теренима, у брдском и нижим деловима планинског региона, на висинама између 700 и 1300 m. На локалитету Поране се јављају по ободу влажне ливаде са суручицом (*Filipendula ulmaria*).

Најмање заступљен тип шума су **широколисне ксерофилне шуме** које се јављају са два типа: ксерофилне шуме храстова и ксерофилне шуме храстова и белограбића. Јављају се на страни окренутој ка клисури реке Милешевке где је изражен медитерански утицај климе.

Ово су мешовите или ређе монодоминантне светле шуме/шикаре (ксерофилне шуме белограбића и црног граба), са склопљеним или готово потпуно склопљеним спратом дрвећа у којем доминирају термофилни лишћари: црни граб (*Ostrya carpinifolia)*, белограбић (*Carpinus orientalis*), јавор (*Acer campestre*), црни јасен (*Fraxinus ornus*) или сребрна липа (*Tilia tomentosa*). У спрату грмља се са већом бројношћу могу наћи *Cornus sanguinea*, *Crataegus monogyna*, *Evonymus verrucosus*, *Pirus piraster* и др. (Лакушић, Д. и сар., 2021б).

Широколисни жбуњаци су планинске заједнице са склопљеним или готово потпуно склопљеним спратом листопадних широколисних жбунова. На подручју Златара њих има мало и углавном је реч о жбуњацима јасена, клена, глога и других врста, на Четаници, у Бискупићима, Међанима и сл.

Такође се јављају **жбуњаци/шикаре клеке.** Тамо где више нема стоке за испашу клека брзо осваја простор. Шикаре са клекама, углавном, представљају деградационе стадијуме термофилних шума (развијају се на висинама до 1200 m).

Клека на Четаници, фото: В. Стојановић

Алпијске и субалпијске травне заједнице су затворене травне заједнице са великом покровношћу, или камењарска и отворена станишта где се, осим трава и оштрица које

доминирају, јављају и јастучасте форме биљака. Ове заједнице се развијају на равним или благо нагнутим падинама. Деградирана станишта на Златару, углавном, насељава врста *Nardus stricta* и гради заједнице типа (*Nardetum strictae* Grebenščikov 1950.). Заступљена је на надморским висинама од 1300 до 1350 m. Настала је деградацијом пашњака и ливада. Карактеристичне врсте су: *Nardus stricta, Agrostis capillaris, Trifolium repens, Luzula luzuloides, Ranunculus montanus, Helianthemum nummularium, Trifolium pratense, Polygala amara, Lotus corniculatus, Hypochoeris radicata, Astrantia major, Rumex acetosella* и др.

Централнобалканске травне заједнице на камењарима. У овим заједницама доминирају зељасте биљке, првенствено траве које су често врло уских листова („усколисне“). Станишта су са више од 30% биљног покривача, типа ливада и камењара, а развијају се у низијским, брдским и планинским подручјима. Сувим травњацима припадају и полуприродни суви травњаци настали на местима некадашњих шумских екосистема у умереној зони (Лакушић, Д. и сар., 2022). Овде се срећу: *Festuca valesiaca, Andropogon ischaemum, Chrysopogon gryllus, Danthonia calycina, Sanguisorba minor, Scabiosa fumarioides, Teucrium chamaedrys, Trifolium montanum, Veronica jacquinii* и др.

Умерено влажне и влажне травне формације. Овај тип станишта укључује ливаде кошанице и умерено влажне пашњаке. Већином су секундарног порекла, настале услед дуготрајног континуираног утицаја човека у зони природног распрострањења мезофилних листопадних шума. У овим заједницама доминирају зељасте биљке, пре свега, траве које су мезофилнијег карактера („широколисне“).

Мочварни тип заједнице (заједница лисичије и обалске оштрице *Caricetum vulpinea – ripariae*) се налази на неколико међусобно удаљених локалитета, у увалама на надморској висини у појасу од 1000 до 1200 m. Заједнице су на земљишту збијеном и тешко пропустљивом за воду, а влажност је колебљива. Карактеристичан скуп заједнице чине врсте: *Carex vulpina, Juncus articulatus, Trolius europaeus, Potentilla erecta, Alisma plantago - aquatica, Lysimachia nummularia, Deschampsia flexuosa, Epilobium palustre, Galium palustre, Myosotis palustris, Lythrum salicaria, Gratiola officinalis* и *Veronica beccabunga*.

Од травних заједница на Златару су још забележене:

- **заједница росуље** (*Agrostis capillaris*) на влажној подлози. У карактеристичан скуп заједнице улазе следеће врсте: *Lotus corniculatus, Alchemilla vulgaris, Dactylis glomerata, Carex caryophyllea, Achillea millefolium, Leucanthemum vulgare, Stellaria graminea, Centaure phrygia* и др.
- **заједница црвеног вијука** (*Festuca rubra*) на обешумљеним и деградираним стаништима. Карактеристичне врсте су: *Helianthemum nummularium, Carlina acaulis, Astrantia major, Trifolium montanum, Brachypodium pinnatum, Thymus serpyllum, Lotus corniculatus, Trifolium pannonicum, Agrostis capillaris* и др.

Вегетација стена и сипара се развија у подножју стена и литица, на местима где се накупља обрушени стеновити материјал. Раштркана вегетација се развија на нестабилним покретним сипарима састављеним од малих до средње великих камених блокова, на нагибима преко 45%. То је вегетација отвореног склопа, опште покровности обично испод 30%, у којој се ретко развијају заједнице веће покровности које практично представљају сукцесивни стадијум ка травној или жбунастој вегетацији (Лакушић, Д. и сар., 2022).

Урбана, индустријска и друга вештачка станишта без биљног или животињског света, ако се изузму асфалтни путеви, макадам и шумски путеви, на подручју Златара, готово да и не постоје. Једино се може говорити о рудералној вегетацији у зачетку, и то, само око простора који је у функцији живљења (црно обојене флеке на *Генерализованој карти станишта Србије* - Лакушић, Д. и сар., 2021.). Ретка домаћинства са једним до два члана, углавном старијих људи, немају значајан утицај на формирање вештачких станишта.

Околопоточна висока зелен лопуха (Petasites hybridus) у селу Међани
фото: В. Стојановић

Ливаде испод врха Бандера у близини границе са СРП „Увац“
фото: В. Стојановић

Вегетација око торова, Правошево, фото: В. Стојановић

CORINE приказ земљишног покривача

Промене у начину коришћења земљишта већ годинама интензивно утичу на живи свет. Површине под природном вегетацијом се претварају у вештачке чиме се нарушавају фактори који омогућавају опстанак неких врста. Информације о земљишту, начину и променама коришћења, могу се пратити преко „CORINE Land Cover" програма („CO(o)R(dination of)IN(formation on the)E(nvironment) Habitats Codes").

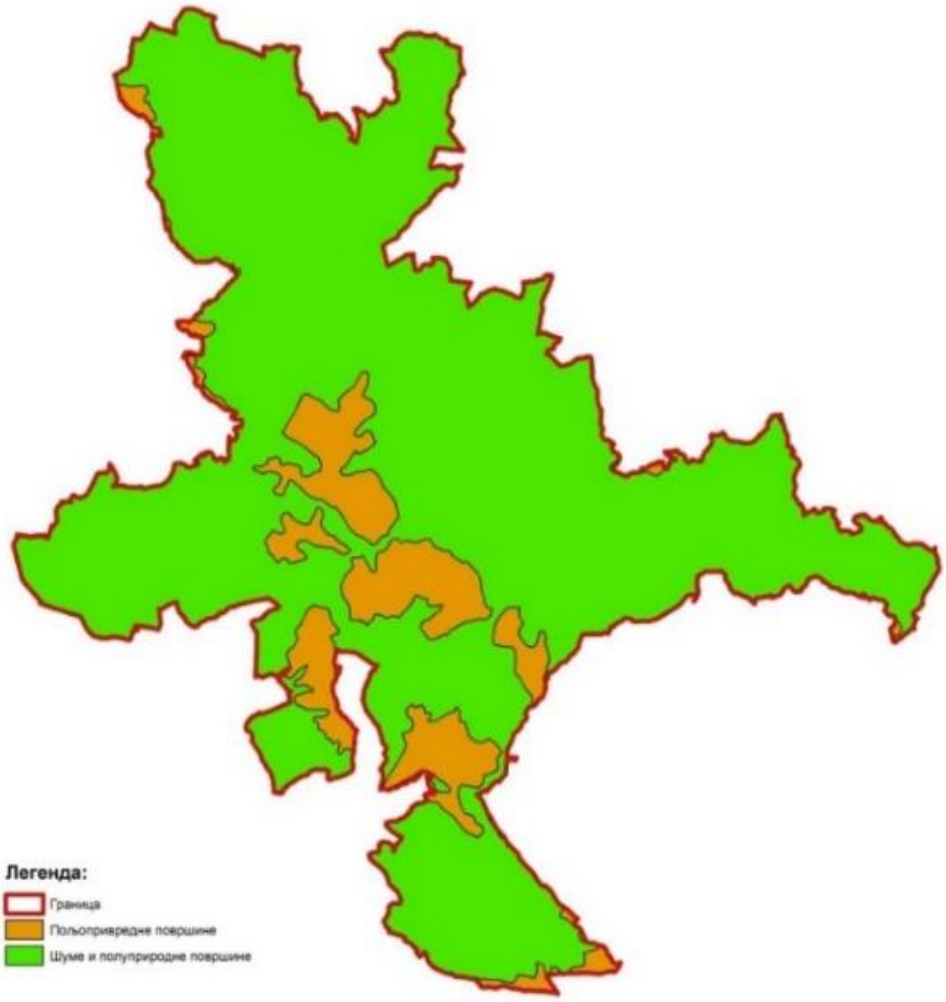

CORINE („CORINE Land Cover методологијом" у Србији је 2000. године утврђено присуство 29 од укупно 44 класе CORINE Land Cover присутне на европском континенту) приказ земљишног покривача на Златару показује да су на овом простору доминантно заступљене „Шуме и полуприродне површине" (приказано зеленом бојом), и то, са приближно 88% од укупне површине добра.

Обухватају широколисне, четинарске и мешовите шуме. Остатак су „Пољопривредне површине" (окер боја) које укључују пашњаке и пределе који се користе за пољопривреду, али су са значајним површинама под вегетацијом.

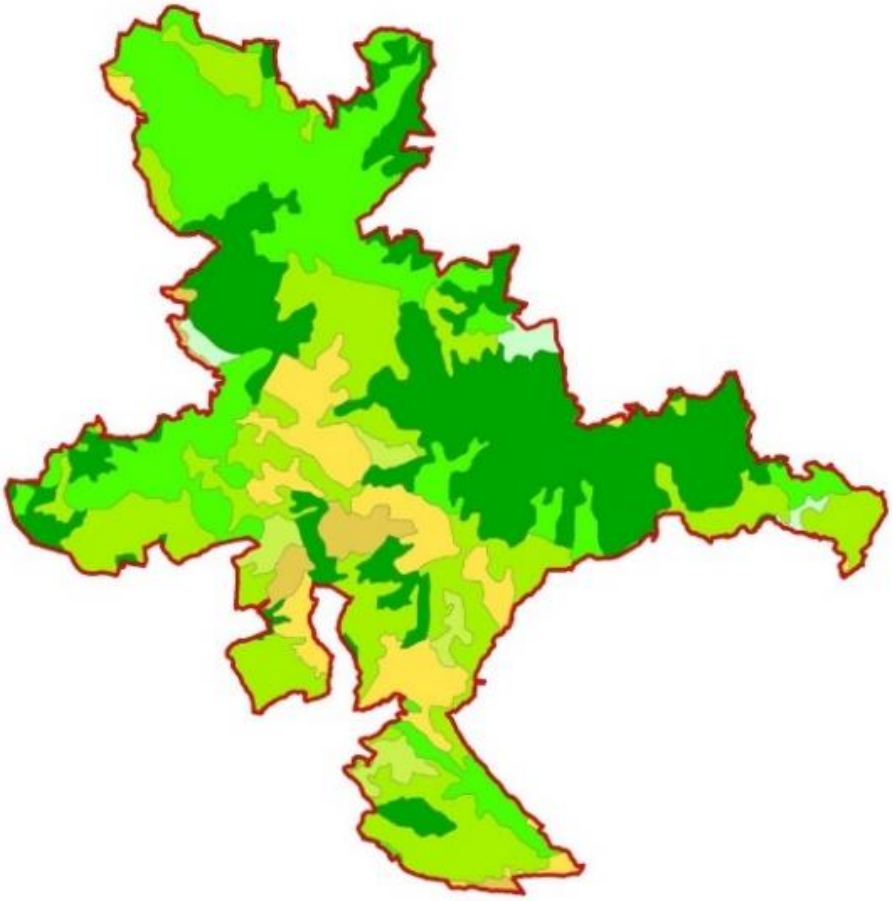

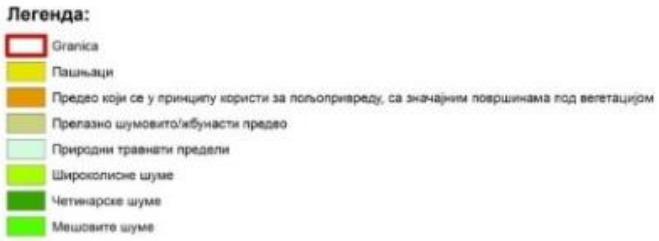

Наведени подаци о земљишном покривачу на Златару сведоче чињеници да је у овом крају приметно да су шуме један од најважнијих ресурса и да се њима газдује. Пољопривредне површине се обрађују (кошење и испаша), али је нажалост мали број сталноприсутног становништва, тако да потенцијал пољопривредног земљишта није искоришћен.

Еколошки значајно подручје „Увац и Милешевка“ и NATURA 2000:

- Цело подручје Специјалног резервата природе „Златар“ се налази у обухвату Еколошки значајног подручја „Увац и Милешевка“ и
- Подручја од значаја за Заједницу SCI „Златар“ (енгл. SCI - Site of Community Interest) чије стање је неопходно очувати и у будућем периоду унапредити у складу са прописима Европске уније, односно Директивом о стаништима (The Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora). https://daphne.sk/Natura2000Serbia/pSCIs1.php).

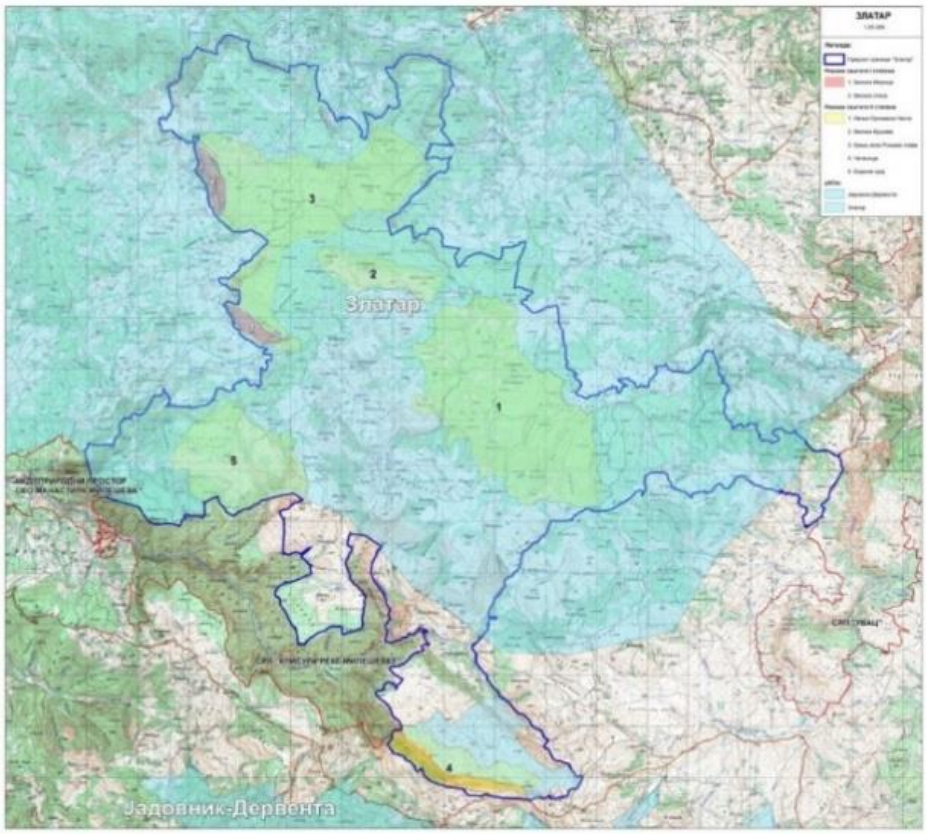

ПП „Златар“ у односу на подручје pSCI „Златар“

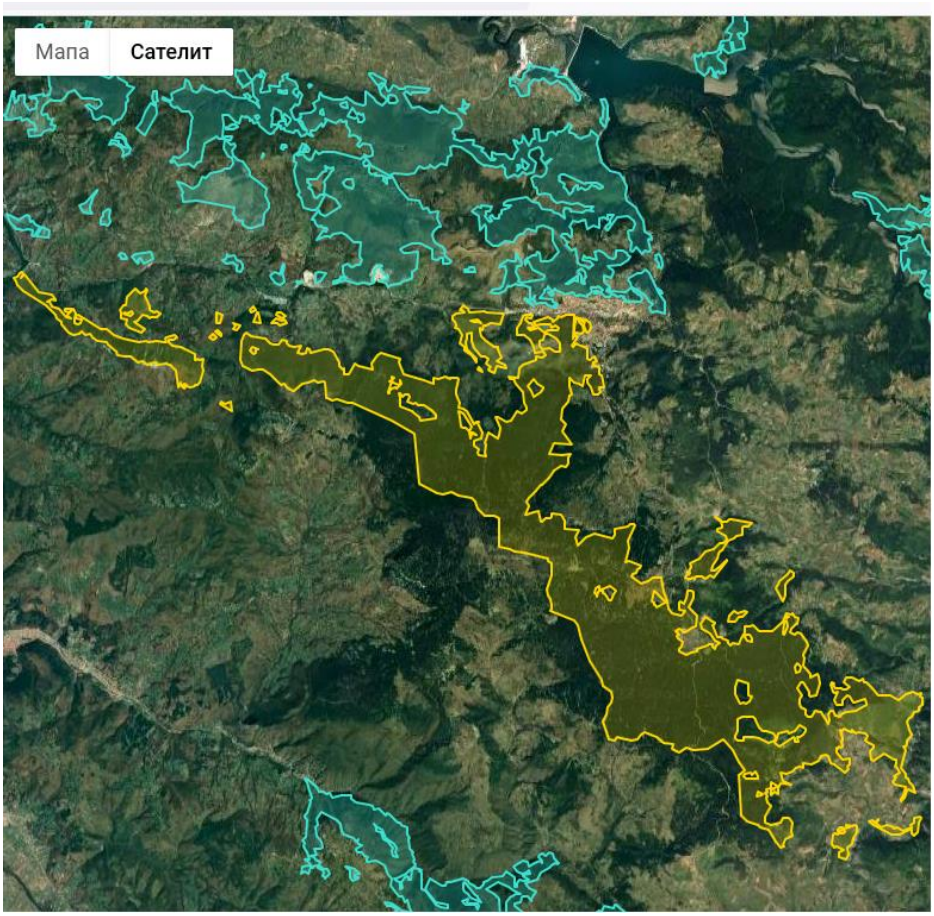

Proposed SCIs for Forest Habitats

Gazdinska jedinca	9110	9160	9180*	91AA*	91BA	91E0*	91F0	91G0*	91H0*	91I0*	91K0	91L0	91M0	91N0*	91W0	91Y0	91Z0	9410	9530*
Tornik (1550 ha)				s													s	c	
Cavlovac (1469 ha)												s		s				c	
Semegnjevska Gora (1522 ha)																	s	c	
Kremanske Kose (2441 ha)												s					s	c	
Mokra Gora - Panjak (2035 ha)			s									s		s				c	
Bela Zemlja (1310 ha)			c									s		s	s			s	
Celinjak - Tmor - Sokolina (2289 ha)										c	c	s			s		s		
Javorje (1408 ha)										c		s					s		
Poblaćnica I (1750 ha)				s						s	c	s					s		
Poblaćnica II (1795 ha)			s		s					c	c	s							
Čemerno - Badnjevi (2060 ha)				s	s					c	s	s					s		
Gola Brda - Ponor (1307 ha)				s						s							c	s	
Ožalj - Reštevo (1115 ha)										c		s					s	s	
Crni Vrh Ljeskovac (2878 ha)										s		s						c	
Vučje - Kozomor - Vran (2431 ha)				s						c	s	s					s	s	
Jasenovo - Božetići (3493 ha)				c	s					s		s		s			s		
Zlatar I (3934 ha)				s						s		s					c		
Gusinje - Suvi Do (1354 ha)										c		s							
Savin Lakat (1637 ha)				c						s	s	s					c	s	
Radenovac - Strugovi (3730 ha)										c	c	s							
Jadovnik - Derventa (3345 ha)				c						c	s						c	s	
Dubočica (3547 ha)										s	s	s					s	c	
Lisa - Jasen (2169 ha)										c		s							
Cer - Vidojevica (4044 ha)												c		s	s				
Drinsko - Savske ade (965 ha)					c	s													
Guberevačke šume (1436 ha)			s			s						c		s	s				
Avala (730 ha)												c		s	s				
Kosmaj (620 ha)												c		s					
Trešnja (181 ha)												c		s	s				
Draž-Višnjin-Bojčin-Cerova Greda-Gibavac (877 ha)		c				s	s					s				s			
Progarska Ada-Crni Lug-Zidine-Drenska																			

С обзиром на то да је Република Србија држава кандидат за улазак у Европску Унију, потенцијално NATURA 2000 подручја pSCI „Златар“, односно станишта која се налазе у обухвату Специјалног резервата природе (ацидофилне шуме смрче планинског до алпијског појаса, 9410, шуме смрче и јеле, 91BA, илирске шуме букве, 91K0 и шуме китњака и цера, 91M0) је неопходно очувати унутар граница заштићеног подручја зато што ће представљати саставни део јединствене NATURA 2000 мреже. Површина шумских станишта у оквиру pSCI „Златар“ износи 3934 ha).

Доминантно заступљене ацидофилне шуме смрче планинског до алпијског појаса (означене жутом бојом) заузимају значајне површине у границама Специјалног резервата природе „Златар“ (преузето са сајта).

1.7. Одлике шумске вегетације Златара

Највећи део вегетације планине Златар чине површине под шумском вегетацијом, док су на мањим површинама заступљени различити типови пашњачко-ливадских заједница.

Шумска вегетација Златара је представљена низом заједница и то: шумом китњака и цера (*Carpino petraeae-cerrisidis)*, шумом црног јасена и белог граба (*Orno-Ostryetum carpinifoliae)*, шумом китњака и граба (*Querco-Carpinetum*) и шумом букве (*Fagetum montanum)* које су заступљене врло малом површином унутар заштићеног подручја.

На већим надморским висинама налазе се шуме смрче (*Picenion excelsae)*, смрчево-јелове шуме (*Abieto-Piceetum*) и мешовите шуме смрче, букве и јеле (*Piceeto-Abieto-Fagetum*), као и смрчева шума са белим бором (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*), док се фрагментарно јављају и заједнице са брезом (*Betula pendula)* и јасиком (*Populus tremula)*.

Већи део Златара прекривен је чистим и мешовитим шумама смрче (*Piceetum exscelsae,* са варијантама *oxalidetosum, hylocomietosum* и *myrtilletosum*), затим смрчево-јеловим шумама (*Abieto-Piceetum*) и мешовитим шумама смрче, букве и јеле (*Piceeto-Abieto-Fagetum*). Доминација смрче на овом подручју, као и на другим масивима у Полимљу, указује на оштре и хладне зиме (Мишић, 1983). Смрча на Златару се добро обнавља, стабла су добре виталности, па је Златар, после Копаоника, планина на којој су смрчеве шуме на знатним површинама најбоље очуване (Мишић & Динић, 2006). Ове шуме су одличног квалитета, високог узгојног облика и представљају темељну вредност планине Златар. Највише су распрострањене на Равном Златару, као и у северном и централном делу добра предложеног за заштиту. У подножју Златара, на северној страни према Новој Вароши (960 m н.в.), као интересантна појава, уочава се заступљеност смрчеве шуме на нижим надморским висинама, услед чега долази до потискивања букове шуме.

Типови шума

На основу истраживања типолошке просторне заступљености шумске вегетације у висинском погледу, издавајају се следећи комплекси:

- ксеромезофилних китњакових и грабових типова шума,
- мезофилних букових и буково-четинарских шума,
- термофилних борових шума,
- фригофилних четинарских типова шума.

Зона храста – ксеромезофилни китњакови и грабови типова шума

Храстове шуме су заступљене у нижим деловима планине, на висинама испод 1000 m. Највише у јужним деловима планине (у делу где се падине Златара граниче са Клисуром реке Милешевке), евидентиране су ксеротермне климатогене заједнице храстова, пре свега, китњака и цера, који се јављају заједно са грабом и грабићем. Овде је уочено присуство полидоминантних шумских заједница, условљено близином рефугијума (забележене примешане врсте уз храстове и граб: брдски брест, маклен, клен, млеч, црни јасен, брекиња, јасика, орах, рујa, дивља крушка, дивља трешња, леска, црни бор, крупнолисна липа, леска, дрен, свиб и др.).

Комплекс ксеротермофилних типова шума чине фрагменти шума *Carpino petraeae-cerrisidis*, до прелазних станишта букве и китњака са белим и црним грабом. Ове састојине се јављају у нижим деловима планине, углавном на гребенима и јужним експозицијама. Посебно је индикативна појава црног граба (*Ostrya carpinifolia*), као реликтне компоненте ових шума, деградационе фазе развоја термофилних станишта уопште и карактеристичне врсте у изградњи термофилних шума овог дела Балканског полуострва.

Шуме китњака и цера (***Quercetum petraeae-cerrisidis*** B. Jovanović 1979 *s.l.*)

Шуме китњака и цера на планини Златар заузимају појас китњакових шума, од 700-950 m н.в., на широком распону различитих типова земљишта, најчешће смеђих и лесивираних, али и на различитим матичним супстратима и топлим експозицијама. То су нешто ксеротермније шуме од монодоминантних шума китњака, а мезофилније од шума чистог цера. Већина састојина китњаково-церових шума на Златару су изданачког порекла, прогаљеног склопа и изложене деградационим процесима. Шуме су уједначеног састава (китњака и цера), јављају се и: црни јасен (*Fraxinus ornus*), граб (*Carpinus betulus*), буква (*Fagus moesiacae*), дивља јабука (*Malus silvestris*), клен (*Acer campestre*), дивља трешња (*Prunus avium*) и др. У спрату жбуња јављају се жешља (*Acer tataricum*), трњина (*Prunus spinosa*), брекиња (*Sorbus torminalis*), глог (*Crataegus monogyna*), леска (*Corylus avellana*),

дрен (*Cornus mas*), свиб (*Cornus sanguinea*), калина (*Ligustrum vulgare*) и др. У спрату зељастих биљака присутне су: *Festuca heterophylla, Potentila alba, Carex montana, Dactylus lomerata, Rubus hirtus, Potentilla hirsute, Viola silvestris, Fragaria vesca, Primula veris, Hypericum montanum, Viscia villosa, Veronica officinalis, Lusula campestris* и др.

Шума китњака (***Quercetum montanum moesiacum*** (Jov. 1948) Cernj. et Jov. 1953)

Китњакова шума има мало распрострањење на Златару, мада је у прошлости била шире распрострањења у појасу од 600-900 m н.в. Налази се на развијенијим земљиштима и стаништима блажих нагиба, која су изложена скоро свим експозицијама. Чисте храстове, китњакове шуме развијене су најчешће на падинама различитих нагиба, већином благих, на врховима гребена, по увалама и јаругама, на топлим експозицијама. На осојним експозицијама се граничи са брдском буковом шумом, а на топлијим падинама са заједницом сладуна и цера.

Осим китњака, у спрату дрвећа су заступљене и примешане врсте: буква (*Fagus moesiaca*), граб (*Carpinus betulus*), бреза (*Betula pendula)*, дивља крушка (*Pyrus pyraster*) и цер (*Quercus cerris*). Спрат жбуња има малу покровност и највише је заступљена врста китњак (*Quercetum petraea*), а заступљене су још глог (*Crataegus monogyna*), ружа (*Rosa arvensis*) и купина (*Rubus hirtus*). Спрат приземне флоре је богат врстама и са великом је покровношћу. Преовлађују траве и термофилне врсте које су карактеристичне за састојине отвореног склопа на изложеним падинама стрмих падина са плитким земљиштем. У приземном спрату значајна је заступљеност врста карактеристичних за заједницу китњака: *Lusula pilosa, Epilobium lanceolatum, Anemona nemorosa, Hepatica nobilis, Primula acaulius, Galium mollugo, Poa nemoralis* и друге. Китњакове шуме на Златару су деградиране у мањој или већој мери, стабла се секу, па су многе састојине отвореног склопа.

Шума различитих храстова са црним јасеном (*Orno-Polyquercetum typicum*)

Шума различитих храстова са црним јасеном јавља се на врло различитим висинама и топлим експозицијама. Условљена је едафски (плитко суво земљиште) и представља једну од најксерофилнијих заједница. Земљиште је слабо развијено на серпентиниту и кречњацима. Дубина земљишта је мала и варира од 15 до 30 cm. Мала дубина, присуство скелета и „топао“ супстрат (серпентинит и кречњак) утичу да су станишта сува и са малом еколошкопроизводном вредношћу. То су изданачке састојине, углавном, отвореног склопа, висине стабала до десетак метара, у првом спрату, у којима доминира црни јасен (*Fraxinus ornus*), док је учешће храстова редуцирано, са доминацијом цера (*Quercus cerris*). Примешано се јавља и бела липа (*Tilia argentea*), жешља (*Acer tataricum*), дивља крушка (*Pyrus pyraster*) и друге врсте. Ове шуме су, углавном, отвореног склопа (0,6), висине стабала до десетак метара. Спрат жбуња је јачег склопа и састоји се из низа, углавном, ксерофилних врста. У спрату жбуња, уз црни јасен, најбројнији је дрен (*Cornus mas*). Спрат приземне флоре је флористички сиромашан и састоји се од дрвенастих врста и ксерофита. Земљиште је плитко (испод 30 cm) и засићено је базама (еутрично смеђе).

Шума црног јасена и црног граба (*Ostryo carpinifoliae- Fraxinetum orni* Aichinger 33)

Шума црног јасена и црног граба јавља се на екстремним стаништима (неприступачна места, кречњачке литице, врло стрми нагиби, неразвијена земљишта) и специфичним стаништима по физиономији и флористичком саставу, у висинском појасу између 800-900 m н.в. на локалитетима „Велика Мерица“, „Велика стена“, „Бојанов крај“ и сл. Црни граб (*Ostrya carpinifolia)* је по многим ауторима, најинтересантнија дрвенаста врста Западне Србије. На гребенским деловима Златарских врхова и падинама јавља се заједно са црним

јасеном (*Fraxinus ornus*) градећи заједницу *Orno-Ostryetum*. Најчешће се јавља у виду термофилних шибљака, који представљају трајне стадијуме унутар климарегионалних шумских заједница. У флористичком смислу, то је богата заједница која се развија на плитком, каменитом тлу, искључиво на кречњаку. То су термофилне субмедитеранске шуме у којима се, осим црног граба (*Ostrya carpinifolia*) и црног јасена, у спрату дрвећа јављају још буква *(Fagus moesiaca)* и граб (*Carpinus betulus*). У спрату жбуња јавља се обиље жбунастих врста какве су: клен (*Acer monspessulanum*), брадавичаста курика (*Euonimus verucosa*), бели глог (*Crataegus monogyna*), *Rhamnus saxatilis, R. tinctorius,* дивља ружа (*Rosa canina*) и друге (Динић et al., 2006). Развитак ових шума снажно је условљен рељефом. Фрагментарно су заступљене и јављају се, углавном, у гребенским деловима добра, као и на стрмим стеновитим странама.

Зона букве - Мезофилне букове и буково-четинарске шуме

Букове шуме су заступљене на скоро свим планинама у Србији. На Златару су оне заступљене у нижим деловима планине, где у појединим деловима подручја силазе у храстов појас, док се на надморским висинама изнад 1000 m јављају најчешће примешано у мешовитим шумама са смрчом, као и са смрчом и јелом. Истовремено, локалитет Водена пољана представља горњу границу њеног распрострањења на Златару (на 1420 m). Чисте букове шуме се на Златару јављају на мањим површинама и у виду фрагмената, док се сама буква најчешће среће у комбинацији са јелом или јелом и смрчом.

Брдске шуме букве (*Fagetum moesiacae submontanum*)

Брдска шума букве се налази на надморској висини од 820 до 900 m н.в., на врло стрмом терену уједначеног нагиба, на северозападној експозицији. Земљиште је хумусно силикатно (ранкер), плитко, суво и слабо скелетно. Мртви покривач је слабо заступљен. Приземна вегетација је слабо развијена.

Планинска шума букве (*Fagetum montanum serbicum* Rudski 1949)

Планинска шума букве у близини локалитета Велика стена
фото: А. Петковић

Одликује се густим склопом, доминацијом букве у спрату дрвећа и оскудним спратом жбуња. Јавља се у висинском дијапазону између 800 и 1200 m н.в., углавном на кречњацима као и на смеђим земљиштима. Одликује се густим склопом, апсолутном доминацијом букве (*Fagus moesiaca*) и оскудним спратом жбуња. Због јаке засене приземна флора је слабо развијена, осим у пролећном аспекту (пре олиставања букве). Буква се јавља на различитим експозицијама и нагибима до 25°. У спрату дрвећа доминира буква (*Fagus moesiaca*), док се смрча (*Picea abies*) јавља местимично. Примешано се јавља и већи број мезофилних врста дрвећа, углавном средњеевропског ареал-типа, а то су: горски јавор (*Acer pseudoplatanus*), млеч (*Acer platanoides*), клен (*Acer campestre*), китњак (*Quercus petraea*), граб (*Carpinus betulus*), дивља трешња (*Prunus avium*), брдски брест (*Ulmus montana),* крупнолисна липа (*Tilia platyphyllos*), ситнолисна липа (*Tilia cordata*), бели јасен (*Fraxinus excelsior*), дивља крушка (*Pyrus pyraster*), дивља јабука (*Malus sylvestris*) и др. У врло оскудном спрату жбуња најчешће се срећу следеће врсте: зова (*Sambucus nigra*), обични ликовац (*Daphne mezereum*), *Lonicera xylosteum, Euonymus latifolius,* леска *(Coryllus avellana*) и др. У спрату приземне флоре који је оскудан у току вегетационог периода, а бујан у рано пролеће најчешће врсте су: *Dryopteris filix-mas, Athyrium felix-femina, Polystichum aculeatum, Epilobium montanum, Cardamine bulbifera, Cardamine enneaphyllos, Mycelis muralis, Mercurialis perennis, Arum maculatum, Sanicula europaea, Anemone ranunculoides, Polygonatum multiflorum, Allium ursinum, Rubus hirtus, Asperula odorata, Salvia glutinosa* и др. У оквиру ове заједнице описано је више субасоцијација.

Шума букве и јеле (***Abieti-Fagetum moesiacae*** B. Jovanović 1976)

Јавља се у појасу од 1200 до 1350 m н.в. Некада је била много распрострањенија (Обратов, 1992). У спрату дрвећа, поред букве и јеле и појединачних стабала смрче, јављају се: ива (*Salix caprea*), трепетљика (*Populus tremula*), горски јавор (*Acer pseudoplatanus*) и обична бреза (*Betula pendula*). У спрату жбуња преовладава подмладак наведених едификатора, али се може наћи и алпска ружа (*Rosa pendulina*), хајдучка опута (*Daphne mezereum*), малина (*Rubus idaeus*), јаребика (*Sorbus aucuparia*) и др. (Обратов, 1992).

Шуме букве и смрче (***Piceo - Fagetum***)

Заузимају значајне површине, нарочито на топлим и истакнутим положајима. Према динамици смене појединих врста дрвећа, налазе се у фази веома различитих измена са доминацијом ширења, било букве (*Fagus moesiacae*) или смрче (*Picea abies*), или у мањој мери јеле и јаребике (*Sorbus aucuparia*). У спрату дрвећа најзаступљенија је буква, а нешто мање смрча. Поред ове две врсте које су и едификатори заједнице срећу се и: горски јавор (*Acer pseudoplatanus*) и јаребика (*Sorbus aucuparia*). У спрату жбуња налазе се црни граб (*Ostrya carpinifolia*), јаребика и буква.

Шума смрче, јеле и букве (*Piceo-Abieti-Fagetum* Čolić 1965)

Ова заједница је климарегионална и као таква добро одражава макро, мезо и микроклиму Златара. Заједница је тродоминантна, са подједнаким учешћем сва три едификатора у природним условима, а врло различитим односима у шумама којима се газдује у дужем временском периоду. Ове шума спадају и економски највредније типове шуме на Златару, истовремено је историјски најстарији тип шуме у планинском, буковом појасу. Три врсте прилагођене су заједничком животу и свака налази одређене повољне околности у овом климатском планинском појасу и у овој мешовитој заједници. Ове шуме су, у континуитету, постојале од терцијера до данас, јер се клима није битно мењала у овом појасу планина на Балканском полуострву за време глацијације и неповољних климатских фаза интерглацијација. Заједнички живот три врсте дрвећа-едификатора шуме, помаже свим

врстама: штитећи се, они истовремено чине савршену структуру и организацију. Буква својим лако распадљивим листовима сваке године обогаћује земљише и смањује му киселост, а својом крошњом утиче да смрча и јела чисте стабла одстрањујући доње гране, што их тера да расту у висину. Буква и јела штите смрчу од претеране топлоте лети, нарочито на мањим висинама, јер се смрча ту налази изван свог планинског појаса, где владају велике хладноће које она подноси. У спрату дрвећа, поред едификатора заједнице, срећу се и: бели бор (*Pinus sylvestris*), горски јавор (*Acer pseudoplatanus*) и трепетљика (*Populus tremula*). У спрату жбуња констатоване су: буква, јела, Благојев ликовац (*Daphne mezereum*), горски јавор, смрча, брдски брест (*Ulmus glabra*), јеребика (*Sorbus aucuparia*), бели јасен (*Fraxinus excelsior*), црвена зова (*Sambucus racemosa*), дивља трешња (*Prunus avium*), крупнолисна липа (*Tilia platyphyllos*), обична леска (*Corylus avellana*), планинско пасје грожђе (*Lonicera alpigena*), љиговина (*Rhamnus fallax*), ива (*Salix capraea*) и малина (*Rubus ideaus*). Карактеристичан скуп у спрату приземне флоре чине: горски јавор, купина (*Rubus hirtus*), зечија соца (*Oxalis acetosella*), лазаркиња (*Galium odoratum*), хајдучко зеље (*Lactuca muralis*), павловац (*Aremonia agrimonoides*) и брадавичњак (*Cardamine bulbifera*). Високе су продуктивности и са веома различитим процесима измене појединих врста дрвећа.

Шума смрче, јеле и букве у близини локалитета Велика Мерица, фото: А. Петковић

Појас борових шума (*Orno-Ericion*)

У оквиру овог појаса су карактеристичне шуме белог бора, које се диференцирају на чисте шуме белог бора на кречњаку, шуме белог бора и смрче, као и шуме белог бора, црног бора и смрче. Ове две последње представљају развојне фазе белоборових шума.

Шуме белог бора (*Pinetum silvestis*)

Представљају трајне стадијуме вегетације на кречњачкој подлози. Посебно обележје им даје едификатор. Налазе се на надморској висини од 1400 - 1420 m н.в., на стрмим падинама и веома неприступачним теренима. На тај начин бели бор елиминише остале дрвенасте врсте, јер компетиција у односу на ова станишта једино њему одговара.

Појас смрчевих шума

На Златару, на 1200 - 1630 m н.в., смрчеве шуме су климарегионалног типа, широко су распрострањене и образују посебан висински појас. Многе састојине су добро очуване, а смрча продире у буков и храстов појас. Поред чистих смрчевих шума распрострањене су и смрчево-јелове шуме, као и мешовите тродоминантне шуме букве, јеле и смрче на заклоњеним стаништима на осојним падинама (1250 - 1350 m н.в.)(Мишић, 1983). За разлику од Копаоника и Старе планине, где је оптималан појас смрчеве шуме на 1550 - 1750 m н.в., на Златару се већ на 1200 m н.в. налази велики комплекс чистих смрчевих шума. У централним деловима смрчеве шуме су широко распрострањене и релативно очуване у односу на многе друге масиве Србије, па је Златар после Копаоника планина на којој је смрчева шума најбоље очувана. Смрчева шума на Златару спушта се и на ниже надморске висине (падине Златара на северној страни ка Новој Вароши (960 m н.в.), као и у долину Клисуре реке Милешевке). Унутар појаса смрчевих шума, интразонално се јавља и шума брезе (*Betula pendula*) и јасике (*Populus tremula*) (Матовић, 1992).

Планинска шума смрче на локалитету„Ивље-Орловача-Честе“
Фото: Т.Обрадовић

Планинске шуме смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum* Grebenščikov 1950)

Ово је најдоминантнији тип шума на Златару, који представља климарегионалну заједницу, простире се у виду мозаичних комплекса на надморским висинама између 1290 - 1460 m н.в. Заједница је распрострањена на заклоњеним, северним експозицијама, ређе на југозападним, на благим до врло стрмим нагибима (7-30º). Стабла смрче су великих висина (до 35 m), добре виталности и потпуног склопа (0,7-0,9). Смрча апсолутно доминира у спрату дрвећа, док се у виду појединачних стабала појављују буква (*Fagus moesiaca*) и јела (*Abies alba*). Спрат жбуња је добро развијен, а поред подмлатка смрче, јављају се: јела (*Abies alba*), црно пасје грожђе (*Lonicera nigra*), јаребика (*Sorbus aucuparia*), хајдучка опута (*Daphne mezereum*), обична леска (*Corylus avellana*) и др. Спрат приземне флоре има велику покровност, од 0,7 до 1,0, што је показатељ отворености ових шума. Највише су заступљене врсте: *Vaccinium myrtillus, Picea abies, Fragaria vesca, Rubus hirtus, Anemone nemorosa, Euphorbia amygdaloides, Abies alba, Ajuga reptans* и Polygonatum verticillatum, а честе су и: *Galium rotundifolium, Symphytum tuberosum, Sanicula europaea, Mycelis muralis* и др. На доњој граници распрострањена ова заједница се наслања на храстове шуме, па се у тим деловима, у виду појединачних стабала, јављају китњак (*Quercus petraea*) и цер (*Quercus cerris*). Овај тип шуме највише је заступљен у централним и северним деловима добра, на Равном Златару, локалитетима у режиму II степена: „Ивље-Орловача-Честе“, „Велика Кршева“ и „Крња Јела- Руњева глава“.

Планинска шума смрче у северном делу добра
фото: Т.Обрадовић

Шуме смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum* Miš. et Pop. 1978)

Захвата мање површине од чистих смрчевих шума, у опсегу надморске висине од 1000 до 1300 m. У првом спрату се јављају едификатори заједнице, а поред њих, присутан је бели бор (*Pinus silvestris*), који се појављује на гребенима. Спрат жбуња је добро развијен, а поред јеле и смрче, појављују се црно пасије грожђе (*Lonicera xylosteum*) и леска (*Corylus avellana*). По М. Гајићу, шума јеле и смрче је секундарна, јер по флористичком саставу у потпуности одговара шуми смрче, јеле и букве, *Piceo-Abieti-Fagetum*. На заштићеном

простору овај тип шуме је евидентиран на локалитетима у режиму II степена: „Ивље-Орловача-Честе“ и „Крња Јела-Руњева глава“.

Шума смрче и белог бора (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris* Stefanovic 1960)

Златар представља једино познато место у Србији где је развијена заједница белог бора и смрче на кречњаку. Заједница представља развојни стадијум белоборових шума чија сукцесија тече у правцу смрчевих шума**.** Бели бор се овде заједно са брезом и јасиком понаша као типична пионирска врста (Татић & Томић, 2006). Већим делом то су очуване састојине код којих се подмладак јавља на мањим или већим прогалама. У целини гледано састојине су доброг квалитета и велике биолошке стабилности. Овај тип шума заступљен је у делу локалитета у режиму II степена „Ивље-Орловача-Честа“ (некадашњег СРП „Ивље“) и на подручју Порана (у северном делу) и др.

Шума смрче и белог бора на локалитету Поране
фото: А. Петковић

Шума брезе и јасике (*Populo-Betuletum)*

Шуме брезе и јасике широко су распрострањене у Србији, углавном се јављају на нешто већим надморским висинама, у региону брдске и планинске букве, на сечинама, прогалама, пожариштима и сл. На Златару се ова заједница фрагментарно јавља, унутар појаса смрчевих шума, као пионирска заједнице, односно као проградациони стадијум на сечинама, отвореним стаништима и ливадама у обрастању. Такође, забележена је на локалитету Поране.

Шикаре

На заштићеном простору су заступљене и заједнице, које су доста деградиране, па се јављају као остаци шума или много чешће као шикаре и шибљаци различитог флористичког састава. Таква ситуација је, углавном, запажена на присојним странама. Најчешће су то деградовани стадијуми шумских заједница са: буквом (*Fagus moesiaca*),

китњаком (*Quercus petraea*), љиговином (*Rhamnus falax*), мукињом (*Sorbus aria*), леском (*Corylus avellana*), црним грабом (*Ostrya carpinifolia)*, белим грабом (*Carpion orientalis*), рујем (*Cotinus coggygria*) и др. Посебно обележје овом простору дају кречњачке литице и гребени, који су упркос израженом степену деградације остали очувани.

Шума брезе и јасике на локалитету Поране
фото: А. Петковић

Шикаре леске - *Coryletum avellanae*

На падинама у јужном делу добра заступљене су шикаре леске. Оне обухватају секундарне творевине – шикаре, у којима је главни едификатор леска (*Corylus avellana*). Шикаре леске и других жбунова, у којима су најчешћи глогови (*Crataegus monogyna, Crataegus oxyacantha*), широко су распрострањене на Балкану, где су чешће у илирској него у мезијској провинцији. Настају као деградациони стадијуми шума китњака и граба или букве на различитим земљиштима.

Поред наведене аутохтоне шумске вегетација, на простору планине Златара заступљене су и вештачки подигнуте састојине, и то: вештачке састојине црног бора, као и мешовите вештачке састојине црног и белог бора.

Резултати теренских истраживања смеше шума по врстама дрвећа

У вегетацијском смислу, подручје планине Златар представља природно станиште смрче. Смрча овде изграђује чисте и мешовите састојине, значајне у оквиру великих шумских комплекса. **Планинска шума смрче** (*Piceetum excelsae montanum serbicum*) је најраспрострањенији тип шума истраживаног подручја, **шума смрче и белог бора** (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris)* једино је забележено станиште заједнице у Србији, док целокупан комплекс смрчевих шума на Златару представља најупечатљивију природну одлику и темељну вредност природног добра. Шумске екосистеме Парка природе „Златар“ представља 13 репрезентативних заједница, и то: **шуме китњака и цера** (*Quercetum petraeae-cerrisidis*), **шуме китњака** (*Quercetum montanum moesiacum*), **шуме различитих храстова са црним јасеном** (*Orno-Polyquercetum typicum*), **шума црног јасена и црног**

граба (*Ostryo carpinifoliae-Fraxinetum orni*), **брдске шуме букве** (*Fagetum moesiacae submontanum*), **планинске шуме букве** (*Fagetum montanum serbicum*), **шуме букве и јеле** (*Abieti-Fagetum moesiacae*), **шума смрче, јеле и букве** (*Piceo-Abieti-Fagetum*), **шуме букве и смрче** (*Piceo-Fagetum*), **планинске шуме смрче** (*Piceetum excelsae montanum serbicum*), **шуме смрче и јеле** (*Abieti-Picetum serbicum*), **шуме смрче и белог бора** (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*) и **шума брезе и јасике** (*Populo-Betuletum*).

Током теренских истраживања на простору Парка природе „Златар“ извршено је евидентирање и вредновање шумске и жбунасте вегетације (Прилог бр. 5).

Флористички састав Златара представљен је са 56 врста дендрофлоре, што свакако није и коначан број. Дендрофлору подручја карактерише присуство аутохтоних: четинарских врста (*Pinus nigra* Arn., *Pinus silvestris* L., *Picea abies* Karst., *Abies alba* Mill и *Juniperus communis* L.), храстова - три врсте (*Quercus petraea* Matt., *Quercus cerris* L. и *Quercus farneto* Ten.), јавора - пет врста (*Acer monspessulanum* L., *Acer campestre* L., *Acer pseudoplatanus* L., *Acer platanoides* L. и *Acer tataricum L.*), липа - три врсте (*Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop. и *Tilia tomentosa* Moench.), врба - три врсте (*Salix caprea* L., *Salix fragilis* L. и *Salix alba* L.) и осталих врста.

Од укупно 38 врста које су наведене у списку TBFRA, 16 врста је заступљено на подручју Специјалног резервата природе „Златар“, односно у категорији ретких, реликтних, ендемичних и угрожених врста према Извештају о шумским ресурсима умерене и бореалне зоне (реликтне и ендемичне, ретке и угрожене врсте у Србији, TBFRA 2000). Од тог броја, једна је реликтна врста - црни граб (*Ostrya carpinifolia* Scop.). Осталих 15 врста је категорисано као ретке и угрожене: бреза (*Betula pendula* Roth), црна јова (*Alnus glutinosa* Gaertn.), јавор млеч (*Acer platanoides* L.), маклен (*Acer monspessulanum* L.), брдски брест (*Ulmus montana* With.), пољски брест (*Ulmus minor* Miller), дивља трешња (*Prunus avium* L.), дивља јабука (*Malus silvestris* L.), дивља крушка (*Pyrus pyraster* Borkh), јасика (*Populus tremula* L.), бела топола (*Populus alba* L.), бели јасен (*Fraxinus excelsior* L.), јаребика (*Sorbus aucuparia* L.), мукиња (*Sorbus aria* (L.) Cr.) и брекиња (*Sorbus torminalis* (L.) Cr.).

Поред тога, према *Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива* („Службени гласник РС“, бр. Службени гласник РС“, бр. 05/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016) на простору Специјалног резервата природе „Златар“ присутно је осам „заштићених“ дрвенастих врста: бреза (*Betula pendula* Roth), клека (*Juniperus communis* L.), дивља ружа (*Rosa canina* L.), ситнолисна липа (*Tilia cordata* Mill.), бела липа (*Tilia tomentosa* Moench.), бели глог (*Crataegus monogyna* Jacq), дрен (*Cornus mas* L.) и језичаста кострика (*Ruscus hypoglossum* L.).

Ове чињенице указују на значајну вредност са аспекта биодиверзитета. Може се закључити да је стање шума по врстама дрвећа на планини Златар блиско природном потенцијалу, уз констатацију да се део површина налази под вештачки подигнутим састојинама четинара.
Према Правилнику о критеријумима за издвајање типова станишта, о типовима станишта, осетљивим, угроженим, ретким и за заштиту приоритетним типовима станишта и о мерама заштите за њихово очување („Службени гласник РС“, бр. 35/2010), издвајају се:

- Шуме китњака (*Quercus petraea*) и цера (*Quercus cerris*) означене кодом А2.53 - представљају фрагилно станиште услед слабе и споре обновљивости;
- Брдске шуме букве (*Fagus moesiaca*) означене кодом А3.22 - представљају станиште доминантно изграђено од ендемичних врста биљака и фрагилно станиште услед слабе и споре обновљивости;

- Шуме смрче (*Picea abies*) означене кодом А6.12 - представљају репрезентативно станиште на подручју Србије и фрагилно станиште услед слабе и споре обновљивости;
- Шуме смрче (*Picea abies*) и јеле (*Abies alba*) - означене кодом А6.11 представљају фрагилно станиште услед слабе и споре обновљивости.

Станиште	**NATURA**	**ЕМЕРАЛД**
Панонско – балканске шуме цера (*Quercus cerris*) и китњака (*Quercus petraea*)	91M0	!41.7
Илирска шума букве (*Aremonio-Fagion Piceetea*)	91K0	!41.1
Ацидофилна шума смрче планинског до алпијског појаса (*Vaccinio-Piceetea*)	9410	42.24
Мезијске шуме јеле (*Abies alba*)	91BA	42.1

Приоритетни типови станишта за заштиту на подручју Златара

Овим правилником прописане су следеће мере заштите за шумска станишта:
- очувати врсте значајне за одговарајући тип станишта, не уносити стране (алохтоне) врсте и генетски модификоване организме,
- осигурати адекватне мере за очување угрожених и ретких дивљих врста - радити редован мониторинг,
- обезбедити неопходан проценат зрелих, старих и сувих (стојећих и оборених) стабала, а нарочито стабала с дупљама, у зависности од типа станишта,
- приликом завршног сека већих шумских површина, где год је то могуће и прикладно, остављати мање непосечене површине,
- очувати у највећој мери рубове шума,
- осигурати продужење сечиве зрелости домаћих врста дрвећа с обзиром на физиолошки век поједине врсте и здравствено стање шумске заједнице,
- избегавати употребу хемијских средстава за заштиту биља и биолошких контролних средстава у строго контролисаним условима, а примењивати сертификована биолошка средства,
- пошумљавање, где то допуштају услови станишта, обављати аутохтоним врстама дрвећа у односу који одражава природни састав, користећи природи блиске методе,
- управљање типовима шумских станишта спроводити сходно начелима сертификације шума.

1.8. Фаунистичке одлике

1.8.1. Фауна птица

Специјални резерват природе „Златар“ се налази у границама три међународно значајна подручја за птице (Important Bird Area, IBA): „Златар“ (класификациона ознака RS084), „Озрен-Јадовник“ (класификациона ознака RS065) и „Увац“ (класификациона ознака RS081) идентификована 2020. године од стране глобалне организације за заштиту дивљих врста птица BirdLife International. Заштићено подручје се налази у обухвату три потенцијална Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под истим називима и границама као IBA, а у оквиру еколошке мреже NATURA 2000 у складу са прописима Европске уније – Директивом о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parlament and of the Council on the conservation of wild

birds). Подручја су идентификована на основу присуства 30-45 врста птица са додатка I Директиве о птицама које шире подручје Златара чине међународно значајним. За врсте са додатка I Директиве о птицама неопходно је, поред идентификације подручја, обезбедити повољан статус заштите врста, који се, пре свега, огледа у очувању станишта.

Приказ границе заштићеног подручја у односну на границе међународно значајних подручја

Поред наведеног, заштићено подручје је део ширег подручја Златара и околине - еколошки значајног подручја „Увац и Милешевка“ у оквиру еколошке мреже Републике Србије, сагласно Уредби о еколошкој мрежи.

На подручју планине Златар забележено је укупно 128 врста птица, што представља око 34,6% од укупног броја врста птица (више од 370) регистрованих у Србији (Шћибан и сар. 2015; Šćiban i sar. 2015/2016; Đorđević i sar. 2015/2016; Šćiban i Trnovac, 2015/2016; Medenica, 2015/2016; Мареш и Рајковић, 2021, Spremo et all. 2022, Szekeres et all. 2022, Farkas et all. 2023). Од 128 врста, 106 има статус гнездарице, док су 22 врсте редовно присутне током целе године, али се не гнезде већ су гнездарице суседних подручја или су присутне само током сеобе, зимовања и/или лутања.

Од укупно 128 врста, 111 врста има статус строго заштићене дивље врсте према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, и њихова заштита подразумева забрану убијања, сакупљања јаја, узнемиравања на гнездилиштима и забрану других радњи које могу угрозити њихов опстанак. Укупно 15 врста птица има статус заштићене дивље врсте, а девет врста су и ловне, и могу се користити у складу са Законом о дивљачи и ловству и Правилником о проглашавању ловостајем заштићених врста дивљачи (Прилог бр. 6).

Због изразитог тренда опадања бројности многих врста птица у Европи током последњих деценија, развијен је систем критеријума за идентификацију врста птица којима су потребне координисане мере очувања на нивоу Европе (Species of European Conservation Concern - SPEC) (Puzović i sar. 2009). У односу на европске потребе заштите (SPEC), врсте су категорисане у неколико група. У прву групу (SPEC 1) сврставају се европске врсте од глобалног значаја за заштиту. Другу групу (SPEC 2) чине врсте чије су популације сконцентрисане у Европи, а које немају одговарајући статус заштите у Европи. Трећу групу (SPEC 3) представљају врсте чије популације нису сконцентрисане у Европи, а које немају

одговарајући статус заштите у Европи. Врсте које су забележене на подручју Златара означене су одговарајућим SPEC категоријама у Прилогу бр. 5.

Укупно 31 врста птица (Прилог бр. 6) евидентирана на подручју Златара се налази на додатку I Директиве о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parlament and of the Council on the conservation of wild birds). Напред наведено је подручје Златара сврстало у границе три потенцијална Подручја посебе заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под називима „Златар“, „Озрен-Јадовник“ и малим делом „Увац“, а у оквиру еколошке мреже NATURA 2000, у складу са прописима Европске уније – Директивом о птицама.

Најзначајније гнездарице су: мала сова *Glaucidium passerinum*, гаћаста кукумавка *Aegolius funereus*, дугорепа сова *Strix uralensis*, белоглави суп *Gyps fulvus*, велики тетреб *Tetrao urogallus*, тропрсти детлић *Picoides tridactylus*, планински детлић *Dendrocopos leucotos*, осичар *Pernis apivorus*, змијар *Circaetus gallicus* и прдавац *Crex crex*. За великог тетреба Златар је једно од 3-5 подручја у Србији у којима борави или се гнезди. Део гнездеће колоније из клисуре реке Милешевке гнезди се на литицама Четанице, а која није у границама Специјалног резервата природе „Клисура реке Милешевке“. Подручје Златара, поред Копаоника, Голије, Муртенице, Озрена-Јадовника и клисуре реке Милешевке, представља једно од станишта мале сове и гаћасте кукумавке.

Приликом досадашњих истраживања, акценат је био на праћењу гнездилишне орнитофауне и пролећне сеобе (април-јун), тако да већина до сада забележених врста, уједно, представља и сигурне (101 врста) односно вероватне (пет врста) гнездарице подручја, док мањи број врста користи подручје само као коридор за прелет током дневних и сезонских кретања.

1.8.2. Фауна водоземаца и гмизаваца

Подаци о диверзитету водоземаца и гмизаваца Златара су прикупљени из литературе (Džukić et al., 2015; Džukić et al., 2016; Džukić et al., 2017; Tomović et al., 2015a; Urošević et al., 2015, Urošević et al., 2018, Urošević et al., 2020, Tomović et al., 2019), базе података Завода за заштиту природе Србије и теренским истраживањима Завода у периоду од 2022. до 2023. године.

Врсте водоземаца и гмизаваца тражене су методом насумичног претраживања терена, по трансектима, визуелном инспекцијом и превртањем природних и вештачких склоништа – испод камења, трупаца, крупног отпада и сл. За потребе узорковања водоземаца, коришћен је и мередов. Након улова бележено је време и место налаза (GPS координате: Теренска апликација), као и пол јединке. По завршетку обраде и фотографисања, свака јединка је враћена неозлеђена на место улова.

На основу литературних података и теренских истраживања подручја планине Златар забележено је 9 врста водоземаца од укупно 22 врсте које живе у Србији, што чини 40,91% њиховог диверзитета. Од гмизаваца је нађено 10 врста од 26 врста које живе у Србији, што чини 38,46% њиховог укупног диверзитета (Urošević et al., 2022). Водоземци који насељавају подручје Златара су: шарени даждевњак (*Salamandra salamandra*), мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), обична крастача (*Bufo bufo*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), грчка жаба (*Rana graeca*), шумска жаба (*Rana dalmatina*), жаба травњача (*Rana temporaria*) и велика зелена жаба (*Pelophylax ridibundus*). Врсте гмизаваца које насељавају Златар су: шумска корњача (*Testudo hermanni*), слепић (*Anguis fragilis*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*), зелембаћ (*Lacerta*

viridis), ливадски гуштер (*Lacerta agilis*), белоушка (*Natrix natrix*), смукуља (*Coronella austriaca*), степски смук (*Dolichophis caspius*), Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*) и поскок (*Vipera ammodytes*). (Прилог бр. 7)

Према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“ бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016) скоро све наведене врсте водоземаца и гмизаваца су строго заштићене, осим велике зелене жабе, шумске корњаче и поскока који су заштићене дивље врсте и зелембаћа, слепића, ливадског гуштера и зидног гуштера који су без статуса заштите.

Врсте велика зелена жаба, шумска корњача и поскок налазе се и на Прилогу II Уредбе о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне („Службени гласник РС“ бр. 31/2005, 45/2005-исправка, 22/2007, 38/2008, 9/2010 и 69/2011). У складу са наведеном Уредбом, на целој територији Републике Србије је забрањено сакупљање шумске корњаче и поскока, док је сакупљање велике зелене жабе забрањено на простору Западнобачког, Севернобачког, Севернобанатског, Јужнобачког, Средњебанатског, Сремског, Јужнобанатског, Подунавског, Браничевског, Борског и Расинског округа.

Жаба травњача (Rana temporaria), фото: М. Дивац

У Црвеној књизи фауне Србије I – Водоземци (Kalezić et al., 2015) сврстане су 2 врсте водоземаца: планински мрмољак и грчка жаба. У Црвеној књизи фауне Србије II – Гмизавци (Tomović et al., 2015) сврстане су 3 врсте гмизаваца: степски смук, шумска корњача и поскок.

Најчешће и најбројније врсте водоземаца на подручју Златара су: планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), шумска жаба (*Rana dalmatina*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*) и крастача (*Bufo bufo*). Велики број јединки планинског мрмољка, жутотрбог мукача и крастаче нађен је у многобројним барама крај путева, као и унутар вештачких појила за стоку и за наводњавање. С обзиром на чињеницу да на подручју Златара постоји веома мали број привремених водотока, ова водена станишта представљају веома значајна места за размножавање и сам живот водоземаца на подручју Златара. Шумска жаба, заједно са жабом травњачом, веома је честа унутар шума смрче, јеле и борова, које доминирају на овом подручју.

Слепић (Anguis fragilis), фото: М. Дивац

Од гмизаваца су најчешћи ливадски гуштер (*Lacerta agilis*) и зидни гуштер (*Podarcis muralis*). Значајна станишта зидног гуштера представљају литице и стенски одсеци који су обухваћени првим режимом заштите: Велика Стена, Мерица и Точила. Ливадски гуштер је бележен на отвореним стаништима, ливадама, на локалитетима између Голог брда и Равне Кршеве, као и на локалитету Бојанов крај.

Шумска корњача теренским истраживањима није евидентирана. У бази података Завода постоји налаз ове врсте из 2019. године на подручју Златара, са локалитета Велика Орловача. С обзиром на чињеницу да се природни ареал ове врсте ка западу пружа до 20. меридијана (Ljubisavljević et al., 2014), највероватније се ради о интродукованој, алохтоној, јединки.

У доступној литератури (Tomović et al., 2015a) постоји налаз степског смука (*Dolichophis caspius*) на подручју Златара и југозападне Србије. Наводи се да је овај податак сумњив због непогодне климе и станишта у овом делу Србије. Теренским истраживањима Златара степски смук није забележен. За потврђивање присуства ове врсте потребна су детаљнија истраживања подручја југозападне Србије.

Значај фауне водоземаца и гмизаваца

Изузетно су важна карика у укупним трофичким односима овог подручја и непосредне околине. Све наведене врсте представљају веома значајну карику функционисања постојећих акватичних и терестричних екосистема и услов су опстанка великог броја врста птица и сисара, међу којима су бројне врсте заштићене и сврстане у националне и међународне црвене листе као ретке и угрожене врсте.

Такође, водоземци и гмизавци су веома значајни регулатори бројности фауне инсеката и других бескичмењака као и фауне кичмењака, пре свега глодара, који су, углавном, штеточине. Од посебног интереса за заштиту животне средине јесте учешће тзв. „штетних" инсеката у исхрани водоземаца. Водоземци су способни да поједу велике количине инсеката у кратком периоду (уколико им се пружи прилика), на пример током пренамножавања инсеката после поплава (Browne, 2007). Регулисање броја инсеката на овај начин представља једну од метода биолошке борбе у очувању здравије животне средине, смањењем потребе коришћења инсектицида у шумарству и пољопривредној производњи.

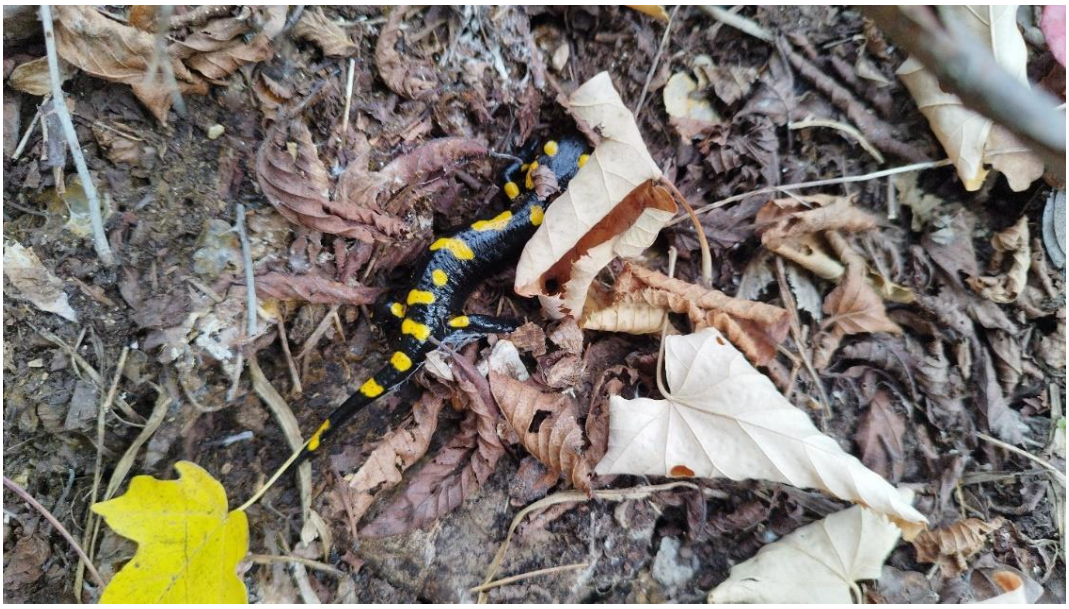

Даждевњак (Salamandra salamandra), фото: М. Дивац

Врсте водоземаца и гмизаваца могу послужити као добар модел систем за праћење стања екосистема и природних сукцесија које су битне са аспекта заштите природе. Као врсте које су изузетно осетљиве на скоро све врсте промена, чак и оне најмање, могу послужити као биоиндикатори стања животне средине. Многе врсте имају изражено завичајно понашање, што значи да се адултне јединке у сезони репродукције враћају на место на коме су се излегле. Ако се неким случајем наруши станиште већина јединки престаје да се репродукује, чиме је угрожен опстанак читаве популације.

Водоземци се сматрају нарочито добрим биоиндикаторима због тога што: њихов животни циклус укључује и копнена и водена станишта; што се путем ланаца исхране штетне материје акумулирају у њиховим органима; због тога што увећано UV зрачење може проузроковати масовни помор јаја и ларви; што им је кожа пропусна за гасове и течност, а тиме и штетне материје у свим агрегатним стањима; што им расцепканост станишта представља непремостиву препреку. Од свих осталих класа кичмењака нешто су осетљивији на штетне промене у свом окружењу, па се сматрају класом животиња с вредношћу биоиндикатора.

1.8.3. Фауна сисара

За овај приказ, састав фауне сисара је реконструисан коришћењем до сада познатих података о присуству и статусу врста на истраживаном подручју и ближој околини, података теренских истраживања Завода, као и претпоставкама о присуству или одсуству заснованим на општем ареалу појединих врста на територији Србије, те постојању одговарајућих услова и станишта на подручју које је обухваћено студијом. Дакле, бројчани подаци се односе на врсте чије је присуство доказано, док су прокоментарисане и неке врсте за које постоји одређена вероватноћа присуства.

На основу оваквог приступа, за подручје предвиђено за заштиту може се основано претпоставити да га стално или повремено настањују барем 42 врсте сисара (Прилог бр. 8), што тренутно представља нешто мање од половине врста чије је присуство утврђено на територији Србије.

Најбројнију групу чине слепи мишеви (Chiroptera) са 18 присутних врста. За њима следе глодари (Rodentia) са 9 и звери (Carnivora) са 8 врста. Најмалобројнији су бубоједи (Eulipotyphla) и папкари (Artiodactyla) са свега 3 врсте и зечеви (Lagomorpha) са 1 врстом (Табела у прилогу).

Бубоједи (Eulipotyphla)

У Србији је до сада забележено присуство 10 врста овога реда (Савић *и сар.*, 1995), док је на предметном простору до сада забележено присуство свега њих 3. Као врсте примарно везане за шуме и станишта претежно шумског типа јављају се врсте као што су јеж – *Erinaceus roumanicus* и шумска ровчица – *Sorex araneus*. Обе врсте имају релативно широко распрострањене на територији Србије, нарочито јеж. У шумама и ливадама са влажним земљиштем на читавом простору јавља се кртица – *Talpa europaea,* врста чији ареал обухвата практично читаву територију Србије. Једна угинула јединка је и пронађена током теренских истраживања

Угинула јединка шумске ровчице (Sorex araneus) на локалитету Велика Кршева, фото: В. Бједов

Угинула јединка кртице (Talpa europaea) на локалитету Честа, фото: В. Бједов

На основу досадашњих података и сазнања могло би се закључити да је фауна бубоједа на простору Златара изненађујуће сиромашна. Број од свега три врсте чије је присуство евидентирано, а које имају врло широко распрострањење на територији Србије, значајно је мањи од броја евидентираних на околном простору и орографским целинама какве су Голија, Златибор, Јадовник, Камена Гора или Тара, на којима је регистровано присуство између 7 и 8 врста. Ова околна подручја, уједно и под заштитом, с правом се третирају и као центри диверзитета фауне бубоједа. Стога прилично сиромашна фауна ове групе на простору Златара, који је смештен у центру између поменутих целина, делује као својеврстан парадокс. У том смислу су и прокоментарисане поједине врсте чије је присуство на предметном подручју могуће и очекивано.

Планинске реке, речице и потоци су погодна станишта водене ровчице (*Neomys fodiens*). Налази ове врсте су генерално ретки у Србији, а Златар улази у оквир њеног ареала. Хидрографска мрежа подручја предвиђеног за заштиту је релативно сиромашна и чини је неколицина кратких водотока који припадају сливовима који се налазе изван подручја. У том смислу су и погодна станишта просторно врло ограничена и међусобно изолована, што може бити разлог изостанка ове врсте. Слична је ситуација и са присуством мочварне ровчице (*Neomys anomalus*), која показује изразитију преференцију ка нешто мирнијим водама или забареним површинама. На истраживаном подручју је регистровано присуство неколико забарених ливада, врела и водених површина у виду већих и мањих локви које се формирају и задржавају у удубљењима која су, углавном, вештачког порекла. Оваква водена тела са асоцираном вегетацијом би условно могла бити погодна за живот мочварне ровчице.

Сувља и отворена станишта попут термофилних ливада, пашњака или шикара која су заступљена у неким деловима Златара, станишта су пољске ровчице (*Crocidura leucodon*). Највећи број налаза ове врсте до сада потиче са простора Панонске низије (подручје Војводине). Налази јужно од Саве и Дунава су значајно ређи, а најближи налаз је са Златибора и спада у свега неколико досадашњих налаза у региону западне Србије. Терени као што су живице, грмље, баште и њиве, станишта су баштенске (вртне) ровчице (*Crocidura suaveolens*).

На ливадама и чистинама уз рубове шума може се очекивати и присуство мале ровчице (*Sorex minutus*). Досадашњи најближи налази су са подручја Таре и Копаоника. Иако се претпоставља да ова врста има релативно широко распрострањење на територији Србије, досадашњи налази су доста ретки. Планинска (алпска) ровчица (*Sorex alpinus*) је врста чије је присуство до сада најближе забележено на подручју Таре и Копаоника. Примерци су готово искључиво налажени дуж водотока у екосистемима мешовитих и чисто бореалних шума (Копаоник) и забарених подручја такође бореалног типа (Тара).

С обзиром на то да на Златару до сада нису вршена детаљнија истраживања фауне сисара, па међу њима и бубоједа, реална је претпоставка да многе од побројаних, а тренутно незабележених врста, обитавају у стаништима дела Златара предвиђеног за заштиту, с обзиром на постојање адекватних и очуваних типова станишта и постојећих налаза у околном простору.

Све три врсте чији су налази до сада потврђени су у највећој мери везане за шумска станишта, за влажну (мезофилну) земљану подлогу. У погледу статуса заштите, сврстане су у категорију „заштићена дивља врста“. Будући да се општи конзервациони статус врста бубоједа код нас може оценити као релативно повољан, мере заштите су, углавном, усмерене ка очувању састава и структуре њихових природних станишта. За врсте које су изразито везане за водену средину, од изузетног је значаја очување чистоће водотока и квалитета воде у њима.

Слепи мишеви (Chiroptera)

До сада је на подручју Србије потврђено присуство 31 врсте слепих мишева (Пауновић *и сар.*, 2020). Када се погледа укупан диверзитет фауне сисара код нас, ова и иначе карактеристична и специфична група је уз глодаре и најбројнија.

На основу увида у до сада најкомплетнију и најдетаљнију студију о слепим мишевима у Србији (Пауновић *и сар.*, 2020), као и на основу теренских истраживања Завода

констатовано је да истраживано подручје Златара стално или повремено настањује барем 18 врста.

Као врсте које искључиво или претежно користе склоништа у пећинама, али и вештачким подземним објектима попут тунела или запуштених рудника, јављају се три врсте из фамилије потковичара (Rhinolophidae) – велики (*Rhinolophus ferrumequinum*), мали (*Rhinolophus hipposideros*) и средоземни потковичар (*Rhinolophus euryale*). Преовлађујући тип станишта ових врста су претежно карстна подручја са мозаично распоређеним дрвећем, жбуњем и отвореним просторима (Пауновић *и сар.*, 2011).

Присутне врста из фамилије вечерњака (Vespertilionidae) као што су: велики поноћњак (*Eptesicus serotinus*), планински слепи мишић (*Hypsugo savii*), дугоухи вечерњак (*Myotis bechsteinii*), јужни велики вечерњак (*Myotis oxygnathus*), дугопрсти вечерњак (*Myotis capaccinii*), затим водени вечерњак (*Myotis daubentonii*), шиљоухи вечерњак (*Myotis emarginatus*), велики мишоухи вечерњак (*Myotis myotis*), црни бркати вечерњак (*Myotis mystacinus*), мали ноћник (*Nyctalus leisleri*), шумски слепи мишић (*Pipistrellus nathusii*), обични слепи мишић (*Pipistrellus pipistrellus*), патуљасти слепи мишић (*Pipistrellus pygmaeus*), европски сиви дугоушан (*Plecotus austriacus*) и алпијски дугоушан (*Plecotus macrobullaris*), поред преференције према склоништима у пећинама и вештачким подземним објектима, показују и значајну преференцију према склоништима у дупљама и пукотинама стабала и другим вештачким објектима (тавани кућа, торњеви цркава, мостовне конструкције, итд.). У погледу одабира типа станишта, побројане врсте, углавном показују склоност ка шумским стаништима (широколисне и мешовите шуме) са или без близине водених структура, као и према насељима и отвореним и пољопривредним површинама (Пауновић *и сар.*, 2011).

Подручје Специјалног резервата природе „Златар“ захтева детаљнија истраживања фауне слепих мишева. С обзиром на то да геолошку подлогу у значајној мери чини кречњак, присутни су бројни геоморфолошки објекти и феномени попут пећина, поткапина, пукотина, као и шумских комплекса који представљају погодна склоништа и станишта. Захваљујући претходним истраживањима и прикупљеним подацима, подручје Златара са околином – географски региони „Западна Србија“ и „Југозападна Србија“ (Марковић, 1980) представљају зону високог диверзитета када је о фауни слепих мишева реч (Пауновић *и сар.*, 2020). Посебну вредност представља присуство ретке и популационо малобројне врсте – алпијски дугоушан (*Plecotus macrobullaris*). Налаз ове врсте у „Пећина на Ћетаници“ (Budinski *et al.*, 2016) је, за сада, и једини у Србији.

Све врсте слепих мишева су у Србији заштићене као „строго заштићена дивља врста“. Специфични животни циклуси врста ове фауне, рањивост станишта и склоништа, захтевају посебне мере заштите које често морају бити *species*-специфичне, посебне за поједине врсте, што уз још увек недовољно познавање ове фауне, посебно њених еко-географских аспеката, усложњава напоре и активности ка ефикасној заштити и очувању ових врста.

Глодари (Rodentia)

У Србији је до сада регистровано присуство 32 врсте глодара, од којих су две алохтоне. То их чини најбројнијом и најраспрострањенијом групом сисара код нас. Заузимају и најразличитије еколошке нише, прилагођавајући се разним, и повољним и неповољним, утицајима из спољашње средине. Већина врста поседује велики репродуктивни потенцијал, па варирања бројности популација могу бити значајна, са периодима пренамножења.

Слично као што је констатовано за групу бубоједа, број од свега 9 врста глодара чије је присуство потврђено на предметном подручју би се могао сматрати као својеврсно изненађење. У околним заштићеним подручјима која са Златаром деле сличан или истоветан тип преовлађујућих екосистема и диверзитет станишта, евидентирано је присуство између 12 и 15 врста.

На Златару су забележене врсте које су за територију Србије типични представници фауне глодара у екосистемима мешовитих, лишћарско-четинарских и чисто четинарских шума бореалног типа. Као једини изразитије бореални елемент фауне је заступљена веверица (*Sciurus vulgaris*). Врсте као што су: рођа волухарица (*Myodes glareolus*), подземна волухарица (*Microtus subterraneus*), жутогрли миш (*Apodemus flavicollis*), шумски миш (*Apodemus sylvaticus*) и сиви пух (*Glis glis*) су елементи јужноевропских, претежно листопадних шума, али се мање-више у овом саставу јављају и као основни едификатори фауне глодара у мешовитим, лишћарско-четинарским шумама, али добрим делом и у шумама чисто бореалног типа. Заступљени су и елементи степа и шумостепа, односно врсте које преферирају отворена, травна станишта претежно степског типа. То су слепо куче (*Nannospalax leucodon*) и пољска волухарица (*Microtus arvalis*). Присутна је и једна синантропна врста уско везана за људска насеља – кућни миш (*Mus musculus*).

За још неколико врста постоје индиције о присуству на основу потврђених налаза на блиским подручјима као што су Златибор, Камена Гора или Голија, са којима Златар дели сличан тип екосистема и станишта, а и део је њиховог познатог ареала у Србији. То су пре свега: патуљасти миш (*Micromys minutus*) и пух лешникар (*Muscardinus avellanarius*). Уз њих, вероватно је и присуство двеју синантропних врста – црног пацова (*Rattus rattus*) и сивог пацова (*Rattus norvegicus*). Због недостатка валидних налаза за сада, ове врсте су изостављене са списка присутних.

Иако су номинално сврстани у различите биогеографске ентитете и са различитим основним станишним преференцијалима, многе од побројаних врста се могу често срести и на стаништима прелазног типа, рубовима шума, честарима, врзинама, мањим или већим чистинама, пољима и живицама. Стога се на таквим просторима често среће сразмерно богата фауна која је разноврснија од фауна непосредно суседних, али еколошки униформнијих екосистема. Многе од ових врста, без обзира на своју примарну склоност ка одређеном типу природних станишта, сасвим се добро сналазе и у агроекосистемима, на њивама, баштама, воћњацима и, уопште, у пределима који су значајно антропогено измењени.

Са до сада познатим бројем врста, диверзитет глодара предметног подручја се може окарактерисати као релативно низак. Оваква оцена се не тиче односа присутних врста и целокупне фауне глодара у Србији, с обзиром на то да су ареали многих врста далеко изван предметног подручја, него односа према врстама чије се присуство реално може очекивати на подручју Златара. Разлог томе је, највероватније, у слабој истражености простора и недостатку детаљнијих и систематских истраживања. Посебну вредност тренутно представљају заштићене дивље врсте (веверица и сиви пух) и строго заштићена дивља врста – слепо куче.

Зечеви (Lagomorpha)

Зец (*Lepus europaeus*) је једини представник читавог реда зечева у Србији и распрострањен је скоро по читавој територији Србије. Виђа се на читавом предметном подручју, најчешће на теренима отвореног типа попут ливада, пашњака и сувата јер је зец типични становник отворених терена степског типа, са претежно травном вегетацијом. Релативно често се

може наћи и у шумама, пре у рубним подручјима уз листопадне и мешовите шуме него у четинарским шумама. Врста има статус „заштићена дивља врста“, и значајна је ловна врста.

Измет зеца (Lepus europaeus) на локалитету Четаница, фото: В. Бједов

Звери (Carnivora)

Звери на територији Србије представљају релативно бројну групу, са до сада регистрованих шеснаест (16) врста. Актуелну фауну ове групе на предметном подручју чини осам (8) врста. Основни фаунистички састав ове групе чине врсте које се мање-више могу срести на већем делу територије Србије, као што су: лисица (*Vulpes vulpes*), ласица (*Mustela nivalis*), куна златица (*Martes martes*), куна белица (*Martes foina*), јазавац (*Meles meles*). Тип и диверзитет станишта на Златару одговарају специфичним преференцијама сваке посебне врсте, па је њихово присуство уобичајено и очекивано.

Вук (*Canis lupus*) је врста која улази у стални териофаунистички састав подручја Златара које је и део историјског ареала врсте у Србији (Миленковић, Пауновић & Ћировић, 2007). Пространи шумски екосистеми и на предметном подручју, као и на широком околном простору, представљају практично идеално станиште релативно бројних вучјих популација. Изражене дисперзивне и миграторне способности вука допуштају комуникацију и кретања вучјих чопора и појединачних јединки у свим правцима широм Златара и по околном простору. Присуство уређених хранилишта на суседним заштићеним подручјима у клисурама Милешевке и Увца олакшавају ове комуникације (нарочито у правцу запад-исток) и утичу на одржавање сталног присуства и релативно повољног конзервационог статуса врсте.

Слична је ситуација и са мрким медведом (*Ursus arctos*). Историјски ареал врсте обухвата истраживано подручје и медвед је, углавном, стално присутан у дужем протеклом временском периоду (Прибић, 1953; Савић *и сар.*, 1995; Mitchell-Jones *et al.*, 1999; Swenson *et al.*, 2000), али се знатно учесталија појава може испратити нарочито током последњих двадесет година (Paunović, Ćirović & Milenković, 2007). Пространа и компактна шумска пространства представљају врло погодна станишта, а слично као и код вука, уређена хранилишта у ближој околини, па и на Златару доприносе унапређењу и очувању статуса ове врсте у Србији. Пре стављања под строгу заштиту, нарочито у периоду након Другог

светског рата, простори Златара су били популарни и атрактивни за лов медведа (Врачарић, 2007).

Једна од свакако најинтересантнијих и најнеобичнијих врста чије је присуство забележено на просторима Златара је шарени твор (*Vormela peregusna*). Ова необична животиња, чија су постојбина камените полупустиње и пустиње централне Азије, је последњих стотинак година ширила свој ареал према западу, па су забележени и бројни налази на територији Србије. Први налаз са Златара потиче из ранијег периода, са почетка 70-их година прошлог века (Мирић *и сар.*, 1983) са подручја села Горачиће, које се налази изван граница предметног простора. „Новији“ подаци датирају из периода 80-их и 90-их година прошлог века са територије општина Сјеница и Нова Варош, са локалитета изван предметног подручја (Milenković *et al.*, 2000). У новије време нема података о присуству ове врсте на Златару, мада се према постојању адекватних станишта сасвим реално може и даље очекивати присуство ове врсте. Узевши у обзир да највећи део досадашњих података потиче управо са подручја Пештера и југозападних делова Србије и да је разлог недостатака података пре резултат недовољних истраживања него одсуства врсте са подручја (Milenković *et al.*, 2000), шарени твор је укључен у фаунистички списак предметног подручја. Ово посебно јер у деловима атара села Међани, Правошево, Мушковина и Бискупићи, као и ободним деловима према клисури Милешевке постоје термофилна станишта типа планинско-степских и шумостепских пашњака на камењарима, која су карактеристична за шареног твора у западним и југозападним деловима Србије (Milenković *et al.*, 2000). У сваком случају, ради се о врло реткој врсти са малим бројем налаза, нарочито у новије време.

У погледу избора типа станишта, звери су генерално прилични опортунисти, тако да за већину врста не постоји оштра преференција одређеног типа. Као врсте које нешто изразитије настањују шумска станишта затворенијег склопа могу се навести мрки медвед и вук, затим куна златица. Такође, ласица је врста која настањује, углавном, станишта степског (отвореног) типа, ливаде или често агроекосистеме. Остале врсте из ове групе немају изражену склоност ка одређеном станишном типу, већ се срећу у најразличитијим екосистемима и стаништима, где се као основне детерминанте за одабир јављају мир, склониште и доступна храна. У том смислу, код ових врста је изражена склоност ка синантропизацији, приближавању и животу у непосредној близини људских насеља (лисица, јазавац, куна белица, шарени твор).

Све врсте звери имају статус „заштићена дивља врста“, изузев мрког медведа и шареног твора који имају статус строге заштите.

Папкари (Artiodactyla)

Фауну папкара на предметном подручју чине три врсте и аутохтоне су за просторе Србије. То су јелен обични (европски) – *Cervus elaphus*, срна – *Capreolus capreolus* и дивља свиња – *Sus scrofa*. Ради се о врстама доста различитих биолошких и еколошких карактеристика, првенствено у станишној и трофичкој преференцији. Дивља свиња је примарно шумска животиња, док је срна становник мозаичних станишта на којима се смењују шуме и шумарци, ливаде, честари и поља под разним културама. Јелен обични је примарно шумска врста која у свом станишту захтева и одређени проценат прогала, пашњака и терена са травном вегетацијом. Дивља свиња је сваштојед, док су јелен обични и срна искључиви биљоједи. Дивља свиња и срна имају широко распрострањење на територији Србије. Јелен обични је насељен (реинтродукован) 2020. године, када су у прихватилиште донесене прве јединке предвиђене за насељавање. Прихватилиште је формирано у атару села Сеништа, на јужним падинама Златибора (Муртеница). Захваљујући значајним дисперзивним

способностима, појединачне јединке и мање породичне групе су се већ појавиле и на северним ободима Златара (Мићо Зорић, *pers. comm.*). Имајући у виду нека досадашња искуства са значајном брзином ширења јелена из иницијалних зона насељавања, као и то да је у пројекту реинтродукције предвиђена забрана лова у наредних 10 година (барем до 2030.), за очекивати је појаву јелена у већем броју на ширем простору Златара.

Све три врсте имају статус „заштићена дивља врста“. Такође су и значајне ловне врсте. Последњих година је забележен раст бројности популација дивље свиње и срне у скоро свим деловима познатог ареала у Србији, али и ван њега.

Ријућа активност дивље свиње (Sus scrofa), фото: В. Бједов

Конзервациони статус

Статус и ниво заштите сисара у националним оквирима је, првенствено, дефинисан одредбама Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“, бр. 5/10, 47/2011, 32/2016 и 98/2016), којима су врсте категорисане као „строго заштићена дивља врста“ (**СЗДВ**), односно „заштићена дивља врста“ (**ЗДВ**). У том смислу, на подручју Златара предвиђеном за заштиту налазимо 21 врсту са статусом строге заштите и 15 заштићених дивљих врста (Прилог бр. 8).

Статус заштите, гајења и коришћења је за одређени број ловно атрактивних врста регулисан и одредбама Закона о дивљачи и ловству (**Л**) („Службени гласник РС“, бр. 18/2010 и 95/2018-др. закон), Правилником о проглашавању ловостајем заштићених врста дивљачи („Службени гласник РС”, бр. 9/12, 31/13, 55/15, 67/15, 75/2016 и 92/2021) и Правилником о

изменама Правилника о проглашавању ловостајем заштићених врста дивљачи („Службени гласник РС”, бр. 92/2021). Таквих врста сисара у Специјаном резервату природе „Златар“ има 13. Једанаест од њих имају статус „ловостајем заштићена врста дивљачи“, док две (мрки медвед и шарени твор) имају статус „трајно заштићена дивљач“ (Прилог бр. 8).

У међународним оквирима, статус угрожености, који уједно дефинише и мере заштите које треба предузимати како би се очувао повољан конзервациони статус појединих врста, представљен је кроз одредбе неколико међународних конвенција које су било глобалног, било регионалног (европског) нивоа и које је наша држава потписала, ратификовала и њихове одредбе уградила у своје постојеће законодавство.

Међународна организација за очување природе (IUCN) је на својој листи угрожених врста исте сврстала у неколико категорија угрожености, било да се ради о глобалном, било регионалном нивоу. Тако је највише врста присутних на предметном подручју сврстано у категорију **LC** (Least Concern – најмања забринутост), њих 33, што указује на релативно повољан статус и одсуство узрока који би тај статус могли угрозити у блиској будућности. Четири (4) врсте имају статус **NT** (Near Threatened – скоро угрожени), што указује да у догледном периоду њихов статус може бити погоршан дејством једног или више фактора, чиме би врста (таксон) могла брзо да доспе у неку од категорија значајније угрожености. Такође, 4 врсте су сврстане у категорију **VU** (Vulnerable - рањива). У ову категорију су сврстани таксони који нису крајње угрожени, али се суочавају са високом вероватноћом да ишчезну у природној средини у некој средње блиској будућности, што се утврђује на основу неколико критеријума.

Оваква категоризација је урађена за ниво Европе, што не мора нужно да одсликава и статус врсте(а) и на нивоу Србије. Анализа урађена за потребе израде Црвене књиге сисара Србије (Пауновић & Ћировић, 2021 – нацрт), а према критеријумима Међународне организације за очување природе (**IUCN – SRB**) даје унеколико другачију слику о општем статусу угрожености фауне сисара. Тако је у категорију **LC** сврстана 31 врста, у категорију **NT** – 8 врста, у категорију **VU** – 2 врсте. Једна (1) врста је у категорији DD – недостатак података. Нешто већи број врста у категорији „скоро угрожени“ (8 према 4) може да укаже на потребу појачаних напора ка ефикаснијој заштити и побољшању конзервационог статуса врста у овој категорији на националном нивоу.

Упоредна анализа конзервационих статуса врста са предметног подручја указује да се код њих 13 ови статуси разликују на међународном и националном нивоу. Наиме, 6 врста поседује виши ниво угрожености на националном нивоу, док седам врста (7) показује нижи ниво угрожености на националном нивоу (Прилог бр. 8). У обе групе се, углавном, ради о разликама у статусу нивоа једне категорије. Једино одступање се јавља у случају мрког медведа – *U. arctos* где је међународна категорија угрожености на нижем нивоу (**LC**) него на националном (**VU**), док је код средоземног потковичара – *Rh. euryale* ситуација обрнута, међународна категорија угрожености је на вишем нивоу (**VU**) него на националном (**LC**) (Прилог бр. 8).

На основу одредаба европске Директиве о очувању природних станишта и дивље фауне и флоре (Директива о стаништима – ДС), свака држава потписница је дужна да на својој територији формира мрежу еколошки значајних подручја под називом Natura 2000 ради очувања станишта и врста од посебног заједничког интереса. У овом документу посебно су, у виду додатака, приложени и анекси (листе) са списковима значајних типова станишта и врста. На основу оваквих одредаба и циљева, на Листи (Анексу) **II** се налази 18 врста присутних на предметном подручју. Те врсте су од заједничког интереса чије очување захтева формирање посебних заштићених подручја. Истих ових 18 врста се, уједно, налазе

и на Листи (Анекс) **IV**, што их опредељује као врсте од заједничког интереса чије очување захтева строгу заштиту. Само на Листи **IV** се налазе још и три врсте којих нема на Листи **II**. На Листи (Анекс) **V** се налази једна врста, а овој листи припадају оне које су дефинисане као врсте од заједничког интереса чије коришћење из природе мора бити подвргнуто посебним управљачким мерама (Табела у прилогу).

Према одредбама Конвенције о заштити европског живог света и природних станишта – Бернска конвенција (BERN), врсте сисара предметног подручја су обухваћене двема категоријама. **Другом** категоријом заштите обухваћено је 20 врста. То су врсте које треба строго штитити. **Трећом** категоријом заштите обухваћено је 11 врста. То су врсте које се лове или експлоатишу на неки други начин, тако да им је потребна заштита. Ван ових двеју категорија налазе се остале присутне врсте (њих 11). Током процеса приступања и потписивања Конвенције, Република Србија је искористила право да за своју територију затражи резерву, односно изузеће из статусâ прописаних словом Конвенције за две врсте – вука и дивљу мачку, а у складу са сопственим интересима и статусом изузетих врста на својој територији.

Одредбама Конвенције о очувању миграторних врста дивљих животиња – Бонска конвенција (BONN) обухваћено је 8 врста (све присутне врсте слепих мишева). Сврстане су у Додатак **II** Конвенције, којим су обухваћене миграторне врсте које имају неповољан статус очувања и које за своје очување и газдовање захтевају међународне споразуме, као и оне које имају такав статус очувања који би имао значајних користи од међународне сарадње која би се могла остварити путем једног међународног споразума.

На листама (анексима) Конвенције о међународном промету угрожених врста дивље фауне и флоре – Вашингтонска конвенција (CITES) налази се свега једна врста, и то, на на Анексу **II**. Овај анекс обухвата све оне врсте којима тренутно можда и не прети опасност од изумирања, али може да запрети уколико се промет јединки таквих врста не подвргне строгим прописима како би се избегло да се те врсте користе на начин којим се угрожава њихов опстанак, као и остале врсте које морају да буду подвргнуте регулативи како би се успоставила ефикасна контрола промета јединки појединих врста. На предметном подручју је то мрки медвед – *U. arctos*.

Поглед на клисуру Међанске реке, фото: Д. Петраш

2. ПРЕДЕОНЕ ОДЛИКЕ

2.1. Предеоне одлике природног добра

Специјални резерват природе „Златар“ захвата део крашког планинског подручја југозападне Србије. Припада групи старовлашких планина са карактеристичним динарским правцем пружања, северозапад – југоисток. Захваљујући својој геолошкој подлози, на већој површини се налазе суве до повремено хидролошки активне долине мањих водених токова.

По својим природним вредностима и пејзажним карактеристикама на подручју Специјалног резервата природе може се издвојити неколико целина: главни гребен Златара са истакнутим врховима и стрмим одсецима, равни Златар са великим површинама под шумском вегетацијом, крашка површ Четаница са карактеристичним пејсажима динарског крашког предела и централна површ са живописним засеоцима, која се континуално спушта према југу и завршава изнад дубоке клисуре реке Милешевке.

Поглед на гребен Златара, фото: Ђ. Стојадиновић

Главни, кречњачки гребен Златара, је најистакнутији део рељефа у заштићеном подручју. Пружа се од Црног врха, преко Главице, Голог брда, Велике и Равне Кршеве до Орловаче. Посебно су интересантни кречњачки одсеци - Велика стена, Точила и Велика Мерица, који се простиру готово у непрекидном низу формирајући западну границу заштићеног подручја. Са истакнутих висова на главном гребену или на стрмим одсецима, могу се видети обронци Камене Горе, Јадовника и црногорских планина. Ово подручје је дубоко дисецирано и вертикално рашчлањено, скоро неприступачно. Врхови су, углавном, без вегетације, а на ширем простору око њих се јавља вегетација стена, травна вегетација, а нешто ниже појединачна или групе стабала четинарске вегетације. Због неприступачности, вегетација је, углавном, остала очувана.

Неприступачни кречњачки одсеци морфолошки оштро раздвајају подручје Равног Златара од заталасаног побрђа пријепољске котлине. На Равном Златару природну, високу састојину, чине углавном шуме чисте и мешовите шуме смрче које заузимају значајне површине и граде појас климарегионалне вегетације на надморским висинама од 1000 - 1440 m. У флористичком саставу значајно је присуство врста карактеристичних за смрчеве

шуме. На ливадама Равног Златара пронађен је велики број орхидеја, по чему је ово подручје познато. Посебну лепоту овом делу Златара даје мозаична смена шума, ливада и пашњака, па из тог разлога он оставља утисак приступачног, отвореног и за човека пријатног предела.

Округлица, поглед на клисуру Милешевке, фото: Ђ. Стојадиновић

Крашка површ Четаница, чини најјужнији део заштићеног подручја. Испресецана је великим бројем вртача. Са западне стране ограничена је клисуром реке Милешевке, а са источне долином Брајске реке. На појединим деловима, у питању је јако нагнут терен, са пуно сипара и голети. На местима где се јављају термофилна, еродирана станишта са пуно сипара и камењара, расту појединачна стабла црних борова, а по ободу шикаре, разне врсте лишћара, грмља и зељасте флоре.

Централни део специјалног резервата природе је пејсажно најатрактивнији. На овом простору се налазе атари села Правошево, Бискупићи, Међани и Мушковина чија су домаћинства разбацана по планинским странама. Смена пашњачких простора и разређених четинарских шума је основна карактеристика овога простора. Због великих нагиба терена и велике изложености ерозији и спирању, педолошки покривач је плитак, скелетоидан и неповољних својстава, па је то, уз оштру климу, основни разлог скромне и врло ограничене пољопривредне производње. То је широко отворен предео далеких визура. Посебно је интересантан поглед на атрактивну клисуру реке Милешевке.

У границама специјалног резервата природе налази се манастир Милешевске Епархије Српске православне цркве – манастир Св. Козме и Дамјана. Смештен је на Воденој пољани, једном од најлепших делова Златара.

2.2. Историјат предела

Непокретни археолошки материјал, који припада различитим епохама цивилизације, говори о томе да су на територији општина Нова Варош и Пријепоље постојала праисторијска насеља из доба неолита, смештена у густим шумама, поред планинских река и потока (www.novavaros.rs и www.prijepolje.Is.gov.rs).

О продору Римљана на територију југозападне Србије нема прецизних података, осим да се ово подручје налазило у саставу римске провинције Илирик, која је касније подељена на Далмацију и Панонију. О томе да су Римљани боравили на овим просторима говори велики број надгробних споменика, који датирају из II и III века. По типу надгробних споменика можемо разликовати групације становника: илирско-келтску симбиозу, Пирусте и нероманизоване досељенике са средњодалматинског подручја. Један од најзначајнијих археолошких налазишта је локалитет Дворине на коме је откривен већи број предмета од керамике, стакла, бронзе сребра и злата, а датиран је у римско доба.

Током V и VI века византијско царство је било изложено нападима варварских племена, па су за војне потребе Римљани изградили мрежу путева према околним провинцијама (Мачкат – чајетинска градина – река Увац). Аварски и словенски ратни походи, не само да су разорили друштвену структуру у европском делу царства, већ су и трајно променили његову етничку слику.

Почетком XII века, Рашка је преузела вођство у борби против Византије и у наредном периоду извршила уједињење српских средњовековних земаља. У то време, каравански путеви из приморских градова су пролазили кроз нововарошки крај. Из овог периода потичу утврђења Клак у Рутошима и Соколац у Акмачићима, који су током најезде Турака срушени.

После Душанове смрти средње Полимље се налазило у поседу хумског кнеза Војислава Војиновића, а затим у поседу његовог наследника Николе Алтомановића. Распадом српског царства и поразом Николе Алтомановића 1373. године, делови пријепољског краја западно од Милешеве и Златара припали су босанској држави краља Твртка, а источни и југоисточни делови су били у поседу кнеза Лазара. Та подела је ишла линијом – Златар, Милошев Дол, падине Јадовника, Страњани, Грачаница, Камена Гора и Ћехотина.

Нововарошки крај је пао под турску власт 1455. године. Турци су дуж путева основали нова насеља – паланке. Тако је настала Скендерпашина паланка која се другачије називала Нова Варош или Јени Касаба. Први поуздан помен града Нова Варош нађен је у дефтеру – пописнику села и домаћинстава пореских обвезника нахије Барча, 1528. године. Она је основана у циљу обезбеђења путева на овом подручју. У њој су становали војници, чија је дужност била да надокнаде штету у случају да неко погине или изгуби иметак у кругу њихове јурисдикције. Током XVIII века Нова Варош се налазила међу развијенијим трговачким варошима, па је неколико деценија касније постала седиште прве привремене српске капетаније. Од 1776. године била је у саставу новопазарског санџака. За време устанака и буна у XVIII веку становништво овог краја масовно је мигрирало у Србију, тако да је Нова Варош била станица миграционих струја. Од Турака је ослобођена 1912. године у Првом балканском рату. (www.novavaros.rs)

Најстарији помен ***Пријепоља*** је из 1332. године код Гијома Адама, а у аналима Дубровачке републике спомиње се први пут 1343. године (Фемић М., 2004). Пријепоље се у средњем веку развијало као трг (тржница) манастира Милешева и налазило се на тзв. дубровачком друму који је повезивао обалу средњег Јадрана са централним и источним деловима

Балканског полуострва. Пријепоље и Полимље били су саставни део Рашке и један од средишњих делова ране Немањићке државе. О томе сведочи велики број манастира и цркава у долини Лима.

Легенда каже (Фемић М., 2004): преко Златара је 1530. године путовао из Босне у Цариград Скендер-паша Ђеновљанин. Бујне шуме Златара су га толико опчиниле да је остао неколико дана на висоравни под Златаром. „И ко зна до када би силни паша лежао пред свиленим чадором, да га једног дана не нападоше хајдуци. Паша озлојеђен што му је „фукара“ покварила „дерт“, позва свог помоћника и нареди му „Честити беже, не могу се нагледати ове лепоте што ми око и душа плени. Но, кад већ морам ићи, ево ти новца, и овде где сам одмарао своје уморно тело, подигни касабу и насели је људима, нека се човек диви лепоти у својој чистој души“.

У то време манастир Милешева био је духовно и културно средиште српског народа. Основао га је краљ Владислав (син краља Стефана Првовенчаног, а унук Немањин). Стари биографи кажу да је Владислав почео да зида манастир одмах по ступању на престо, то јест после 1234. године, мада ако се повежу историјске чињенице и сведочанства на фрескама, зидање и сликање Милешеве може се ставити у доба између 1219. и 1235. године (Мандић С., 2004). У 15. веку била је седиште Милешевске митрополије, док је у 16. веку у манастиру радила једна од најстаријих српских штампарија.

После распада српског царства овај крај улази у састав бановине Босне чиме је она стекла део немањићког легитимитета. Пропаст српских средњовековних држава и долазак Турака на ове просторе није заобишао ни Пријепоље које је своје ослобођење дочекало 1912. године у Првом балканском рату.

Вихор првог светског рата и аустроугарска окупација нису мимоишли ни овај крај. Рат је донео разарања, страдања становништва, заразне болести и године глади. После ослобођења ушао је у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније Краљевине Југославије. Нападом немачких окупационих снага 6. априла 1941. године на Краљевину Југославију, и овај крај је потпао под немачку окупацију. После ослобођења успостављена је народна власт у свим општинама и оно је постало део ФНР Југославије. После Другог светског рата Нова Варош постаје привредно, административно и културно језгро овога краја.

3. СТВОРЕНЕ ОДЛИКЕ

3.1. Културно-историјско наслеђе

На заштићеном подручју нису идентификована непокретна културна добра.

На подручју Специјалног резервата природе „Златар“, на Воденој Пољани, изграђен је манастир Св. Козме и Дамјана као метох манастира Милешеве. Припада Епархији милешевској Српске православне цркве. Изградили су га најбољи неимари овог краја од дрвета по узору на древне камене богомоље рашке градитељске школе. Освештан је 14. јула 2007. године.

Манастир Св. Козме и Дамјана, фото: А. Петковић

3.2. Насеља и инфраструктура

На просторну организацију мреже насеља, њен развој и промене утицали су природни и друштвено-економски фактори. Физичкогеографска обележја овог дела Србије одразила су се на положај и морфолошки тип насеља. Сва сеоска насеља су разуђена и разбијена (старовлашки тип), неправилних облика и знатних површина. Физиономија насеља резултат је и економских фактора тј. традиционалне сточарске функције насеља. Простор одликује изразита вертикална и хоризонтална рашчлањеност рељефа која представља ограничавајући фактор за интензивну пољопривредну производњу, изградњу саобраћајница и објеката у насељима (Вујадиновић и Гајић, 2004).

Основно обележје насеља, у просторно-функционалној организацији, је релативно велика удаљеност између појединих сеоских домаћинстава. Куће су изграђене на падинама узвишења, на неплодном земљишту, у близини извора и пашњака. Први досељеници су запоседали пашњаке око извора и на погодном месту градили куће. Села су била породичне задруге. Имена су добијала по презименима главне или најстарије задруге или од локалних топонима. Током времена, услед прираштаја или досељавања становништва, насељена зона села се проширивала ка вишим, планинским теренима. Поред стамбених објеката налазе се мале ратарске површине, воћњаци и баште.

У централном делу заштићеног подручја, на падинама окренутим према Специјалном резерварату природе „Клисура Милешевке”, налази се неколико живописних, сеоских насеља - Међани, Правошево и Бискупићи.

МЕЂАНИ – сеоско насеље које се налази на планинским узвишењима Градине, Лијешћа, Четаница, Купионице и Кашана, у висинској зони од 900 до 1200 m. Подељено је на засеоке: Боровик, Испод Ћетанице, Црквине, Испод Плијеша и др. Основано је на месту где се налазе остаци старих српских некропола, у народу познатих као „грчка гробља” (Фемић М.,

2004). У Међанима живе породице које су се крајем 19. века досељавале из Северне Црне Горе. Становништво се бави, углавном, сточарством, јер су пашњаци богати квалитетном травом, па су њихови млечни производи надалеко чувени.

Сеоска кућа, фото: Д. Петраш

ПРАВОШЕВО – сеоско насеље које се налази са десне стране долине реке Милешевке на надморској висини изнад 1000 m. Састављено је из више заселака: Градина, Вратнице, Љетине, Зетин, Брне и Бакаловина. Назив села се везује за реку Правошеву. Према археолошким налазима село је било рано насељено, што је утврђено по присуству старих српских некропола. У засеоку Градина очувани су остаци илирског насеља са некрополама, земљаним утврдама, земуницама и другим, а у засеоку Зетин остаци насеља из римског периода (Фемић, М. 2004). Становништво се бави сточарством и шумарством.

Правошево, фото: А. Петковић

БИСКУПИЋИ – сеоско насеље које се налази на надморској висини изнад 1000 m, на планинском узвишењу Главица са кога се клисура реке Милешевке види као на длану. То је село са најмањим бројем становника – 12 (попис 2011. године) просечне старости изнад 60 година. У зимским месецима, за време великих снегова тешко се долази до њега, па се малобројно становништво снабдева животним намирницама пре великих снегова.

Инфраструктура

Саобраћајна доступност. Заштићено подручје је регионалним магистралним путем који води у правцу Црне Горе (Београд – Ужице – Бијело Поље – Подгорица) добро повезано са осталим делом Србије. Из Нове Вароши, која је најближе градско насеље, одваја се пут према Сјеници и Новом Пазару, који се пружа источном страном Златара. Град Пријепоље је са Златаром повезан локалним макадамским путем преко Милошевог дола и села Карауле, према регионалном путу за Сјеницу. Осим поменутих путних праваца постоји већи број локалних, углавном, макадамских путева. Због разбијености села, локална путна мрежа, највећим делом није асфалтирана. Такође, у долини Лима се налази пруга Београд-Бар, као још један облик саобраћајне доступности овога подручја.

Водоснабдевање. Сеоска насеља у заштићеном подручју, због свог положаја на планинским падинама и великих удаљености домаћинстава, снабдевају се водом преко малих групних водовода, каптирњем карстних извора или из бунара. Планирано је успостављање зона заштите локалних изворишта, обнова водоводне мреже у циљу смањења губитака, повећање поузданости локалних водовода изградњом резервоара у зони насеља (са специфичним запреминама већим од 500 L/становник) и повезивањем мањих водовода у веће групне системе.

Одвођење санитарних отпадних вода. Канализациона мрежа није развијена. Захваљујући ниској густини насељености и конфигурацији терена, системи за евакуацију фекалних и отпадних вода нису грађени. Проблем се решава на нивоу индивидуалних домаћинстава, изградњом септичких јама пропусног типа. Непостојање уређаја за пречишћавање отпадних вода, дугорочно посматрано, може да избаци из функције многа изворишта, посебно уколико је планиран развој туризма на овом подручју. Тада ће питање пречишћавања вода постати једно од најбитнијих питања, не само развоја, већ и опстанка низа насеља у маловодним подручјима.

Електроенергетска инфраструктура. На заштићеном подручју сва насеља су електрифицирана, што је од изузетног значаја имајући у виду величину овог подручја, његов планински карактер и раштрканост насеља. Међутим, од увођења струје у насеља до данас, број потрошача је повећан, као и обим потрошње електричне енергије по домаћинству. Стога је и оптерећење мреже знатно, а сигурност у испоруци и коришћењу електричне енергије смањена. Приоритет има предвиђена реконструкција преносних далековода, због поузданијег напајања електричном енергијом и сукцесивно повећавање инсталисане снаге у постојећим ТС 10/0,4 kV. Активности ће се одвијати на већ постојећим трасама и формираним коридорима.

Телекомуникациона инфраструктура. Телефонски саобраћај је организован преко јавних телефонских централа дигиталног и аналогног типа. Регионални путни правац Нова Варош – Сјеница у целости је добро покривен сигналом MTS 064.

Термоенергетска инфраструктура. За задовољење топлотних потреба у домаћинствима користи се највећим делом огревно дрво и у значајној мери угаљ.

Комунални отпад. Недовољно регулисано питање прикупљања, транспорта, одлагања, односно свеукупног третмана чврстог отпада представља један од значајних еколошких проблема на подручју, што се неповољно одражава на квалитет животне средине (вода, ваздух, земљиште). Системом прикупљања отпадних материја претежно је обухваћено становништво већих насеља. Рурална подручја у теже приступачним деловима заштићеног подручја нису обухваћена организованим прикупљањем отпада, па се стварају депоније, лоциране на неповољним теренима (у долини речних токова, јаругама, у близини стамбених подручја, итд.).

Гробља. На заштићеном подручју имају искључиво локални карактер. Тип изградње сеоских насеља условио је појаву да једно село у просеку има два гробља, што је последица већег броја засеока. Ни једно није плански осмишљено и уређено. Најчешће су неограђена. На многим гробљима постоје примерци старих надгробних плоча и крстова. Организована брига о овим комуналним објектима и њихово континуирано одржавање не постоји.

3.3. Становништво

Заштићено подручје је већим делом ненасељено. Током друге половине XX века забележене су значајне демографске промене које се огледају у преразмештају становништва, променама у његовој структури, као и сложеним социо-економским и насеобинским проблемима (депопулација, саобраћајна изолованост, негативне тенденције у развоју појединих привредних грана) (Вујадиновић и Гајић, 2004). Становништо које је некада насељавало ово подручје, данас га посећује лети како би „побегло“ од градске гужве и свој мир пронашло у природи. Преко зиме се враћају у градове из разлога: тешке проходности саобраћајница услед снежних падавина, отежаног снабдевања основним животним намирницама, недостатка струје и сл.

Константан пад броја становника забежен је током година на заштићеном подручју, а условљен је пресељењем у градове због бољих животних услова. Уједно се одвијала и образовна миграција у оквиру које је омладина одлазили на даље школовање у веће градске центре из којих се није враћала након завршетка школовања, већ је започињала живот у новим срединама које су омогућавале лакше запошљавање и бољи квалитет живота.

Миграције сеоског становништа са простора општине Нова Варош у развијеније регије имале су за последицу негативан демографски развој села. Опадање броја сеоског становништва било је најинтензивније у периоду 1961-1971. године када је просечна стопа смањења броја становника износила -23,5‰.

Према последњим доступним подацима из Пописа становништва, домаћинстава и станова 2022. године у Републици Србији, 37% становника Пријепоља живи у градском насељу, док 63% живи у насељима која нису градског типа. Наведена карактеристика општине Пријепоље разликује се од карактеристика Златиборске области, у којој је више од половине становништва насељено у градским насељима. Проблеми са инфраструктуром - саобраћајна изолованост, карактеристични су за сва насеља општине Пријепоље.

У насељима на заштићеном подручју и околини број становника у протеклих пола века значајно се смањио. Из наредне табеле може се видети упоредни преглед број становника по општинама и насељима по подацима Републичког завода за статистику.

ОПШТИНА Насеља	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.	2022.
НОВА ВАРОШ	**2001**	**2182**	**2269**	**2145**	**1876**	**1656**	**1401**	**1269**	**1085**
Брдо	239	339	364	416	387	443	333	320	306
Дражевићи	568	519	596	558	551	494	419	371	315
Дрмановићи	433	500	508	452	410	365	368	364	294
Радијевићи	370	400	383	386	283	208	169	134	104
Мишевићи	391	424	418	333	245	146	112	80	66
ПРИЈЕПОЉЕ	**3110**	**3446**	**3575**	**3027**	**2286**	**1423**	**896**	**613**	**320**
Аљиновићи	549	618	638	514	401	304	196	131	36
Бискупићи	214	205	187	148	100	44	22	12	7
Косатица	1032	1182	1255	1138	904	550	353	296	201
Међани	257	263	280	234	176	119	80	44	21
Милошев До	547	608	635	517	350	196	126	63	29
Мусковина	135	145	159	125	93	50	34	19	9
Правошево	376	425	421	351	262	160	85	48	17
УКУПНО	**5111**	**5628**	**5844**	**5172**	**4162**	**3079**	**2297**	**1882**	**1405**

На заштићеном подручју популациони развој није хомоген, већ је издиференциран, по етнодемографском систему на српско, бошњачко и муслиманско становништво, које живи у функционално различитим типовима насеља, тј. заједницама насеља. По попису из 2022. године, у општини Нова Варош било је 88,11% српског, 4,98% бошњачког и око 2,28% муслиманског становништва, док је у општини Пријепоље било 46,44 % српског, 39,86 % бошњачког и 6,03 % муслиманског становништва.

На заштићеном подручју, поред константног опадања броја становника, карактеристичан је и изразит процес старења. Просечна старост становника у неким селима на заштићеном подручју: Милошев До 51,8, Правошево 55,3, Дрмановићи 39,2, Мишевићи 51,9, Дражевићи 41,9 година. То значи да је ово простор дубоке демографске старости. Одлив младих констатован је у обе општине, па је заступљена и негативна образовна структура.

3.4. Делатности

Шумарство

Од укупне површине заштићеног подручја, која износи 7.864,64 ha, учешће шума износи 6.207,6 ha (78,9%). Површина државних шума износи укупно 4.082,00 ha (51,9 %), док је учешће приватних шума 2.125,6 ha (27,0 %).

Категорија	Површина (ha)	(%)
Укупно државних шума	4.082,00	51,9
Укупно приватних шума	2.125,6	27,0
Укупно под шумом у ПП „Златар“	**6.207,6**	**78,9**
УКУПНА површина ПП „Златар“	**7.864,64**	**100**

Шуме у државној својини

У Специјалном резервату природе „Златар“ корисници државних шума су ЈП „Србијашуме“, односно газдинство ШГ „Пријепоље“ из Пријепоља преко својих управа - ШУ „Пријепоље“ из Пријепоља и ШУ „Нова Варош” из Нове Вароши.

Граница Специјалног резервата природе „Златар“ у шумско-привредној подели обухвата државне шуме три газдинске јединице које се простиру на 12 катастарских општина у укупној површини од 4.082,00 ha, што чини 51,9 % укупне површине заштићеног подручја. Газдинске јединице обухваћене заштићеним подручјем су: „Златар I“, „Златар II“ и „Дубочица - Јадовник“. Газдинске јединице „Златар I“ и „Дубочица - Јадовник“ се налазе на територији општине Нова Варош, при чему ГЈ „Златар I“ обухвата 2.041,4 ha површине, а ГЈ „Дубочица - Јадовник“ површину од 292,9 ha. Газдинска јединица „Златар II“ простире се на подручју Општине Пријепоље, у укупној површини од 1.747,**7** ha.

Првоуређивање шума вршено је 1956. (ГЈ „Златар“) и 1957. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), друго 1963. године (ГЈ „Златар“) и 1967. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), треће 1971. године (ГЈ „Златар“) и 1977. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), четврто 1982. године када је извршена подела ГЈ „Златар“ на два дела (ГЈ „Златар И“ - Нова Варош и ГЈ „Златар ИИ“ - Пријепоље) и 1987. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), пето 1992. године и 1997. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), шесто 2001. и 2007. године (ГЈ „Дубочица - Јадовник“), седмо 2011. године. Последње (осмо) уређивање ГЈ „Златар ИИ“ извршено је 2021. године, а важност израђене основе газдовања шумама је за период од 2022. до 2031. године. Последње (седмо) уређивање ГЈ „Дубочица - Јадовник“ извршено је 2016. године, а важност израђене основе газдовања шумама је за период од 2017. до 2028. године.

Газдинска јединица	Површина (ha)	Површина под шумом (ha)	V (m^3)	V (%)	Iv (m^3)	Iv (%)
ГЈ „Златар I“	2.041,4	1.971,3	727.835,5	57,1	14.364,0	52,3
ГЈ „Златар II“	1.747,7	1.541,2	507.592,4	39,8	11.468,7	41,7
ГЈ „Дубочица - Јадовник“	292,8	245,1	39.428,5	3,1	1.642,5	6,0
УКУПНО	**4.082,0**	**3.757,6**	**1.274.856,5**	**100**	**27.475,2**	**100**

Од укупне површине заштићеног подручја, која износи 7.864,64 ha, учешће државних шума износи укупно 4.082,00 ha (51,9 %), док је учешће приватних шума 2.125,6 ha (27,0 %).

Стање шума

Границе заштићеног подручја у шумско-привредној подели обухватају државне шуме са укупном површином 4.082,00 ha (комплекс државних шума и шумско земљиште). Анализом важећих података из посебних шумских основа за газдовање шумама утврђено је следеће:

- Да је укупно обрасла (под шумском вегетацијом) површина 3.187,76 ha, а површина под шумским земљиштем (коју чине голети, секундарно настале површине и пашњаци) износи 157,4 ha. Необрасле површине као што су пашњаци трајног

карактера, ливаде, камењари, путеви, далеководи, површине под објектима и др. заузимају 816,86 ha.

- Да површине под шумом и шумским земљиштем заузимају 3.770,20 ha (92,36%), док остало земљиште заузима 311,8 ha (7,64%). Укупно обрасло земљиште заузима 3.757,6 ha (92,05%) површине, од чега шуме заузимају 3.139,9 ha (76,92%), шумске културе 345,0 ha (8,45%), а шикаре и шибљаци 272,8 (6,68%). Шумско земљиште заузима 12,60 ha (0,31%), ливаде и пашњаци 161,70 ha (3,96%), неплодно (камењари, јаруге, путеви и др.) 136,7 ha (3,35%), а земљиште за остале сврхе 13,4 ha (0,33%).

Следећом табелом је представљено учешће шума, шумског и осталог земљишта у државном власништву према Основама газдовања шумама за ГЈ „Златар I“, ГЈ „Златар II“ и ГЈ „Дубочица - Јадовник“:

Категорија	**Површина (ha)**	**(%)**
Укупно обрасло земљиште	3.757,60	92,05
Шумско земљиште	12,60	0,31
Ливаде и пашњаци	161,70	3,96
Неплодна површина-камењари, путеви и сл.	136,70	3,35
Земљиште за остале сврхе	13,40	0,33
УКУПНО	**4.082,00**	**100**

Однос обрасле и необрасле површине у ПП „Златар“

У шумско земљиште сврстане су површине погодне за пошумљавање, где је шума као култура неопходна. У неплодно земљиште сврстани су камењари. У земљиште за остале сврхе сврстани су путеви, површине око објеката у шуми, површине (пропланци) унутар шумског комплекса које су мале површине, а могу послужити за исхрану дивљачи и стварање разноврсног амбијента у шуми или, ако се налазе поред путева, могу бити привремена шумска стоваришта или радилишта код пригодног начина сече и израде шумских сортимената. Такође, у земљиште за остале сврхе сврстане су и енклаве државног поседа окружене приватним поседом, а мале су површине, те се на њима не може

организовати рентабилна шумска производња. Ове површине се могу користити приликом замене површина према ЗОШ - а (члан 98.) и приликом враћања одузетог земљишта.

Стање шума по намени

У односу на укупну обраслу површину под шумама у Парку природе „Златар“, према тренутно важећим основама газдовања, доминирају шуме наменских целина:

10 - површине са приоритетном *производном функцијом*, заступљене на 83,6% (3.139,50 ha) површине. Основна намена ових шума је производња техничког дрвета, са приоритетом на добијању дрвних сортимената најбољег квалитета, при чему се не умањује значај осталих функција шуме (остале производне, општекорисне и социјалне функције).

66 - шуме чија је намена по кодном приручнику означена као *стална заштита шума* (изван газдинског третмана) заузимају око 8,4% (316,4 ha). Шуме ове наменске целине се налазе на врлетним теренима, и оне својом неприступачношћу условљавају немогућност предузимања било каквих мера за унапређење стања. Најчешће су то врло испрана и плитка земљишта. Шуме на оваквим теренима се препуштају спонтаним природним процесима, што им даје велики биодиверзитетски значај.

26 - шуме у функцији *заштите земљишта од водне ерозије* покривају око 7,0% (263,40 ha) обрасле површине. Приоритетна функција ових шума је заштита и стабилност педолошког профила од шетних дејстава воде. Шуме ове наменске целине се налазе на врло стрмим теренима, а земљиште је подложно воденој ерозији, па је биљни покривач на овим теренима неопходан. Коришћење дрвета из ових шума је ограничено и не сме угрозити приоритетне функције.

55 - *специјални резерват природе, I степен заштите,* заступљен је на 0,7% (26,5 ha). Ова површина се односила на СРП Парк шума „Ивље“, где је приоритетна функција била очување природних карактеристика подручја као специфичне локације у Србији на којој је заступљена шума смрче и белог бора на кречњаку. У овој наменској целини су биле забрањене све сече, рачунајући и санитарне уз обавезан мониторинг (сваких 7 – 10 дана) у току вегетационог периода. Ова наменска целина се губи са новонасталим променама које су се десиле у власничкој структури, а заштитом ПП „Златар“ биће замењена наменском целином 56.

56 - *специјални резерват природе, II степен заштите,* заступљен је на 0,2% (6,9 ha) обрасле површине. Ова површина се односила на СРП Парк шума „Ивље“, где је приоритетна функција била очување природних карактеристика подручја као специфичне локације у Србији на којој је заступљена шума смрче и белог бора на кречњаку. У II степену заштите биле су дозвољене санитарне сече (уклањало се до 90 % болесних и изваљених стабла, а остатак се остављао ради природног разлагања и излова штетних инсеката). Површина ове наменске целине ће се заштитом СРП „Златар“ знатно увећати и заменити кодом 52 – II степен заштите специјалног резервата природе, а мере забране и ограничења дефинисати у посебном поглављу студије заштите.

17 - *семенска састојина за добијање провереног материјала за размножавање (семена),* заузимају заједно око 0,1% (5,0 ha) укупне површине. Састојине ове наменске целине се одликују изузетним фенотипским и генотипским карактеристикама у којима ће се производити одабрано семе применом савремене технологије.

Следећом табелом представљено је стање шума по намени:

Наменска целина	Површина (ha)	Запремина (m^3)	Запремински прираст (m^3)
10	3.139,50	1.162.764,4	25.394,7
17	5,0	3.076,20	56,3
26	263,40	70.758,4	1.389,9
55	26,5	13.238,5	259,6
56	6,9	3.109,7	61,2
66	316,4	21.909,2	313,6
УКУПНО	**3.757,60**	**507.592,4**	**11.468,7**

10 – производња техничког дрвета, 17 – семенска састојина за добијање провереног материјала за размножавање, 26 – заштита земљишта од водне ерозије, 55 – специјални резерват природе I степен, 56 – специјални резерват природе II степен, 66 – стална заштита шума (изван газдинског третмана)

Преглед шума по намени и приказ по газдинским класама

На простору Парка природе „Златар“ издвојено је укупно 48 газдинских класа, а стање састојина унутар њих приказано је у Прилогу бр. 9.

На подручју заштићеног природног добра, у односу на површину (83,6%), запремину (91%) и запремински прираст (92%), најзаступљеније су државне шуме у наменској целини 10 (површине са приоритетном *производном функцијом*). *Највеће производне вредности ове наменске целине су забележене* у разнодобној високој шуми јеле и смрче - *газдинска класа* 10.397.472. Друга по заступљености је газдинска класа 10.401.611 – разнодобна висока шума смрче, трећа по заступљености је газдинска класа 10.403.472 – разнодобна висока шума смрче и јеле, четврта је 10.397.472 – разнодобна висока шума јеле и смрче и сл.

Шуме по пореклу

Збирни подаци у вези са за државним шумама у оквиру површина природног добра Специјалног резервата природе „Златар“, по питању површина, запремине и запреминског прираста за све три газдинске јединице (ГЈ „Златар I“, ГЈ „Златар II“ и ГЈ „Дубочица - Јадовник“), приказани су у следећој табели.

На заштићеном подручју, у обраслој површини, шуме по пореклу учествују као: високе, вештачки подигнуте састојине, изданачке, девастиране и шикаре и шибљаци. Доминирају високе, очуване и мешовите састојине, што је повољно са аспекта биолошке и еколошке стабилности целокупног екосистема.

Ред. бр.	Шуме по пореклу	P(ha)	%	V (m3)	%	Iv (m3)	%
1	Високе шуме	3.032,2	80,7	1.202.252,4	94,3	25.104,9	91,4
2	Вештачки подигнуте	345,0	9,2	60.254,7	4,7	2.089,7	7,6
3	Изданачке шуме	97,1	2,6	11.809,8	0,9	273,0	1,0
4	Девастиране шуме	10,6	0.3	539,6	0,1	7,6	0,0
5	Шикаре и шибљаци	272,	7,2	/	/	/	/
	Укупно	**3.757,6**	**100,00**	**1.274.856,5**	**100,00**	**27.475,2**	**100,00**

Учешће шума према пореклу по површини у ha и %
Шикаре и шибљаци
272,7 ha
7%
Изданачке шуме
97,1 ha
3%
Девастиране шуме
10,6 ha
0%
Вештачки подигнуте
шуме 345,0 ha
9%
Високе шуме
3.032,20 ha
81%
Високе шуме
Вештачки подигнуте
Шикаре и шибљаци
Изданачке шуме
Девастиране шуме

Рекапитулација запремине шума по пореклу изражена у m3 и %
Вештачке шуме
60.254,7 m3
5%
Изданачке шуме
11.809,8 m3
1%
Девастиране шуме
539,6 m3
0%
Високе шуме
1.202.252,4 m3
94%
Високе шуме 1.202.252,4 m3
Изданачке шуме 11.809,8 m3
Вештачке шуме 60.254,7 m3
Девастиране шуме 539,6 m3

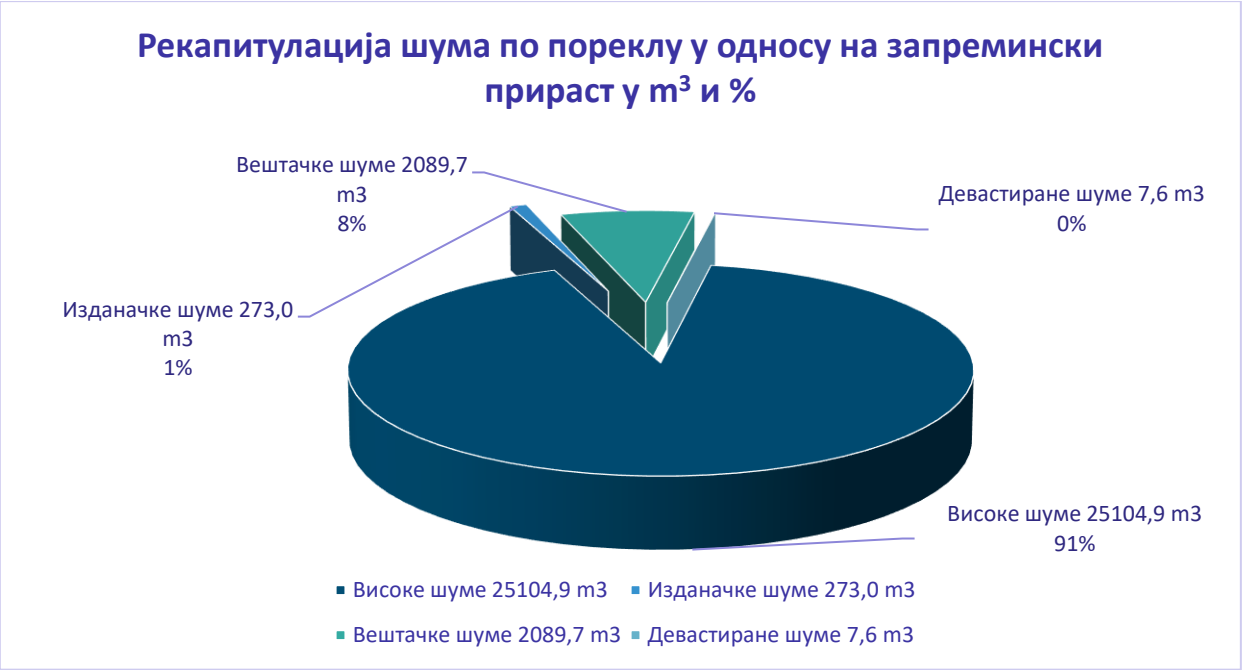

У односу на укупну површину државних шума (4.082,00 ha), под обраслом шумском вегетацијом налази се око 92% површине, док укупна необрасла површина заузима 8% површине. У обраслој површини (прекривеној вегетацијом) у заштићеном природном добру структура државних шума према пореклу је следећа:

1) *Високе шуме семеног порекла* – најквалитетније природне шуме учествују са 3.032,2 ha или 80,7% по површини, са дрвном запремином од 1.202.252,4 m^3, што чини 94,3 % укупне дрвне запремине и са запреминским прирастом од 25.104,9 m^3 (91,4%).
2) *Вештачки подигнуте састојине* – учествују са 345,0 ha или 9,2% по површини, са дрвном запремином од 60.254,7 m^3 (4,7%) и запреминским прирастом од 2.089,7 m^3 (7,6%).
3) *Изданачке шуме* – вегетативног порекла заузимају 97,1 ha или 2,6% по површини, са дрвном запремином од 11.809,8 m^3, што чини 0,9% укупне дрвне запремине, и са запреминским прирастом од 273,0 m^3 (1,0%).
4) *Девастиране шуме* – које су вегетативног порекла заузимају 10,6 ha или 0,3% по површини, са дрвном запремином од 539,6 m^3 (0,1%) и запреминским прирастом од 7,6 m^3 (0%).
5) *Шикаре и шибљаци* – заузимају 272,7 ha или 7,2% по површини, са незнатним вредностима дрвне запремине и незнатним текућим запреминским прирастом.

У шуме високог узгојног облика улазе високе, природне шуме и вештачки подигнуте састојине и културе. Заједно, ове шуме у заштићеном подручју учествују са 3,377.20 ha (89,9%), док деградиране и девастиране шуме у које улазе све изданачке шуме, шикаре и шибљаци учествују са 380.4 ha (10,1%).

Здравствено стање државних шума

Приликом истраживања простора планине Златар, констатовано је да су састојине високог и изданачког порекла, као и вештачки подигнуте састојине, у целини гледано, задовољавајућег здравственог стања. У смрчевим шумама евидентирана су сушења појединачних стабала, као и мањих група стабала, док су сушења јеле мањег интензитета. Главни разлог је пренамножење штетних инсеката – поткорњака, као и гљива трулежница. Шумским основама на подручју ових шума, планиране су мере заштите шума.

Постојеће стање шума у приватном власништву

У оквиру природног добра налази се и велики проценат приватних шума за које не постоје поуздани подаци о производним вредностима, већ ће се о њима у даљем тексту говорити и коментарисати на основу података из Програма газдовања за приватне шуме, података из катастра, као и апроксимативне картографске анализе добијене преклапањем државних шума на сателитској подлози. Приватне шуме на простору планине Златар су у власништву Српске православне цркве (тзв. манастирске шуме), као и у власништву физичких лица. Такође, према најновијим подацима, током 2023. године, површина од приближно 700 ha државних шума у општини Нова Варош (које су биле у саставу ГЈ „Златар I“) је процесом реституције враћена некадашњим власницима (Српској православној цркви и приватним лицима).

За приватне шуме, Законом о шумама („Службени гласник РС“ бр. 30/2010, 93/2012, 89/2015 и 95/2018 – други закон) је прописано да њима газдују сопственици шума у складу са Програмом газдовања приватним шумама или на основу Привременог програма газдовања шумама сопственика и одредбама садржаним у Закону о шумама. Постојеће стање шума у приватном власништву на овом подручју утврђено је на основу података ЈП „Србијашуме”, и то из Програма газдовања шумама сопственика општина Пријепоље и Нова Варош. Подаци о површинама под приватним шумама које се налазе у границама заштићеног природног добра нису прецизни јер се у оквиру заштићеног добра налазе делови катастарских општина, а подаци у Програмима газдовања се односе на целе катастарске општине.

У зависности од услова средине, нагиба, експозиције, надморске висине и другог, смењују се површине под различитом шумском вегетацијом. На надморским висинама преко 1000 m углавном је то четинарска вегетација (смрча, јела ,бор), добре очуваности и прираста, структурно разнодобне, пребирне, једнодобне или приближно једнодобне. На нижим надморским висинама претежно су заступљене састојине изданачког и семеног порекла букве и храста, чији је структурни облик једнодобан или приближно једнодобан. На овом подручју састојине према пореклу су: високе шуме смрче, смрче и јеле, изданачке шуме букве и храста и вештачки подигнуте састојине белог и црног бора.

Здравствено стање у приватним шумама је различито од парцеле до парцеле. У целини гледано задовољавајуће је. Појединачно или у мањим групама, у лишћарским и четинарским састојинама, присутно је сушење које иде од врха стабла и грана. Сушење је нарочито изражено код храста, мада је стаблимично присутно и код букве. Присуство дефолијатора у већој бројности досад није констатовано, као ни присуство губара. У четинарским састојинама присутна су и обољења стабала јеле од рака, хлорофична стабла смрче, уз веће присуство секундарних штеточина. Сваке године због великих снегова и ветрова долази до појаве прелома и снегоизвала које власници, углавном, на пролеће планирају кроз дознаку путем санитарних сеча.

Приватне шуме на територији општине Пријепоље

Приватне шуме на територији општине Пријепоље налазе се у југозападном делу Србије. Простиру се долином реке Лима по планинским масивима Златара, Јадовника, Озрена и Камене Горе. Према катастарској подели општина Пријепоље обухвата 75 катастарских општина, при чему се у обухвату ПП „Златар“ налази 7 КО, и то: Аљиновићи, Бискупићи, Косатица, Међани, Милошев До и Правошева.

На територији општине Пријепоље, најзаступљеније врсте дрвећа су: храст (36%), буква (27%), смрча (22%), јела (7%) и остале врсте заједно (бели и црни бор, остали лишћари) са учешћем 8%. Шумски комплекси под четинарима (смрча и јела), налазе се, углавном, на надморским висинама преко 1000 метара, добре су очуваности и прираста, разнодобне, пребирне односно једнодобне или приближно једнодобне структуре. У овим шумама се дуги низ година водило рачуна о начину газдовања, а бесправне сече нису имале критичне размере. На нижим надморским висинама заступљене су, претежно, лишћарске састојине изданачког порекла и једнодобног структурног облика. Склоп је, углавном, непотпун или прекинут из разлога прекомерног коришћења у претходним годинама, а и због самог њиховог положаја, јер заузимају рубне делове шумских комплекса или просторе око обрадивих површина. За шумске комплексе, углавном лишћарских врста (буква, храст), који се налазе поред насеља и путева, може се слободно рећи да су мање очувани због јачег интензитета сеча и отворености, као и бесправних сеча, и то више као резултат социо-економских прилика у претходном, дугорочном периоду, иако се и овде водило рачуна о трајности приноса и одрживом газдовању. Састојине које имају очуван (потпун) склоп, углавном, се налазе на неприступачнијим теренима у оквиру шумских комплекса.

У следећој табели приказана је површина, запремина и запремински прираст по катастарским општинама које припадају општини Пријепоље.

КО	Површина		Запремина			Зап. прираст		
	ha	%	m^3	m^3/ha	%	m^3	m^3/ha	%
Бискупићи	161	9,7	40.075,95	248,92	10,6	780,35	4,9	9,9
Бискупићи	15	0,9	3.114,54	207,64	0,8	45,54	3,0	0,6
Косатица	732	44,2	159.699,96	247,48	42,2	3.090,80	4,2	39,2
Међани	119	7,2	21.161,34	177,82	5,6	660,35	5,6	8,4
Милошев До	230	13,9	72.412,61	314,84	19,1	1739,11	7,6	22,0
Мушковина	105	6,3	24.938,20	237,51	6,6	439,70	4,2	5,6
Правошева	296	17,8	57.243,99	251,72	15,1	1.137,28	3,8	14,3
Укупно:	1.658		378.646,59	240,82		7.893,13	4,7	100

Извор: Програм газдовања шумама сопственика општине Пријепоље, ЈП „Србијашуме“

Укупна површина приватних шума на седам КО које улазе у ПП „Златар“ у општини Пријепоље износи 1.658 ha са укупном запремином од 378.646,59 m^3 и запреминским прирастом од 7.893,13 m^3. Просечна запремина износи 240,82 m^3 /ha, док проценат запреминског прираста износи 4,75%.

Приватне шуме на територији општине Нова Варош

Приватне шуме на територији општине Нова Варош се по свом положају налазе у југозападној Србији. Простиру се по планинским масивима Златара. Према катастарској подели ова општина обухвата 31 катастарску општину, од којих се у обухвату ПП „Златар“ налази пет (5) КО, и то: Брдо, Дражевићи, Дрмановићи, Мишевићи и Радијевићи.

Комплекс приватних смрчевих шума на локалитету „Ивље-Орловача-Честе“
Фото: А. Петковић

У следећој табели приказана је површина, запремина и запремински прираст по катастарским општинама које припадају општини Нова Варош.

КО	Површина		Запремина			Зап. Прираст		
	ha	%	m^3	m^3/ha	ha	%	m^3	%
Брдо	311	19,6	70.118,01	225,46	15,7	1.166,74	3,8	14,6
Дражевићи	373	23,4	74.004,56	198,40	16,6	827,74	2,2	10,4
Дрмановићи	647	40,7	229.242,36	354,32	51,4	5.324,10	8,2	66,6
Мишевићи	147	9,2	50.612,83	344,30	11,4	397,82	2,7	5,0
Радијевићи	113	7,1	21.923,18	194,01	4,9	271,32	2,4	3,4
Укупно	**1.591**	**100,0**	**445.900,94**	**218,5**	**100,0**	**7.987,72**	**2,9**	**100,0**

Извор: Програм газдовања шумама сопственика општине Нова Варош, ЈП „Србијашуме“

На територији општине Нова Варош најзаступљеније врсте дрвећа су: смрча и јела (79%), буква (13%), а остале врсте заједно учествују са 8% (црни бор и храст). Као и приватне шуме у општини Пријепоље, и овде су на надморским висинама преко 1000 m претежно заступљене четинарске састојине чија је структура неједнолична-разнодобна, односно пребирна, односно једнодобна или приближно једнодобна. Углавном су у питању мешовите састојине смрче и јеле, као и смрче, јеле и букве добре очуваности и прираста, при чему се дуги низ година водило рачуна о начину газдовања, а бесправне сече нису имале критичне размере. У овом делу се по квалитету састојина нарочито истичу високе шуме смрче које су, непосредно пред истраживања Завода за потребе заштите планине Златар, враћене процесом реституције некадашњим власницима, а годинама уназад се о њима старало ЈП „Србијашуме“. Због одличне структуре, састава и квалитета састојине ове шуме су препознате и предложене за саставни део локалитета „Ивље-Орловача-Честе“, у режиму II степена заштите. Природно обнављање смрчевих шума је добро, подмладак смрче и јеле је доброг квалитета и здравственог стања. Најчешће је старости 10 година и јавља се у групама. На нижим надморским висинама претежно су заступљене састојине изданачког и семеног порекла букве и храста.

Укупна површина приватних шума на пет катастарских општина које улазе у Специјални резерват природе „Златар“ у општини Нова Варош износи 1.591 ha са укупном запремином

од 445.900,94 m^3 и текућим запреминским прирастом од 7.987,72 m^3. Просечна запремина износи 218,5 m^3/ha, док проценат запреминског прираста износи 2,9 %. Највише приватних шума ПП „Златар“, у општини Нова Варош, има у КО Дрмановићи – 647 ha (око 40,7 % од укупне површине), која је уједно и најзаступљенија по запремини, са 229.242,36 m^3 (око 51,4 % од укупне запремине).

Процена стања шума сопственика у будућем заштићеном подручју

На основу апроксимације површина под приватним шумама, добијене преклапањем површине под државном шумом на сателитској подлози, утврђено је да укупна површина приватних шума унутар ПП „Златар“ износи 2.125,6 ha, при чему највећа површина припада општини Нова Варош. У ову површину су урачунате и приватне шуме које су процесом реституције враћене приватним шумовласницима (око 700 ha), а за које је у плану израда посебне Основе газдовања шумама, због чега нису саставни део Привремених програма газдовања шумама сопственика општине Пријепоље и Нова Варош. У површину добијену апроксимацијом улазе површине под шумом и шумским земљиштем, при чему је шумско земљиште констатовано теренски и одокативно, са напоменом да то не значи да се у катастру води као шумско земљиште.

Пољопривреда

У структури пољопривредног земљишта доминирају ливадско-пашњачки травнати системи, што је определило пољопривредну производњу ка сточарству - превасходно овчарству и говедарству, као апсолутно доминирајућој грани. Поред сточарства постоје и местимичне природне погодности за развој воћарства, производњу квалитетног меркантилног кромпира, ретких врста жита, као и изузетни потенцијали за органску производњу хране.

Сточарство. Сходно природним одликама земљишта и великим површинама под ливадама и пашњацима, сточарство је традиционално најзначајнија пољопривредна грана на подручју планине Златар. Најпогоднији и економски најисплативији је узгој говеда и оваца. Исхрана стоке се врши сенажом, а у периоду летњих месеци пашарењем. Паша стоке се спроводи на такозвани слободни начин, током ког животиње без ограничења користе травну масу на целој расположивој површини пашњака. Брига и испаша оваца у оквиру сеоског насеља је најчешће договорно поверена једном пастиру који стоку власницима у обор враћа по истеку периода паше.

Овце се гаје са акцентом на производњу меса и вуне, односно за даљу продају која се у овом крају још увек не спроводи организовано. У гајењу доминира овца расе Сјеничке праменке, која се показала као најпогоднија за гајење у овим крајевима.

Граница економске исплативости гајења крава музара једног пољопривредног домаћинства које приход остварује давањем млека у откуп, производњом млечних производа у домаћој радиности и коришћењем субвенција за узгој стоке је стадо од седам до десет грла. Гаје се говеда расе Симентал и Домаће шарено говече типа Сименталца.

Због немогућности обимније производње жита, узгој свиња у овом крају, није интензиван и своди се на потребе домаћинства и на мањи тржишни вишак који је у понуди на локалним пијацама.

Ратарство и повртарство. Под ораницама су мале површине пољопривредног земљишта. Од жита су заступљени махом јечам и овас који се употребљавају у исхрани стоке, а знатно

мање раж, пшеница и кукуруз. Површине под крмним биљем су, такође, мале, а гаји се углавном луцерка и детелина.

Од повртарских култура најзначајнија је производња кромпира која због неорганизованог откупа има тренд постепеног пада производње. Гајење осталих повртарских култура је заступљено на нивоу потреба домаћинства. Поврће се у оквиру домаћинства гаји у баштама и пластеницима мале површине који су постављени уз окућницу или у њеном непосредном окружењу.

Воћарство. Интензивно гајење воћа на овом подручју односи се на културе шљива и јабука, као и на по неко стабло трешања, вишања и крушака. Шљива је воћарска култура која је по броју стабала и површини под засадом најзаступљенија на овом подручју. Засади су већином стари и за њихово одржавање се не примењују агротехничке мере, тако да је и принос ове културе испод просека. Заступљене су сорте пожегача и ранка, док су нови засади шљиве сорте стенлеј, чачанска родна и чачанска лепотица ретки. Организован откуп шљиве не постоји, па се она традиционално користи за производњу слатка, џема, компота и ракије за потребе домаћинстава и делимично за продају на локалним пијацама и употпуњавање кућног буџета.

По заступљености броја стабала и површини под засадом, јабука спада у другу воћну културу овог краја. Засаде ове културе карактеришу стара стабла, мале површине засада и непотпуна примена агротехничких мера у поступку одржавања воћњака. Најзаступљенија сорта је ајдаред, док су стабла старих сорти, као што су будимка и кожара, ретка.

Лековито биље и шумски плодови. Богата вегетација и очувана природна средина овог подручја права су ризница различитог лековитог биља и шумских плодова. Сакупљање лековитог биља и шумских плодова код становника овог подручја је присутно и у функцији је сопствених потреба и потреба локалног тржишта, што представља недовољну искоришћеност постојећег природног потенцијала. Тренутно не постоји модел организованог откупа лековитог биља и шумских плодова, као ни обука берача, па се сакупљање обавља неорганизовано и неконтролисано. Овакав вид сакупљања представља директну претњу за стање станишта појединих врста и има девастирајући ефекат.

Прехрамбени производи. На локалним пијацама у понуди су заступљени прехрамбени производи домаће радиности по којима је ово подручје познато: говеђе, овчије и свињске сувомеснате прерађевине (пршута, печеница, стеља, суџук, чварци); млечне прерађевине (сир, кајмак); слатке воћне прерађевине (џем, слатко и сокови), ракије (клековача, јабуковача) и мед (ливадски, шумски).

Туризам

Географски гледано, подручје планине Златар заузима периферан положај у односу на територију централне Србије. Ову неповољност у великој мери ублажава чињеница да се налази у близини две важне комуникације, којима се усмеравају туристички токови од средње и источне Европе према црногорском приморју. То су железничка пруга Београд – Бар (железничка станица у Бистрици) и магистрални пут Београд – Ужице – Нова Варош – Бијело Поље, који бележе велики промет туриста нарочито у летњем периоду године. У односу на главне изворе туристичке тражње, ово подручје је око 260 km удаљено од Београда, 65 km од Ужица, 35 km од Сјенице, 350 km од Новог Сада.

На простору природног добра налази се значајан број интересантних локалитета, који могу да привуку посетиоце и да их задрже на подручју као целини или у појединим деловима: *Водена*

Пољана са манастиром Св. Козме и Дамјана, велики број видиковаца - Велика Кршева, Точила, Велика Мерица, Суводање, и др.

Доступност локалитета који се налазе у близини природног добра, такође је важна за осмишљавање боравка туриста који у овом региону желе дуже да се задрже. У близини се налазе: *Специјални резерват природе „Увац“, Специјални резерват природе „Клисура реке Милешевке”, Предео изузетних одлика „Камена Гора”, Споменик природе „Слапови Сопотнице”, Парк природе „Златибор”, манастир Милешева,* и др.

За успешан развој туризма нису довољни само природни и антропогени туристички мотиви. Неопходна је и одговарајућа туристичка инфраструктура, коју чине смештајни и угоститељски објекти, а од чије изграђености, бројности и структуре зависи квантитет и квалитет туристичке понуде и промета. С обзиром на то да је природно добро осетљив простор, будући развој туристичких капацитета треба базирати на подизању квалитета у постојећим објектима у складу са еколошким принципима.

Највише објеката хотелског смештаја налази се у непосредном окружењу заштићеног подручја - централном делу планине Златар, Новој Вароши и Пријепољу. Велики број објеката (посебно викендица) је недовољно искоришћен, без одговарајуће категоризације.

Најзаступљенији видови туристичке понуде су: здравствени, екотуризам, спортско-рекреативни, рурални, транзитни, конгресни, ловни и манифестациони.

Здравствени туризам. На основу бројних истраживања утврђено је да сучељавање планинске и медитеранске климе, низак ваздушни притисак, велики број сунчаних дана годишње (280 у просеку) повољно утичу на лечење кардиоваскуларних и плућних болести, анемије и оппште слабости организма. Из тог разлога планина Златар је проглашена за ваздушну бању - Влада Републике Србије је донела Уредбу о утврђивању подручја „Бања Златар” („Службени гласник РС”, број 27/2005). Као потврда за претходно речено, на Златару је до пре десетак година радио Завод за превенцију и рехабилитацију кардиоваскуларних обољења (РХЦ „Златар”).

Екотуризам представља одговорно путовање у природу којим се чувају животна средина и културне вредности и омогућава благостање локалног становништва. Представља сегмент одрживог туризма. Тежи да у свим облицима достигне резултате одрживог развоја, поштујући притом елементарне принципе одрживости: еколошку одрживост (подржава развој компатибилан са одржавањем најважнијих еколошких процеса), социјалну и културну (омогућава одржавање културе и традиције локалних заједница и доприноси јачању њиховог идентитета) и економску (обезбеђује ефикасан економски развој и успешан мониторинг ресурса). Екотуризам треба да допринесе, како заштити и промоцији био- и гео диверзитета, тако и унапређењу комерцијалних одлика заштићеног природног добра кроз укључивање локалног становништва у реализацију туристичких услуга, очување идентитета и традиције локалне заједнице, као и демографској ревитализацији села и развијању свести о заштити природне средине, не само туриста, већ и локалне заједнице. Екотуризам се базира на вођењу и пратњи мањих група (до 25 људи) у природу у циљу едукације.

Спортско-рекреативни туризам је везан је за излетничка, једнодневна и вишедневна кретања. Једнодневне излете практикују појединци из оближњих насеља, док излетничка и вишедневна кретања обухватају ширу контрактивну зону. Подручје планине Златар је карактеристично и по целогодишњој туристичкој понуди. У зимском периоду могу се користити две рекреативне скијашке стазе „Панорама“ (800 m дужине) и „Бријежђа“(980 m

дужине), стазе за нордијско скијање, као и инсталације висинског превоза (жичаре), пратећи садржаји у функцији скијалишта и у функцији пружања услуга скијашима. Летња понуда подразумева пешачење, планинарење и бициклизам. Акценат треба ставити на обележавање и комплетно уређење планинарских и бициклистичких стаза које воде до интересантних природних и культурно-историјских локалитета, постављање едукативно-информативних табли и сл. Део заштићеног подручја је повезан са околним простором обележеним и уређеним бициклистичким и пешачким стазама:

- *стаза Златар – Увац*, правцем Дрмановићи – Акмачићи – Комарани – Увачко језеро (брана), дужине 10,9 km,
- *стаза Манастирски пут*, правцем Златар – Водена пољана – Манастир Милешева – Пријепоље, дужине 23 km, и
- *стаза Сјеница – Златар – Нова Варош*, дужине 36 km

Сеоски (етно) туризам. Развој сеоског туризама, као инструмент економског развоја и подизања стандарда сеоског становништва, базира се на принципима одрживог развоја и очувања природних ресурса руралних подручја. Развој сеоског туризма пружа могућност развоја различитих туристичких активности као што су: агротуризам (учешће у традиционалним пољопривредним активностима), активности у природи (рекреација и одмор, лов, јахање, бициклизам и др.) и екотуризам (шетња до видиковаца и др.). У циљу развоја и промовисања етно туризма, потребно је сеоска домаћинства хигијенско-технички опремити (купатило на јединицу смештајног капацитета); едуковати у смислу опхођења према домаћим и иностраним туристима; изградити нове и проширити постојеће саобраћајнице; спровести додатна улагања у нове програме и садржаје у циљу употпуњавања туристичке етно-понуде села, а у смислу организовања етно-манифестација, оживљавања традиционалних заната, организовања интерактивних радионица где би се вршила промоција народних ношњи, ручног рада итд.

Транзитни туризам. Може имати позитивне ефекте на развој туризма као и целокупног подручја, у смислу продужавања боравка путника у транзиту на туристичким пунктовима, дуж главних саобраћајних праваца, као и усмеравања путника ка атрактивним туристичким локалитетима који су лоцирани на подручју природног добра. Развој регионалне сарадње, реконструкција и изградња саобраћајница регионалних праваца, представља основ дугорочног развоја транзитног туризма.

Конгресно – пословни туризам. Сврстава се у најпрофитабилније видове туризма и односи се на организовање пословних путовања, састанака, програма образовања, конвенција, пословних сајмова и семинара. Предност наведеног вида туризма је у томе што се скупови могу организовати ван туристичке сезоне. У садржинском погледу, предност треба дати скуповима са темама које су блиске вредностима овог краја, нарочито из области медицине, екологије, туризма, спорта и рекреације.

Ловни туризам. Ловачке манифестације које се одржавају током године привлаче значајан број туриста. У зависности од фонда дивљачи зависи и трајање боравка у ловишту. У ловиштима би требало изградити излетничке стазе, заклоне од невремена, планинарске домове и сл.

Манифестациони туризам. Традиционално, сваке године се одржавају манифестације које подразумевају презентовање уметности, кулинарства, музике, фолклора и стила живота овог краја. Привлаче значајан број туриста. На подручју планине Златар, у близини заштићеног подручја, организују се следеће манифестације: „Златар фест” (последњег викенда у јулу месецу), Златарска сиријада, Сеоска олимпијада и друго.

3.5. Ресурси

Ваздух

Планина Златар се налази далеко од емисије штетних, загађујућих материја. Услови за живот су веома повољни, са позитивним ефектима на физичко и ментално здравље људи и очување укупног екосистема. Овде се укрштају планинска и медитеранска струјања ваздуха, што ствара микроклиму, због које је ово подручје познато и као климатско лечилиште.

Балнеолошки институт Србије је прогласио Златар ваздушном бањом узимајући у обзир његова изузетна климатска и ваздушна својства. Разређен ваздух, низак ваздушни притисак, фузија планинске и медитеранске климе и велики број сунчаних дана погодују превенцији, лечењу и рехабилитацији кардиоваскуларних и плућних болести.

Минерални ресурси

Шира околина заштићеног подручја карактерише се бројним појавама минералних сировина и има богату рударску традицију. Међутим, у самом природном добру до сада нису евидентирана економски исплатива лежишта минералних сировина. Према подацима из катастра истражних и експлоатационих поља који води Министарство рударства и енергетике, у источном делу Златара, на подручју око Мушковине, налази се истражно поље под називом Међани – где предузеће „Golden age resources“ d.o.o. из Београда врши геолошка истраживања бакра, злата, сребра, олова, цинка и пратеће асоцијације елемената, што се може видети на следећој карти:

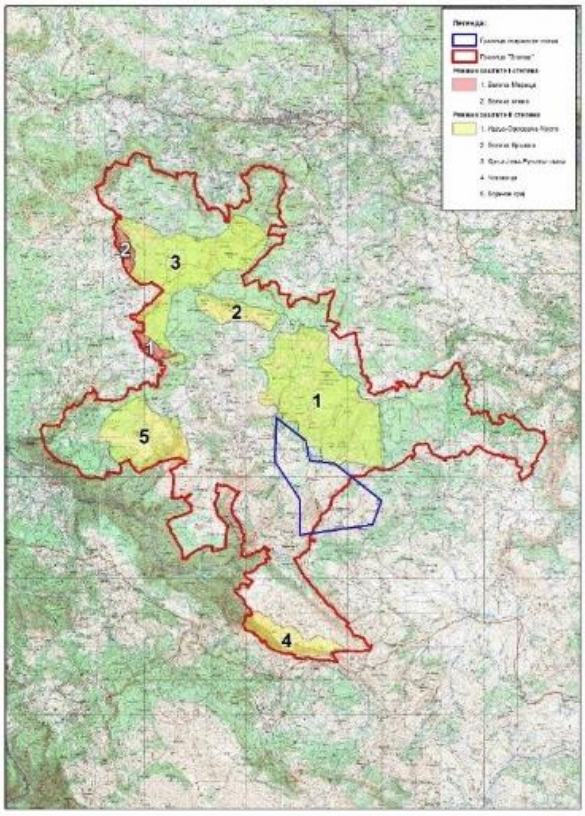

Положај истражног поља Међани

У оквиру дијабаз рожначке формације, у селима Правошево и Међани, утврђене су појаве бакра и барита.

Шуме

Велики део површине Специјалног резервата природе „Златар“ се налази под шумском вегетацијом, доброг квалитета и здравственог стања, што шуму издваја у вредан природни ресурс на подручју.

Производне шуме су најзаступљенија наменска целина на простору, што има велики значај за локални буџет и становништво (имајући у виду да се велике површине шума налазе у приватном облику својине). Знатан део шумских површина се налази у тешко приступачним деловима (гребени и стрми стенски одсеци, камењари, јаругаст терен и сл.), стога ове шуме имају доминантно заштитни, еколошки и амбијентални значај. Поред коришћења дрвне масе, шуме имају и друге општекорисне и не мање значајне функције. Њихов значај је немерљив за заштиту станишта ретких и угрожених биљних и животињских врста, за заштиту од ерозије, као и због опште корисних функција шуме и укупног врло атрактивног изгледа овог подручја. Такође, не треба заборавити ни шумске плодове којима ово подручје обилује, односно значај шума за лов, ловну привреду и туризам. Предели очуваних шума и несвакидашње лепоте играју веома важну и растућу улогу у животу савременог човека, чинећи управо духовни и емотивни доживљај као једну од главних вредносних компоненти неког простора.

Ловне врсте

Фауна сисара се као својеврстан природни ресурс може најсвеобухватније сагледати кроз призму екосистемских услуга које ова фаунистичка група пружа у оквирима екосистема које настањује.

Присуство 42 до сада регистроване врсте на предметном подручју указује на број ентитета који се укључују у елементе састава живе компоненте екосистема. Што је више елемената састава то су сложенији односи међузависности који формирају структуру екосистема, заједно са други таквим флористичким и фаунистичким компонентама и својим неживим окружењем. Као производ структуре јављају се основне функције екосистема, тј. промет материје, енергије и информација. Треба нагласити да је фауна сисара на предметном подручју још увек недовољно истражена и да се у будућности могу очекивати и докази о присуству још неких врста, што у функционисање екосистема убацује нове компоненте.

Формирајући међусобно и са другим компонентама живог света сложене трофичке мреже, кроз односе предатор-плен, кроз начин исхране (хербиворија – карниворија – омниворија), сисари учествују у кружењу нутријената и пружању екосистемских **услуга подршке**.

Што се тиче екосистемских **услуга снабдевања**, сисари се овде јављају, најпре, као ловни ресурс. Већ је наведено да се на предметном подручју као главне гајене, а уједно и најзначајније ловне врсте, јављају срна, дивља свиња и зец, али је све атрактивнији лов на вука. За потребе оваквог лова, нарочито у оквиру ловишта „Златар“ су већ формирана наменска хранилишта за предаторе, као и уређени ловно-технички објекти (топле чеке).

Екосистеми предметног подручја пружају добру основу и поседују капацитете за знатно већи ниво снабдевања, односно производње популација ловних врста. Посебан значај екосистема Златара се препознаје и у могућности одржавања и снабдевања популацијама животињских врста које немају ловни значај с обзиром да се налазе у режиму строге заштите, па је њихово директно коришћење кроз лов (одстрел) забрањено. Стога се њихова корист сагледава кроз друге, неловне видове коришћења (посматрање у природи, фото-лов,

научни, конзервациони и други значај и сл.), што такође може донети директну економску корист. Најизразитија таква врста је мрки медвед.

Фауна сисара, такође, представља ресурс и у сфери разноврсних **услуга регулације**. Тако бубоједи (Eulipotyphla), као инсективорне врсте, имају изузетно важну улогу у регулацији бројности инсеката и других бескичмењака у приземном комплексу шумске стеље и екосистемима планинских потока и речица (ровчице), затим надземне (јеж) и подземне фауне бескичмењака (кртице) (Савић *и сар.*, 1995). Такође, многе друге предаторске врсте (слепи мишеви, звери), кроз односе предатор-плен имају значајну улогу у регулацији бројности плена (инсеката, глодара, папкара), те и на тај начин обезбеђују стабилност и здравље шумских и других екосистема (Kasso & Balakrishnan, 2013; Kunz *et al.,* 2011; Ћировић & Стаменковић 2018). Присутним врстама звери (лисица, јазавац, куне белица и златица, ласица) мишолики глодари заузимају значајан удео у исхрани.

Топла чека на хранилишту за предаторске врсте
на локалитету Четаница, фото: В. Бједов

Као део услуга регулације се, осим улоге у контроли бројности одређених организама, јавља и учешће у биоразградњи, односно механичком уклањању органског отпада из екосистема. Све врсте месоједих сисара учествују у овим процесима.

Међу сисарима се налазе врсте и групе које у екосистемима које настањују имају функцију полинатора, односно одређену улогу у расејавању семена биљака, било механички, на крзну, било кроз дигестивни тракт. Ту се нарочито издвајају хербиворне и омниворне врсте и групе попут глодара, папкара (дивља свиња), а добрим делом и звери (јазавац и куне генерално, мрки медвед).

3.6. Анализа заинтересованих страна

Анализа заинтересованих страна подразумева утврђивање субјеката заштите природе на које предлагање и успостављање заштите Специјалног резервата природе „Златар“ може имати утицаја, као и процењивање њихових интереса и вероватноће учешћа, односно подршке заштити природе.

Заинтересоване стране

Република Србија

На основу Стратегије регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године („Службени гласник РС“, број 21/07), Националне стратегије одрживог развоја („Службени гласник РС“, број 57/08), Закона о Просторном плану Републике Србије од 2010. до 2020. године („Службени гласник РС“ бр. 88/2010), Нацрта Просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године (у изради на основу Одлуке о изради Просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године („Службени гласник РС“, бр. 48/19)) и других стратешких и законских докумената, дефинисан је интерес Републике Србије у односу на простор планине Златар, као подручја намењеног заштити, очувању и одрживом коришћењу природних вредности. У складу с тим, на основу средњорочног и једногодишњег програма заштите природних добара Завода за заштиту природе Србије, покренут је поступак заштите подручја Златара.

Локалне самоуправе

Специјални резерват природе „Златар“ простире се на територији општина Пријепоље и Нова Варош (Златиборски округ). Локалне самоуправе ових општина усвојиле су стратешке развојне планове, који простор подручја планираног за заштиту третирају као један од битних социо-економских фактора развоја. Развијањем успешне комуникације и сарадње са представницима локалне самоуправе, односно различитим циљним групама становништва, додатно би се дефинисало и обезбедило наменско, контролисано одрживо коришћење у оквиру управљања заштићеним добром. Јавна представљања Студије заштите Специјални резерват природе „Златар“ су само део неопходне стратегије комуникације са циљем добијања подршке локалног становништва и локалне самоуправе програму управљања природним добром и принципима заштите. У току валоризације подручја и утврђивања свих релевантних чињеница, обављени су разговори са представницима локалне самоуправе, и то:

ОПШТИНА ПРИЈЕПОЉЕ (адреса: Трг братства и јединства бр. 1, 31300 Пријепоље, https://prijepolje.ls.gov.rs/). Састанци у просторијама општине су одржани у два наврата

- 07.06.2023. године уз присуство следећих представника општине: Његоша Јањушевића (мандатар Већа скупштине општине), Мериме Мекушић (урбаниста) и Зијада Илице (имовинско правна служба),
- 25.10.2023. године уз присуство следећих представника општине: Весне Новосел (начелник службе урбанизма), Мериме Мекушић (урбаниста) и Зијада Илице (имовинско правна служба).

На састанцима је разговарано о заштити дела подручја планине Златар као специјалног резервата природе, која се ради у складу са Планом заштите природних добара за период 2022-2024. године и Годишњим планом заштите природних добара за 2023. годину, а у складу са чл. 42. Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010,

91/2010, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021). Стручни сарадници Завода су присутне упознали са концептом заштите будућег заштићеног подручја Специјалног резервата природе „Златар“ - са границом и режимима заштите. Представници општине су заступали интересе становништва у атарима села - Правошево, Међани и Бискупић. С обзиром на то да се села налазе у режиму заштите III степена који подржава традиционални начин живота становништва, представници општине Пријепоље нису имали примедбе на предлог граница и режима заштите.

ОПШТИНА НОВА ВАРОШ (адреса: Карађорђева бр. 32, 35213 Нова Варош, https://www.novavaros.rs/). Састанци у просторијама општине су одржани у два наврата.

- 06.06.2023. године уз присуство следећих представника: Радосава Васиљевића (председник општине), Бранка Бијелића (заменик председника општине) и Зоране Цековић (урбаниста),
- 24.10.2023. године уз присуство Бранка Бијелића (заменик председника општине).

На састанцима је разговарано о заштити дела подручја планине Златар као специјалног резервата природе, која се ради у складу са Планом заштите природних добара за период 2022-2024. године и Годишњим планом заштите природних добара за 2023. годину, а у складу са чл. 42. Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021). Стручни сарадници Завода су присутне упознали са концептом заштите будућег заштићеног подручја Специјалног резервата природе „Златар“ - са границом и режимима заштите. С обзиром на то да је концепт заштите подржао све сугестије које су представници општине дали на првом састанку, није било примедби на границе и режиме заштите.

Становништво

Специјални резерват природе „Златар“ је слабо насељен простор. Насеља су брдско-планинског типа. Становништво подручја карактерише изразита депопулација, неповољна старосна струкутра, низак ниво образовања са ниским примањима. Присутна је стална тенденција одласка младих и образованих кадрова у градске центре. У локалним заједницама запажена је недовољно развијена свест о заштити природе и недостатак капацитета за активно учешће у програмима заштите, посебно услед неинтегрисаних, односно разбацаних насеља. Међутим, с обзиром на то да се становништво, углавном, бави пољопривредом на традиционалан начин (пашарење и кошење), омогућени су очување станишта и успешна заштита врста.

Привредни субјекти

На заштићеном подручју главна привредна активност је управљање шумским ресурсима. Локално становништво бави се индивидуалном пољопривредном производњом, углавном за сопствене потребе. Велике могућности за развој мале привреде, пре свега за производњу и прераду пољопривредних производа, још нису искоришћене (ове делатности уврштене су у стратегије развоја свих општина). Здрава и безбедна храна, производи традиционалних заната, заједно са туризмом, представљају добру основу за економски опстанак и просперитет локалног становништва.

ЈП „СРБИЈАШУМЕ” - Шумским фондом на подручју специјалног резервата природе у државној својини газдује ЈП „Србијашуме” преко надлежних шумских газдинстава. Састанци у просторијама ЈП „Србијашуме” одржани су у више наврата.

- 24.07.2018. године уз присуство следећих представника: Александар Шалипур (шеф ШУ Нова Варош), Амер Хаџибеговић (ревирни инжењер) и Роса Јаковљевић (референт за заштиту природе),
- 25.07.2019. године уз присуство следећих представника: Милан Цмиљановић (шеф ШУ Пријепоље) и Роса Јаковљевић (референт за заштиту природе),
- 04.07. 2022. године са Зорицом Поповић (шефица ШУ Нова Варош),
- 04.10.2022. године уз присуство следећих представника: Александар Шалипур (директор), Милан Цмиљановић (шеф ШУ Пријепоље), Данијела Цмиљановић (шеф), Роса Јаковљевић (референт за заштиту природе), Бојана Бијелић (референт за заштиту природе), Амер Хаџибеговић (ревирни инжењер) и Срђан Смољанић (ревирни инжењер),
- 05.06.2023. године уз присуство следећих представника: Александар Шалипур (директор), Милан Цмиљановић (шеф ШУ Пријепоље), Данијела Цмиљановић (шеф), Зорица Поповић (шеф ШУ Нова Варош) и Амер Хаџибеговић (ревирни инжењер),
- 24.10.2023. године уз присуство следећих представника: Александар Шалипур (директор), Гордана Јанчић (помоћник извршног директора сектора за заштиту шума и животне средине), Милан Цмиљановић (шеф ШУ Пријепоље), Данијела Цмиљановић (шеф), Зорица Поповић (шеф ШУ Нова Варош), Владимир Васић (руководилац одељења за приватне шуме) и Амер Хаџибеговић (ревирни инжењер).

Стручни тим Завода је више пута организовао састанке са представницима ЈП „Србијашуме“ као заинтересованом страном која газдује великим процентом шумске површине на планини Златар. Разговор се водио на тему концепта заштите у Специјалном резервату природе „Златар“.

С обзиром на то да шумску вегетацију заштићеног подручја одликује, првенствено, присуство четинарске вегетације (посебно смрче), која је одличног квалитета и високог узгојног облика, а која уједно представља и темељну вредност заштићеног подручја, Завод је дао предлог да се најквалитетније шуме Златара обухвате режимом заштите II степена. Ове шуме се у границама Специјалног резервата природе „Златар“ налазе на Равном Златару, као и у северном и централном делу.

Представници ЈП „Србијашуме“ су прихватили предложену границу Специјалног резервата природе „Златар“, али се нису сложили са предложеним режимом заштите II степена који захвата високе шуме Златара из следећих разлога:

- Дошло је до промене власничке структуре у процесу реституције на великој површини шумских одељења ГЈ „Златар I“. Наиме, површина од око 700 ha високе и квалитетне шумске вегетације враћена је приватним власницима на коришћење, што повлачи за собом установљавање нове шумске поделе у предметној газдинској јединици.
- Установљавање режима заштите II степена успорило би и готово онемогућило изградњу шумских путева и коришћење позајмишта, а тиме и редовно спровођење газдовања, посебно у северном делу заштићеног подручја.
- Планирани концепт заштите драстично би успорио и готово онемогућио поступак и спровођење планираних активности на коришћењу шума.

Договорено је да ЈП „Србијашуме“ доставе Заводу планиране трасе шумских путева и позајмишта, као и свој предлог режима заштите, што су они и учинили. Анализирајући предложено решење, стручни тим Завода је утврдио да површине које су означиле ЈП „Србијашуме“ као режиме заштите I и II степена нису у складу са природним вредностима

подручја, односно не представљају темељне вредности Специјалног резервата природе „Златар”. Из тог разлога Завод је дао предлог режима заштите као у Студији, максимално водећи рачуна да позајмишта (постојећа и планирана) не улазе у режиме заштите I и II степена, као и да трасе планираних шумских путева у већој мери буду изузете из локалитета са режимом заштите II степена.

Образовне установе своје ученике и студенте доводе на Златар у циљу извођења наставе у природи, еколошких часова, рекреативних програма, као и практичне наставе и теренских истраживања. Заинтересовани су за формирање и успостављање образовних програма који се односе на заштиту подручја, али и друге образовне садржаје у које се могу укључити ученици и студенти.

Организације цивилног друштва могу бити добар партнер за спровођење различитих активности и мера заштите на заштићеном подручју, јер располажу великим бројем чланова и окренуте су ка осмишљавању и писању пројеката за аплицирање према различитим националним и међународним фондовима. Такође, велики број ових организација има искуство у едукацији и промовисању заштите природе и заштићених подручја. Осим заштите природе и животне средине, ове организације делују у оквиру широког спектра активности од социјалних, преко здравствених, образовних и других. Често у те сврхе организују различите догађаје и манифестације.

3.7. Документација о усклађивању потреба заштите, развоја и одрживог коришћења

У оквиру истраживања, неодвојиви и једнако значајан део рада на валоризацији и утврђивању концепта и режима заштите подручја Специјалног резервата природе „Златар“ односио се на низ састанака и разговора са представницима локалне самоуправе, као и сусрета са локалним становништвом. Том приликом сагледаване су потребе и ставови заинтересованих субјеката у вези са коришћењем простора природног добра, као и са коришћењем природних ресурса. Могући интереси и потребе заинтересованих субјеката, пре свега локалног становништва, који могу имати утицаја на спровођење и ефекте заштите природног добра, сагледавани су и на основу усвојених развојних докумената који се заснивају на стратешким развојним документима Републике Србије:

- Национална стратегија одрживог развоја („Службени гласник РС”, број 57/2008);
- Национални програм заштите животне средине („Службени гласник РС”, број 12/2010);
- Национална стратегија одрживог коришћења природних ресурса и добара („Службени гласник РС”, број 33/2012);
- Стратегија развоја туризма Републике Србије за период од 2016. до 2025. године („Службени гласник РС“, бр. 98 / 2016.);
- Пословни (мастер) план туристичке дестинације Златибор-Златар (2007);
- Стратегија локалног одрживог развоја општине Нова Варош 2010-2020;
- Локални план управљања отпадом општине Нова Варош 2011-2020;
- Регионални план управљања отпадом за општине Пријепоље, Нова Варош, Прибој и Сјеница 2011-2020.

Поред ових планова, узета је у обзир и просторно планска и друга пројектна документација која се односи на предметни простор.

3.8. Процена социо-економских ефеката заштите, развоја и одрживог коришћења

У оквиру сагледавања неопходности, обима и мера заштите подручја, значајан аспект представља процена могућих ефеката заштите природних вредности подручја са друштвеног и економског становишта. Непосредни социо-економски ефекти заштите природе зависе од интерних и екстерних фактора који могу да подрже, или пак да угрозе заштиту Специјалног резервата природе „Златар“.

СНАГЕ

- јединствен простор очуваних природних вредности и изузетне амбијенталне лепоте,
- подручје изразитог биодиверзитета са стабилним шумским заједницама у којима се налазе заштићене и строго заштићене врсте,
- подручје велике геолошке разноврсности,
- подручје очуваних природних ресурса (воде, ваздуха и земљишта) и очуваних екосистема - посебно шумских,
- повољан географски положај и близина значајних саобраћајница,
- подручје изванредних рекреативних и терапеутских својстава,
- повољни природни услови за разноврсну и богату туристичку понуду са вишедеценијском репутацијом подручја као туристичког центра,
- могућност развоја органске пољопривреде и производње здраве хране која је препознатљива по својој традицији и квалитету, а постоје и реалне претпоставке за продор на страна тржишта,
- велики број посетилаца током целе године.

СЛАБОСТИ

- низак ниво комуналне опремљености насеља, што условљава појаву микроемитера отпадних вода који загађују површинске и подземне воде и земљиште,
- насеља руралног карактера и разбијеног типа, што отежава њихово инфраструктурно опремање,
- мрежа путева неравномерно развијена по појединим деловима подручја - недовољна покривеност путевима са савременим коловозом,
- демографско пражњење и погоршана старосна структура становништва - на читавом подручју изражена је појава депопулације и денаталитета, веома неповољна старосна структура становништва (као последица одсељавања становништва), велики удео старачких домаћинстава, велики број необразованог становништва, ниска покретљивост становништва које се, у великом проценту, бави пољопривредом,
- недовољна обученост за туризам, валоризацију туристичких потенцијала,
- имовинско правни проблеми, недостатак капацитета и средстава за покретање и реализацију развојних програма усклађених са потребама заштите природе,
- неразвијеност туристичке инфраструктуре и сигнализације.

ПРИЛИКЕ

- промовисања природних вредности и лепоте подручја,
- реализација међународних пројеката заштите природе,
- маркетиншке манифестације на којима се могу промовисати вредности подручја,
- развој предузетништва и поправљање структуре становништва, задржавање младих и повећање њихове запослености,
- веза са другим природним добрима,
- развој еколошки утемељених облика туризма заснованих на принципима одрживости (спортско-рекреативни, сеоски, излетнички, здравствени, етно, еко и агро-туризам).

ПРЕТЊЕ

- настављање демографског пражњења и процеса старења становништва,
- разбијени систем насеља, ниске густине насељености, неповољне демографске карактеристике и економска неразвијеност, што спречава већа улагања, одрживост и јачање институција локалног значаја који би допринеле развоју подручја,
- девастација простора проузрокована могућом непланском и неодрживом градњом и развојем, као и екстензивним и непланским коришћењем природних ресурса (пре свега шума),
- неуважавање мера заштите природе приликом различитих радова и активности на заштићеном подручју, планирање и реализација пројеката који нису у складу са концептом заштите,
- неконтролисани развој туризма, сезонски прилив становника и повећана посета из оближњих туристичких центара и њихов негативан утицај (отпад, отпадне воде, бука, итд.),
- недовољна инфраструктура за третман, како комуналног, тако и опасног отпада, неадекватне званичне локације за депоновање отпада (постојање сметлишта), неадекватан систем управљања посебним токовима отпада.

Посебан задатак у поступку заштите Специјалног резервата природе „Златар“, али и у успешном спровођењу програма заштите, представља развијање свести јавности о изузетним природним вредностима овог подручја и унапређењу улоге локалног становништва као партнера у заштити. Перманентна урбанизација планине Златар може довести овај простор у опасност да постане мера своје супротности и да нарастањем уништи сопствене туристичке вредности због којих је и настао.

3.9. Постојећа просторно-планска и пројектна документација

Циљеви и концепција развоја подручја планине Златар одређени су просторно планском документацијом и представљени дугорочном организацијом простора заснованом на стратегији, планским решењима и мерама, као и ограничењима у располагању природним и створеним вредностима.

Законом о Просторном плану Републике Србије 2010-2020 *(„*Службени гласник РС“, бр. 88/2010) утврђују се дугорочне основе организације, уређења, коришћења и заштите простора Републике Србије у циљу усаглашавања економског и социјалног развоја са природним, еколошким и културним потенцијалима и ограничењима на њеној територији.

Захваљујући својим природно-еколошким својствима, предеоним квалитетима, гео и биодиверзитету, као и развојним потенцијалима, пре свега за туризам, високопланинска подручја представљају драгоцене ресурсе Републике Србије. Према Просторном плану Републике Србије 2010-2020 подручје планине Златар је означено као високопланинско подручје од националног значаја, те да ће на основу истраживања и валоризације, бити дефинисани статус, просторни обухват и режими заштите подручја планине Златар. Такође, подручје планине Златар је препознато као једна од примарних туристичких дестинација са знатним учешћем целогодишње понуде.

Просторни план Републике Србије 2021-2035 (у изради на основу Одлуке о изради Просторног плана Републике Србије од 2021. до 2035. године („Службени гласник РС“, бр. 48/19)) је плански документ развоја у Републици Србији којим се одређује дугорочни стратешки оквир за усмеравање и управљање просторним развојем у датом периоду.

Овим планским документом је предвиђено да ће укупна заштићена површина у Републици Србији до краја 2035. године износити око 1.129.530 ha (12,76% територије Србије). Подручје планине Златар је једно од предвиђених за заштиту и као такво спада у примарне туристичке дестинације које обухватају просторно функционалне целине планинских туристичких центара међународног и изразитијег националног значаја. На основу потенцијала за трајање туристичке сезоне планина Златар припада дестинацијама са целогодишњом понудом (високопланинско подручје са непосредним окружењем).

Просторним планом Републике Србије за период од 2021. до 2035. године утврђује се обавеза разраде приоритетних планских решења кроз израду и доношење Просторног плана подручја посебне намене за туристичко подручје Златар – Пештер.

Регионалним просторним планом за подручје Златиборског и Моравичког управног округа („Службени гласник РС“, бр. 1/2013) стварају се предуслови за реализацију националних, регионалних и локалних развојних интереса. Доношењем Плана обезбеђује се основ за: рационалну организацију, изградњу, уређење и коришћење простора; заштиту животне средине, побољшање квалитета живљења локалног становништва унапређењем инфраструктурне и комуналне опремљености.

Основни циљ израде Плана је очување и унапређење биолошке и геолошке разноврсности, лепоте и разноликости природних и културних предела, објеката и феномена геонаслеђа и одрживо коришћење и презентација природних ресурса. Један од посебних циљева представља доношење акта о проглашењу заштите подручја Златара као планинског предела са очуваним шумским комплексима мешовитих и чистих шума смрче, јеле и букве у Србији. Такође, неопходно је очувати његове репрезентативне пејсажне елементе и карактеристичне типове предела.

Разноврсни природни потенцијали, релативно погодан саобраћајно географски положај, са гравитационим центрима у окружењу и деоницама државних путева (којима са приступа коридору X), железничком пругом (Београд-Бар) и планираном трасом аутопута Београд-Јужни Јадран, подручје Златара представља фактор развоја планинског, транзитног, излетничког, руралног туризма и рекреације. Приоритетну активност у оквиру туристичког рејона Златара представља развој целогодишње туристичко-рекреативне понуде, која се може остварити модернизацијом туристичких капацитета, бољом организацијом, унапређењем и развојем туристичко-рекреативне инфраструктуре и коришћењем постојеће туристичке понуде. Како би се омогућио развој овога подручја Планом је предвиђена изградња канализационих система: проширење обухвата система (на минимум 90% домаћинстава која имају водовод), укидање свих парцијалних колектора, изградња магистралних одвода до локација уређаја за пречишћавање отпадних вода. Приоритет је изградња уређаја за пречишћавање отпадних вода за насеља која угрожавају регионална и друга велика изворишта.

Такође је важно активирање развоја комплементарних делатности: производња еко-хране, аутентичних етно-производа, интерпретација вредности природне и културне баштине и јавних садржаја.

Просторни план подручја посебне намене Специјалног резервата природе „Увац“ („Службени гласник РС”, бр. 83/2010) - основне специфичности подручја Просторног плана опредељују његове посебне намене, концепцију одрживог развоја подручја и режиме заштите, коришћења и уређења простора. Предметни план обухвата део подручја планине Златар, простор релативно очуваног шумског коплекса прошаран пашњачко-ливадским енклавама, изузетних амбијенталних вредности и рекреативно-туристичког значаја, на делу

К.О. Брдо, К.О. Дрмановићи, К.О. Радијевићи и К.О. Мишевићи на територији општине Нова Варош, оквирне површине око 2.320 ha. До стицања статуса заштићеног подручја, на наведеним подручјима планираним за заштиту примењује се режи коришћења простора који одговара режиму заштите III степена.

На подручју Просторног плана, по основу националног законодавства, заштићено је, односно, проглашено седам природних добара у категорији заштићених подручја. Једно од заштићених подручја је и Предео нарочите природне лепоте „Парк шума - Ивље” (Решење бр. 01-606 о стављању под заштиту државе парк - шуме на планини Златар у пределу званом Ивље у околини Водене пољане, Завода за заштиту и научно проучавање природних реткости), који обухвата мозаик шумских састојина смрче и белог бора, са примешаном јелом, буквом, јасиком и ивом, као и пашњаке и ливада изванредне лепоте.

Просторни план општине Нова Варош („Службени лист општине Нова Варош”, бр. 1/2012) односи се, пре свега, на: просторни развој и пропозиције развоја; коришћење и заштиту природних ресурса; демографски развој и развој насеља и јавних служби, економски развој кроз привредне делатности и туризам; развој инфраструктурних система; заштиту и коришћење животне средине, предела, природног и културног наслеђа. Хоризонт Просторног плана је 2025. година.

Основни циљ јесте очување и одрживо коришћење заштићених и предвиђених за заштиту природних вредности. Оперативни циљеви јесу очување/одржање разноврсности дивље флоре и фауне, заштита вода од загађивања и неповољних промена хидролошких режима, очување природних објеката и појава који својим геолошким, геоморфолошким, хидрографским или другим обележјима представљају истакнуте и ретке вредности геонаслеђа и др.

У том смислу је потребно пажљиво планирати развој одређених делатности које могу имати значајан негативан утицај на природу, поготово у погледу њихове локације и предвиђених капацитета. Планом је сугерисано да је приликом доградње и изградње саобраћајне инфраструктуре неопходно предвидети могуће утицаје на флору и фауну, могуће загађење земљишта и вода и адекватне мере заштите. Посебно треба обратити пажњу на повећану фрагментацију станишта, измене водног режима и пресецање традиционалних миграторних путева. Негативни ефекти у овом смислу нарочито погађају слабије организме, какви су водоземци и гмизавци. При пројектовању нових саобраћајница би требало применити нова техничка решења за умањење ових и других негативних ефеката. Препорука је да наменске туристичке објекте треба лоцирати у склопу већ постојећих насеља – избегавати изградњу смештајних капацитета на потпуно новим локацијама, што би захтевало изградњу комплетно нове саобраћајне и логистичке инфраструктуре, прилагођавање и уређивање грађевинског земљишта.

Подручје планине Златар уврштено је у „Одабрана подручја за дневне лептире у Србији” (PBA - Prime Butterfly Areas), чија заштита је усмерена на очување циљних врста дневних лептира, које се штите на међународном нивоу, у складу са Директивом о стаништима. Границе подручја се крећу линијом Нова Варош – Бистрица – Пријепоље – Милошев До, до превоја Караула. Одабрано подручје је домаћин национално значајним популацијама следећих врста дневних лептира: *Lycaena dispar, Pseudophilotes vicrama, Boloria titania*. На предметном подручју налази се и значајно подручје за птице (IBA - Important Bird Area), важно за развијање мреже подручја од националног и међународног значаја. Реч је о IBA подручју „Увац и Милешевка" (код RS027IBA), које обухвата површину од 45.911 ha. Поменуто IBA подручје обухвата површ Старог Влаха, испресецану клисурама реке Увац

и реке Милешевке, а обухвата пре свега масив планине Златар, али и делове Златибора и Јадовника.

Просторни план општине Пријепоље („Службени гласник општине Пријепоље“ бр. 3/2011) представља основни плански документ за управљање и усмеравање дугорочног одрживог развоја локалне заједнице, коришћења, заштите, организације и уређења простора општине и њених природних и створених ресурса. Овим планом се разрађују основна развојна опредељења и смернице утврђене Просторним планом Републике Србије.

Према Просторном плану највећи део територије општине представља подручје квалитетне животне средине, са преовлађујућим позитивним утицајем на човека, живи свет и квалитет живота. За ова подручја треба обезбедити решења којима се елиминишу или умањују постојећи извори негативних утицаја, односно увећавају позитивни као компаративна предност у планирању развоја. Потребно је резервисати и чувати подручја од загађивања из стратешких разлога. Златар представља примарни туристички простор који карактерише доминантна летња понуда, уз учешће зимске туристичке понуде.

Подручје Златара је према Плану означено као „Одабрано подручја за дневне лептире у Србији“ (PBA - Prime Butterfly Areas). Основ за одабир циљних врста дневних лептира, односно подручја у којима се они налазе, представља Европска директива о стаништима (92/43/ EEC). Од наведених подручја у Србији, у општини Пријепоље налази се подручје Златара.

III ТЕМЕЉНЕ ВРЕДНОСТИ ПРИРОДНОГ ДОБРА

Шуме Равног Златара, фото: А. Петковић

1. ИСПУЊЕНОСТ УСЛОВА ЗА ЗАШТИТУ

Вредновање заштићеног подручја и оцена испуњености услова за заштиту вршени су у оквиру стандардне процедуре вредновања са становишта потреба и циљева заштите природе и животне средине чији су критеријуми исказани као:

- ***аутохтоност и аутентичност (изворност)***, посебност и оригиналност обележја у погледу порекла, настанка и распрострањености;
- ***репрезентативност***, израженост и истакнутост обележја у погледу величине, бројности, облика и изгледа, структуре, састава, старости и очуваности;
- ***разноврсност биолошких, геолошко-географских и предеоних обележја*** у погледу заступљености и међусобног односа елемената живог света (гена, врста и екосистема), објеката и појава геонаслеђа и карактеристичних предела;
- ***интегралност (целовитост)***, заокруженост и повезаност обележја у просторном и функционалном погледу;
- ***естетичност***, лепота, складност, привлачност, необичност, спектакуларност и динамика обележја.

Вредновање је извршено према Правилнику о критеријумима вредновања и поступку категоризације заштићених подручја („Службени гласник РС“, бр. 97/2015).

На основу изворних природних вредности и значаја са аспекта очувања предеоног лика заштићено подручје представља репрезентативну и специфичну просторну целину и испуњава све Законом прописане услове за заштиту.

Аутохтоност и аутентичност (изворност). Садржана је у очуваности природних феномена захваљујући изолованом положају и одсуству антропогених или антропогено условљених екосистема. У геоморфолошком и биолошком смислу, заштићено подручје је сачувало аутентичност у највећем делу. Специфична геоморфологија под утицајем климатских фактора, погодовала је станишту великог броја биљних врста које имају национални и међународни значај (177). Забележено је 29 ендемичних врста, као: *Asyneuma pichleri* (косица), *Betonica scardica* (чистац шарпланински), *Campanula sparsa* (звонце), *Centaurea stoebe* (петровска ружа), *Cytisus procumbens* (жутилица полегла) и *Dianthus cruentus* (каранфилић); и 39 реликтних: *Anemone sylvestris* (шумска саса), *Aremonia agrimonoides* (павловац), *Aruncus dioicus* (суручица), *Asarum europaeum* (копитњак), *Corallorhiza trifida* (кораљуша), *Epimedium alpinum* (девет Југовића), *Eriophorum latifolium* (ветрогон). Шумске састојине су изграђене од укупно 52 врсте дендрофлоре, међу којима је нарочито вредан и изражен појас смрчевих шума које су добро очуване, одличног су квалитета и високог узгојног облика. Заступљене су кроз три доминантна типа, и то: планинске шума смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum*), шуме смрче и јеле (*Abieti-Piceetum serbicum*) и мешовите тродоминантне шуме смрче, јеле и букве (*Piceo-Fago-Abietetum*). Смрчеве шуме се јављају и у комбинацији са белим бором (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*). Такође, утврђено је присуство 16 врста дрвећа које спадају у категорију ретких, реликтних, ендемичних или угрожених врста (TBFRA, 2000) од којих је једна реликтна - црни граб (*Ostrya carpinifolia* Scop.), а 15 врста је категорисано као ретке и угрожене: бреза (*Betula pendula* Roth), јавор млеч (*Acer platanoides* L.), маклен (*Acer monspessulanum* L.), брдски брест (*Ulmus montana* With.), пољски брест (*Ulmus minor* Miller), јаребика (*Sorbus aucuparia* L.), мукиња (*Sorbus aria* (L.)Cr.), брекиња (*Sorbus torminalis* (L.)Cr.) и друге врсте. Ово подручје представља станиште строго заштићених врста водоземаца: шарени даждевњак (*Salamandra salamandra*), мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*) и обична крастача (*Bufo bufo*), као и станиште строго заштићених врста гмизаваца: белоушка (*Natrix natrix*), смукуља (*Coronella austriaca*) и Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*). Најзначајније птице гнездарице на подручју Златара су: мала сова (*Glaucidium passerinum),*

гаћаста кукумавка (*Aegolius funereus)*, дугорепа сова (*Strix uralensis)*, белоглави суп (*Gyps fulvus)*, велики тетреб (*Tetrao urogallus)*, тропрсти детлић *(Picoides tridactylus)*, планински детлић (*Dendrocopos leucotos)*, осичар (*Pernis apivorus)*, змијар (*Circaetus gallicus)* и прдавац (*Crex crex)*.

Репрезентативност. Овај простор чине посебним и вредним чисте и мешовите шуме смрче које се добро обнављају и чија су стабла добре виталности, јединствена флора и вегетација, као и бројни значајни представници фауне. Према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, у категорији „заштићена дивља врста" налази осам дрвенастих врста: бреза (*Betula pendula* Roth), клека (*Juniperus communis* L.), дивља ружа (*Rosa canina* L.), ситнолисна липа (*Tilia cordata* Mill.), бела липа (*Tilia tomentosa* Moench.), бели глог (*Crataegus monogyna* Jacq), дрен (*Cornus mas* L.) и језичаста кострика (*Ruscus hypoglossum* L.). Заштићено подручје је станиште 125 заштићених врста биљака: *Achillea millefolium* (хајдучка трава), *Allium ursinum* (сремуш), *Althaea officinalis* (бели слез), *Asarum europaeum* (копитњак), *Centaurium erythraea* (кичица), *Cornus mas* (дрен), *Crataegus monogyna* (једносемени глог), *Fragaria vesca* (шумска јагода), *Galium odoratum* (лазаркиња) и *Geranium robertianum* (жива трава). На подручју планине Златар забележено је укупно 128 врста птица, од којих 111 има статус строго заштићене дивље врсте. Укупно 31 врста птица се налази на додатку I Директиве о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parliament and of the Council on the conservation of wild birds), што је подручје Златара сврстало у границе три потенцијална Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под називима „Златар", „Озрен-Јадовник" и малим делом „Увац", а у оквиру еколошке мреже NATURA 2000 у складу са прописима Европске уније – Директивом о птицама.

Разноврсност биолошких, геолошко-географских и предеоних обележја. Огледа се у разноврсности геодиверзитета (геолошкој и геоморфолошкој), који чини оквир велике биолошке разноврсности која се не препознаје само по броју различитих биљних и животињских врста, као једном од показатеља биолошке разноврсноти, већ и по функционалној повезаности различитих екосистема карактеристичних за ово подручје. Неприступачност простора одразила се на очуваност станишта за многе специфичне биљне и животињске врсте, чиме се може објаснити велика биолошка разноврсност. Предеона обележја и пејсажне карактеристике могу се оценити високом оценом, нарочито када се имају у виду изражени контрасти отворених травних заједница, шумских површина и стенских одсека на гребену Златара.

Интегралност (целовитост). Приликом одређивања граница заштићеног подручја водило се рачуна да се заштићеним простором обухвате суштинске вредности које су међусобно узрочно-последично повезане, а могу да обезбеде услове заштите и развоја. Скуп основних вредности је хомогенизован, просторно уобличен и лако препознатљив са становишта утврђивања оквира заштите.

Естетичност. Посебну естетску вредност заштићеном подручју даје мозаичан распоред брежуљкастих предела обраслих травном вегетацијом и предела оштрих теренских форми обраслих високом шумском вегетацијом. На овом простору се налази манастир Св. Козме и Дамјана намењен онима који траже мир и лек у златарским шумама. На овом простору се налази мањи број сеоских домаћинстава са објектима изграђеним у традиционалном стилу.

2. ВРЕДНОСТИ ПРИРОДНОГ ДОБРА

Природне и предеоне вредности Специјалног резервата природе „Златар“ резултат су комплексног утицаја физичко-географских чинилаца, пре свих петрографског састава и климатских прилика, али и тектонских и геоморфолошких особености подручја. Наведени чиниоци су заштићеном подручју дали посебност која га издваја од суседних крајева Србије.

Основна геоморфолошка вредност планине Златар је специфичност развоја рељефа у једној хетерогеној стенској грађи која може да се сретне у Офиолитском појасу Динарида. На Златару рељеф је настајао и развијао се под утицајем значајног присуства карбонатних и силикатних стена које су на планини у различитом литолошком и структурном односу. Ова одлика довела је до појаве значајне денудације и падинских процеса који су током једне фазе, а можда и више фаза, довели до засипања донекле већ развијеног рељефа карста, флувиокарста и флувијалног/речног рељефа. У овим околностима, углавном алогене наслаге на кречњаку, условиле су модификацију развоја поменутих генетских типова егзогеног рељефа.

Према геотектонској подели заштићено подручје припада унутрашњим Динаридима. Његову подлогу чине претежно седименти мезозојске старости. Заступљени су средњетријаски кречњаци и дијабаз – рожначка формација, јурске старости, у којој се јављају мањи блокови магматских стена, дијабаза.

Од укупног броја биљака (871) које су забележене на овом подручју 125 врста су заштићене према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива - 28 је строго заштићених, а 97 су заштићене. Такође, значајно је присуство 29 ендемичних, као: *Asyneuma pichleri* (косица), *Betonica scardica* (чистац шарпланински), *Campanula sparsa* (звонце), *Centaurea stoebe* (петровска ружа), *Cytisus procumbens* (жутилица полегла), *Dianthus cruentus* (каранфилић), *Edraianthus graminifolius* (звончић) и *Linum capitatum* (главичасти лан), и 39 реликтних врста, као: *Anemone sylvestris* (шумска саса), *Aremonia agrimonoides* (павловац), *Aruncus dioicus* (суручица), *Asarum europaeum* (копитњак), *Corallorhiza trifida* (кораљуша), *Epimedium alpinum* (девет Југовића), *Eriophorum latifolium* (ветрогон), *Erythronium dens-canis* (пасји зуб) и *Goodyera repens* (оштропелудка), *Gymnadenia rhellicani* (мркоглавац).

Значајно је истаћи да се заштићено подручје налази на листи подручја од значаја за Заједницу pSCI „Златар“ (енгл. pSCI - Site of Community Interest) чије стање је неопходно очувати и унапредити у складу са прописима Европске уније, односно Директивом о стаништима (The Habitats Directive - Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora. https://daphne.sk/Natura2000Serbia/pSCIs1.php). Такође, Специјални резерват природе „Златар” је потенцијално NATURA 2000 подручје pSCI „Златар“ (станишта ацидофилних шума смрче планинског до аплијског појаса – NATURA 2000 (код 91K0) и илирске шуме букве NATURA 2000 (код 9410)).

Шумску вегетацију Златара одликује првенствено присуство четинарске вегетације, при чему се као највреднији и најраспрострањенији типови шума издвајају чисте и мешовите састојине у којима се као едификатор јавља смрча (*Picea abies*). Ове шуме су одличног квалитета, високог узгојног облика и представљају темељну вредност планине Златар. Највише су распрострањене на Равном Златару, као и у северном и централном делу добра предложеног за заштиту. Заступљене су кроз три доминантна типа, и то: планинске шума смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum*), шуме смрче и јеле (*Abieti-Piceetum serbicum*) које се најчешће јављају као климарегионалне заједнице на прелазу између друга два типа смрчевих шума, и мешовите тродоминантне шуме смрче, јеле и букве (*Piceo-Fago-Abietetum*). Смрча се на Златару добро обнавља, стабла су добре виталности, па је Златар, после Копаоника, планина на којој су

смрчеве шуме на знатним површинама најбоље очуване. Смрчеве шуме се јављају и у комбинацији са белим бором (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*), док се фрагментарно јавља и заједница са брезом (*Betula pendula*) и јасиком (*Populus tremula*). На мањим површинама заступљене су и: шуме китњака и цера (*Carpino petraeae-cerridis),* шума црног јасена и белог граба (*Orno-Ostryetum carpinifoliae),* шуме китњака и граба (*Querco-Carpinetum*), брдске шуме букве (*Fagetum moesiacae submontanum*) и планинска шума букве (*Fagetum montanum serbicum*). Наведене шуме сврставају се у категорију репрезентативних станишта на подручју Србије, а поједине спадају у „приоритетне типове станишта" доминантно изграђене од ендемичних врста биљака, фрагилних станишта услед слабе и споре обновљивости.

Простор обрастао шумском вегетацијом у обухвату ПП „Златар" представља станиште бројних ендемичних и реликтних биљних врста, као и великог броја представника дендрофлоре. Шумске састојине су изграђене од укупно 52 врсте дендрофлоре, од којих се према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, у категорији „заштићена дивља врста" налази осам дрвенастих врста: бреза (*Betula pendula* Roth), клека (*Juniperus communis* L.), дивља ружа (*Rosa canina* L.), ситнолисна липа (*Tilia cordata* Mill.), бела липа (*Tilia tomentosa* Moench.), бели глог (*Crataegus monogyna* Jacq), дрен (*Cornus mas* L.) и језичаста кострика (*Ruscus hypoglossum* L.). На списку врста дрвећа које спадају у категорију ретких, реликтних, ендемичних или угрожених врста (TBFRA, 2000) налази се 16 врста овог подручја, од којих је једна реликтна - црни граб (*Ostrya carpinifolia* Scop.), док је 15 врста категорисано као ретке и угрожене: бреза (*Betula pendula* Roth), јавор млеч (*Acer platanoides* L.), маклен (*Acer monspessulanum* L.), брдски брест (*Ulmus montana* With.), пољски брест (*Ulmus minor* Miller), јаребика (*Sorbus aucuparia* L.), мукиња (*Sorbus aria* (L.)Cr.), брекиња (*Sorbus torminalis* (L.)Cr.) и друге врсте.

На подручју планине Златар је забележено укупно 128 врста птица, што представља око 34,6% од укупног броја врста птица (више од 370) регистрованих у Србији. Од 128 врста, 106 има статус гнездарице, док су 22 врсте редовно присутне током целе године, али се не гнезде, или су гнездарице суседног подручја или су присутне само током сеобе, зимовања и/или лутања. Од укупно 128 врста, 111 врста има статус строго заштићене дивље врсте према Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, и њихова заштита подразумева забрану убијања, сакупљања јаја, узнемиравања на гнездилиштима и забрану других радњи које могу угрозити њихов опстанак. Укупно 31 врста евидентирана на подручју Златара се налази на додатку I Директиве о птицама (Директива о очувању дивљих птица/ Directive 2009/147/EC of the European Parlament and of the Council on the conservation of wild birds).

Напред наведено је подручје Златара сврстало у границе три потенцијална Подручја посебне заштите (proposed Special Protection Area, pSPA) под називима „Златар", „Озрен-Јадовник" и малим делом „Увац", а у оквиру еколошке мреже NATURA 2000 у складу са прописима Европске уније – Директивом о птицама.

Најзначајније гнездарице су: мала сова *Glaucidium passerinum*, гаћаста кукумавка *Aegolius funereus*, дугорепа сова *Strix uralensis*, белоглави суп *Gyps fulvus*, велики тетреб *Tetrao urogallus*, тропрсти детлић *Picoides tridactylus*, планински детлић *Dendrocopos leucotos*, осичар *Pernis apivorus*, змијар *Circaetus gallicus* и прдавац *Crex crex*. За великог тетреба Златар је једно од 3-5 подручја у Србији у којима борави или се гнезди. Део гнездеће колоније из клисуре реке Милешевке гнезди се на литицама Четанице, а која није у границама Специјалног резервата природе „Клисура реке Милешевке". Подручје Златара, поред Копаоника, Голије, Муртенице, Озрена-Јадовника и клисуре реке Милешевке, представља једно од станишта мале сове и гаћасте кукумавке.

У погледу фауне водоземаца забележено је присуство укупно 9 врста, што чини 40,91%, а у погледу фауне гмизаваца 10 врста што чини 38,46% од укупног броја врста које насељавају територију Републике Србије. Од посебног значаја за очување биолошке разноврсности су врсте: шарени даждевњак (*Salamandra salamandra*), мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), обична крастача (*Bufo bufo*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), грчка жаба (*Rana graeca*), шумска жаба (*Rana dalmatina*), жаба травњача (*Rana temporaria*), белоушка (*Natrix natrix*), смукуља (*Coronella austriaca*) и Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*).

У погледу заштите и очувања фауне сисара, основне вредности заштићеног подручја се тичу, са једне стране, завидног диверзитета различитих станишта и њихове очуваности, која представљају подлогу за постојећу фауну сисара, а са друге стране câмог географског положаја подручја позиционираног у оквиру сложеног планинског комплекса под именом „Стари Влах“, као дела југоисточних Динарида. Комплекс старовлашких планина у оквиру Динарида представља значајан еколошки коридор за дисперзивна и миграторна кретања многих значајних врста у националним и међународним оквирима (вук, мрки медвед), па у том случају овај простор има и конзервациони значај чија важност превазилази националне оквире. Притом, сам географски положај Златара га чини чвориштем за ове комуникације и према југу, Јадовнику, Гиљеви и планинама севера Црне Горе и према истоку, ка Јавору и даље према Голији и долини Ибра. Читав тај простор припада тзв. „западној зони високог диверзитета“ фауне сисара у Србији (Савић и сар., 1995; Пауновић, 2016; Пауновић и сар., 2020).

Такође, значајно је истаћи да се ово подручје налази у обухвату Еколошки значајног подручја „Увац и Милешевка“.

На Воденој пољани се налази манастир милешевске Епархије Српске православне цркве - св. Козме и Дамјана. Манастирска црква и конаци изграђени су од дрвета, а архитектонски се угледају на цркве рашке градитељске школе.

3. ЗНАЧАЈ И ФУНКЦИЈА ПРИРОДНОГ ДОБРА

Специјални резерват природе „Златар“ има посебну вредност за регион западне Србије као простор мало загађених основних елемената природне средине, изражене биолошке разноврсности, атрактивне геоморфологије и традиционалног начина живота.

Изузетне вредности заштићеног подручја могу се представити стварним и потенцијалним доприносом заштићеног подручја у виду:

- **Научно – истраживачке функције** – заштићено подручје треба да буде полигон комплексних научних истраживања са циљем валоризације и мониторинга природних вредности. На основу резултата би се могли пројектовати програми заштите и развоја простора.

- **Образовно – васпитне функције** – која се заснива на подизању свести становништва о потреби заштите природних вредности и потенцијала подручја. Развијањем успешне комуникације и сарадње са представницима локалне самоуправе, дефинисало би се и обезбедило наменско, контролисано одрживо коришћење у оквиру управљања заштићеним добром.

- **Функције очувања биолошке, геолошке и предеоне разноврсности, животне средине и пружања еколошких услуга** – што је примарна функција заштите и развоја

природног добра. Подразумева очување природних екосистема, станишта ретких и угрожених врста, заштиту вода, геолошких и геоморфолошких карактеристика подручја, усклађених са животом становништва на овом подручју.

- **Стварања услова за рекреацију, одмор, спорт и уживање људи у слободној природи** – специфичан склоп природних услова (рељеф, клима, воде, био и геодиверзитет, и др.) и очувана средина су подручје планине Златар сврстали у веома погодна подручја за развој спортске рекреације, као и одмор и забаву у природном окружењу. С обзиром на то да је природно добро осетљив простор, треба пажљиво планирати развој туристичких капацитета у складу са еколошким принципима.

- **Одрживог развоја туризма и пољопривреде** – треба да допринесе заштити животне средине, социјалном и економском интегритету и унапређењу природних, створених и културних вредности и пружи могућност посетиоцима да уче, доживе и разумеју природно наслеђе и развију свест о заштити. При томе је важно укључивање локалног становништва које ће остваривати корист од развоја екотуризма и органске пољопривреде.

- **Одрживог коришћења природних ресурса** – односи се посебно на одрживо и природи блиско газдовање и коришћење шумских ресурса у одрживом туризму што подразумева истицање његове вредности – квалитативних и квантитативних, којима се значајно повећава атрактивност туристичке дестинације планине Златар, како у смислу пејсажног доживљаја, тако и у погледу концепта вредновања и коришћења природних ресурса, који омогућава развој бројних облика одрживог туризма (еко, излетнички, рекреативни, пејсажни, итд.).

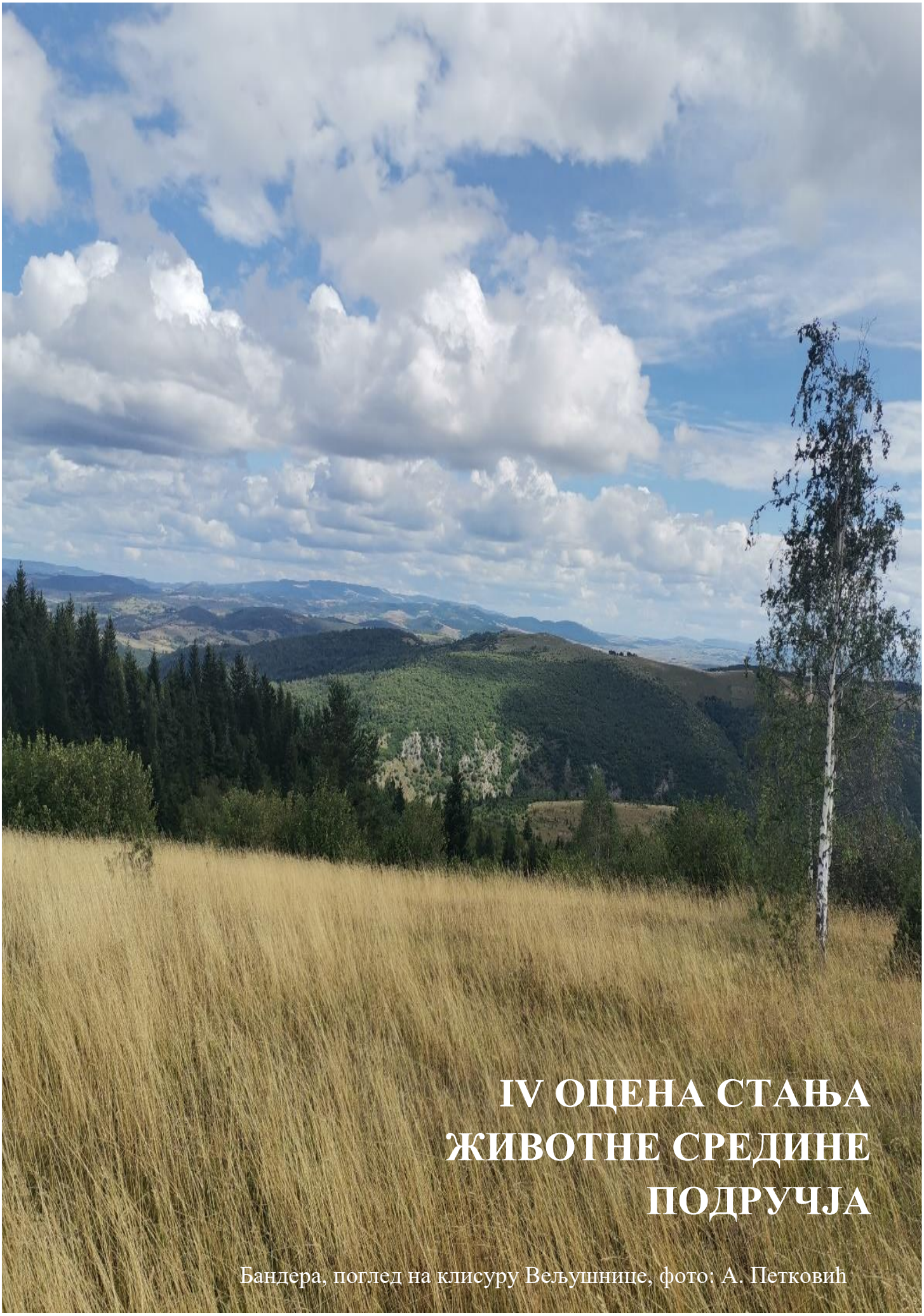

IV ОЦЕНА СТАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ ПОДРУЧЈА

Бандера, поглед на клисуру Вељушнице, фото: А. Петковић

1. ФАКТОРИ УГРОЖАВАЊА И ОЦЕНА УГРОЖЕНОСТИ

Подручје Специјални резерват природе „Златар“ спада у зоне очуване природе. Упркос релативној близини већих насељених места - Пријепоља и Нове Вароши, не постоје значајнији извори загађења који могу деградирати квалитет воде, земљишта и ваздуха. Од привредних активности које могу угрозити овај простор истичу се шумарство, туризам и саобраћај, а у мањој мери пољопривредна производња.

Поједине делатности имају негативан утицај на природу и животну средину.

Негативни утицај шумарства

Основна делатност на заштићеном подручју је шумарство. Тренд пораста експлоатације дрвних ресурса и уклањање површина под шумом имају негативан утицај на земљиште, као и на режим храњења подземних и површинских вода и њихову циркулацију.

Негативни утицаји шумарства:

- тотална и санитарна сеча и уређење шума (негативни ефекти на биодиверзитет);
- прекомерна експлоатација дрвета (долази у сукоб са принципом еколошки одрживог коришћења биодиверзитета као природног ресурса).

Негативни утицај туризма

Туризам на заштићеном подручју није развијен у мери у којој може битно утицати на природне потенцијале. Значајнији развој туризма је везан за просторе који се налазе у близини заштићеног подручја: локалитет Брдо – на којем су велике површине заузете изградњом хотела и објеката апартманског типа, и села – Дрмановићи и Акмачићи (десна страна пута Нова Варош – Сјеница), где се налази велики број новоизграђених викендица.

С обзиром на то да је планирано да туризам у будућности буде покретач развоја планине Златар, може постати и фактор угрожавања. Погрешно конципирани принципи развоја туризма, као и прекомерно присуство туриста на овом простору могу на следећи начин довести до загађења:

- непостојање канализационе мреже и система за пречишћавање отпадних вода из туристичких објеката (апартмана и хотела) доводи до деградације квалитета земљишта, подземних и површинских вода;
- каптирање изворишта пијаће воде и неконтролисана употреба и исцрпљивање овог ресурса могу за последицу имати њено постепено нестајање;
- кретање моторизованих туриста повећава концентрацију издувних гасова и буку;
- камповање ван предвиђених површина, неконтролисано одлагање смећа и ложење ватре изазивају загађење земљишта и вода.

Да би се избегле грешке и обезбедио одрживи развој свих видова туризма, треба спречити неконтролисан и неуравнотежен развој туризма (изградња туристичких капацитета, урбанизације) без одговарајуће планске документације и претходно утврђене/изграђене инфраструктуре.

Негативни утицај саобраћаја

Изградња путева утиче на фрагментацију станишта чиме се мења њихова природна структура. Из тог разлога делови популација присутних врста остају у малим енклавама, што у дужем временском периоду може довести до њиховог изумирања. Такође, постоји проблем колизије

возила са јединкама дивљих врста при њиховој миграцији са једне локације на другу. Из тог разлога је неопходно извршити одабир трасе која би минимално утицала на промену станишта и којом би се обезбедило очување живог света. Проблем представља и неконтролисана вожња теренских возила (квадова) ван локалних и шумских путева. Поред буке коју производе, превозна средства емитују издувне гасове који нарушавају квалитет ваздуха, али и негативно утичу на вегетацију у непосредној близини путева.

Јединка поскока Vipera ammodytes настрадала од саобраћаја
Фото: Ђ. Стојадиновић

Негативни утицај пољопривреде

Сточарство је најзаступљенији облик пољопривредне производње на заштићеном подручју. Негативни утицаји сточарства огледају се у следећем:

- Смањење приноса биљне масе пашњака, као и присуства корисних биљака и преовладавање корова – настаје услед слободне испаше стоке.
- Штета младим изданцима и прекид њихове асимилације – настаје због прераног извођење стоке на прву пролећну пашу.
- Смањење приноса биљне масе на пашњацима, као и смањење разноврсности биљних врста – настаје нередовним кошењем пашњачких површина.

Негативни утицај депонија отпада

Депоније и сметлишта комуналног отпада приметна су (у мањем броју) на подручју Специјалног резервата природе „Златар“ (у долинама потока, у природним јамама и сл.). Поред визуелног загађења депоније деградирају земљиште директним контактом са отпадом и отпадним материјама или индиректно путем процедних вода. Процедне воде угрожавају подземне воде којима се загађују околне површинске воде. Прашина и суспендоване честице са депонија деловањем ветра могу се пренети на растојања од неколико десетина километара па шира област може бити контаминирана и на овај начин. Такође, честа је појава неконтролисаног стварања депонијског гаса који садржи висок проценат метана и угљен-диоксида што доводи до могућности избијања пожара.

Несанитарна депонија на Златару, фото: Ђ. Стојадиновић

Фактори угрожавања флоре и вегетације

Фактори који највише угрожавају опстанак васкуларних биљака су губитак, деградација и фрагментација станишта, услед уређивања шума које није еколошки осмишљено. Уколико се не заустави распарчавање шума на мање целине и одвајање ширењем шумских путева, Златар ће изгубити станишта важна, пре свега, за опстанак ретких врста орхидеја, али и свих других биљних врста које су осетљиве на нагле промене у екосистему. Отварање шумског склопа, сеча старих стабала, уклањање палих стабала са шумске простирке и прекомерна експлоатација дрвета су активности које могу битно утицати на смањење флористичког и фаунистичког диверзитета.

„Газдовање“ шумама, фото: В. Стојановић

Неконтролисано извлачење дрвне грађе и камена довешће до узнемиравања шумских животиња, модификације природних екосистема, рудерализације станишта, слободнијег улажења инвазивних врста и сл. Могући угрожавајући фактор је и нагло развијање било ког вида неконтролисаног и еколошки неприхватљивог туризма.

Фактори угрожавања шумске вегетације

Експлоатација шума, слабљење отпорности шумских и других вегетацијских заједница доводи до поремећаја у пратећој флори која чини шумску биоценозу, а тиме непосредно доводи до угрожавања стабилности терена, огољавања терена и слабљења отпорности педолошког слоја на денундацију. Сеча шума непосредно доводи до дугорочног уништавања станишта шумских врста и замене секундарним екосистемима, који се одликују смањеном продукцијом и малим диверзитетом флоре и фауне.

На простору заштићеног подручја присутна је спонтана сукцесија ливада и пашњака у жбунасту вегетацију. Томе је претходило нестајање аутохтоних пашњака услед смањења броја стоке и обрастања пашњачких и ливадских површина жбунастом и дрвенастом вегетацијом. С обзиром на то да је у близини туристичко место, на истраживаном простору присутна је и опасност од пожара, ненамерно изазваних људским фактором, односно намерно изазваних пожара. Пожари чине знатне штете, како шумским састојинама, тако и укупним природним вредностима. Такође, паљење примарне вегетације, шумске, жбунасте или зељасте, као и ширење инвазивних врста доводи до суштинских промена природних екосистема.

Један од могућих фактора који утичу и угрожавају живи свет је непоступање у складу са урбанистичким плановима, шумским, ловним основама и другим пројектима и програмима.

У контексту климатских промена, улога шумских и влажних екосистема је велика. У време када имамо повећану учесталост догађаја са екстремном количином падавина, влажни екосистеми играју значајну улогу као природни резервоари поплавних вода и биофилтери. Према подацима FAO из 2016 године, у шумским подручјима вода се задржава за више од 50% у упоређењу са сливним подручјима у којима је заступљеност шума мања. Са друге стране, наведене екосистеме стварају посебне микроклиматске услове, који су значајни са аспекта ублажавања последица од чешћих појава топлих таласа.

Фактори угрожавања птица

Разноврстан живи свет фауне птица овог региона сугерише неопходност предузимања мера заштите и управљања њиховим популацијама и стаништима. Програме развоја подручја, посебно у највреднијим зонама треба максимално ограничити и усмерити ка што мањем ширењу инфраструктурних објеката (заузимање простора и претварање у грађевинску зону, појединачни објекти), загађивању вода, уношењу алохтоних врста биљака и животиња. Негативни фактори се испољавају на различите начине, било да се ради о директним утицајима на јединке, или посредно преко промене и угрожавања станишта.

Основни угрожавајући фактор за птице је директно уништавање и нарушавање њихових станишта. Најизраженија и најприсутнија делатност на подручју Златара је шумарство. Сегмент шумарства који се, пре свега, огледа у интензивном коришћењу шума, уз сечу старих и натрулих стабала са природним дупљама, у великој мери угрожава и нарушава природна станишта птица односно места гнежђења врста из групе дупљашица (сове, детлићи). Обимном заменом природних шума засадима четинарских врста условљен је нестанак великог броја врста птица, које су уско везане за природне шуме, углавном лишћарске. У делу шумских радова који се спроводе на подручју, неповољно утиче и пробијање нових шумских путева што доводи до фрагментације станишта, а уједно изазива ерозију земљишта, што за собом повлачи појачано коришћење дрвне масе, а на крају узнемиравање дивљих врста, посебно у репродуктивном периоду. И даље је посебно опасно тровање дивљих врста отровним сустанцама (нрп. креозан) које се користе за уништавање „штеточина“ у пољопривреди и ловиштима. На тај начин постоји велика опасност од тровања ретких и угрожених дивљих врста, а посебно некрофагних (нпр.

белоглави суп). На подручју је регистрован и значајан број каменолома, а неки од њих се интензивно експлоатишу и шире, што неповољно утиче на врсте које су везане за стенске масе на локалитетима каменолома. На неке представнике фауне птица, негативно утиче смањење традиционалног сточарства на ливадама и пашњацима, којом приликом површине зарастају и нису повољне за одређену заједницу птица (нпр. прдавац *Crex crex*).

Фактори угрожавања фауне водоземаца и гмизаваца

Теренским истраживањима нису примећени значајнији угрожавајући фактори, али се могу издвојити потенцијални угрожавајући фактори који би могли да доведу до нестанка херпетофауне овог подручја, уколико се не примене одговарајуће мере заштите. То се посебно односи на губитак и деградацију станишта, што представља највећи потенцијални фактор угрожавања и опстанка херпетофауне. У циљу очувања богатства диверзитета Златара највећу пажњу треба посветити очувању станишта и спречавању фрагментације, чиме се појединачне (углавном мале) популације доводе у стање генетске изолације.

Развој шумарства, као и радови у шумарству, имају изражен негативан утицај на опстанак, првенствено, фауне водоземаца. Прекомерна и чиста сеча стабала доводи до тога да се станишта за размножавање водоземаца излажу директним сунчевим, односно UV зрацима, што има негативан утицај на јаја и ларве водоземаца. Развојем шумарства долази и до уништавања, односно губитка станишта, а убрзава се сукцесија, односно зарастање акватичних станишта.

Иако не постоје подаци о излову и намерном убијању водоземаца и гмизаваца, не треба изоставити из вида ни овај тип (директног) угрожавања популација. Такође, забележен је мали број прегажених јединки водоземаца и гмизаваца на путевима.

Фактори угрожавања фауне сисара

На основу досадашњег увида у разноврсност и стање фауне сисара на предметном подручју и стање компоненти природе значајних за њено очување, може се закључити да она тренутно није значајније угрожена. Структура, величина и просторна конфигурација природних и других станишта пружа довољно могућности у смислу обезбеђења прехрамбених и заштитних потреба присутних врста. Тренутно, свет сисара на предметном подручју не трпи посебан притисак.

На читавом простору још увек постоји завидан диверзитет станишта који, у погледу своје величине, структуре и повезаности, представљају повољан амбијент за очување дивљег света.

Специфичан географски положај и наслоњеност на околне орографске целине сличних екогеографских карактеристика, релативно ретка насељеност као и још увек скромне антропогене делатности по обиму и карактеру допринели су значајном очувању природних и полуприродних екосистема.

Током теренских истраживања и увидом у доступну документацију, нису регистровани значајнији фактори угрожавања, нити испољавање њиховог негативног дејства.

Могући фактор угрожавања би представљале оне активности које би биле значајнијег просторног обухвата и које би биле праћене обимнијом прекомпозицијом природних предела, изменом структуре и просторног распореда станишта, општом фрагментацијом терена и значајним трошењем и захватањем локалних ресурса (шуме, земљиште, вода и сл.). Такве су активности нпр. изградња већих објеката саобраћајне или енергетске инфраструктуре, већи туристички комплекси, нове урбане целине и сл.

V ПРЕДЛОЖЕНИ РЕЖИМИ ЗАШТИТЕ

Равни Златар, фото: А. Петковић

1.РЕЖИМ ЗАШТИТЕ

Имајући у виду овако дефинисан простор, постојеће стање на терену, циљеве заштите и постојећу законску регулативу, оцењено је да подручје планине Златар испуњава све неопходне услове за заштиту као Специјални резерват природе „Златар”. Укупна површина заштићеног подручја је 7.864,64 ha.

На подручју Специјалног резервата природе „Златар” издвојене су посебне просторне целине са режимима заштите I, II и III степена, у складу са природним и створеним вредностима, антропогеним утицајима, потребним мерама за спровођење заштите и очувања, као и могућностима коришћења и развоја.

Подручја под режимом заштите I степена заузимају укупну површину од 73,92 ha (0,94% укупно заштићене површине). Налазе се на две изоловане локације унутар природног добра. Локалитети који су укључени у овај режим заштите означени су као: „Велика Мерица” и „Велика стена”.

Подручја под режимом заштите II степена заузимају укупну површину од 2.337,63 ha (29,72% укупно заштићене површине). Налазе се на пет изолованих локација унутар природног добра. Локалитети који су укључени у овај режим заштите означени су као: „Ивље - Орловача - Честе”, „Велика Кршева”, „Крња јела – Руњева глава”, „Четаница” и „Бојанов крај”.

Подручје под режимом заштите III степена заузима укупну површину од 5.453,08 ha (69,34% укупно заштићене површине) и обухвата територију Специјалног резервата природе „Златар”, која није под режимима заштите I и II степена.

2. ОПИС ЛОКАЛИТЕТА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ I СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

„Строга заштита, спроводи се на заштићеном подручју или његовом делу са изворним или мало измењеним екосистемима изузетног научног и практичког значаја, којом се омогућавају процеси природне сукцесије и очување станишта и животних заједница у условима дивљине”, Закон о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС”, бр. 31/2012).

Локалитети са режимом заштите I степена:

1. „Велика Мерица”
2. „Велика Стена”

***1. Локалитет* „Велика Мерица ”** – налази се на западном одсеку Златара јужно од Точила и преседлине преко које западним одеском прелази шумски пут ка Горњој Косатици. На јужној страни овог локалитета се налази удолина (преко које такође прелази пут), којом је као на северној преседлини измењен континуитет западног одеска Златара.

У генетском смислу одсек Велике Мерице је вероватно структурно-ерозивног порекла јер се у његовој подини налази већи расед који са мањим управним раседом ограничава Мерицу према поменутој удолини, односно на југозапад. Велика Мерица је репрезентативни пример развоја структурно-ерозивних обележја на планинском одсеку на које, осим кречњачких литица, указује и један велики урнис са блоковима у близини удолине, односно у селу Доња Косатица.

У пределу Велике Мерице значајно су развијени и сипари као класични вид колувијалног процеса на одсеку или врло стрмој падини.

Геолошку подлогу овог локалитета чине стене средњег тријаса – анизијски кат (T21). То су банковити и масивни кречњаци, сиве до сивоплавичасте или ружичасте до црвене боје. Површински су изразито карстификовани. Са стенама дијабаз рожначке формације су у тектонском контакту, а то су стрми одсеци Велике Мерице.

Велика Мерица, фото: М. Дивац

На платоу Велике Мерице доминирају централнобалканске травне заједнице на камењарима. Од осталих типова станишта срећу се мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама, стене и сипари и фригофилне четинарске шуме.

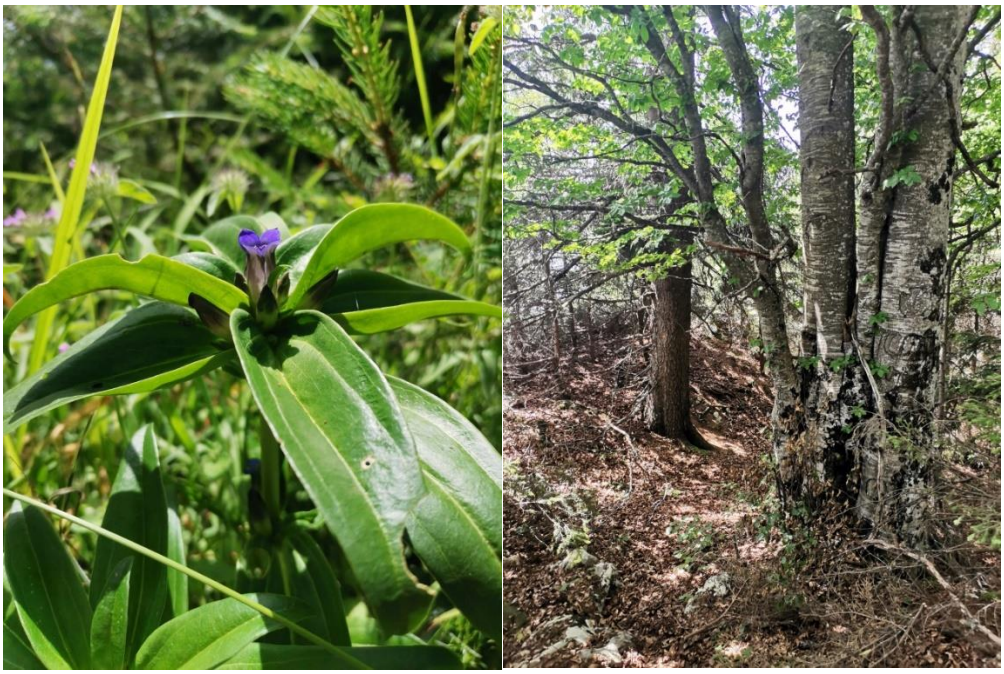

Сириштара (Gentiana cruciata) заштићена врста по ободу шуме смрче, јеле и букве
Фото: А. Петковић

Велика Мерица је обрасла шумском вегетацијом која је прилагођена условима средине - шикарама и шибљацима клеке (*Juniperus communis*), леске (*Corylus avellana*), црног граба (*Ostrya carpinifolia*) и сл. На локалитету се нарочито истиче реликтна врста - црни граб, као посебна шумска вредност. У саставу локалитета се налазе шумска одељења 58/а и 58/4 ГЈ „Златар II“, на површини од 30,06 ha.

Ширење клеке на камењарима, фото: А. Петковић

С обзиром на то да се на предметном локалитету налазе централнобалканске травне заједнице на камењарима, стене и сипари са широколисним жбуњацима, он је значајан за исхрану дневних врста птица грабљивица као што су змијар *Circaetus gallicus* и осичар *Pernis apivorus*, јер су отворени терени повољни за лов плена. Значајно је очување отвореног фрагмента и површине, без зарастања и сукцесије у жбунасту и шумску заједницу.

Стенски одсеци Велике Мерице имају значај као привремена или трајна склоништа за кавернифилне и литофилне врсте слепих мишева. Ту би првенствено одговарале пукотине, поткапине и веће или мање рупе у стенама.

Са гребенског дела локалитета пружа се панорамски поглед на Доњу Косатицу, што даје додатну вредност са предеоног аспекта.

Укупна површина локалитета износи 30,58 ha (100% државна својина).

Локалитет се налази на територији општине Пријепоље, К.О. Косатица. Зхвата кат. парц. бр.: 1782, 1783/1 (део), 1783/2 (део), 1784/1 (део) и 1785.

Надморска висина локалитета креће се од 1.200 m до 1.475 m.

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 10.

2. ***Локалитет*** **„Велика стена ”** – припада западном кречњачком одсеку Златара са израженим ерозивним стенским одсеком и појавама развоја доминантно гравитационих или колувијалних процеса на планинској падини. Размере падинских процеса биле су заиста импресивне јер је у Горњој Косатици констатован стари/палео урнис или пролувијални ниво који је неколико стотина метара удаљен од планинског одсека. На откривеном профилу седиментног профила ове појаве, по усеку пута, уочава се цементована падинска бреча, као и појава педолошких наслага, што посредно указује на старост ових седимената. Западни одсек Златара, осим по стуктурној основи, значајан је по интензитету и динамици падинских процеса који су битно обележје овог простора.

Геолошку подлогу овог локалитета чине стене средњег тријаса – анизијски кат (T_2^1). То су банковити и масивни кречњаци, сиве до сивоплавичасте или ружичасте до црвене боје. Површински су изразито карстификовани. Са стенама дијабаз рожначке формације су у тектонском контакту, а то су стрми одсеци Дебелог брда и Велике стене.

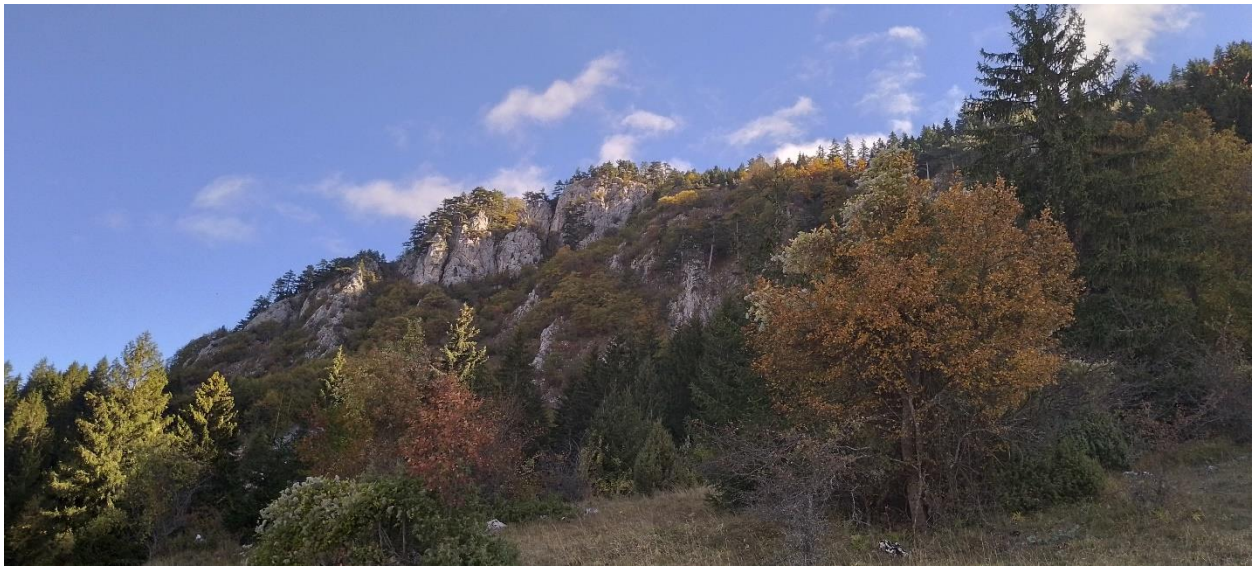

Велика стена, фото: Д. Петраш

До локалитета се долази кроз тродоминантну шуму букве, јеле и смрче (*Piceo-Abieti-Fagetum*). Локалитет је неприступачан, врло стрм, каменит обрастао шикаром букве. Уочено је присуство црног граба (*Ostrya carpinifolia*) и мукиње (*Sorbus aria*) на стрмим окомитим странама. На ободу се јављају ксерофилне шуме храстова и шуме храстова и белограбића. Захвата шумска одељења 49/а и 49/1 ГЈ „Златар II“, на површини од 36,79 ha.

Значајне врсте птица на овом локалитету су: црна црвенрепка *Phoenicurus ochruros*, планински детлић *Dendrocopos leucotos*, црна жуна *Dryocopus martius*, а изнад отворених пропланака повољно је станиште за свадбене летове шумске шљуке *Scolopax rusticola*. Најзначајније је задржавање тренутног стања на локалитету са мозаиком мањих пропланака са отвореним склопом, са травним заједницама на камењарима, које су окружене шумом.

Стенски одсеци Велике стене имају значај као привремена или трајна склоништа за кавернифилне и литофилне врсте слепих мишева. Ту би, првенствено, одговарале пукотине, поткапине и веће или мање рупе у стенама.

Укупна површина овог локалитета износи: 43,34 ha (100% државна својина).

Реликтна врста црни граб на локалитету „Велика стена“,
фото: А. Петковић

Локалитет се налази на територији општине Пријепоље, К.О. Косатица. Захвата кат. парц. бр.: 1745, 1746, 1747, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1755, 1756, 1757, 1758, 1759, 1761 (део) и 1798 (део).

Надморска висина локалитета креће се од 1200 m до 1400 m.

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 10.

Да би се заштитиле темељне вредности на простору режима I степена заштите важе све забране и ограничења прописане одредбама Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредбе о режимима заштите („Службени гласник РС”, бр. 31/12).

ЗАБРАЊУЈЕ

- коришћење природних ресурса и изградња објеката;
- слободну, неконтролисану посету и обилазак, кретање ван постојећих путева и специјално утврђених стаза.

ОГРАНИЧАВА

- радове и активности на научна истраживања и праћење природних процеса;
- контролисану посету у образовне, рекреативне и општекултурне сврхе, а које нису у супротности са циљевима очувања природних вредности;
- спровођење заштитних, санационих и других неопходних мера у случају пожара, природних непогода, удеса, појава биљних и животињских болести и пренамножавања штеточина, уз сагласност Министарства.

3. ОПИС ЛОКАЛИТЕТА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ II СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

„Активна заштита се спроводи на заштићеном подручју или његовом делу са делимично измењеним екосистемима великог научног и практичног значаја и посебно вредним пределима и објектима геонаслеђа", Закон о заштити природе („Службени гласник РС", бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС", бр. 31/2012).

Локалитети са режимом заштите II степена:

1. „Ивље - Орловача - Честе"
2. „Велика Кршева"
3. „Крња јела - Руњева глава"
4. „Четаница"
5. „Бојанов крај"

1. *Локалитет* „Ивље - Орловача - Честе" – обухвата заштићено подручје Предео нарочите природне лепоте „Парк шума - Ивље" (Прилог бр. 2).

Предметни локалитет захвата широк простор у источном делу заштићеног подручја који се пружа правцем северозапад-југоисток, између Водене пољане и Вучје косе (дуж пута Нова Варош-Сјеница). Разбијен је долинама изворишта Правошевске реке и Суводола. Ово је доминантно кречњаки предео на коме се налазе мање целине јурских офиолита са врло израженим појавама засипања рељефа као на Козаруши или долинама у сливу Правошевске реке.

Ивље је локалитет у оквиру јужне падине Главера (1489 m), југоисточно од Водне пољане. У морфолошком смислу то је простор са више плитких долина изворишних делова леве саставнице Правошевске реке. На развођима ових плитких долина развијен је изузетан субкутани и делимично ексхумирани „зелени или шумски карст", представљен корозионим шупљинама по правцу малих пукотина и издвојеним кречњачким целинама типа метарских купа и блокова. У овом пределу регистрована је и једна појава „провале" или напрасног саламања у кречњачким стенама, што је релативно ретка појава. По дну сувих долина у Ивљу јавља се ситна алогена дробина као вид недовољно истражене појаве засипања рељефа на кречњачкој геолошкој подлози.

У пределу Велике Орловаче (1422 m) заступљено је интезивно скаршћавање са појавама засутих понора као код велике јаме у близини врха или западно, где се низводно од Хајдучког извора јавља понирање. На источној падини Велике Орловаче је и једна од већих јама овог краја. На Козаруши се налази асиметрична карстна депресија са више појава суфозионих вртача, што је значајно обележје рељефа овог локалитета.

Геолошку подлогу овог локалитета чине банковити и масивни кречњаци анизијског ката (T_2^1), који су површински изразито карстификовани. У јужном делу локалитета се налазе седименти дијабаз – рожначке формације. Осим тога, ови седименти су видљиви у еродованим деловима навлаке преко седимената анизијског ката.

На овом подручју су забележене ендемичне биљне врсте: *Aconitum toxicum* subsp. *bosniacum, Linum capitatum* subsp. *capitatum, Stachys scardica* и *Pimpinella serbica.* Међу заштићеним врстама истичу се орхидеје: *Dactylorhiza saccifera, Epipactis helleborine, Gymnadenia conopsea*. Од осталих врста бележе се: *Fragaria vesca, Galium odoratum, Gentiana asclepiadea, Hypericum*

perforatum, Juniperus communis, Origanum vulgare, Picea abies, Potentilla erecta, Primula veris, Vaccinium myrtillus, Veronica officinalis и др.

Ендемична врста шарпланински чистац (Stachys scardica)
Фото: П. Лазаревић

На ливади „Козаруша“ пронађена је врста *Botrychium lunaria* (месечина, сиришњак) - ниска, зељаста биљка из групе папратњача (породица Ophioglossaceae), која расте на ливадама и пашњацима од брдског до алпијског појаса. На Козаруши је нађена у популацијама велике бројности (више од 300 јединки) заједно са ендемичном врстом *Pimpinella serbica.* Сиришњак се тренутно не налази на Правилнику о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, али је процењено да постоји ризик од њеног угрожавања у Србији и зато је предложена на додавање на листу Правилника о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива (Према „Другој прелиминарној Црвеној листи”, Лакушић, и сар., 2019б, врста спада у IUCN категорију „низак ризик” - LC).

Простор локалитета карактерише изразита доминација аутохтоне шумске вегетације, и то: високе шуме смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum*) у којима су установљена два типа шумских заједница, и то: *Piceetum excelsae serbicum* и *Piceo abietis-Pinetum sylvestris*; високе шуме смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum*) и високе шуме смрче и белог бора (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*). То су очуване састојине код којих се подмладак јавља на мањим или већим прогалама. У целини гледано састојине су доброг квалитета и велике биолошке стабилности. Поједина стабла и групе стабала су старости око 200 година.

У саставу овог локалитета налази се простор Специјалног резервата природе „Парк шума Ивље” (по одељенској подели пре реституције одељења 122/б (део), 123 (а, б (део), 1, 2, 3), 124 (а, б, ц, д, 1, 2, 6), 125 (а, 1, 6), 126/б, 127/а (део) и 128/а (део) газдинске јединице „Златар I”) (Обавештење објављено на веб страници Министарства заштите животне средине 25.09.2019. године), који је пре израде студије заштите Специјални резерват природе „Златар“ био у државном власништву, корисник шума је ЈП „Србијашуме“. У међувремену, дошло је до експропријације земљишта, па је простор резервата враћен некадашњим власницима. С обзиром на то да на подручју резервата није дошло до промене природних вредности, новом заштитом подручја установљена је шира зона обрасла шумском вегетацијом, чиме се простор штити као локалитет са режимом заштите II степена.

Заједница смрче (Piceetum excelsae serbicum)
Фото: А. Петковић

Најзначајнији део популација птица гнездарица шумских врста се налази на овом локалитету. Најпре су овде сконцентрисане гнездеће популације мале сове *Glaucidium passerinum*, гаћасте кукумавке *Aegolius funereus* и дугорепе сове *Strix uralensis*. Локалитет је значајан за гнежђење тропрстог детлића *Picoides tridactylus*, планинског детлића *Dendrocopos leucotos* и црне жуне *Dryocopus martius*. Локалитет је значајан за гнежђење шумских кока, најпре лештарке *Bonasa bonasia*.

Забележено је присуство следећих врста фауне водоземаца и гмизаваца: мали мрмољак (*Lissotriton vulgaris*), планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), даждевњак (*Salamandra salamandra*), крастача (*Bufo bufo*), жаба травњача (*Rana temporaria*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), шумска жаба (*Rana dalmatina*), зелембаћ (*Lacerta viridis*), шумска корњача (*Testudo hermanni*), белоушка (*Natrix natrix*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*) и поскок (*Vipera ammodytes*).

Компактна вегетација четинарских шума на овом локалитету је значајна за очување делова фауне сисара који преферирају шумска станишта, а посебно бореалне елементе фауне сисара. Осим као станиште, шуме на локалитету представљају и значајан еколошки коридор који повезује делове златарског масива на западу и северу са клисуром Увца и даље према истоку, ка Голији. Овај еколошки коридор је нарочито важан за врсте као што су вук и мрки медвед, које су од посебног конзервационог значаја, као и друге врсте са значајним дисперзивним и миграторним способностима каква је дивља свиња, а у догледној будућности и јелен обични.

Укупна површина овог локалитета износи: 922,40 ha (24,59% државна, 74,42% приватна и 0,99% јавна својина).

Локалитет се налази на територији општина Нова Варош (К.О. Дрмановићи) и Пријепоље (К.О. Мушковина и К.О. Правошево).

По катастарској подели обухвата:

К.О. Дрмановићи, кат.парц. бр.: 1735/2 (део), 1735/3, 1737 (део), 1738 (део), 1739, 1740, 1741, 1748, 1749, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755/2, 1755/3, 1755/4, 1755/5, 1755/6 (део), 1756, 1757, 1758, 1761, 1762/1, 1762/2, 1763, 1764/1, 1764/2, 1768 (део), 1769, 1773/1, 1774/2 (део), 1822/1 (део), 1825/1, 1825/3, 1825/4 (део), 1827 и 1828.

К.О. Правошево, кат.парц. бр.: 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521/1 (део), 521/2, 523 (део), 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 618 (део), 623, 625, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 939, 940, 941, 942, 943, 944, 945, 946, 947, 948, 949, 1563 (део), 1567 (део), 1571/1, 1571/2, 1571/3 (део) и 1572.

К.О. Мушковина, кат.парц. бр.: 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664 и 670 (део).

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 11.

2. *Локалитет* „Велика Кршева” – Велика Кршева са Голим брдом и Равном Кршевом је највиши део Златара висине преко 1500 - 1600 m. У пределу Велике Кршеве развијена је селективна ерозија по хоризонталним кречњацима и прослојцима рожнаца. На јужној падини Голог брда као да се уочавају убране и селективном ерозијом откривене кречњачке структуре. Кршева је и део планине са израженијом појавом отворених полигенетских „амфитеатара“ у зачетним деловима или сувим долинама Правошевске реке. Ово је и предео централног и главног развођа Златара од кога се водотоци разилазе на југ и север. На јужној падини су изражене суве долине, док је северна падина у виду ступњевитих одсека/стрмих делова на којима се местимично уочавају специфични облици отворених вртача, или са плићим долинским системима захваћеним скаршћавањем у пределу подно Крње јеле и на Увору.

Геолошку подлогу овог локалитета чине банковити и масивни кречњаци анизијског ката (T21), сиве до сивоплавичасте боје. У уској зони у јужном делу налазе се седименти дијабаз рожначке формације.

Вегетација се на овом простору појављује на отвореним стаништима (умерено влажне и влажне травне формације) која се налазе на јужним и југозападним странама и на подручјима под шумом (мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама и фригофилне четинарске шуме) на врховима (Равна Кршева, Велика Кршева и Голо брдо).

На овом подручју су забележене ендемичне биљне врсте: *Aconitum toxicum* subsp. *bosniacum Dianthus cruentus* и *Cerastium malyi* subsp. *malyi*. Међу заштићеним врстама истичу се орхидеје: *Anacamptis morio, Dactylorhiza maculata, Dactylorhiza sambucina, Orchis mascula, Gymnadenia conopsea, Dactylorhiza viridis, Gymnadenia rhellicani, Traunsteinera globosa.* Од осталих врста бележе се: *Daphne mezereum, Gymnocarpium dryopteris, Knautia dinarica, Knautia sarajevensis, Lilium martagon, Saxifraga blavii, Veratrum album, Gentiana asclepiadea* и друге.

Lilium martagon – љиљан
Фото: В. Стојановић

Велика Кршева је обрасла аутохтоном вегетацијом, и то: високом шумом смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum*), високом шумом смрче, шумом смрче, јеле и букве (*Piceo-Abieti-Fagetum*). Мешовите заједнице су, углавном, структурно разнодобне, разређеног склопа (нарочито у вишим деловима локалитета). Налазе се на стрмом терену, уједначеног нагиба, на надморској висини од 1290 до 1600 m. У састав државних шума улазе следећа шумска одељења и одсеци ГЈ „Златар I“: 73/b (део), 73/c (део), 74/c (део), 75/a (део), 75/2, 78/a (део), 79/b (део), 80/b (део) и ГЈ „Златар II“: 1/a (део), 2/a (део), 4/a (део) и 55/a (део).

Шуме на врху ка Великој Кршеви имају прашумску структуру и изглед
Фото: М. Радаковић

Велика Кршева, фото: Д. Петраш

Отворене површине на овом локалитету, умерено влажне и влажне травне формације, најповољније су станиште за гнежђење прдавца *Crex crex*, па је овај локалитет најзначајнији за гнежђење ове врсте птица.

Забележено је присуство следећих врста фауне водоземаца и гмизаваца: планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), крастача (*Bufo bufo*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), жаба травњача (*Rana temporaria*), Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*) и ливадски гуштер (*Lacerta agilis*).

Шумска вегетација овог локалитета чини везу са компактним шумским подручјем на северу и истоку предметног подручја чинећи, како физичку, тако и еколошку везу између њих, олакшавајући размену и кретање фаунистичких елемената по знатно ширем околном простору. Ово је нарочито важно за врсте крупних сисара попут вука, мрког медведа и дивље свиње, код којих су таква кретања израженија. И током теренских истраживања су у шуми испод врха Велика Кршева пронађени трагови боравка дивљих свиња, а две живе животиње су и опажене.

Место боравка дивљих свиња на Великој Кршеви, фото: В. Бједов

Укупна површина овог локалитета износи: 141,50 ha (42,05% државна, 57,37% приватна и 0,58% јавна својина).

Локалитет се налази на територији општина Нова Варош (К.О. Дрмановићи) и Пријепоље (К.О. Косатица и К.О. Правошево).

По катастарској подели обухвата:

К.О. Дрмановићи, кат.парц.бр.: 1 (део), 4/1, 4/2, 4/3, 5 и 6.

К.О. Косатица: кат.парц.бр. 5915 (део).

К.О. Правошево, кат.парц.бр.: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 20/2, 21/4, 22/1, 22/2, 22/4, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56/1, 56/2, 57, 58/1, 58/2, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71 и 72.

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 11.

3. ***Локалитет*** **„Крња јела - Руњева глава”** – обухвата део подручја Равног Златара, захватајући широк простор правца пружања запад-исток, почевши од западне границе Златара и гребенског низа: Велика Мерица, Точила и Велика Стена, па све до крајњег источног дела Вјетерничког крша.

Крња јела је предео који у ужем смислу обухвата северну падину Голог брда, а у ширем смислу пружа се од Дебелог брда, преко Главице (1478 m) ка Великој Мерици (1475 m). У предеоном смислу чини део северне и јужне високе Златарске површи која је ивично према великом западном одсеку планине. Главица је широко узвишење северозападно од Крње јеле, а предео Велике Мерице у овом делу обухвата део падине овог узвишења према делу високог Златара са главицама као што су Мала Мерица (1517 m) и Врхови (1521 m). У пределу Крње јеле на Увору заступљене су значајније појаве флувиокарста са плитким слепим и висећим долинама и запуњеним и отвореним понорима изражених одлика вертикалне и хоризонталне сукцесије.

Руњева глава је део северног Златара у оквиру северне ступњевите падине Велике Кршеве разбијене долинама повремених водотока у систем узвишења-главица какве су, управо, Руњева глава (1412 m) и Велике Боровниће (1293 m). Ово је предео значајнијег развоја флувиокарста на понорима код места Поране (Понор код јеле) и понору код Црне стјене. Део је северног Златара који је интензивније разбијен долинским системима, слично као на Високом Златару у сливу Правошевске реке, у овом случају Златарске реке и система сувих висећих долина код Порана и Црне стјене.

Геолошку подлогу овог локалитета чине банковити и масивни кречњаци анизијског ката (T21), док централни и североисточни део чине седименти дијабаз – рожначке формације (J2,3).

На Златару је забележена 31 врста и подврста орхидеја (Đorđević, 2018 и ЗЗПС база). Специфичност флоре орхидеја целог Златара се, пре свега, огледа у присуству бореалне врсте *Epipogium aphyllum* Sw (надбрадац), и то, управо, на локалитету Курпћуско врело (црвена тачка на карти). На подручју југозападне Србије може се наћи само на Златару и Мокрој Гори. Главни фактор њеног угрожавања је сеча и уређивање шума (Đorđević, 2021).

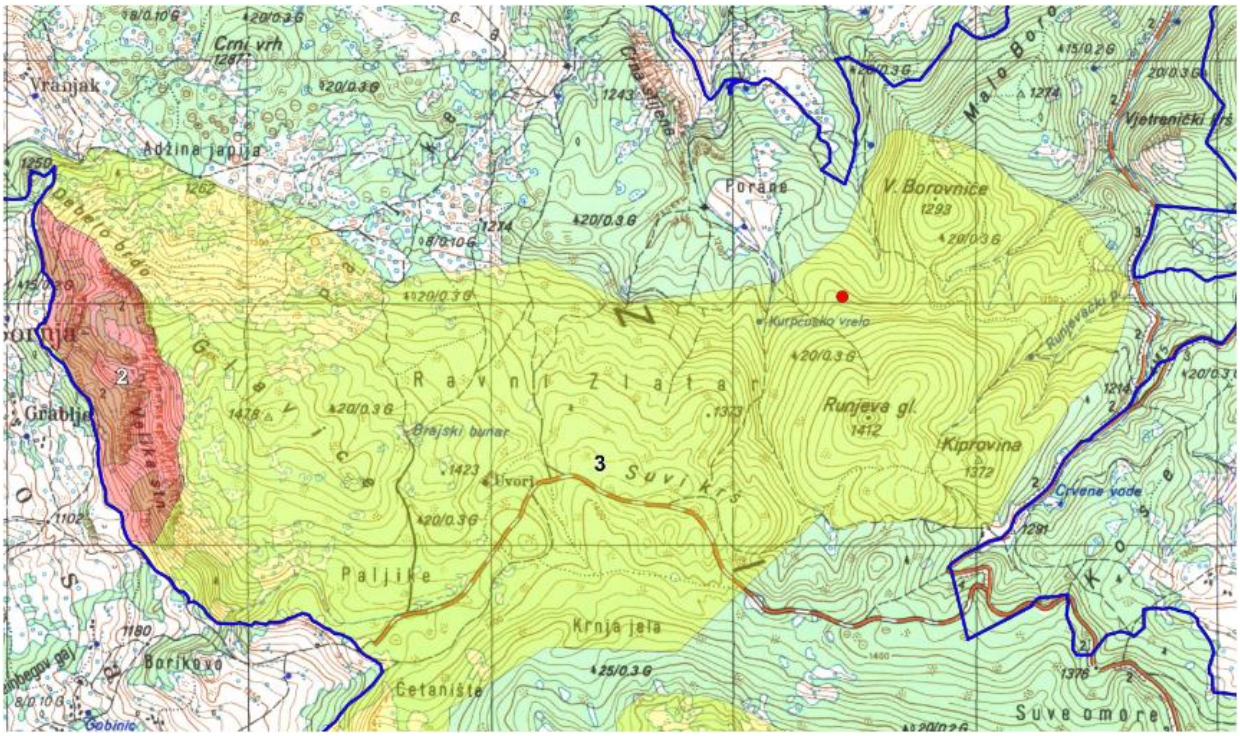

Курпћуско врело, једина позната локација врсте Epipogium aphyllum на Златару

Осим ове орхидеје, која спада у групу високо специјализованих врста орхидеја, на простору Равног Златара још су забележене: *Cephalanthera longifolia, Dactylorhiza saccifera, Epipactis helleborine, Epipogium aphyllum, Neottia nidus-avis, Platanthera bifolia.*

На овом локалитету се налазе квалитетне високе шуме Равног Златара, који је обрастао аутохтоном вегетацијом, и то, у делу државних шума у обухвату ГЈ „Златар I“: високом шумом смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum*) и високом шумом смрче, шумом смрче, јеле и букве (*Piceo-Abieti-Fagetum*), на стрмом терену уједначеног нагиба, на надморским висинама од 1050 до 1410 m. Мешовите заједнице су, углавном, структурно разнодобне, потпуног до разређеног склопа. У делу државних шума у обухвату ГЈ „Златар II“, обрастао је: високом шумом смрче (*Piceetum excelsae montanum serbicum),* високом шумом смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum*), високом шумом смрче, јеле и букве (*Piceo-Abieti-Fagetum*), високом шумом смрче и белог бора (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris),* као и вештачки подигнутом шумом црног бора (*Pinus nigrae*). Шуме евидентиране у овом делу локалитета су, углавном, структурно разнодобне, потпуног склопа.

Шума јеле и букве, фото: А. Петковић

Цео локалитет улази у састав државних шума обухватајући следећа шумска одељења и одсеке ГЈ „Златар I“: 81/a (део), 82/a (део), 82/b (део), 83/a (део), 83/1, 84/a (део), 84/b, 84/1, 85/a(део), 85/1, 89/a (део), 89/b (део), 89/1, 90/a (део), 91/a (део), 92/a (део), 93/a (део), 93/1(део), 94/a (део), 94/1 (део), 94/2, 95/b (део), 96/a (део), 96/1, 96/2, 97/a, 97/1, 97/2, 98/a (део), 98/1(део) и 99/a (део) и Г.Ј. „Златар II“: 2/a (део), 3/a, 4/a (део), 5/a (део), 5/1, 6/a, 6/b, 6/1, 7/a, 7/b, 7/c, 7/1, 7/2, 8/a, 8/b (део), 8/2, 9/a, 9/b (део), 9/1 (део), 9/2 (део), 10/a, 10/б, 10/1, 11/a, 11/b, 11/1, 11/2, 12/a (део), 49/a (део), 49/1 (део), 50/a, 50/b, 50/1 (део), 50/2, 50/3, 51/a, 51/1, 51/2, 52/a(део), 52/1, 52/2, 52/3, 53/a (део),53/1 (део), 53/2, 53/4 (део), 53/5 (део), 54/a (део),54/3, 57/a (део), 57/1 (део), 57/3 (део), 58/a (део), 58/b (део), 58/1 (део) и 58/4 (део).

На овом локалитету се гнезде мала сова *Glaucidium passerinum*, гаћаста кукумавка *Aegolius funereus* и дугорепа сова *Strix uralensis*. Локалитет је значајан за гнежђење планинског детлића *Dendrocopos leucotos*, црне жуне *Dryocopus martius* и лештарке *Bonasa bonasia*.

Забележено је присуство следећих врста фауне водоземаца и гмизаваца: планински мрмољак (*Ichthyosaura alpestris*), шумска жаба (*Rana dalmatina*), крастача (*Bufo bufo*), жутотрби мукач (*Bombina variegata*), жаба травњача (*Rana temporaria*), Ескулапов смук (*Zamenis longissimus*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*) и ливадски гуштер (*Lacerta agilis*).

Локалитет обухвата део компактног шумског комплекса који покрива углавном северне, централне и источне делове Златара. Има значај, првенствено, у повезивању шумских зона на северу предметног подручја са сличним зонама на југоистоку, према клисури Увца. Значај лежи у обезбеђивању физичке и еколошке везе између већих просторних целина унутар, али и ван предметног подручја и олакшавању размене и кретања различитих врста сисара, посебно вука, мрког медведа и дивље свиње.

Укупна површина овог локалитета износи: 725,46 ha (24,59% државна, 74,42% приватна и 0,99% јавна својина).

Локалитет се налази на територији општина Нова Варош (К.О. Дражевићи и К.О. Дрмановићи) и Пријепоље (К.О. Косатица).

По катастарској подели обухвата:

К.О. Дражевићи, кат. парц. бр. 1587 (део).

К.О. Дрмановићи, кат. парц. бр. 1 (део), 2 и 1825/4 (део).

К.О. Косатица, кат. парц. бр.: 173/1, 1713, 1754, 1760, 1761 (део), 1762, 1763, 1764, 1765, 1766, 1767, 1768, 1769, 1770, 1771, 1772, 1777/1, 1777/2, 1778, 1781, 1783/1 (део), 1783/2 (део), 1784/1 (део), 1784/2 (део), 1784/3 (део), 1784/4, 1786, 1787, 1788, 1798 (део), 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 4367, 4368, 4369, 4370, 4371, 4372, 4373, 4374, 4375, 4376/1, 4376/2, 4377, 4378, 4379, 4380, 4381, 4382/1, 4382/2, 4383/2, 4383/3, 4383/4, 4383/5, 4384, 5872, 5913 (део) и 5915 (део).

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 11.

4. Локалитет „Четаница” – је висораван и асиметрична, ерозијом издвојена морфолошка целина, која према Милешевској реци има одсек, структурно-ерозивног порекла, док према Међанско - Брајској реци на делу површи има мањи пад, а онда према овим рекама врло стрму долинску страну. Четаница је захваћена скрашћавањем са плитким вртачама, али и занимљивом појавом извора у кречњацима, једном отвореном вртачом и плитком карстном јамом и другим облицима карстног рељефа, с обзиром на то да је у целини изграђена од кречњака. У морфолошком и предеоном смислу Четаница се може разматрати и као део Златара у југоисточном делу преласка планине у пространу планинску висораван према Увцу, али и као високи ниво Милешевке чији делови се издвајају и на Главици код Бискупића.

Четаница, фото: А. Петковић

Геолошку подлогу локалитета чине кречњаци горњег тријаса (T_3). Тектонски је одвојен од седимената средњег тријаса и средње јуре. Развијен је у фацији стратификованих и зоогеноспрудних кречњака, који су представљени оолитичним, псеудооолитичним и доломитичним кречњацима сиве боје са богатом микрофауном фораминифера.

Четаница је представљена доминантним стенским масивом кога чини јужни гребенски део планине подно кога се налазе стрми стенски одсеци. Овде се налазе бројни видиковци са којих се пружа поглед ка клисури реке Милешевке и Јадовнику.

На ободу заравњеног платоа Четанице јављају се широколисни жбуњаци и централнобалканске травне заједнице на камењарима, као и знатна површина покривена фригофилним четинарским шумама. Остале забележене врсте су орхидеје: *Anacamptis morio, Cephalanthera damasonium, Goodyera repens, Neotinea tridentata, Neotinea ustulata, Neottia nidus-avis* и *Orchis mascula, Traunsteinera globosa*.

Поред улаза у карстну јаму, која се налази на јужној страни Четанице (окренута према Милошевом долу), забележени су рудерални представници флоре којима одговара повећан ниво влаге у земљишту и засена: *Parietaria officinalis, Beta vulgaris, Asperugo procumbens, Sambucus ebulus, Urtica dioica* и др.

Улаз у јаму, фото: В. Стојановић

Обрасла је вештачки подигнутим шумама: шумом смрче (старости 50-60 година), шумом смрче, црног и белог бора (старости 30 годна) и шумом црног и белог бора (старости 45 годна). Ове шуме се налазе на страни и на врло стрмом и врлетном терену (нагиба од 26° до преко 35°), уједначеног нагиба. Од дрвенастих врста аутохтоне вегетације на простору локалитета забележене су: клека (*Juniperus communis*), црни граб (*Ostrya carpinifolia*) и остали тврди лишћари. У састав државних шума на локалитету налазе се следећа шумска одељења и одсеци ГЈ „Дубочица - Јадовник“: 79/а (део), 79/1 (део), 79/3 (део), 80/а (део), 80/b, 80/с (део), 80/1 (део), 80/2 (део), 80/3, 80/5 (део), 84/а (део), 84/b (део), 84/с, 84/d, 84/1, 84/2, 85/а(део), 85/b, 85/с, 85/d, 85/1, 85/2 и 85/4 (део).

Црни бор, клека и јасен, дрвенасте врсте забележене на ободу Четанице према Милешевки
Фото: В. Стојановић

Platanthera bifolia и Globularia cordifolia, зељасте врсте забележене на ободу
Фото: М. Радаковић

Локалитет је најзначајнији за гнежђење белоглавог супа. Део колоније која се гнезди на Четаници, у клисури реке Милешевке, обухваћен је овим локалитетом. Између 5 и 10 парова се гнезди на стенским одсецима Четанице. Преостали део колоније белоглавог супа даље се налази у границама СРП „Клисура реке Милешевке“. У оквиру овог локалитета формирано је допунско хранилиште за белоглаве супове и друге некрофагне животиње, поред главног хранилишта које се налази на локалитету Кашан, са друге стране реке Милешевке.

Забележено је присуство следећих врста фауне водоземаца и гмизаваца: смукуља (*Coronella austriaca*), поскок (*Vipera ammodytes*), зелембаћ (*Lacerta viridis*), зидни гуштер (*Podarcis muralis*) и слепић (*Anguis fragilis*).

Представља предеону микроцелину претежно покривену шумском вегетацијом. У томе и лежи њен значај као зоне појачане заштите, посебно имајући у виду да представља и физичку везу између централних делова Златара са клисуром Милешевке. Захваљујући уском шумском појасу који шумску вегетацију Четанице, између Мушковине и пута Нова Варош-Аљиновићи, повезује са шумама на истоку предметног подручја, створен је и погодан еколошки коридор за кретање претежно шумских елемената фауне сисара (вук, мрки медвед, куна златица, дивља свиња, срна).

Укупна површина овог локалитета износи: 178,07 ha (55,08% државна и 44,92% приватна својина).

Локалитет се налази на територији општине Пријепоље (К.О. Аљиновићи, К.О. Међани и К.О. Милошев До).

По катастарској подели обухвата:

К.О. Аљиновићи, кат.парц. бр.: 2671, 2672 (део), 2677, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 2683 и 2684 (део).

К.О. Међани, кат.парц. бр.: 1129, 1130, 1131 и 1132 (део).

К.О. Милошев До, кат.парц. бр.: 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286 (део), 287, 288, 292 (део), 293/1, 293/2, 946, 947, 948, 949 и 950.

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 11.

5. *Локалитет* „Бојанов крај” – у предеоном смислу представља јужну падину Равне горе (1429 m) и Граца (1411 m), мада локалитет обухвата и Округлицу која је локално развође у оквиру долина Дубоког потока, једне од директних десних притока Милешевке. У овом контексту локалитет обухвата део падине Равне горе до стрме падине Милешевке која је на истоку измењена по дубокој долини Дубоког потока. Осим овог општег обележја рељефа, у Бојановом крају заступљене су плитке, вероватно, засуте вртаче и дубоке долине у оквиру Дубоког потока са појавама падинских процеса.

Геолошку подлогу овог локалитета чини дијабаз рожначка формације са седиментним члановима представљеним рожнацима и/или лапоровитим кречњацима. Седиментни чланови у овом подручју су ретко услојени и обично показују „хаотичну“ текстуру, насталу углавном подводним клижењем, ређе накнадном тектоником.

Бојанов крај представља мозаик свих типова станишта која се могу наћи на подручју Златара и то тако што доминирају фригофилне четинарске шуме и мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама. Осим тога, има термофилних четинарских шума, широколисних жбуњака и шума са црним грабом. Умерено влажне и влажне травне заједнице се јављају дуж потока који почиње од извора Стрмац и протеже се дуж целог локалитета. Забележене биљне врсте су *Filipendula ulmaria, Poa pratensis, Polygonum bistorta, Ranunculus montanus, Sanguisorba officinalis* и друге.

На подручју шумских одељења 71/а, 75/3 и 75/а ГЈ „Златар II“ забележен је велики диверзитет дрвенастих врста на малом простору. Шума је структурно лоша (изданачке и шикарасте форме), али је биодиверзитетски значајна јер представља станиште великог броја врста. Поред доминантне аутохтоне вегетације храстова, пре свега, шуме китњака и цера (*Quercetum petraeae-cerris*), евидентиране су следеће дрвенасте врсте: леска (*Corylus avellana)*, глог (*Crataegus monogyna)*, свиб (*Cornus sanguinea*), дивља крушка (*Pyrus pyraster*), клека (*Juniperus communis*), грабић (*Carpinus orientalis*), дивља ружа (*Rosa canina*), црни јасен (*Fraxinus ornus)*, млеч (*Acer platanoides*), горски јавор (*Acer pseudoplatanus*), крупнолисна липа (*Tilia platyphyllos)*, брекиња (*Sorbus torminalis)*, клен (*Acer campestre*), дрен (Cornus mas), јасика (*Populus tremula*), орах (*Juglans regia*), пољски брест (*Ulmus minor*), дивља трешња (*Prunus avium*) и др. У јужном делу локалитета, близу границе са СРП „Клисура реке Милешевке“, на површини Суводања, забележено је присуство дрвенастих врста које указују на субмедитерански карактер – маклен (*Acer monspessulanum*) и руј (*Cotinus coggygria*), такође, на видиковцу у близини Суводања, који поред изузетне предеоне атрактивности, има и велику природну вредност која се огледа у присуству реликтне дрвенасте врсте – црног граба (*Ostrya carpinifolia*) заступљеног у виду шибљака на гребенском делу локалитета.

Локалитет изван шумских одељења 71/а, 75/3 и 75/а ГЈ „Златар II“ карактерише велики диверзитет шумске вегетације, у смислу присуства различитих типова шума на релативно малом простору. Заступљени су следећи типови шума: висока шума смрче и јеле (*Abieti-Picetum serbicum*), висока шума букве и смрче (*Piceo - Fagetum*), висока шума смрче и белог бора (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*), изданачка шума китњака и цера (*Quercetum petraeae-cerris*), вештачка шума белог бора, вештачка шума белог и црног бор, шибљак грабића и шикара китњака. Поред обраслог дела, унутар локалитета, налазе се пашњачке површине (у обрастању са клеком и дивљом ружом), камењари и сл.

Цео локалитет улази у састав државних шума, обухвата следећа шумска одељења и одсеке ГЈ „Златар II“: 61/a (део), 61/b (део), 61/c (део), 61/1, 61/2 (део), 61/3, 63/b (део), 63/c (део), 63/1, 69/a (део), 69/b (део), 69/c (део), 69/d, 70/a, 70/1, 70/2, 70/3, 70/4, 70/5, 70/6, 71/a, 71/b, 71/c, 71/d, 71/1, 71/2, 71/3 (део), 75/a, 75/b, 75/c, 75/d, 75/1, 75/2, 75/3, 75/4, 75/5, 75/6 (део), 76/a, 76/ b, 76/c, 76/d, 76/1, 76/3 (део), 77/a, 77/b (део), 77/1 (део), 77/2, 78/a (део), 78/b (део), 78/c, 78/d (део), 78/1 (део), 78/2(део) и 79/c(део).

Забележено је присуство следећих врста фауне водоземаца и гмизаваца: даждевњак (*Salamandra salamandra*), грчка жаба (*Rana graeca*), ливадски гуштер (*Lacerta agilis*) и зидни гуштер (*Podarcis muralis*).

Позициониран је у западном делу предметног подручја и на њему преовлађује шумска вегетација. Такође, представља физичку везу између централних делова Златара са клисуром Милешевке. Постојање физичке везе са шумама у другим деловима планине омогућава да се локалитет сматра и еколошким коридором за вука, медведа и дивљу свињу.

Видиковац Суводање, фото: Д. Петраш

Укупна површина овог локалитета износи: 370,21 ha (80,25% државна и 19,75% приватна својина).

Локалитет се налази на територији општине Пријепоље (К.О. Бискупићи и К.О. Косатица).

По катастарској подели обухвата:

К.О. Бискупићи, кат.парц. бр.: 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 105, 107, 108, 110, 117, 118, 119 (део) , 120 и 121.

К.О. Косатица, кат.парц. бр.: 5022/1, 5022/2, 5023, 5024/1, 5024/4, 5024/5, 5025, 5026, 5027, 5028, 5029, 5030, 5031, 5032 и 5900.

Граница локалитета је описана у Прилогу бр. 11.

Да би се заштитиле темељне вредности на простору режима II степена заштите важе све забране и ограничења прописане одредбама Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016 и 95/2018 - други закон и 71/2021) и Уредбе о режимима заштите („Службени гласник РС“, бр. 31/12).

ЗАБРАЊУЈЕ СЕ

- изградња викендица и других породичних објеката за одмор и становање;
- изградња објеката туристичког смештаја (хотела, апартмана и сл.);
- изградња септичких јама пропусног типа и свако испуштање отпадних и осочних вода у водоток и земљиште;
- изградња ветрогенератора и соларних електрана;
- изградња јавних скијалишта;
- површинска и подземна експлоатација минералних сировина;
- формирање позајмишта и/или отварање каменолома;
- извођење геолошких истраживања која подразумевају израду истражних објеката (бушотине, раскопи, усеци, засеци и сл.);
- изградња рударских објеката;
- изградња објеката за рециклажу и спаљивање отпада и образовање депонија отпада;
- измена морфологије терена, односно извођење радова који би могли да униште или наруше геоморфолошке и хидролошке карактеристике подручја, као и станишта строго заштићених, ретких и угрожених биљних и животињских врста;
- превођење вода и измена хидродинамичких карактеристика и режима потока и река, као и сви други радови и интервенције које могу утицати на измену хидролошког режима подземних и површинских вода;
- каптирање извора, изградња хидротехничких објеката (брана–акумулација), преграђивање и регулација водотока;
- промена намене водног, пољопривредног и шумског земљишта;
- бацање смећа и отпада у јаме;
- паљење ватре, осим на местима одређеним за ту намену;
- постављање, односно укуцавање табли и других обавештења на стаблима;
- неконтролисано сакупљање лековитог биља;
- исушивање и промена водног режима свих водених станишта и влажних ливада,
- извођење свих летова хеликоптером, изузев летова за потребе војске и полиције Републике Србије и беспилотних летелица, супротно законом прописаним забранама и ограничењима;
- уклањање аутохтоне вегетације приобаља;
- уништавање и сакупљање биљних и животињских врста које су обухваћене Правилником којим се прописује проглашење и заштита строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива, односно врста које се наводе у „Црвеним књигама” и „Црвеним листама” флоре и фауне;
- пренамена земљишта и било који вид уништавања станишта (градња, преоравање, засад култура, и сл.) популације *Botrychium lunaria* (месечина, сиришњак) заједно са ендемичном врстом *Pimpinella serbica* на ливади „Козаруша“ (кат. парц. бр. 513, 514, 516, 518 и 519 на К.О. Правошево, општина Пријепоље) - задржати постојећи начин коришћења земљишта;
- уношење алохтоних и инвазивних врста биљака;
- чиста сеча шума која није планирана као редован вид обнављања шума, осим у случајевима прописаним законом;
- сеча појединачних стабала велике старости и импозантних дендрометријских карактеристика;

- слободно кретање у близини гнезда и око хранилишта, осим у научноистраживачке сврхе и за потребе чувања заштићеног подручја од стране чуварске службе;
- постављање осматрачница и видиковаца за посетиоце у непосредној близини гнезда ретких и угрожених строго заштићених врста птица и места размножавања других ретких и угрожених дивљих врста животиња.

ОГРАНИЧАВАЈУ СЕ

- активности на извођењу хитних и неопходних санационих шумских радова након акцидентних ситуација приликом ветролома, ветроизвала, пожара, каламитета инсеката и слично;
- спровођење одговарајућих мера противпожарне и противерозионе заштите;
- газдовање шумама и шумским земљиштима у складу са плановима и основама газдовања шумама, а којима се обезбеђује одржавање постојећих шумских екосистема, умерено повећање површина под шумским екосистемима и побољшање њиховог састава, структуре и здравственог стања, очување разноврсности и изворности дрвећа, жбуња и осталих биљних и животињских врста у шумским састојинама;
- унутар шумских одељења локалитета „Ивље-Орловача-Честе“, у којима је заступљена јединствена шумска заједница за простор Златара – шума белог бора и смрче на кречњаку (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*), потребно је спроводити узгојно - санитарне сече, са оптималним интензитетом сече;
- приликом израде планова за коришћење шума белог бора и смрче на кречњаку (*Piceo abietis-Pinetum sylvestris*) на локалитету „Ивље-Орловача-Честе“, као и саме дознаке стабала приликом узгојно - санитарне сече, одређивање интензитета сече је потребно прилагодити односу заступљености врста у смеси, како не би дошло до угрожавања заступљених врста;
- изградњу, реконструкцију и одржавање шумских саобраћајница и осталих објеката у шуми у циљу побољшања услова за реализацију планираних радова предвиђених плановима и основама газдовања шумама;
- ловне активности и друге редовне мере корисника, усмерене ка узгоју, заштити и коришћењу дивљачи, неопходно је реализовати према прихваћеним планским документима (ловне основе);
- примену одговарајућих биолошких мера против фитопатолошких и ентомолошких обољења шума;
- брање и сакупљање дивље флоре и фауне уз одговарајуће дозволе и контролу чуварске службе;
- активности везане за унапређење популација ретких и угрожених биљних и животињских врста, као и активности везане за очување и унапређење станишта (нпр. одржавање и спречавање зарастања травних и других станишта изнад горње границе шуме);
- спровођење одговарајућих мера противпожарне и противерозионе заштите.

4. ОПИС ГРАНИЦА – РЕЖИМ ЗАШТИТЕ III СТЕПЕНА И МЕРЕ ЗАШТИТЕ

„Проактивна заштита се спроводи на заштићеном подручју или његовом делу са делимично измењеним и/или измењеним екосистемима, пределима и објектима геонаслеђа од научног и практичног значаја”, Закон о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010,

91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС”, бр. 31/12).

„У III степену заштите могу се вршити управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења заштићеног подручја, развој села и унапређење сеоских домаћинстава, уређење објеката културно-историјског наслеђа и традиционалног градитељства, очување традиционалних делатности локалног становништва, селективно и ограничено коришћење природних ресурса и простора уз потребну инфраструктурну и другу изградњу”, Закон о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредба о режимима заштите („Службени гласник РС”, бр. 31/12).

У режиму III степена заштите налази се територија Специјалног резервата природе „Златар” која није под режимима заштите I и II степена (Прилог бр. 12).

Да би се заштитиле темељне вредности на простору режима III степена заштите важе све забране и ограничења прописане одредбама Закона о заштити природе („Службени гласник РС”, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018 - др. закон и 71/2021) и Уредбе о режимима заштите („Службени гласник РС”, бр. 31/12).

ЗАБРАЊУЈЕ СЕ

- изградња објеката (викендица, стамбених и туристичких) изван грађевинских површина утврђених планском документацијом, осим изградње, реконструкције и доградње објеката за стално настањено становништво;
- промена намене површина која може имати утицај на темељне вредности природног добра;
- извођење земљаних, грађевинских и других радова којима се може оштетити, променити или угрозити заштићено подручје и његова околина;
- слободно испуштање отпадних и загађујућих вода у водотоке;
- површинска и подземна експлоатација минералних сировина;
- формирање позајмишта и/или отварање каменолома;
- изградња рударских објеката;
- образовање депонија;
- пренамена земљишта и било који вид уништавања станишта (градња, преоравање, засад култура, ширење пута и сл.) популације заштићене врсте орхидеје *Orchis purpurea* Huds. subsp. *purpurea*. (кат.парц.бр. 1914, К.О. Косатица, општина Пријепоље) - задржати постојећи начин коришћења земљишта;
- чиста сеча шума и крчење земљишта, као и обављање других радњи и активности, на начин који може изазвати процесе јаке и ексцесивне ерозије, а које нису планиране као редован вид обнављања шума;
- уништавање и сакупљање јединки строго заштићених и заштићених биљних и животињских врста, као и њихових станишта;
- сеча појединачних старих стабала, импозантних дендрометријских карактеристика, значајних за очување биодиверзитета и културног наслеђа;
- уношење инвазивних алохтоних врста;

ОГРАНИЧАВА СЕ

- реконструкција, доградња и изградња саобраћајних и објеката дистрибутивног система електричне енергије;

- традиционално коришћење камена, глине и другог материјала за локалне потребе;
- газдовање шумама и шумским земљиштима у складу са плановима и основама газдовања шумама, а којима се обезбеђује одржавање постојећих шумских екосистема, умерено повећање површина под шумским екосистемима и побољшање њиховог састава, структуре и здравственог стања, очување разноврсности и изворности дрвећа, жбуња и осталих биљних и животињских врста у шумским састојинама;
- изградња, реконструкција и одржавање шумских саобраћајница и осталих објеката у шуми у циљу побољшања услова за реализацију планираних радова предвиђених плановима и основама газдовања шумама;
- начин газдовања на површинама на којима се истраживањима потврди присуство строго заштићених дивљих биљних и животињских врста које су ретке и угрожене и за које су потребне додатне мере заштите. Ограничења и забране дефинишу се прописивањем мера заштите у оквиру посебних услова заштите за дате врсте и њихова станишта;
- сакупљање биљних врста за које се добија дозвола за сакупљање и коришћење у комерцијалне сврхе од Министарства заштите животне средине на основу Уредбе о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне („Службени гласник РС“, бр. 31/2005, 45/2005, 22/2007, 38/2008, 9/2010, 69/2011 и 95/2018 –др. закон).

5. КАРТОГРАФСКИ ПРИКАЗ СА УЦРТАНИМ ГРАНИЦАМА И РЕЖИМИМА ЗАШТИТЕ НА ОСНОВУ ПОДАТАКА ИЗ КАТАСТРА

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

КАРТА РЕЖИМА ЗАШТИТЕ

1 : 100 000

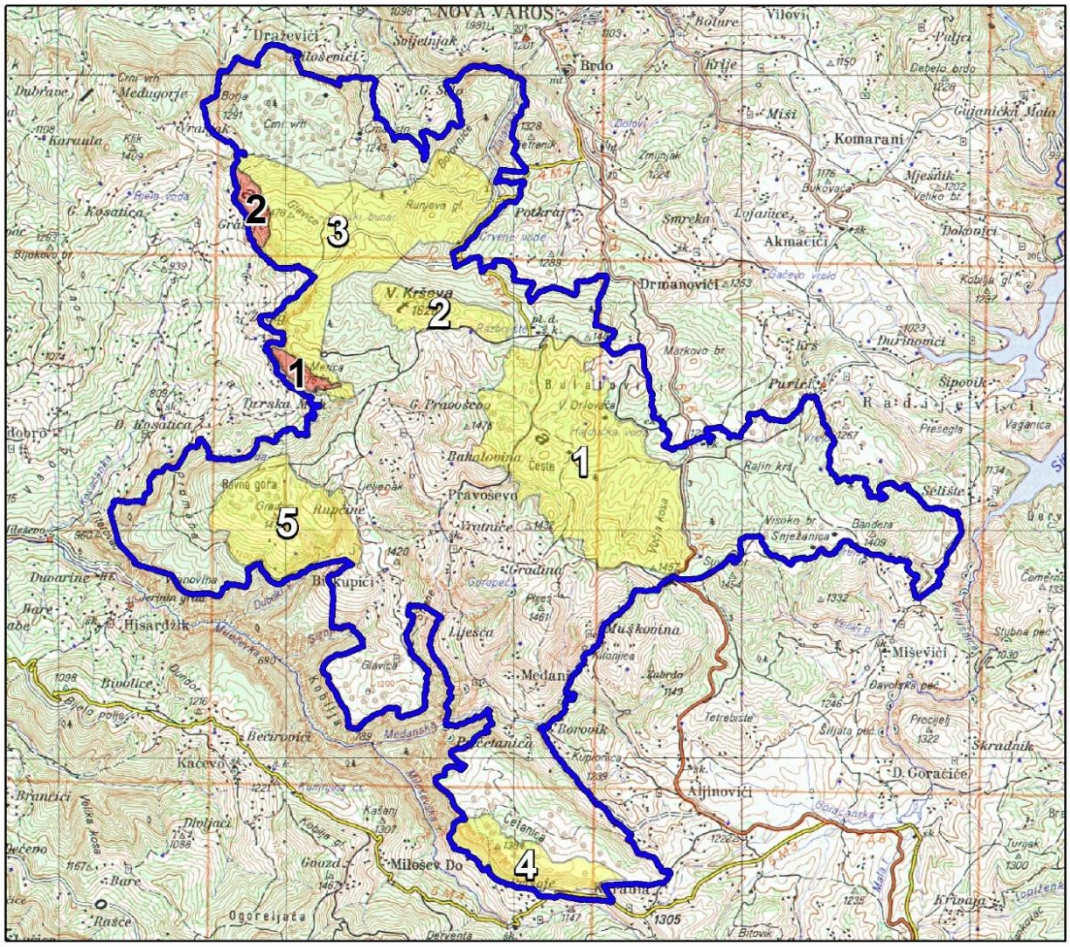

Легенда:

Граница СРП Златар

Режим заштите I степена (локалитети)

1. Велика Мерица
2. Велика стена

Режим заштите II степена (локалитети)

1. Ивље-Орловача-Честе
2. Велика Кршева
3. Крња Јела-Руњева глава
4. Четаница
5. Бојанов крај

Режим заштите III степена

VI КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ И УНАПРЕЂЕЊА И МОГУЋЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Поглед са Велике Кршеве на Равни Златар, фото: А. Петковић

1. КОНЦЕПТ ЗАШТИТЕ

Предложеним концептом заштите је установљено заштићено подручје којим се планира очување природних и предеоних вредности као основа за заштиту и проглашење заштићеног природног добра у категорији специјалног резервата природе.

На простору који се предлаже за заштиту неопходно је успоставити, у складу са чланом 35. Закона о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021) и Уредбом о режимима заштите („Службени гласник РС“, бр. 31/2012), режиме заштите I, II и III степена.

Подручја под режимом заштите I степена заузимају укупну површину од 73,92 ha (0,94% укупно заштићене површине). Налазе се на два изолована локалитета унутар природног добра: „Велика Мерица“ и „Велика стена“, на којима се примењује „строга заштита, којом се омогућавају процеси природне сукцесије и очувања станишта и животних заједница у условима дивљине“.

Подручја под режимом заштите II степена заузимају укупну површину од 2.337,63ha (29,72% укупно заштићене површине). Налазе се на пет изолованих локација унутар природног добра: „Ивље - Орловача - Честе“, „Велика Кршева“, „Крња јела - Руњева глава“, „Четаница“ и „Бојанов крај“, у делимично измењеним екосистемима великог научног и практичног значаја. У овом режиму могу се остваривати управљачке интервенције у циљу рестаурације, ревитализације и укупног унапређења природног добра без последица по примарне вредности њихових природних станишта, популација и екосистема.

Подручја под режимом заштите III степена заузимају укупну површину од 5.453,08 ha (69,34% укупно заштићене површине) и обухватају територију Специјалног резервата природе „Златар“, а која нису под режимима заштите I и II степена. Овај режим подразумева проактивну заштиту на заштићеном подручју или његовом делу са делимично измењеним и/или измењеним екосистемима, пределима и објектима геонаслеђа од научног и практичног значаја.

Радови ван заштићеног простора, за које се основано претпоставља да могу имати неповољне и штетне последице на заштићено добро Специјални резерват природе „Златар“, подлежу процедури израде Студије процене утицаја и добијања сагласности у складу са Законом о заштити природе („Службени гласник РС“, бр. 36/2009, 88/2010, 91/2010 – исправка, 14/2016, 95/2018-др. закон и 71/2021).

Ближе услове одржавања реда и понашања власника и корисника земљишта и посетилаца на заштићеном подручју утврдиће Управљач посебним актом, а по претходно прибављеним условима и мишљењу Завода за заштиту природе Србије.

2. СМЕРНИЦЕ ЗА УНАПРЕЂЕЊЕ

Специјални резерват природе „Златар“ се штити због улоге коју има у очувању укупног биодиверзитета, геодиверзитета и предеоног диверзитета Републике Србије и представља предуслов адекватног праћења стања биодиверзитета, управљања и одрживог коришћења природних ресурса унутар њих. Израда студије заштите као својеврсне базе података о забележеним врстама организама на овом подручју, картираним стаништима и смерницама за управљање, утицаће на вишеструко ефикаснију заштиту и активности у циљу мониторинга и спровођења активних мера заштите биодиверзитета на овом простору.

У циљу доследног спровођења мера и концепта заштите, заснованих на капацитетима и примарним функцијама, неопходно је обезбедити:

- финансијску подршку и формирање стручног кадра,
- доношење програмских и планских докумената и њихову верификацију,
- координацију рада управљача, корисника природног добра, службе заштите природе и надлежних органа,
- израду Плана управљања и годишњег плана управљања (у року 6 месеци од дана ступања на снагу акта о заштити),
- израду Програма развоја туризма ширег подручја којим ће се валоризовати укупно природно и културно-историјско наслеђе и у потпуности активирати постојећи туристички капацитети,
- израду Правилника о унутрашњем реду и чуварској служби.

По доношењу наведених програма и аката, или упоредо са њима, управљач ће предузети активности за реализацију приоритетних задатака као што су:

- обележавање границе заштићеног природног добра и зона са режимима заштите I, II и III степена, у сарадњи са Заводом за заштиту природе Србије, а у складу са Правилником о обележавању заштићених природних добара („Службени гласник РС“ бр. 30/92, 24/94 и 17/96);
- утврђивање имовинско правних односа;
- израда програма истраживања и праћења стања на заштићеном природном добру, а које се односе на:
    - картирање станишта и предузимање мера заштите угрожених врста које су у категорији строго заштићених дивљих, биљних и животињских врста Србије;
    - заштиту локалитета са очуваном вегетацијом и флором кроз различите облике „на месту заштите“ (in situ);
    - усвајање стратегије адаптивног управљања природним ресурсима, као корисног механизма за формирање целовитог приступа у управљању природним ресурсима и вредностима;
    - перманентно праћење квалитета животне средине по свим параметрима;
    - усвајање биомониторинга система који се базира на GIS технологији која омогућава повезивање података о распрострањењу промена биолошких параметара.

Смернице за унапређење стања заштићеног подручја

Изградња туристичких и инфраструктурних објеката:

- не планирати изградњу на рачун постојећих шумских комплекса;
- разрешити питање евакуације фекалних и отпадних вода - предвидети минимум преливне, непропусне септичке јаме до уградње уређаја за пречишћавање отпадних вода;

- изграђене површине не смеју бити компактне, већ развијене и заклоњене високом вегетацијом, при чему је уклапање у конфигурацију терена неопходно;
- узети у обзир закључке о инжењерско-геолошким карактеристикама терена, који су индикативни и за став у вези са заштитом природе и предеоних карактеристика;
- дефинисати могуће габарите и архитектонске елементе за изградњу објеката, архитектуру објеката усагласити са квалитетним узорима традиционалне архитектуре овог подручја, при чему је обавезна примена локалних материјала;
- пешачке стазе треба да задовоље потребе корисника у смислу презентације посебних природних вредности;
- мобилијар у природном амбијенту, надстрешнице и др. могу се градити искључиво од дрвета, уз преношење локалних узора, што се односи и на пешачке мостове, информативне табле и сл.

Флора:

У циљу стављања заштићеног подручја у функцију заштите и решавања могућих супротстављених интереса, неопходно је приступити обезбеђивању планских основа за управљање и уређење подручја. Развој и унапређење треба остварити реализацијом следећих активности:

- зауставити прекомерну експлоатацију дрвета;
- преиспитати потребу уклањања палих стабала са шумске простирке;
- уредити и обележити планинарске стазе и излетничке видиковце (Ћетаница, Мала и Велика Мерица, Дебело брдо, Велика стена, Велика Кршева и др.);
- промовисати умерени туризам и спортове попут планинског бициклизма, ходања, орјентиринга и сл.
- поставити информативне табле на почетку планинарских стаза или на одређеним локалитетима о присуству ретких биљних и животињских врста;
- обезбедити (новчану) подршку стално настањеном становништву како би се вратило сточарство на Златар (пашарење и кошење), јер долази до обрастања, тј. спонтане сукцесије станишта (ливадских и влажних);
- на Четаници и код Курпћуског врела поставити информтивну таблу о значају фамилије орхидеја;
- означити места где расте трава ива са мерама забране прекомерног брања, поставити информативне табле о њеној лековитости (на пр. Четаница);
- за станиште врсте орхидеје - *Orchis purpurea* Huds. subsp. *purpurea*, испод Точила на ливади поред пута поставити таблу о присуству врсте и мерама очувања;
- осмислити пројекте даљег истраживања флоре Златара и околине;
- преусмерити се на производњу шумског семена, сакупљање јестивих гљива, шумског воћа и лековитог биља (отворити откупне станице), производњу крупне и ситне дивљачи и сл.,
- планирати програме за коришћења ресурса из природе на традиционалан начин (сакупљање лековитог биља, обележавање одређених датума/празника у години који су важни становништву, сакупљање сена, мобе, употреба старог пољопривредног, ручно прављеног алата -дрвене виле и рогуље).

Шуме:

- очувати аутохтону шумску вегетацију на подручју и хоризонталну и вертикалну структурираност шума; тежити ка максималном унапређењу тзв. „високих” шумских састојина и интензивном превођењу (конверзији) постојећих састојина у изданачким шумама у високи узгојни облик; очувати стара стабла и вегетацију у нижим спратовима

као важним стаништима животињских врста; извршити санацију деградираних шумских комплекса;

- унапредити стање високих шума путем благовременог и планског извођења сеча као мера неге и обнове шума, а све са циљем повећања дрвне залихе и текућег запреминског прираста по хектару;
- подизати и неговати аутохтоне састојине четинара и лишћара на површинама и стаништима које су под деградираним вегетацијским типовима шума као што су изданачке шуме и у неким деловима шикаре и шибљаци;
- вршити интензивно превођење (конверзију) постојећих састојина у изданачким шумама у високи узгојни облик, и том приликом избегавати супституцију врста, а на местима где је могуће ићи на реституцију уз искључиву примену аутохтоних врста са подручја;
- у културама четинара редовно примењивати проредне сече, као начине неге водећи рачуна о старости састојина. С обзиром на то да су скоро све подигнуте културе густо сађене, неопходно је у старостима састојина од око 20 година започети са спровођењем мешовитих селективних прореда умерене јачине захвата (од око 20% по дрвној запремини) придржавајући се проредног интервала од око 10 година. Познато је и доказано да у културама само селективне прореде дају пуне ефекте у биолошком смислу, јер једино уз помоћ њих могуће је у састојинама подржавати сва одабрана стабла будућности, а проредом уклонити она која су потиштена, превршена и мишорепа, односно она која више не могу дати добру квантитативну и квалитативну продукцију дрвета;
- у културама четинара, које се налазе на земљишту које није у власништву државе, потребно је уз поштовање проредних интервала и одговарајућих врста прореде изгаздовати до краја опходње. То значи да културе које нису на свом станишту треба постепено уклањати омогућавајући насељавање околној аутохтоној вегетацији, односно аутохтоним врстама, било лишћара, или четинара чија су то природна станишта;
- у зонама са режимом заштите II степена, поред основом предвиђених начина и смерница газдовања шумама, неопходно је спроводити контролисани систем свих врста радова на следећи начин:
    - шумске површине које су одређене као површине заштитног карактера оставити као такве, односно препустити спонтаном начину природне обнове,
    - извршити санацију деградираних шумских екосистема,
    - спроводити одговарајуће мере противпожарне и противерозионе заштите,
    - помоћи природном подмлађивању шума путем мера неге и припрема земљишта у години пуног урода семена.

Фауна птица:

Ради смањења негативних антропогених утицаја на орнитофауну подручја потребно је ограничити инфраструктурно и привредно отварање заштићеног подручја. Спречити могући неконтролисани лов и одстрел заштићених врста птица и усагласити ловне активности са важећим прописима, посебно у зони хранилишта на Четаници. Ограничити уништавање највреднијих и најочуванијих комплекса под шумском вегетацијом, фрагментацију станишта, а нарочито радити на смањивању ризика од пожара. Потенцирати развој традиционалног сточарства и других делатности локалног становништва, у складу с одрживим коришћењем ресурса (пашњака и ливада), како би се одржало постојеће стање и унапредило с циљем очувања специфичне заједнице врста птица на њима.

Потребно је успоставити систем праћења ретких и угрожених, строго заштићених врста птица (нпр. мапирање врста од међународног значаја у складу са критеријума концепта IBA и мреже Natura 2000).

Неопходно је да управљач развија што бољу сарадњу са локалном заједницом, удружењима грађана и осталим заинтересованим странама.

Потребно је спроводити следеће додатне мере заштите како би се избегло угрожавање темељних вредности заштићеног подручја:

- остављање најмање 12 натрулих, стојећих стабала по хектару у шумским одељењима у границама заштићеног подручја у циљу омогућавања места за гнежђење заједници врста птица које се гнезде у природним дупљама;
- мере заштите усмерити ка очувању отворених травнатих станишта на камењарима која насељавају врсте везане за камените пашњаке и падине у клисурама са камењарима и ниском вегетацијом, уз ограничавање присуства људи и њихових активности, нарочито у репродуктивном периоду птица, посебно туриста и планинара;
- испитати важност одржавања традиционалних видова сточарства, уз усмерено планирање и кретање животиња, који спречавају претерано обрастање пашњака, где се бележе и гнезде врсте везане за овај тип станишта;
- у заштићеном подручју не планирати изградњу великих инфраструктурних објеката (ветропаркови, соларне електране), као и објеката за масовни туризам (гондоле, ски-стазе, ски-лифтови), као и планинарских и алпинистичких објеката и стаза, посебно на стенама, осим постојећих;
- на подручјима гнежђења у ливадским екосистемима глобално угрожених врста успоставити систем одрживог коришћења влажних и мезофилних ливада у побрђу и брдско-планинском појасу, као и одговарајуће мере кошења истих и одржавања живица између парцела, с циљем обезбеђивања повољних услова у репродуктивном периоду за врсте које захтевају тај тип станишта (нпр. обезбеђивање услова за боравак и гнежђење прдавца *Crex crex*, али и бројних других врста птица).

Фауна водоземаца и гмизаваца:

- планирати развој и имплементацију законске регулативе на локалном нивоу, као и едукацију локалног становништва и подизање свести јавности о значају заштите водоземаца и гмизаваца и њихових станишта (инфо табле), при чему је неопходно очувати и унапредити разноврсност станишта на овом подручју;
- усмерити едукацију становништва ка препознавању строго заштићених врста, посебно препознавању врста змија, при чему би циљ обуке био да у време интензивнијег појављивања гмизаваца (змија) могу правовремено и на адекватан начин реаговати, чиме би се смањио страх становништва и спречило убијање јединки;
- очувати и обновити водена станишта која су угрожена затрпавањем, дренажом, загађивањем и развојем акумулација, каптажа и слично;
- ограничити и контролисати сечу шума и појачати мере заштите од шумских пожара;
- организовати истраживања у циљу добијања података о дистрибуцији, екологији и популационим параметрима врста водоземаца и гмизаваца, што би омогућило утврђивање статуса станишта врста, фактора угрожавања и одговарајућих мера заштите.

Фауна сисара:

- мониторинг значајних компоненти фауне сисара, посебно врста под строгом заштитом и врста које су предмет одредби међународних конвенција које је Србија потписала, и чије је присуство већ верификовано (мрки медвед, вук, и сл.);
- мониторинг и осталих врста сисара од економског и конзервационог значаја (срна, дивља свиња, јелен европски);
- мониторинг станишта ради очувања предуслова за опстанак и даљи развој постојеће фауне сисара;

- укључење простора заштићеног природног добра у шире планове и програме заштите и очувања појединачних врста;
- очување компактних шумских комплекса и коридора миграција и дисперзија значајних врста сисара;
- управљање популацијама врста од посебног конзервационог и/или економског значаја треба да буде организовано као интегрално, на читавом заштићеном простору Златара и околних заштићених подручја, уз интензивну сарадњу корисника, посебно имајући у виду положај подручја и интензивну комуникацију значајних фаунистичких елемената са ширим околним простором.

3. МОГУЋЕ ПЕРСПЕКТИВЕ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Да би се очувале и унапредиле природне и предеоне карактеристике Специјалног резервата природе „Златар“ неопходна је заштита регионалних и локалних структура кроз очување и унапређење шумских екосистема, отворених пашњака и ливада, линијских зелених коридора, као и ревитализацијом постојећих објеката народног градитељства, очувањем специфичне мреже насеља и др.

Основна карактеристика овог простора, у привредном контексту (типична за већину руралних планинских подручја у Србији), је недовољна развијеност услед демографског пражњења простора, неадекватне старосне структуре, великог процента неквалификоване радне снаге, лоше доступности и повезаности насеља, неадекватне искоришћености туристичког потенцијала и недостатка туристичке инфраструктуре, као и одговарајуће урбанистичке документације.

Концепција развоја и унапређења квалитета живота полази од функције интегралног развоја и успостављања одговарајућег степена координације развоја пољопривредне производње и услужних делатности (трговина, туризам, занатство). Неопходно је створити услове који ће активирати природне потенцијале и мотивисати становништво за обнову традиционалног сеоског домаћинства, рурални развој и ревитализацију села.

Постојећи природни и створени ресурси чине солидну основу за даљи развој и унапређење оних економских делатности које би биле базиране на коришћењу постојећих природних ресурса, а у духу концепта тзв. „одрживог развоја“, чиме би биле уједначене потребе за економским напретком и очувањем животне средине и природних вредности и ресурса.

Како су природне вредности и ресурси основни економски потенцијал, развој овог простора се може усмерити у правцу производње органске (здраве) хране и одрживог туризма (екотуризам, спортско – рекреативни, излетнички, образовни, сеоски и транзитни).

Научно – истраживачки рад

Подручје Златара представља изузетан научни полигон, о чему сведоче бројна истраживања и научни радови. У будућности треба инсистирати на окупљању научника и стручњака разних профила за рад на овом подручју. Координирано планирање и праћење научно истраживачког рада резултирало би одговорима на многа питања од значаја, смерницама и практичним решењима за будуће управљање заштићеним природним добром. Са научног аспекта значајно је и решавање фундаментално научних питања каква су, на пример, историја развоја рељефа овог подручја, различита специјалистичка истраживања и друго.

Пољопривредна производња

Развој пољопривредне производње требало би усмерити на пољопривредну производњу високе природне вредности, и на тај начин, допринети очувању природних станишта биљних и животињских врста подручја. Уз дефинисање смерница развоја спровести програме едукације на којима би се пољопривредним произвођачима указало на предности овако постављеног развојног програма. То подразумева:

- развој сточарства традиционалним начином гајења стоке уз примену принципа организоване испаше;
- организовано спровођење сакупљања лековитог биља и шумских плодова применом стандардне процедуре добијања дозволе од надлежног министарства;
- сертификацију пољопривредних и прехрамбених производа са дефинисаним карактеристикама квалитета производа географског порекла, који могу да се уврсте у сталну хотелијерску понуду подручја или директну продају;
- концентрисану понуду пољопривредних производа удруживањем произвођача и заједничким тржишним наступом.

Туризам

Развој туризма омогућава атрактиван брдско-планински амбијент, очувану природну средину погодну за рекреативне садржаје (пешачке и бициклистичке туре), боравак у природи, презентацију и продају домаћих производа (прехрамбени и производи домаће радиности), приказивање традиционалних занатских поступака и др. Ограничавајући фактори се односе на недостатак смештајних, угоститељских и пратећих туристичких садржаја.

Туризам је фактор који дефинише самоодрживост и утиче на трансформацију простора ради задовољења потреба модерног туристе. Равнотежа између тежњи за очувањем природне средине и задовољења потреба туризма може се наћи прецизно дефинисаним бројем туриста које простор може да прими у једном тренутку, а да се не угрози концепт заштите и функционисања природне средине. На основу ових претпоставки треба пројектовати и потребну инфраструктуру, односно планирати локације за смештајне капацитете који се морају ускладити са могућностима очувања стандарда квалитета свих елемената животне средине, посебно воде. Неопходно је задржати постојећи ниво санитарне и комуналне хигијене на целом подручју без обзира на очекивано повећање броја корисника простора.

Одрживи туризам треба да допринесе заштити животне средине, социјалном и економском интегритету и унапређењу природних, створених и културних вредности. Треба да пружи могућност посетиоцима да уче, доживе и разумеју природно наслеђе, и да развију свест о заштити.

Екотуризам представља тржишни сегмент који се базира на вођењу и смештају мањих група људи, уз пратњу специјализованих локалних водича, а у циљу едукације, односно презентације и упознавања специфичних карактеристика и вредности простора. При томе је важно укључивање локалног становништва које ће остваривати корист од екотуризма, јер екотуризам једино на тај начин може остварити свој пуни смисао. Екотуристичке туре су обично излетничког карактера, и одвијају се у виду полудневних, дневних и викенд излета. Треба промовисати коришћење еколошких превозних средстава (бицикли) и пешачење. Неопходно је организовати различите тематске активности, као што су едукативне (пешачке и бициклистичке), планинарске, ботаничке и геолошке туре и сл. Треба укључити фото – сафари и посматрање птица у циљу упознавања и развијања еколошке свести туриста.

Да би се природне лепоте туристички валоризовале неопходно је допунити туристичку инфраструктуру: изградити визиторски центар (презентација екосистемске разноврсности, био и геодиверзитет), уредити пешачке стазе и видиковце, поставити туристичку сигнализацију и информативне табле.

Неопходно је радити на промовисању и презентовању природних вредности, културног наслеђа и традиције кроз публиковање различитих врста водича, разгледница, мапа, књига, видео или CD издања. Визиторски центар би могао бити и у функцији организовања тематских еколошких и етнолошких школа, радно истраживачких и еколошких кампова, тематских школа планинске оријентације, лековитог биља и слично, како кроз теоријска предавања, тако и кроз теренске провере стечених знања.

Принцип екотуризма би се могао применити и на изградњу смештајних објеката односно еко-коначишта, која морају бити аутентичне архитектуре, добро уклопљена у топографију терена, изграђена од природних материјала.

У чврстој вези са екотуризмом је геотуризам као нови вид екотуризма (Томић, 2016) који представља промоцију и заштиту геонаслеђа кроз туризам уз помоћ едукације и интерпретације. Главни природни потенцијали за реализацију геотуризма су репрезентативни геолошки, геоморфолошки и хидролошки облици. Добром организацијом, геотуризам може вишеструко и позитивно утицати на стање елемената геодиверзитета, допринети популаризацији, очувању и заштити природе. Он се може реализовати кроз следеће активности: предавања са циљем упознавања геолошких и геоморфолошких процеса на овом подручју, уређење геолошких стаза, вођене туре за посетиоце, тематске шетње са водичима, трекинг и друге рекреативне активности у близини геолокација, едукативне активности, итд.

Спортско-рекреативни туризам има потенцијал за развој, посебно активности које минимално утичу на природу – бициклизам и планинарење, у оквиру или ван еко-тура. Поред тога, заштићено подручје поседује терене који су изузетно погодни за екстремне спортове, као што је параглајдинг. Постојеће шумске путеве и стазе треба искористити за уређење, обележавање и опремање пешачких и бициклистичких стаза како би се добио јединствен парк брдског бициклизма у Србији.

Излетнички туризам, такође, представља битан сегмент туризма који поседује изузетне потенцијале за развој. Ова врста туризма може пружити веома запажене ефекте, захваљујући повољном положају и близини значајних емитивних центара с једне стране, и бројности мотива, с друге стране. Како би овај вид туризма заживео неопходно је приступити селекцији и организованом развоју најпогоднијих излетишта. У том смислу неопходно је побољшати саобраћајну мрежу до појединих излетишта, пазећи да се не наруши екосистем који је у основи излетничке понуде.

Сеоски туризам се може развијати у насељима у границама заштићеног подручја или у ободним насељима. Да би сеоски туризам оживео на овом подручју неопходна је, како едукација чланова домаћинства и финансијска подршка, тако и комунална уређеност, техничка и санитарна опремљеност домаћинстава.

Транзитни туризам, захваљујући повољном положају у односу на значајне путне правце у близини, могао би да привуче значајан број посетилаца који нису условљени временом и унапред дефинисаним програмом путовања. Велики ограничавајући фактори развоја овог типа туризма су неразвијена инфраструктура, како путна, тако и туристичка која се, превасходно, односи на туристичку сигнализацију, пропаганду, и многобројне услуге везане за туризам, занатство, трговину и угоститељство.

С обзиром на то да се ради о осетљивом природном простору треба бити опрезан и умерен у прилагођавању природних лепота туристичким потребама. Будући развој смештајних капацитета базирати на подизању квалитета у већ постојећим јединицама у складу са еколошким принципима. Неопходно је утврдити стандарде који ће обухватити минимум стамбене и комуналне опремљености објеката. У том смислу неопходно је извршити одговарајућу туристичку категоризацију домаћинстава која желе да се баве туризмом. Размотрити концепт више мањих објеката у оквиру једног комплекса.

Туристичку понуду би требало базирати на комплементарности ширег подручја ради омогућавања садржајнијег боравка, изграђивањем специфичности којима се ово подручје одликује.

Ловство

Активности ловства, уколико се спроводе у складу са прихваћеним планским документима, не представљају реалан фактор угрожавања. Предметно подручје скоро у целости припада територији два ловишта: „Увац“, којим газдује Ловачко удружење „Козомор“ из Нове Вароши и „Златар“, којим газдује предузеће „Balkan Eco Team“ д.о.о. из Пријепоља. Као основне ловне врсте у оба ловишта се јављају срна, дивља свиња и зец. Посебну вредност представља присуство конзервационо посебно интересантних врста какве су вук и мрки медвед.

Ловне активности корисника ловишта, предвиђене за заштићено подручје, се, углавном, тичу очувања и унапређења статуса ловних врста (првенствено срне, дивље свиње и вука). Просторни и временски обухват ових активности нема негативан утицај на очување основних природних вредности будућег заштићеног подручја.

У погледу могућности будућег развоја заштићеног природног добра и коришћења фауне сисара као природног ресурса, потенцијал ове животињске групе се може сагледати из више аспеката. Као директан вид управљања овим ресурсом јављају се активности на узгоју, заштити и коришћењу ловних врста, тј. дивљачи. Популациони трендови главних гајених ловних врста попут дивље свиње и срне су у протеклом периоду на узлазној путањи, што појачава ионако велики потенцијал за даљи развој ловства. Нарочиту вредност у наредном периоду може представљати и јелен обични у случају да његова реинтродукција успе и да дође до увећања бројности популације на Златару.

Природне предиспозиције подручја пружају изгледе за значајније обогаћивање фондова дивљачи и позиционирање ловне привреде и ловног туризма као једне од полуга развоја руралног туризма на читавом простору. Ово посебно имајући у виду постојећу и планирану саобраћајну повезаност са остатком Србије.

Присуство атрактивних животињских врста, као и атрактивност самог терена, пружају могућности за развој алтернативних видова туризма као што су фото-сафари и други начини посматрања и праћења животиња у њиховом природном окружењу. Ово посебно због присуства и врста као што су мрки медвед и вук, чија заштита има и своју међународну димензију, па се у склопу планова управљања овим врстама као редовна мера предвиђа и формирање места и локација за додатну прихрану. Оваква места, поред значаја за мониторинг и научна истраживања, могу имати и велики економски значај кроз специфичну туристичку валоризацију.

Занатство

Поред наведеног мора се поменути и развој мале привреде – занатства, које је запостављено и поред значајне историјске традиције. Добром организацијом ове делатности може се обезбедити оригиналност наступа и уметнички квалитет: плетени одевни предмети (џемпери, јакне, хаљине и сл.), предмети од дрвета (бурићи, столице, столиви и др.), метала (прибор за камине, тепсије), керамике (ћупови, посуђе и др.) и коже (ташне, кајишеви и др.).

VII НАЧИН УПРАВЉАЊА

Parnassia palustris (златникова бела трава), фото: В. Стојановић

1. НАЧИН УПРАВЉАЊА И ОБАВЕЗЕ УПРАВЉАЧА

Управљање заштићеним подручјем спроводи се на основу акта о проглашењу заштићеног подручја и Плана управљања заштићеним подручјем (чл. 44, 51-54. Закона о заштити природе). Управљање подразумева ефикасно планирање, праћење стања, предузимање мера и активности на унапређењу, развоју и коришћењу природних вредности подручја сагласно утврђеним мерама и условима заштите.
Основне претпоставке за ефикасно спровођење заштите су:

- доношење прописаних планских докумената, њихова стручна и друштвена потврда;
- стручна, кадровска и организациона оспособљеност управљача;
- обезбеђивање обучене чуварске службе;
- обезбеђивање средстава за опремање и уређење подручја;
- разрада и реализација финансирања.

Законом о заштити природе су регулисане обавезе управљача заштићеног подручја (члан 68.) и међусобне обавезе и односи управљача и корисника заштићеног природног добра (нпр. чл. 56, 59, 70. и 110.), које су садржане и у другим актима донетим на основу овог Закона. Међутим, осим обавеза, управљач има и одређена права која су им дата Законом (нпр. чл. 56, 70, 110.), а која им омогућавају реализацију постављених задатака и циљева.

Управљач за поверено добро доноси План управљања заштићеним подручјем, Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби и друга акта са условима и мерама заштите и развоја заштићеног природног добра, полазећи од акта о проглашењу донетог у складу са Законом о заштити природе.

Права и обавезе управљача:

1. чува заштићено подручје и спроводи прописане режиме заштите;
2. унапређује и промовише заштићено подручје и обезбеђује услове за развој едукативно-образовних и научно-истраживачких, информативно-пропагандних и других активности, које треба да допринесу афирмацији заштићеног природног добра;
3. обележава заштићено подручје, границе и режиме заштите у складу са Правилником о начину обележавања природних добара;
4. доноси план (средњорочни, десетогодишњи) управљања заштићеним подручјем, а на основу њега и годишње програме управљања заштићеним подручјем;
5. обавештава јавност о предлогу Плана и организује јавни увид;
6. кроз План усаглашава активности других корисника;
7. надлежном органу доставља извештај о остваривању годишњег програма управљања за претходну годину и годишњи програм за наредну годину, а на крају планског периода и извештај о остваривању Плана управљања;
8. доноси Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби;
9. доноси акт којим се утврђује висина, начин обрачуна и плаћања накнаде за коришћење заштићеног подручја;
10. осигурава несметано одвијање природних процеса и одрживог коришћења заштићеног подручја;
11. даје сагласност за обављање научних истраживања, извођење истражних радова, снимање филмова, постављање привремених објеката на површинама у заштићеном подручју и даје друга одобрења у складу са Законом о заштити природе и Правилником о унутрашњем реду и чуварској служби;
12. формира Савет корисника заштићеног подручја, у складу са препорукама чл. 68а Закона о заштити природе;
13. обезбеђује надзор над спровођењем услова и мера заштите природе;

14. прати кретање и активности посетилаца и обезбеђује обучене водиче за туристичке посете;
15. стара се о заштићеним врстама на заштићеном подручју, планирањем и спровођењем мера и активности на управљању популацијама, у оквиру планова и програма управљања;
16. формира базу података у функцији управљања, коришћења и мониторинга стања у заштићеном подручју, тј. води евиденције о природним вредностима и о томе доставља податке Заводу за заштиту природе Србије;
17. води евиденцију о људским активностима, делатностима и процесима који представљају фактор угрожавања и оштећења заштићеног подручја и о томе доставља податке Заводу и органу надлежном за послове заштите животне средине локалне самоуправе;
18. води евиденцију о непокретностима са подацима од значаја за управљање заштићеним подручјем;
19. у сарадњи са републичком инспекцијом и органима безбедности спречава све активности и делатности које су у супротности са актом о заштити и представљају фактор угрожавања и девастације заштићеног подручја;
20. обезбеђује финансијска средства из буџета и из накнада за коришћење заштићеног природног добра, као и других извора утврђених законом;
21. доноси акт о накнади за коришћење заштићеног подручја;
22. врши и друге послове утврђене Законом о заштити природе и актом о заштити.

Уколико се у поступку надзора над радом, стручног и инспекцијског надзора утврди да управљач не извршава обавезе установљене актом о заштити, управљање заштићеним подручјем се одузима и поверава другом управљачу.

2. ФИНАНСИРАЊЕ

Један од важних чинилаца у спровођењу адекватне заштите, уређења и унапређења Заштићених станишта „Дивчибаре“ јесу финансијска средства, која су управљачу неопходна да предвиди приликом израде предлога Плана управљања заштићеним подручјем.

У складу са чл. 69. и 70. Закона о заштити природе средства за заштиту и развој заштићеног подручја обезбеђују се из:

1) буџета Републике Србије, односно јединице локалне самоуправе првенствено за финансирање радова и других трошкова на:
   - чувању, одржавању и презентацији заштићеног подручја (успостављање, опремање и обука чуварске службе, обележавање, одржавање унутрашњег реда, медијско и друго јавно приказивање вредности, санација деградираних површина, управљање отпадом, развој информационог система и др.);
   - управљању посетиоцима (изградња улазних станица, едукативних и визиторских центара, штампање материјала намењених посетиоцима и др.);
   - регулисању имовинско-правних односа (откуп или замена земљишта, накнада власницима и корисницима непокретности за ускраћивање и ограничавање права коришћења, нанету штету или друге трошкове које имају у вези са заштитом);
   - праћењу и унапређењу стања заштићеног подручја (мониторинг, реинтродукција, рекултивација и др.);
   - уређењу простора и одрживом коришћењу природних ресурса (програми, планови и пројекти развоја екотуризма, органске пољопривреде и др.);

2) накнада за коришћење заштићеног подручја, које управљач може прописати и наплатити за:

- делатности у области туризма, коришћења дивље флоре и фауне;
- некомерцијалне објекте за одмор у природи;
- туристичке, рекреативне, спортске и друге манифестације и активности, рекламне ознаке, комерцијалне филмске, фото и тонске записе;
- коришћење услуга, уређених терена, објеката и друге имовине управљача и имена и знака заштићеног подручја;
- посету заштићеном подручју, његовим деловима и објектима;

3) прихода остварених у обављању делатности и управљања заштићеним подручјем;
4) средстава обезбеђених за реализацију програма, планова и пројеката у области заштите природе;
5) донација, поклона и помоћи и других извора у складу са законом.

Управљач је дужан да средства остварена наплатом накнаде води на посебном рачуну и користи за заштиту, развој и унапређење заштићеног подручја, односно за спровођење Плана и програма управљања.

3. ПОТРЕБНА КАДРОВСКА И ТЕХНИЧКА ОПРЕМЉЕНОСТ УПРАВЉАЧА

Да би одговорио обавезама очувања, унапређења, промовисања природних и других вредности и одрживог коришћења заштићеног подручја управљач мора да испуњава стручне, кадровске и организационе услове, који проистичу из члана 67. Закона о заштити природе и Правилника о условима које мора да испуњава управљач заштићеног подручја („Службени гласник РС“, број 36/2009).

Сходно наведеном Правилнику, управљач мора имати организовану:

- службу заштите, унапређења, промовисања и одрживог развоја заштићеног подручја и
- чуварску службу.

Потребне кадровске и техничке елементе управљач обрађује у Плану управљања, чије су доношење, садржај и спровођење (кроз годишње програма управљања) дефинисани чл. 52, 53. и 54. Закона о заштити природе, као и у Правилнику о унутрашњем реду и чуварској служби, у складу са чланом 56. истог закона.

4. ПРЕДЛОГ УПРАВЉАЧА

Имајући у виду постојеће стање, проблеме, очекиване активности на заштићеном подручју, постојеће имовинско-правне односе, закључено је да је оптимално решење одређивање ЈП „Србијашуме“ за управљача. Од посебног је значаја чињеница да ово предузеће има велико искуство у управљању заштићеним подручјем, а поседује и кадровску, стручну и економску оспособљеност. Такође, већ дуги низ година управља заштићеним подручјем СРП „Клисура реке Милешевке“, које се налази на јужној граници СРП „Златар“.

VIII ЛИТЕРАТУРА

Точила, фото: Д. Петраш

Beck-Managetta (1903): „Flora Bosne i Hercegovine i oblasti Novog Pazara“. Beograd-Sarajevo.
Boue A. (1840): Esquisse geologique de la turquie d'Europe, Paris.
Browne, R.K. & Zippel, K. (2007): Reproduction and Larval Rearing of Amphibians. ILAR Journal, 48: 214-234.
Budinski, I., Karapandža, B., Josipović, V., Jovanović, J. & Paunović, M. (2016). The first record of alpine long-eared bat Plecotus macrobullaris in Serbia. Turkish Journal of Zoology, 40 (3): xx-xx, doi:10.3906/zoo-1505-20.
Cvijic J. (1901): Die Dinarische-Albanesische Scharung. Sitz. ber. Akad. Wiss. Bd. CX, Abt, I, Wien.
Cvijic J. (1904): Die tektonik der Balkanhalbinsel mit besondered berucksichtigung der neuren fortschritte in ler kenntnis der geologie von Bulgarien, Serbie und Makedonlen. C. R. IX Congr. gecl. int., Vienne 1903, Vienne.
Ćirić, M. A., Obradović, Z.,Novaković, D., Popević, A., Karajčić, Lj., Jović, J. B. i Serdar, R. (1979): Osnovna geološka karta SFRJ, list Prijepolje, K 34-16, 1:100.000, Savezni geološki zavod, Beograd.
Ćirić, M. A. sa sar. (1980): Tumač za list Prijepolje, K 34-16, Osnovna geološke karta SFRJ, 1:100.000. Savezni geološki zavod, Beograd, 1-55.
Dimitrijević D. M. I Dimitrijević M.M. (1970): Internal fabric of mesozoic bodies in the melange around Nova Varoš: A case for gravity tectonics. Bulletin scientifique, section A, 19, Zagreb.
Dimitrijević, D.M.(1995): Geologija Jugoslavije. Geoinstitut i Barex. N., Beograd, 1-205.
Djordjević, V., Lakušić. D., Jovanović, S., Stevanović, V. (2017): Distribution and conservation status of some rare and threatened orchid taxa in the central Balkans and the southern part of the Pannonian Plain. Wulfenia 24: 143–162.
Djordjević, V., Niketić, M., Stevanović, V. (2021): Orchids of Serbia: Taxonomy, Life Forms, Pollination Systems, and Phytogeographical Analysis. In: Djordjević, V. (ed.) Orchidaceae: Characteristics, Distribution and Taxonomy. – Nova Science Publishers Inc., New York, pp. 57–163.
Djorđević, V. (2018): Prostorna distribucija i ekologija orhideja zapadne Srbije. Doktorska disertacija. Biološki fakultet. Beograd.
Djorđević, V. (2021): Flora orhideja (Orchidaceae) zapadne Srbije. – Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja – knjiga 701, Odeljenje hemijskih i bioloških nauka – knjiga 17, Beograd, 467 pp.
Džukić, G., Cvijanović, M., Urošević, A., Vukov, T. D., Tomašević-Kolarov, N., Slijepčević, M., Ivanović, A. i Kalezić, M. L. (2015): The batrachological collections of the Institute for biological research'Siniša Stanković', University of Belgrade. Bulletin of the Natural History Museum, (8), 118-167.
Đorđević, I., Tomik, A., Mirić, R., Mikuška, T., Ružić, M., Ferger, S., Jovanović, S., (2015/2016): Prvi nalaz dugokljune čigre *Thalasseus sandvicensis* u Srbiji. Ciconia 24/25: 9-11.
Džukić, G., Tomović, L., Anđelković, M., Urošević, A., Nikolić, S. i Kalezić, M. (2017): The herpetological collection of the Institute for biological research'Siniša Stanković', University of Belgrade. Bulletin of the Natural History Museum, 10:57-104.
Džukić, G., Vukov, T. i Kalezić, M. L. (2016): Fauna repatih vodozemaca Srbije. Belgarde: Serbian Academy of Science and Arts.
Žujovic J. (1893): Sur les roches eruptives de la sbrbie. C. R. Acad., t. CXVI, Paris.
Farkaš, G., Šarok, A., Rajković, D. (2023): The Oriental turtle dove (*Streptopelia orientalis* Latham, 1790) (Aves: Columbidae), a new species for the avifauna of Serbia. *Historia naturalis bulgarica* 45 (1): 11–15.
Ford D., Williams P. (2007): Karst Hydrogeology and Geomorphology. John Wiley & Sons, Ltd, Chichester, England, 562 p.
Kalezić, M., Tomović, Lj. i Džukić, G. (2015): Crvena knjiga faune Srbije I – Vodozemci. Biološki fakultet & Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd.

Kasso, M. & Balakrishnan, M. (2013). Ecological and economic importance of bats (Order Chiroptera). International Scholary Research Notices – Biodiversity. http://dx.doi.org/10.1155/2013/187415, 1-9.

Kunz, T.H., Braun de Torrez, E., Bauer, D., Lobova, T. & Fleming, T.H. (2011). Ecosystem services provided by bats. Ann. N.Y. Acad. Sci., doi:10.1111/j.1749-6632.2011.06004.x, 1-38.

Lakušić D. i sar. (2019a): Baza podataka o distribuciji potencijalno ugroženih vrsta Srbije. - Centar za informacije o biodiverzitetu, Univerzitet u Beogradu Biološki fakultet (set podataka sakupljen u okviru projekta „Izrada crvene knjige flore, faune i gljiva u Republici Srbiji“ i „Uspostavljanje ekološke mreže na teritoriji Republike Srbije“).

Lakušić D. i sar. (2019b): Druga preliminarna crvena lista odabranih grupa biljaka, beskičmenjaka, kičmenjaka i gljiva Srbije. - Centar za informacije o biodiverzitetu, Univerzitet u Beogradu Biološki fakultet (set podataka sakupljen u okviru projekta „Izrada crvene knjige flore, faune i gljiva u Republici Srbiji“ i „Uspostavljanje ekološke mreže na teritoriji Republike Srbije“).

Lakušić, D., Kuzmanović, N., Kovačević, J. (2021): Generalizovana karta Staništa srbije. – Verzija 02. - Centar za informacije o biodiverzitetu, Univerzitet u Beogradu Biološki fakultet, Preduzeće za geomatiku MapSoft d.o.o. Beograd.

Lakušić, D., Lazarević, P., Kuzmanović, N. (2022): Generalizovana klasifikacija staništa srbije (GKSS). Priručnik za identifikaciju tipova staništa Srbije namenjen za potrebe kartiranja staništa u cilju uspostavljanja ekološke mreže u Republici Srbiji. Centar za informacije o biodiverzitetu, Univerzitet u Beogradu Biološki fakultet, Draft Verzija 4, februar-mart, Beograd.

Ljubisavljević, K., Džukić, G., Vukov,T. i Kalezić, M.L. (2014): Distribution patterns of Hermann’s tortoise Testudo hermanni Gmelin, 1789, in the region of former Yugoslavia (Testudines: Testudinidae). Herpetozoa 26: 125-138.

Matović, B. (2005): Normalno stanje u smrčevo-jelovim šumama – ciljevi i problemi gazdovanja na Zlataru. Magistarski rad u rukopisu, Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.

Matović, B. (2005): Normalno stanje u smrčevo-jelovim šumama, ciljevi i problemi gazdovanja na Zlataru. Magistarski rad. Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu. Beograd.

Matović, M. (1986): Monografija o biljnom pokrivaču okoline Prijepolja. - Glas Polimlja, Prijepolje.

Matović, M. (1992):Prilog poznavanju horologije, ekologije, morfologije, taksonomije i fitocenologije Pancicia serbica vrste Vis. u Srbiji (Zlatar i Jadovnik). - Glasnik Prirodnjačkog muzeja u Beogradu B47: 69-73, Beograd.

Matović, M., Đelić, G., Marković, A. (1998): Prilog poznavanju zajednice Pancicio-Piceetum abietis na Zlataru. In: Ranđelović, V. (ed.): V Simpozijum o flori jugoistočne Srbije, Zaječar '97, Zbornik radova, 53-59, Univerzitet u Nišu, Tehnološki fakultet u Leskovcu, BD Dr "Sava Petrović" Niš, DD "Zdravlje Leskovac", Niš.

Medenica I. (2015/2016): Prvi nalaz azijske pustinjske grmuše *Sylvia nana* u Srbiji. Ciconia 24/25: 17-19.

MacDonald, D, Barrett Priscilla (1993). Collins Field Guide – Mammals of Britain and Europe. Harper Collins Publishers, London. 312 pp.

Milenković, M., Paunović, M., Abel, H.E. & Griffiths, H.I. (2000). The marbled polecat, Vormela peregusna (Guldenstaedt, 1770), in FR Yugoslavia and elsewhere. In: Mustelids in the modern world. Management and conservation aspects of small carnivores: human interactions (Ed.: Griffits, H.I.), Chapter 20, 321-329. Backhuys Publishers, Leiden.

Milovanovic B. (1935a): Zur stratigraphie und tektonik des Zlatibormassivs. Mitt. d. geol. Ges. in Wien, Bd. XXVIII, Wien.

Mitchell-Jones, A. J., Amori, G., Bogdanowicz, W., Kryštufek, B., Reijnders, P. J. H., Spitzenberger, F., Stubbe, M., Thissen, J. B. M., Vohralík, V. & Zima, J. (1999): The Atlas of European Mammals, T & AD Poyser Ltd, 482 pp.

Mišić V. (1983): Šumska vegetacija Jadovnika, Zlatara i doline reke Mileševke. –Arhiv bioloških nauka 35 (1-2): 3P.

Mišić, V, Jovanović, B. (1983): Mešovita šuma bukve, jele i smrče (Piceto-Abieti-Fagetum moesiacum s. l.) u Srbiji i njen značaj. Zaštita prirode br. 36. Beograd. Str. 33-47.

Mišić, V. (1983): Šumska vegetacija Jadovnika, Zlatara i doline reke Mileševke. Arhiv bioloskih nauka 35. Beograd.

Mišić, V., Dinić, A. (2006): Šume smrče In Škorić, M. D., Vasić, O. (eds): Vegetacija Srbije 2 (2):171-193. – SANU, Beograd

Mišić, V., Jovanović, B. (1983): Mešovita šuma bukve, jele i smrče (Piceeto –Abieti – Fagetum moesiacum s.l.) u srbiji i njen značaj. Zaštita prirode 36: 33-47 Beograd.

Mišić, V., Popović, M., Dinić, A. (1985): Šume jele i smrče (Abieto – Piceetum serbicum typicum) na Kopaoniku i Zlataru u srbiji. glasnik Prirodnjačkog muzeja B 40: 67-73, Beograd.

Nešić, D.(2023): Opšte odlike karsta planine Zlatar (jugozapadna Srbija). Knjiga apstrakata 10 . Simpozijuma o zaštiti karsta, Akademski speleološko alpinistički klub (ASAK) Beograd, 20-24 (digitalno izdanje).

Novaković, M., Cvjetićanin, R. (2008): Fitocenološke karakteristike čistih i mešovitih šuma smrče na Zlataru. Šumarstvo (3): 153-162.

Obratov, D. (1992): Flora i vegetacija planine Zlatar. Doktorska disertacija, Biološki fakultet. Beograd.

Obratov-Petković, D., Popović, I., Dajić-Stevanović, Z. (2007). Diversity of the vascular flora of Mt. Zlatar (Southwest Serbia). – EurAsian Journal of BioSciences 5: 35-47.

Ostojić, D., Krsteski, B. (2013): Specijalni rezervat prirode „Park šuma Ivlje“. Studija zaštite, Fond Zavoda za zaštiu prirode Srbije, Beograd.

Pančić, J. (1874): Flora Kneževine Srbije. Državna štamparija, Beograd. (Ponovljeno izdanje. Srpska Akademija nauka i umetnosti, Odeljenje prirodno matematickih nauka, Posebna izdanja, 47.)

Pančić, J. (1884): Dodatak flori kneževine Srbije. Beograd.

Paunović M. & Milenković, M. (1996). The current status and distribution of the otter Lutra lutra L., 1758 in Serbia and Montenegro. IUCN Otter Spec. Group Bull., 13 (2), 71-76.

Paunović, M., Ćirović, D. & Milenković, M. (2007). Akcioni plan za očuvanje mrkog medveda Ursus arctos L., 1758 u Srbiji, Faza 1 – Strateški plan. Biološki fakultet Univerziteta u Beogradu. 45 pp.

Popović, Z. (2008): Stanje šuma gazdinske jedinice „Zlatar I“. Šumarstvo (3): 191-203.

Puzović, S. (1997): Planinski popić (*Prunella collaris*) i običan popić (*Prunella modularis*) u Srbiji. *Ciconia* 6: 75-90.

Puzović S. (2011): Kos kamenjar *Monticola saxatilis* u Srbiji. *Ciconia* 20: 46-57.

Puzović, S., Sekulić, G., Stojnić, N., Grubač, B., Tucakovi, M. (2009): Značajna područja za ptice u Srbiji. Ministarstvo životne sredine i prostornog planiranja, Zavod za zaštitu prirode Srbije, Pokrajinski sekretarijat za zaštitu životne sredine i održivi razvoj.

Radovanović, M. (1964): Die Verbreitung der Amphibien und Reptilien in Jugoslawien. Senckenbergiana biologica 45:553-561.

Rampnoux Ž.P. (1970): Contribution a l'etude geologique des Dinarides: Un secteur de la Serbie Meridionale et du Montenegro oriental (Yougoslavie). These faculte des Sciences, Orleans.

Rudić, 2017: Ptice Mileševke i Jadovnika. UG „Jadovnik-oaza netaknute prirode“, UG „Čuvari prirode“ i Društvo za zaštitu i proučavanje ptica Srbije.

Rumenić, N., Matović, P.(2023): Pregled najnovijih speleoloških istraživanja centralnog dela Zlatara. Knjiga apstrakata 10 . Simpozijuma o zaštiti karsta, Akademski speleološko alpinistički klub (ASAK) Beograd, 61-72 (digitalno izdanje).

Savić, I.R., Milenković, M., Paunović, M., Ćirović, D. & Stamenković, S. (1997). Diversity of Carnivora in Serbia. Biodiversity and Ecological Problems of Balkan Fauna - Abstracts, 43. Sofia.

Sekulić, G. (2011): Prdavac *Crex crex* u Srbiji. *Ciconia* 20: 28-45.

Spremo, N., Đapić, D., Rajković, D., Mérő, T.O. (2022): The first record of the Orange-flanked bush-robin *Tarsiger cyanurus* in Serbia. *Nat. croat.* Vol. 31, No 2: 415-418.

Stojanović, V., Bjedov, I., Jovanović, I., Jelić, I., Obratov-Petković, D., Nešić, M. Nedeljković, D. (2021): Odabrane invazivne strane vrste u flori Srbije - građa za izradu nacionalnog propisa o sprečavanju unošenja i širenja invazivnih stranih vrsta i njihovom upravljanju. Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd.

Swenson, J.E., Gerstl, N., Dahle, B. & Zedrosser, A. (2000). Action Plan for Conservation of the Brown Bear (Ursus arctos) in Europe. Council of Europe, Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Nature and environment, 114, 1-69, Strasbourg.

Szekeres, O., Bártol, I., Rajković, D. (2022): Dusky Warbler *Phylloscopus fuscatus* (Blyth, 1842) – A new species for ornithofauna of Serbia. *Bulletin of the Natural History Museum*, No 15: 191-195.

Šćiban, M., Panjković, S., Fabijan, D., Mirić, R., Simić, D. (2015/2016): Potvrđeni nalazi srebrnastog galeba *Larus argentatus* u Srbiji. Ciconia 24/25: 7-9.

Šćiban, M., Trnovac, D. (2015/2016): Prvi nalaz morskog sokola *Falco elenorae* u Srbiji. Ciconia 24/25: 11-13.

Tomović, L., Anđelković, M., Krizmanić, I., Ajtić, R., Urošević, A., Labus, N., Simović, A., Maričić, M., Golubović, A., Ćorovoć, J., Paunović, A., Jović, D., Krstić, M., Lakušić, M. i Džukić, G. (2019): Distribution of three Vipera species in the Republic of Serbia. Bulletin of the Natural History Museum, 12, 217-242.

Tomović, L., Urošević, A., Ajtić, R., Krizmanić, I., Simović, A., Labus, N., Jović, D., Krstić, M., Nikolić, S., Anđelković, M., Golubović, A. i Džukić, G. (2015a): Contribution to the knowlegde of distribution of Colubrid snakes in Serbia. Ecologica Montenegrina, 2: 162-186.

Tomović, G., Vukojičić, S., Niketić, M., Lakušić, D. (2007): New chorological data on some threatened and rare plants in Serbia. Archives of Biological Sciences 59: 63–73.

Tomović, G. (2007): Fitogeografska pripadnost, distribucija i centri diverziteta balkanske endemične flore u Srbiji. Doktorska disertacija.Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Tomović, Lj., Kalezić, M. i Džukić, G. (2015): Crvena knjiga faune Srbije II – Gmizavci. Biološki fakultet i Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd.

Urošević, A., Crnobrnja-Isailović, J., Ljubisavljević, K., Vukov, T., Anđelković, M., & Ivanovic, A., Golubović, A., Vučić, T. i Tomović, Lj. (2022): An updated checklist of the Serbian batracho- and herpetofauna. Bulletin of the Natural History Museum. 15. 149-169.

Urošević, A., Ljubisavljević, K., Tomović, L., Krizmanić, I., Ajtić, R., Simović, A., Labus, N., Jović, D., Golubović, A., Anđelković, M. i Džukić, G. (2015): Contribution to the knowledge of distribution and diversity of Lacertid lizards in Serbia. Ecologica Montenegrina, 2: 197-227.

Urošević, A., Tomović, L., Crnobrnja-Isailović, J., Krizmanić, I., Ajtić, R., Labus, N., Anđelković, M., Nikolić, S., Jović, D., Krstić, M., Maričić, M., Simović, A., Paunović, A., Žikić, V., Ćorović, J,. Vučić, T., Čubrić, T. i Džukić, G. (2020): Distribucija slepića (Anguis fragilis complex) u Srbiji, sa mogućim razgraničenjem vrsta. Bulletin of the Natural History Museum.

Urošević, A., Tomović, L., Krizmanić, I., Anđelković, M., Golubović, A., Maričić, M., Ajtić, R., Ćorović, J., Čubrić, T., Tomašević-Kolarov, N., Cvijanović, M., Vukov, T., Jovanović, B., Vučić, T., Ajduković, M., Tot, I., Nadaždin, B., Labus, N. i Džukić, G. (2018): Distribution and diversity of brown frogs (Rana spp., Anura, Amphibia) in Serbia. Bulletin of the Natural History Museum, 11, 227-245.

Vamović, B. (2005): Mešovitost kao uslov normalnosti u prebirnim šumama jele, smrče i bukve. Magistarski rad. Šumarski fakultet Univerziteta u Beogradu. Beograd.

Vasić, V., Grubač, B., Raković, M., Čović, S. (2009): Nalazi troprstog detlića *Picoides tridactylus* u Srbiji. Ciconia 18: 147–155.

Vukojičić, S. (2008): Glacijalni relikti u orofitskoj flori Srbije, Crne Gore i Makedonije. Doktorska disertacija. Biološki fakultet, Univerzitet u Beogradu.
Wilson, D.E., Reeder, D.M. (Eds.) (2007). Mammal Species of the World. A Taxonomic and Geographic Reference. Third edition. John Hopkins University Press, Baltimore. 2142 pp.
www.novavaros.rs
www.prijepolje.ls.gov.rs

Анђелковић, М. (1982): Геологија Југославије, тектоника. Завод за рег. геол. и палеонт. РГФ, Београд.
Банковић, С., Медаревић, М. (2003): Кодни приручник за информациони систем о шумама Републике Србије, Министарство за заштиту природних богатстава и животне средине – Дирекција за шуме и воде, Београд.
Биро за планирање и пројектовање у шумарству (2013): Основа газдовања шумама за ГЈ „Златар I“ (2014-2023), Одсек за планирање и пројектовање у шумарству ШГ Пријепоље, Ј.П. Србијашуме, Београд.
Биро за планирање и пројектовање у шумарству (2021): Основа газдовања шумама за ГЈ „Златар II“ (2022-2031), Одсек за планирање и пројектовање у шумарству ШГ Пријепоље, Ј.П. Србијашуме, Београд.
Биро за планирање и пројектовање у шумарству (2017): Основа газдовања шумама за ГЈ „Јадовник - Дервента“ (2018-2027), Ј.П. Србијашуме, Београд.
Биро за планирање и пројектовање у шумарству (2023): Привремени Програм газдовања шумама за 2024.годину за општину Нова Варош, Ј.П. Србијашуме, Београд.
Биро за планирање и пројектовање у шумарству (2023): Привремени Програм газдовања шумама за 2024.годину за општину Пријепоље, Ј.П. Србијашуме, Београд.
Бојанић, Д. (2015): Рељеф планине Златар. Дипломски рад, Универзитет у Новом саду, Департман за географију, туризам и хотелијерство, с. 98.
Вујадиновић, С. и Гајић, М. (2004): Савремене тенденције у развоју мрежа насеља на територији општине Нова Варош, Гласник српског географског друштва.
Вукојичић, С. (2008): Глацијални реликти у орофитској флори Србије, Црне Горе и Македоније. Докторска дисертација. Биолошки факултет, Универзитет у Београду.
Врачарић, Д.З. (2007). На врлетним стазама – друго допуњено издање. „КП Жиравац“ Пожега, Ужице. 236пп.
Гојгић Д. (1962): Извештај о прегледу терена на прузи Београд – Бар од Пријепоља до Гостуна. Фонд стручних докум. Завода за геол. и геоф. истраживања. Београд.
Група аутора (1977): Геологија Србије II - 2, стратиграфија, мезозоик. Завод за рег. геол. и палеонт. РГФ, Београд.
Група аутора (2015). „Мултидисциплинарна спелеолошка истраживања Резервата Увац" – Извештај о реализацији Пројекта. Завод за заштиту природе Србије. Београд-Ниш. 41пп.
Димитријевић, М. (1995): Геологија Југославије. Геоинститут, Барех, Београд.
Димитријевић, М. Д. (1996): Геологија Златибора, Геоинститут, Београд.
Ђорђевић, Ж. (1900): Прилози за познавање српске фауне, амфибије и рептилије. Глас Српске Краљевске академије, LXI, први разред 23, Београд.
Фемић М. (2004): Пријепоље и околина, туристички водич. Српско географско друштво, Београд.
Живаљевић М., Мирковић М. И Стијовић В. (1984): Тумач за ОГК, Пријепоље. Савезни геолошки завод, Београд.
Живковић М. (1931): Средњи тријас на Златибору. Геол. анали, X/2, Београд.
Жујовић Ј. (1900): Геологија Србије. Део други: Еруптивне стене. Посебна дела Срп. кр акад., Београд.

Јовић Б. (1963): Приказ резултата истраживања Cu, Pb, Zn минерализације Чадиње код Пријепоља. Зборник радова Руд-метал. Факултета и Института за бакар у Бору. IX Бор.

Јовановић, Б. (2007): Дендрологија, Универзитет у Београду, Шумарски факултет, Београд.

Јовановић, Б., Мишић, В., Динић, А., Диклић, Н., Вукићевић, Е. (1997): Вегетација Србије II 1том, Српска академија наука и уметности, Одељење природно-математичких наука, Београд.

Јовић, Н., Јовић, Д., Томић, З. (2009): Типологија шума, Универзитет у Београду, Шумарски факултет.

Караџић, Б., Маринковић, С., Црнобрња-Исаиловић, Ј., Орландић, Љ.(1995): Биодиверзитет кањона западне Србије 5. конгрес еколога Југославије, зборник сажетка, 31. Друштво еколога Србије, Београд.

Мандић С. (2004): Манастир Милешева. Управа манастира Милешеве.

Мареш, М., Рајковић, Д. (2021): Амерички златни вивак *Pluvialis dominica* (Muller, 1776) – нова врста у орнитофауни Србије. Заштита природе бр. 71/1-2: 35-40.

Марковић, Ј. Ж. (1980). Регионална географија СФР Југославије. Грађевинска књига, Београд. 938 pp.

Матвејев, С., Пунцер, И.Ј. (1989). Карта биома - предели Југославије и њихова заштита. Природњачки музеј у Београду, Посебна издања, 36. Београд. 76 pp.

Матовић, М., Ђелић, Г., Марковић, А. (1998): Прилог познавању заједнице Pancicio-Piceetum abietis на Златару. In: Ранђеловић, В. (ед.): V Симпозијум о флори југоисточне Србије, Зајечар '97, Зборник радова, 53-59, Универзитет у Нишу, Технолошки факултет у Лесковцу, БД Др "Сава Петровић" Ниш, ДД "Здравље Лесковац", Ниш.

Мишић, В. (1983): Шумска вегетација Јадовника, Златара и долине реке Милешевке, Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић“, Арх. биол. наука, Београд, 35 (1-2).

Миленковић, М., Пауновић, М. & Ћировић, Д. (2007). Акциони план за очување вука Canis lupus L. 1758 у Србији. Фаза I – Стратешки план. Институт за биолошка истраживања „Синиша Станковић“, Београд, 34 пп.

Миловановић Б. (1934): Геолошки и тектонски проблеми Златиборског масива. Геол. анали, XII/I, Београд.

Миловановић Б. (1935b): Геолошка испитивања и картирање на секцији Вардиште. Изв. о раду Г. И. за 1934, Београд.

Миловановић Б. (1936): Геолошка карта листа Вардиште. Издање Геолошког института К. Ј. Београд.

Миловановић Б. (1937): Испитивање и картирање у западном и централном делу секције Ужице. Изв. о раду Г. И. за 1936, Београд.

Милосављевић М. (1933): Средњи тријас на Јадовнику (Стара Рашка). Геол. анали, XI/2, Београд.

Мирић, Ђ., Миленковић, М. & Твртковић, Н. (1983). Распрострањење шареног твора (Vormela peregusna Gueldenstaedt 1770, Mustelidae, Mammalia) у Југославији. Други симпозијум о фауни СР Србије, Зборник радова, 185-188. Београд

Новаковић, М., Цвјетићанин, Р. (2008): Фитоценолошке карактеристике чистих и мешовитих шума смрче на Златару. Шумарство (3): 153-162.

Панчић, Ј. (1884): Додатак флори кнежевине Србије. Краљ. - срп. државна штампарија, Београд.

Пауновић, М., Карапанџа, Б. & Ивановић, С. (2011). Слепи мишеви и процена утицаја на животну средину – Методолошке смернице за процену утицаја на животну средину и стратешку процену утицаја на животну средину. Друштво за очување дивљих животиња „MUSTELA“, 1-142. Београд.

Пауновић, М (2016). Распростањење, екологија и центри диверзитета слепих мишева (Mammalia, Chiroptera) у Србији. Докторска дисертација. Биолошки факултет Универзитета у Београду, Београд. 479пп.

Пауновић, М., Карапанџа, Б., Будински, Ивана & Стаменковић, С. (2020). Фауна слепих мишева (Mammalia, Chiroptera) Србије. Српска академија наука и уметности, Посебна издања, књига DCXCIII. Београд. 601 пп.

Пауновић, М. & Ћировић, Д. (Ур.) (2021). Црвена књига фауне Србије VI – сисари. Нацрт. Завод за заштиту природе Србије и Природњачки музеј у Београду. Београд.

Пауновић, М. (2001). Зоогеографске и еколошке карактеристике фауне потковичара (Mammalia, Chiroptera, Rhinolophidae) Србије. Магистарска теза. Биолошки факултет Универзитета у Београду, Београд. 153 пп.

Петров, Б. (1992). Mammals of Yugoslavia - Insectivores and Rodents. Nat. Hist. Mus. in Belgrade, Special issues, 37, Belgrade. 186 pp.

Петковић В. К. (1927): Прилог за геологију Старе Рашке Глас Срп кр. Акад. 125, Београд.

Петковић К., Миловановић Б. (1934): Прилог за геологију Старе Рашке. Геолошки анали, XII/1, Београд.

Прибић, Л. (1953). Распрострањење неких сисара и птица, наше длакаве и пернате дивљачи која се налази у неприступачним и до сада неуређеним ловиштима на подручју уже Србије и Космета. Гласник Природњачког музеја Српске земље, Серија Б, 5-6, 381-424. Београд.

Обратов, Д.(1992): Флора и вегетација планине Златар.Докторска дисертација, Биолошки факултет. Београд.

Попис становништва, домаћинстава и станова 2011 у Републици Србији, Упоредни преглед броја становника, Републички завод за статистику.

Просторни план Републике Србије 2010-2020 („Службени гласник РС“, бр. 88/10).

Просторни план општине Нова Варош („Службени лист општине Нова Варош”, бр. 1/2012).

Просторни план општине Пријепоље („Службени гласник општине Пријепоље“ бр. 3/2011).

Просторни план подручја посебне намене Специјалног резервата природе „Увац“ („Службени гласник РС”, бр. 83/2010).

Радовановић, М. (1951): Водоземци и гмизавци наше земље, Београд.

Регионални просторни план за подручје Златиборског и Моравичког управног округа („Службени гласник РС“, бр. 1/2013).

Савић, И., Пауновић, М., Миленковић, М., Стаменковић, С. (1995). Диверзитет фауне сисара (Mammalia) Југославије, са прегледом врста од међународног значаја. У: Биодиверзитет Југославије са прегледом врста од међународног значаја (Едс. В. Стевановић, Васић, В.), 517-554. Биолошки факултет и Ecolibri. Београд.

Стаменковић, В., Вучковић, М., Петковић, Ј. (1990): Производност природних састојина јеле и смрче на подручју региона Титово Ужице. Унапређивање шума и шумарства региона Титово Ужице 2 - резултати истраживања у периоду 1985 - 1989. Универзитет у Београду Шумарски факултет. Београд.

Томић, Н. (2016): Геонаслеђе средњег и доњег Подунавља у Србији: инвентар, геоконзервација и геотуризам, докторска дисертација, Нови Сад.

Ћирић А. (1980): Тумач за ОГК, Пријепоље. Савезни геолошки завод, Београд.

Ћировић, Д. & Стаменковић, С. (2018). Фауна сисара Србије – вредновање функционалне улоге и значаја врста у екосистемима. У: Еколошки и економски значај фауне Србије (Ур. Петановић, Радмила), 39-65. Српска академија наука и уметности, Београд.

Цвијић Ј. (1924): Геоморфологија. Издање држ. Штамп., књ. I Београд.

Цвијић, Ј.(1924/1991): Геоморфологија I. У Стевановић, П. и др.(1991): Сабрана дела Јована Цвијића, књ. 6, 1-585, (репринт Државна штампарија, Београд 1924, 588).

Шћибан, М., Рајковић, Д., Радишић, Д., Васић, В., Пантовић, У. (2015): Птице Србије – критички списак врста. Покрајински завод за заштиту природе и Друштво за заштиту и проучавање птица Србије, Нови Сад.

IX ПРИЛОЗИ

Шумска жаба (*Rana dalmatina*), фото: М. Дивац

ПРИЛОГ БР. 1

ГРАНИЦА ПАРКА ПРИРОДЕ „ЗЛАТАР“

Граница ПП „Златара“ почиње од тромеђе катастарских општина Аљиновићи, Милошев До и Караула (Општина Пријепоље) тј. кат. парц. бр.: 2684 (КО Аљиновићи), 292 (КО Милошев До) и кат. парц. бр.: 1 и 8 (КО Караула) одакле прати спољашњу границу кат. парц. бр.: 292, 296, 297, 295, 286, 291, опет кат. парц. бр.: 286, 290, 289, 387, 288, 287, опет кат. парц. бр.: 286, 282, 284, 280, 279, 276, 275, 269, 268, 946, 949, 950, 259, 256, 250, 249, 251 (све у КО Милошев До) у смеру северозапада до границе КО Милошев До и КО Међани односно међе кат. парц. бр. 251 (КО Милошев До) и кат. парц. бр. 1132 (КО Међани) одакле мења смер и наставља ка северу кроз КО Међани) спољном границом кат. парц. бр.: 1132, 1111, 1110, 1109, 1108, 1107, 1104, 1103, 1099, 1098, 1097, 1096, 1095, 1106, 1105, 1092, 1019, 1016, 1013, 999, 998, 997, 999, 993, 990, 988, 984, 982, 980, 976, 975, 970, 360, 361, 363, 373, 393/1, 396, 397, 969, 920, 917, 912, 909, 890, 885, 883, 877, 876, 875, 874, 851, 850, 849, 848, 847, 846, 845, 844, 843, 842, 841, 840, 839, 838, 837, 836, 835, 834, 833, 832, 831, 830, 817, 816, 815, 814, 813, 812, 802, 789/1, 789/2, 788, 787, 786 до границе КО Међани, КО Бискупићи и КО Правошево.

Одавде граница наставља границом КО Бискупићи и КО Правошево према северозападу до међе кат. парц. бр. 1482 (КО Правошево) и 385 (КО Бискупићи) одакле мења правац ка југу настављајући кроз КО Бискупићи спољном границом кат. парц. бр.: 385, 387, 390, 570, 571, 573, 592, 595, 599, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 624, 623, 622, 626, 647, 653, 652, 650 где опет мења смер ка северу спољном границом кат. парц. бр.: 652, 656, 710, 705, 701, 699, 698, 697, 696, 694, 693, 692, 691, 685, 684, 681/1, 545, 543, 542, 541, 507, 539, 460, 459, 458, 456, 455, 451, 446, 448, 445, 440, све до тачке са координатама X=400988 Y=4801558 где пресеца кат. парц. бр. 119 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
400987	4801558
400986	4801559
400984	4801559
400983	4801559
400982	4801560
400980	4801559
400978	4801558
400973	4801556
400971	4801555
400965	4801552
400963	4801551
400958	4801549
400956	4801549
400945	4801543
400926	4801536
400920	4801533
400913	4801527
400902	4801517
400894	4801510

400861	4801484
400857	4801482
400812	4801451
400791	4801441
400787	4801441
400767	4801440
400743	4801455
400726	4801467
400712	4801472
400694	4801472
400689	4801471
400658	4801460
400641	4801454
400629	4801450
400628	4801449
400614	4801444
400609	4801442
400579	4801428
400564	4801420
400534	4801424

400499	4801442
400496	4801444
400475	4801452
400462	4801442
400443	4801427
400444	4801442
400445	4801448
400443	4801469
400444	4801506
400445	4801526
400445	4801531
400449	4801595
400450	4801622
400451	4801638
400452	4801647
400456	4801723
400458	4801776
400459	4801777
400468	4801864
400459	4802121

па спољном границом кат. парц. бр.: 125, 127, 128, 129, 134, 133 до тачке са координатама X=400654 Y=4802422 где опет пресеца кат. парц. бр. 119 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
400654	4802423
400655	4802424
400655	4802424
400657	4802425
400658	4802427
400658	4802427
400659	4802428
400664	4802429
400664	4802429
400668	4802431
400674	4802433
400674	4802433
400675	4802434
400676	4802434
400678	4802436
400681	4802438
400682	4802439
400683	4802440
400689	4802441
400689	4802441
400691	4802442

400694	4802443
400699	4802444
400700	4802444
400703	4802445
400710	4802447
400711	4802448
400715	4802449
400721	4802451
400722	4802451
400728	4802453
400734	4802455
400746	4802458
400747	4802458
400758	4802461
400759	4802462
400764	4802463
400769	4802465
400808	4802481
400814	4802485
400817	4802486
400819	4802487
400829	4802492

400807	4802512
400787	4802529
400785	4802530
400773	4802540
400773	4802541
400754	4802557
400731	4802571
400725	4802575
400676	4802604
400645	4802622
400622	4802614
400618	4802613
400615	4802612
400613	4802611
400533	4802598
400475	4802590
400466	4802589
400459	4802588
400442	4802585
400167	4802523

до међе са кат. парц. бр. 111, одакле наставља спољном границом кат. парц. бр. 111 ка западу до тачке са координатама X=398895 Y=4802462 где пресеца к.п. 119 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
398897	4802447
398897	4802446
398898	4802440
398900	4802422
398904	4802395
398906	4802374
398907	4802366
398908	4802355

398915	4802296
398915	4802230
398915	4802211
398882	4802144
398852	4802153
398801	4802166
398795	4802168
398769	4802175
398703	4802183

398620	4802194
398558	4802206
398552	4802206
398538	4802206
398521	4802204
398510	4802195
398509	4802194
398506	4802189
398506	4802175

до међе кат. парц. бр. 112 (КО Бискупићи) и кат. парц. бр. 5863 (КО Косатица) одакле наставља ка северозападу и пресеца кат. парц. бр. 5863, 5862 и кат. парц. бр. 5843/1 (КО Косатица) у тачкама са следећим координатама:

X	Y
398554	4802135
398552	4802135
398538	4802131
398537	4802130
398536	4802130
398532	4802130
398493	4802126
398488	4802124
398479	4802121
398470	4802107
398468	4802099
398465	4802080
398464	4802076
398463	4802075
398459	4802061
398449	4802032
398444	4802017
398438	4802007
398427	4801987
398416	4801986
398407	4801987
398403	4801988
398401	4801988
398391	4801989
398370	4801996
398351	4802003
398328	4802011
398319	4802013
398298	4802018
398258	4802027
398233	4802029
398231	4802029
398211	4802031
398188	4802033
398181	4802033
398175	4802033
398174	4802033
398170	4802033
398161	4802033
398153	4802033
398134	4802028
398113	4802023
398100	4802022
398077	4802021

398063	4802021
398049	4802020
398038	4802018
398023	4802018
398010	4802018
397985	4802013
397967	4802016
397965	4802017
397961	4802018
397934	4802024
397931	4802024
397913	4802028
397898	4802033
397894	4802034
397876	4802041
397849	4802049
397844	4802053
397824	4802067
397820	4802070
397793	4802095
397791	4802097
397771	4802116
397759	4802128
397759	4802128
397753	4802138
397740	4802160
397732	4802170
397729	4802176
397726	4802179
397723	4802183
397720	4802189
397710	4802205
397688	4802250
397680	4802263
397679	4802264
397670	4802280
397649	4802316
397645	4802325
397634	4802347
397615	4802353
397613	4802353
397571	4802365
397560	4802368
397558	4802369
397553	4802370

397497	4802386
397494	4802387
397484	4802390
397476	4802392
397445	4802401
397401	4802415
397391	4802418
397367	4802426
397336	4802435
397317	4802440
397218	4802465
397117	4802500
397081	4802514
397078	4802515
397062	4802520
397058	4802522
397053	4802524
397031	4802532
396999	4802544
396994	4802545
396993	4802545
396986	4802547
396985	4802548
396983	4802548
396983	4802548
396983	4802548
396983	4802548
396985	4802550
396991	4802556
396994	4802560
396995	4802560
396995	4802561
396997	4802564
397002	4802571
397002	4802571
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802573
397003	4802574

397003	4802574
397002	4802575
397002	4802575
397002	4802575
397002	4802575
397002	4802575
397002	4802575
397001	4802575
397001	4802575
397001	4802576
397001	4802576
397000	4802576
397000	4802576
397000	4802577
396999	4802578
396999	4802578
396999	4802578
396997	4802580
396997	4802580
396996	4802581
396995	4802582
396992	4802585
396992	4802585
396988	4802590
396979	4802599
396975	4802603
396958	4802621
396954	4802626
396927	4802655
396904	4802680
396890	4802694

396853	4802734
396841	4802746
396803	4802786
396793	4802797
396762	4802831
396728	4802867
396726	4802871
396723	4802877
396718	4802888
396717	4802890
396716	4802893
396715	4802894
396714	4802897
396712	4802900
396700	4802912
396699	4802913
396695	4802917
396695	4802917
396695	4802919
396695	4802919
396695	4802919
396695	4802921
396695	4802921
396695	4802921
396695	4802921
396694	4802922
396694	4802922
396694	4802923
396694	4802925
396693	4802928
396693	4802928

396692	4802933
396692	4802934
396691	4802938
396690	4802945
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802956
396688	4802957
396688	4802957
396688	4802957
396688	4802958
396688	4802958
396688	4802958
396688	4802959
396687	4802959
396681	4802983
396681	4802983
396675	4803007
396672	4803015
396604	4803265
396600	4803281
396559	4803433
396559	4803433
396557	4803438

Одавде граница мења правац ка североистоку спољном границом кат. парц. бр.: 5908, 5940, 5939, 5938, 5937, 5935, 5906, 5523 до међе са кат. парц. бр. 5905 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=397456 Y=4804102, X=397469 Y=4804094 и X=397482 Y=4804082 настављајући спољном границом кат. парц. бр.: 5610, 5609, 5597, 5596 до кат. парц. бр. 5904 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=397607 Y=4804145 и X=397609 Y=4804144 па наставља спољном границом кат. парц. бр.: 5591, 5024/1, 5040, 5024/1, 5043, 5045, 5046, 5047, 5033, 3024/1, 5020, 5021 све до међе са кат. парц. бр. 5896 коју прсеца у тачкама са следећим координатама: X=399475 Y=4804696 и X=399472 Y=4804713 где наставља у правцу севера спољном границом кат. парц. бр.: 4686, 4705/2, 4705/1, 4695, 4694, 4692, 4691, 4687, 4674, 4675, 4676, 4673, 4672, 4659, 4660, 4657, 4662, 4663 до међе са кат. парц. бр. 5901 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=400066 Y=4805358 и X=400060 Y=4805361 па наставља у правцу севера спољном границом кат. парц. бр.: 5901, 1783/1, 1783/2, 1784/3, 1784/2, 4524, 4523, 4522, 4521, 4520, 4517, 4512, 4511, 1784/1, 1781, 4383/3, 4383/2, 4384, 4383/4, 4383/5, 4381, 4379, 4368, 4367, 1777/2 до међе са кат. парц. бр.

1798 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=399596 Y=4806453, X=399586 Y=4806595 и X=399407 Y=4806619 до међе са кат. парц. бр. 1770.

Одавде граница наставља ка северу спољном границом кат. парц. бр.: 1770 и 1769 до границе са кат. парц. бр. 5883 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=399338 Y=4806706 и X=399318 Y=4806705 и даље спољном границом кат. парц. бр. 1916 до међе са кат. парц. бр. 1914 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=399285 Y=4806689 и X=399207 Y=4806746 па границом кат. парц. бр. 1914 и 1915 опет пресецајући кат. парц. бр. 5883 у тачкама са следећим координатама: X=399373 Y=4806816 и X=399381 Y=4806816 пратећи даље спољну границу кат. парц. бр.: 1769, 1789, 1882, 1881, 1880, 1879, 1877, 1876, 1875, 1874, 1873, 1872, 1798, 1765, 1764, 1798, 1761, 5872, 1713, опет 5872, 173/1, 172, 5914, 168, 131, 136, 145, 146, 147, 150, 158, 105, 109, 110, 103, 111 до тромеђе КО Косатица, Дражевићи и Бистрица тј. међе општина Пријепоље и Нова Варош, одакле наставља границом КО Дражевићи и КО Бистрица до међе са к.п. 1581 (КО Дражевићи) одакле наставља кроз ову КО ка истоку спољном границом кат. парц. бр.: 1587, 1584, 1583, опет 1587, 1747/1, 1745/2, 1745/1, 1747/2, 1587 све до међе са кат. парц. бр. 1780 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=402677 Y=4810388 и X=402678 Y=4810392 па наставља на север спољном границом кат. парц. бр. 1587 и 1588 до међе КО Дражевићи и КО Брдо где меља смер ка истоку пратећи границу ове две КО а затим границу кат. парц. бр. 1587 до тачке са следећим кооридантама X=403518 и Y=4811109 одакле пресеца кат. парц. бр. 1587 и 1782 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
403512	4811056
403662	4811010
403668	4811008
403668	4811008
403672	4811006
403673	4811006
403675	4811005

све до међе КО Дражевићи и КО Брдо тј. кат. парц. бр. 175/1 (КО Брдо) коју пресеца у тачкама са следећим координатама:

X	Y
403675	4811005
403679	4811004
403680	4811004
403687	4811002
403695	4811001
403701	4810998
403701	4810998
403723	4810986
403729	4810980
403730	4810979
403732	4810977
403732	4810977
403733	4810976
403733	4810975

одакле наставља у смеру југа спољном границом кат. парц. бр. 175/1, 865, 867 до границе КО Брдо и КО Дрмановићи настављајући ка југу спољном границом кат. парц. бр.: 1815, 182, 1815, 63/2, опет кат. парц. бр. 1815 до тачке са кооридантама X=402493 и Y=4807957 одакле пресеца кат. парц. бр. 1815/1, опет кат. парц. бр. 1815 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
402497	4807946
402563	4807673
402826	4807810
402826	4807817

одакле наставља у смеру југоистока спољном границом кат. парц. бр. 43 опет пресеца кат. парц. бр. 1815 у тачкама са следећим координатама: X=402974 Y=4807844 и X=402975 Y=4807840 па наставља спољном границом кат. парц. бр.: 1 и 8 па опет пресеца кат. парц. бр. 1815 у тачкама са следећим координатама: X=402974 Y=4807844 и X=403065 Y=4807609 одакле наставља у истом смеру границом кат. парц. бр. 11, 21/4, 21/1, 21/2, 21/3, 20/5, 96/4, 96/1, 20/1 до међе са кат. парц. бр. 1821 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=403904 Y=4807081 и X=403923 Y=4807088 одакле наставља у истом смеру границом кат. парц. бр.: 1735/2, 1735/1, 1822/1, 1448, 1446 до границе са кат. парц. бр. 1822/2 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=406167 Y=4804895 и X=406169 Y=4804890 одакле наставља ка истоку спољном границом кат. парц. бр.: 1443, 1442 до границе са кат. парц. бр. 1822/1 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=406254 Y=4804674 и X=406251 Y=4804669 одакле наставља ка истоку спољном границом кат. парц. бр.: 1770, 1774/2, 1771, 1772, опет 1774/2 до границе са кат. парц. бр. 1822/1 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=406627 Y=4804547 и X=406633 Y=4804553 одакле наставља ка истоку спољном границом кат. парц. бр.: 1438, 1436, опет 1438, 1820 до тачака са координатама: X=407032 Y=4804819 и X=407037 Y=4804823 којима пресеца кат. парц. бр. 1820 одакле наставља ка истоку границом кат. парц. бр.: 1371, 1370, 1368, опет 1370, 1369 (КО Дрмановићи), а затим кат. парц. бр. 145, 143, 1506, 126, 1506 (КО Радијевићи). Одавде наставља ка југу спољном границом к.п: 158/2, 173, 175, 159/1, 159/2, опет 159/1, 1455, 1457, 1459, све у КО Радијевићи све до границе са КО Мишевићи настављајући кроз ту катастарску општину спољном границом кат. парц. бр.: 24, 23/2, 25/2, 333/1, 330/1, 322/1, 29, 21/2, 20/2, 19/2, 31/2, 313, 311, 312, опет кат. парц. бр. 313, 309, а затим мења смер ка југозападу до границе са кат. парц. бр. 1496 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=410175 Y=4802632 и X=410166 Y=4802639 одакле наставља у истом смеру границом кат. парц. бр.: 350, 347 до међе са кат. парц. бр. 1497 коју пресеца баш као и кат. парц. бр. 487 у тачкама са следећим координатама: X=409633 Y=4802841 и X=409549 Y=4802874 одакле наставља у истом смеру границом кат. парц. бр. 487 до тачака са следећим кооридинатама: X=408454 Y=4802540 и X=408442 Y=4802549 у којима пресеца кат. парц. бр. 487 а затим наставља границом исте кат. парц. бр. 487 до границе са КО Радијевићи одакле наставља у правцу југозапада спољном границом кат. парц. бр. 1491 (КО Радијевићи), 492/1 (КО Мишевићи), 1814, 1811, 1822/1, 1774/2, 1773/2, 1773/3 до границе са КО Мушковина.

Одавде граница наставља према југозападу спољном границом кат. парц. бр. 632/3, 162 до границе са кат. парц. бр. 157 (КО Мушковина) коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=406085 Y=4802113 и X=406079 Y=4802111 одакле наставља у истом смеру границом кат. парц. бр.: 151, 147, 132, 123, 121, 88, 87, 84, 629, 560, 558, 554, 586, 587, 591, 590 до границе са КО Међани одакле наставља кроз ту катастарску општину спољном границом кат. парц. бр.: 124, 125, 126, 127, 128, 129, 182/3, 186/2, 377, одакле мења правац ка југоистоку спољном границом кат. парц. бр.: 315/2, 310, 311/2, 312/2, 295/1, 292/3, 292/1, 290/1 (све у КО Међани) одакле наставља у истом смеру кроз КО Аљиновићи спољном границом кат. парц. бр.: 2618/1, 2607/1, 2611/3, 2610/3, 2610/1, 2620, 2621, 2622, 2623, 2625,

2627, 2629, 2630, 2631/1, 2633/1, 2635/1, 2636/1, 2577/1, 2571/1, 2568/1, 2637, 2650, 2652, 2653, 2559, 2555/1, 2554/1, 2552/1, 2549/1, 2543/1, 2541/1, 2544/3, 2535/1, 2536/1, 2537/2, 2531/1, 3028/6, 2526/1, 2525, 2527, 3029, 2684, 2687 и опет кат. парц. бр. 2684 до тромеђе катастарских општина Аљиновићи, Милошев До и Караула (Општина Пријепоље) тј. кат. парц. бр.: 2684 (КО Аљиновићи), 292 (КО Милошев До) и кат. парц. бр. 1 и 8 (КО Караула) односно почетне тачке описа границе ПП „Златара“.

Zavod za zaštitu prirode i naučno proučavanje prirodnih retkosti NR Srbije,na osnovu čl.1,čl.2 st.2,čl.3 st.2 i čl.27 Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih retkosti,donosi

ПРИЛОГ бр. 2

R E Š E NJ E

O STAVLJANJU POD ZAŠTITU DRŽAVE PARK-ŠUME NA PLANINI ZLATARU U PREDELU ZVANOM "IVLJE"U OKOLINI"VODENE POLJANE"

I. Stavlja se pod zaštitu države deo šumske sastojine na planini Zlataru,u predelu zvanom "Ivlje"u okolini "Vodene Poljane",pod nazivom "PARK-ŠUMA IVLJE",kao predeo naročite prirodne lepote.

II. Zaštićeni predeo obrastao je smrčom (Picea excelsa), belim borom(Pinus silvestris),sa malo jele (Abies pectinata),ponekom bukvom (Fagus silvatica),jasikom (Populus tremula) i ivom(Salix caprea), ispresecan mnogobrojnim uvalama,proplancima i livadama i po podacima privremenog plana obuhvata 45 ha.pod šumom i 20 ha.pod livadama,pašnjacima i šumskim čistinama.

III. Zaštićeni predeo se nalazi u donjem (nižem) delu 23 odelenja gospodarske jedinice"Zlatar",na području Sreza Prijepolje,Opštine Nova Varoš,katastarske opštine Drmanovići,Šumskog gazdinstva Prijepolje,Šumske sekcije Nova Varoš,opštenarodna imovina.

IV. Na zaštićenom području vlada režim polurezervata,te je saglasno tome u njemu propisano sledeće:

a) zabranjeno je čista seča šume,seča sirovih stabala kao i proredjivanje ili iskorišćavanje drvne mase i sporednih šumskih produkata ili na kojih drugih prirodnih izvora ili preduzimanjem drugih radova u tom stepenu,koji očito menjaju spoljni izgled,lepotu ili harmoniju zaštićenog predela uopšte ili samo lokalno.Na koja pomenuta ili slična vrsta iskorišćavanja ili radova mogu se vršiti samo u cilju naučnih ispitivanja i samo po odobrenju Zavoda za zaštitu prirode i naučno proučavanje prirodnih retkosti NR Srbije;

b) sanitarne seče kao i korišćenje sušika i izvala dozvoljeno je uz prethodnu saglasnost Zavoda;

v) košenje livada i korišćenje trave je i nadalje dozvoljeno kao što je uobičajeno.

V. Privredni planovi i projekti šumarskih i drugih privrednih organizacija moraju imati prethodnu saglasnost Zavoda u pogledu stavova koji bi mogli imati uticaja na zaštitni režim odredjen za ovo područje.

VI. Izvršioci radnji protivnih ovom rešenju,učinjenih na zaštićeno području,kazniće se po odgovarajućim odredbama Zakona o zaštiti spomenika kulture i prirodnih retkosti odnosno po odredbama Krivičnog zakonika.

VIII. Protivu ovog rešenja može se uložiti žalba u roku od osam dana od prijema rešenja.žalba se podnosi Savetu za kulturu NR Srbije preko ovoga Zavoda.Žalba ne zadržava rešenje od izvršenja.

O B R A Z L O Ž E NJ E

Zaštićena park šuma pretstavlja predeo naročite prirodne lepote,obrastao smrčom,belim borom,sa malo jele,ponekom bukvom,jasikom i ivom,ispresecan mnogobrojnim uvalama,proplancima i livadama,te pruža vanredno slikovit pejsaž.

Teren je blago nagnut prema jugu,sa lokalnim ekspozicijama Z,JZ i JI,već prema pojedinim kosama.

./.

Nadmorska visina 1330-1400 m.Geološka podloga Krečnjak sa mestimičnim filitom.

Sastojina je nepravilnog prebornog tipa-nedostaju neki debljinski razredi,- mestimične progale od ranijih seča.

Obzirom da je planina Zlatar-uzevši u celini-vanredan turistički objekat,a naročito kraj oko "Vodene Poljane"na kojoj već postoji planinarski dom,da bi se sačuvala izvanredna lepta i prirodna harmonija njenog najlepšeg dela - predela "Ivlje",koji će služiti u turističke svrhe,za odmor i rekreaciju naroda,doneto je rešenje kao u dispozitivu.

Rešeno u Zavodu za zaštitu prirode i naučno proučavanje prirodnih retkosti NR Srbije,Broj 01-606 od 25 novembra 1958 godine.

Rešenje dostaviti:

1) Sekretarijatu za šumarstvo NR Srbije Beograd
2) Birou za projektovanje u šumarstvu NR Srbije Beograd
3) Narodnom odboru sreza Prijepolje
4) Narodnom odboru opštine Nova Varoš
5) Šumskom gazdinstvu Prijepolje
6) Šumskoj sekciji Nova Varoš
7) Šreskom sudu Prijepolje radi upisa u zemljišne knjige
8) Savetu za kulturu NR Srbije Beograd

DIREKTOR ZAVODA,

(Dr.Sima Grozdanić)

ПРИЛОГ БР. 3

Представници флоре који су заштићени према националном и међународном законодавству

Фамилија	Латински назив	Српски назив	ПР	Ур	Р	Е
Asteraceae	*Achillea clypeolata*	жута хајдучица	З			
Asteraceae	*Achillea millefolium*	хајдучка трава	З	*		
Ranunculaceae	*Aconitum lycoctonum subsp. vulparia*	жути једић	З			
Rosaceae	*Alchemilla bulgarica*		З	*		*
Rosaceae	*Alchemilla connivens*		З	*		
Rosaceae	*Alchemilla flabellata*		З	*		
Rosaceae	*Alchemilla glabra*		З	*		
Rosaceae	*Alchemilla heterophylla*		З	*		
Rosaceae	*Alchemilla monticola*		З	*		
Liliaceae	*Allium fuscum*	сивосмеђи лук	СЗ			
Liliaceae	*Allium ursinum subsp. ucrainicum*	сремуш	З	*	*	
Orchidaceae	*Anacamptis corio cubsp. morio*	салеп	З			
Orchidaceae	*Anacamptis coriophora*	смрдљиви кађунак	СЗ			
Orchidaceae	*Anacamptis pyramidalis*	плаштак	З			
Ranunculaceae	*Anemone sylvestris*	шумска саса	СЗ		*	
Fabaceae	*Anthyllis vulneraria*	белодун	З	*		
Asteraceae	*Arctium lappa*	чичак	З	*		
Rosaceae	*Aremonia agrimonoides*	павловац			*	
Rosaceae	*Aruncus dioicus*	суручица			*	
Aristolochiaceae	*Asarum europaeum*	копитњак	З	*	*	
Rubiaceae	*Asperula taurina subsp. leucanthera*	ситна лазаркиња			*	
Campanulaceae	*Asyneuma pichleri*	косица			*	*
Woodsiaceae	*Athyrium filix-femina*	женска папрат	З	*		
Lamiaceae	*Betonica scardica*	чистац шарпланински				*
Betulaceae	*Betula pendula*	обична бреза	З	*		
Polygonaceae	*Bistorta officinalis*	срчењак	З	*		
Blechnaceae	*Blechnum spicant*	ребрача	З			
Apiaceae	*Bupleurum apiculatum*					*
Callitrichaceae	*Callitriche stagnalis*	водена брадица	СЗ			
Campanulaceae	*Campanula latifolia*		З			
Campanulaceae	*Campanula phrygia*		З			
Campanulaceae	*Campanula sparsa*	звонце				*
Asteraceae	*Carduus candicans*	бодаљ	З			
Cyperaceae	*Carex acuta*	оштрица, шаш	З			
Asteraceae	*Carlina acaulis*	вилинско сито	З	*		
Corylaceae	*Carpinus betulus*	обични граб			*	
Asteraceae	*Centaurea stoebe*	петровска ружа				*
Gentianaceae	*Centaurium erythraea*	кичица	З	*		
Orchidaceae	*Cephalanthera damasonium*	бела заврата	З			
Orchidaceae	*Cephalanthera longifolia*	заврата бела	З			

Фамилија	Латински назив	Српски назив	ПР	Ур	Р	Е
Orchidaceae	*Cephalanthera rubra*	заврата црвена	З			
Caryophyllaceae	*Cerastium malyi subsp. malyi*					*
Fabaceae	*Chamaecytisus tommasinii*					*
Saxifragaceae	*Chrysosplenium alternifolium*	помама			*	
Asteraceae	*Cirsium waldsteinii*	валдштајнов осјак	СЗ			
Liliaceae	*Colchicum autumnale*	мразовац	З			
Orchidaceae	*Corallorhiza trifida*	кораљуша	СЗ		*	
Rosaceae	*Crataegus monogyna*	једносемени глог	З	*		
Fabaceae	*Cytisus procumbens*	жутилица полегла				*
Orchidaceae	*Dactylorhiza incarnata subsp. incarnata*	усколисни кађунак	СЗ			
Orchidaceae	*Dactylorhiza maculata subsp. maculata*	кађунак пегави	СЗ			
Orchidaceae	*Dactylorhiza maculata subsp. transsilvanica*	трансилвански кађун				
Orchidaceae	*Dactylorhiza saccifera subsp. saccifera*	врећасти кађун	СЗ			
Orchidaceae	*Dactylorhiza sambucina*	миомирисни кађун	З			
Orchidaceae	*Dactylorhiza viridis*	вучји језик	СЗ			
Caryophyllaceae	*Dianthus cruentus*	каранфилић				*
Caryophyllaceae	*Dianthus tenuiflorus*					*
Scrophulariaceae	*Digitalis grandiflora*	велецветни напрстак			*	
Dryopteridaceae	*Dryopteris carthusiana*	бодљикава папрат	З			
Boraginaceae	*Echium russicum*	змијоглавка	СЗ			
Campanulaceae	*Edraianthus graminifolius*	звончић	З		*	*
Campanulaceae	*Edraianthus tenuifolius*				*	
Oenotheraceae	*Epilobium hirsutum*	врбовка	З	*		
Oenotheraceae	*Epilobium montanum*	свиловина	З	*		
Berberidaceae	*Epimedium alpinum*	девет Југовића			*	
Orchidaceae	*Epipactis atrorubens*	тамноцрвена калужђарка	СЗ			
Orchidaceae	*Epipactis helleborine*	широколисна крушчица	З			
Orchidaceae	*Epipogium aphyllum Sw.*	надбрадац	СЗ			
Cyperaceae	*Eriophorum latifolium*	ветрогон			*	
Liliaceae	*Erythronium dens-canis*	пасји зуб			*	
Euphorbiaceae	*Euphorbia carniolica*		З			
Scrophulariaceae	*Euphrasia minima*		З	*		
Scrophulariaceae	*Euphrasia rostkoviana*	видац	З	*		
Scrophulariaceae	*Euphrasia salisburgensis*		З	*		
Scrophulariaceae	*Euphrasia stricta*		З	*		
Scrophulariaceae	*Euphrasia tatarica*		З	*		
Rosaceae	*Fragaria vesca*	шумска јагода	З	*		
Amaryllidaceae	*Galanthus nivalis*	висибаба	З			
Rubiaceae	*Galium odoratum*	лазаркиња	З	*		

Фамилија	Латински назив	Српски назив	ПР	Ур	Р	Е
Rubiaceae	*Galium pseudaristatum*	броћика лажноосаста	З			
Fabaceae	*Genista depressa*					*
Gentianaceae	*Gentiana acaulis*	велемун	СЗ			
Gentianaceae	*Gentiana asclepiadea*	свећица	З	*		
Gentianaceae	*Gentiana cruciata*	сириштра	З	*		
Gentianaceae	*Gentiana pneumonanthe*	мала свећица	З			
Gentianaceae	*Gentiana punctata*	пегава линцура	З			
Gentianaceae	*Gentianella ciliata*	равен	З			
Geraniaceae	*Geranium macrorrhizum*	здравац	З			
Geraniaceae	*Geranium robertianum*	жива трава	З	*		
Rosaceae	*Geum molle*				*	
Iridaceae	*Gladiolus imbricatus*	црепаста гладиола	СЗ			
Orchidaceae	*Goodyera repens*	оштропелудка	СЗ		*	
Orchidaceae	*Gymnadenia conopsea*	врањак	З			
Orchidaceae	*Gymnadenia rhellicani*	мркоглавац	СЗ		*	
Araliaceae	*Hedera helix*	бршљан			*	
Ranunculaceae	*Hepatica nobilis*	крстасти копитњак	З	*		
Orchidaceae	*Himantoglossum calcaratum subsp. calcaratum*		СЗ			
Cannabaceae	*Humulus lupulus*	хмељ			*	
Hypericaceae	*Hypericum barbatum*	трепљава пљускавица	З	*		
Hypericaceae	*Hypericum maculatum*	планински кантарион	З			
Hypericaceae	*Hypericum perforatum*	кантарион	З	*		
Asteraceae	*Inula helenium*	оман	З	*		
Ranunculaceae	*Isopyrum thalictroides*	турски боб			*	
Cupressaceae	*Juniperus communis*	клека, врења	З	*		
Dipsacaceae	*Knautia dinarica*					*
Dipsacaceae	*Knautia midzorensis*		З			*
Dipsacaceae	*Knautia sarajevensis*		СЗ			*
Apiaceae	*Laser trilobum*	мушки расковник			*	
Apiaceae	*Laserpitium latifolium*	јаворак			*	
Lamiaceae	*Leonurus cardiaca subsp. cardiaca*	срдачица	З	*		
Liliaceae	*Lilium martagon*	шумски љиљан	З			
Orchidaceae	*Limodorum abortivum*	шиљореп	З			
Linaceae	*Linum capitatum subsp. capitatum*	глвичасти лан				*
Scrophulariaceae	*Melampyrum hoermannianum*					*
Lamiaceae	*Melittis melissophyllum subsp. albida*	маточика			*	
Euphorbiaceae	*Mercurialis perennis*	шумски просинац			*	
Caryophyllaceae	*Minuartia bosniaca*	мишјакиња				*
Orchidaceae	*Neotinea tridentata subsp. tridentata*	мали каћунак	З			
Orchidaceae	*Neotinea ustulata*	медени каћунак	СЗ			
Orchidaceae	*Neottia cordata*	чопотац	СЗ		*	

Фамилија	Латински назив	Српски назив	ПР	Ур	Р	Е
Orchidaceae	*Neottia nidus-avis*	кокошка	З			
Orchidaceae	*Neottia ovata*	дволист	З			
Apiaceae	*Oenanthe peucedanifolia*		З			
Ophioglossaceae	*Ophioglossum vulgatum subsp. vulgatum*	змијски језик	З			
Orchidaceae	*Orchis mascula*	салеп	СЗ			
Orchidaceae	*Orchis pallens l.*	јелењак	СЗ			
Orchidaceae	*Orchis purpurea subsp. Purpurea*	прпурни каћунак	З			
Lamiaceae	*Origanum vulgare*	вранилова трава	З	*		
Corylaceae	*Ostrya carpinifolia*	црни граб			*	
Liliaceae	*Paris quadrifolia*	петров крст			*	
Parnassiaceae	*Parnassia palustris*	златникова бела трава			*	
Scrophulariaceae	*Pedicularis heterodonta*		З			*
Asteraceae	*Petasites hybridus*	лопух	З	*		
Thelypteridaceae	*Phegopteris connectilis*	букова папрат	СЗ			
Poaceae	*Phleum alpinum*				*	
Apiaceae	*Physospermum cornubiense*	мукавица			*	
Apiaceae	*Pimpinella serbica*	бедрница	З		*	*
Orchidaceae	*Platanthera bifolia*	вимењак	З			
Rosaceae	*Potentilla aurea*	златни петопрст			*	
Rosaceae	*Potentilla erecta*	срчењак	З	*		
Primulaceae	*Primula acaulis*	јагорчевина	З	*		
Primulaceae	*Primula elatior*	јагорчевина	З	*		
Primulaceae	*Primula veris*	јагорчевина	З	*		
Boraginaceae	*Pulmonaria officinalis*	плућњак	З	*		
Pyrolaceae	*Pyrola chlorantha*		СЗ			
Pyrolaceae	*Pyrola minor*	зимзелен	СЗ			
Grossulariaceae	*Ribes alpinum*	планинска рибизла	З			
Grossulariaceae	*Ribes uva-crispa*	огрозд	З			
Rosaceae	*Rosa canina*	шипак	З	*		
Rosaceae	*Rosa pendulina*	алпска ружа			*	
Liliaceae	*Ruscus hypoglossum*	широколисна кострика	З	*	*	
Apiaceae	*Sanicula europaea*	милоглед			*	
Saxifragaceae	*Saxifraga blavii*	блавијева камењарка			*	*
Saxifragaceae	*Saxifraga paniculata*	гроздаста каменика			*	
Crassulaceae	*Sedum serpentini*	бели жедњак				*
Poaceae	*Sesleria albicans subsp. angustifolia*					*
Poaceae	*Sesleria coerulans*					*
Caryophyllaceae	*Silene roemeri*					*
Caryophyllaceae	*Silene sendtneri*					*
Caryophyllaceae	*Silene viridiflora*		З			
Asteraceae	*Solidago virgaurea*	челебиграна	З	*		
Lamiaceae	*Stachys alpina subsp. dinarica*					*

Фамилија	Латински назив	Српски назив	ПР	Ур	Р	Е
Dipsacaceae	*Succisa pratensis*	пискавац	З			
Boraginaceae	*Symphytum officinale*	гавез	З	*		
Lamiaceae	*Teucrium chamaedrys subsp. chamaedrys*	подубица	З	*		
Lamiaceae	*Teucrium montanum subsp. montanum*	трава ива	З	*		
Lamiaceae	*Thymus serpyllum*	мајчина душица	З	*		
Tiliaceae	*Tilia tomentosa*	сребрна липа	З	*		
Orchidaceae	*Traunsteinera globosa*	округласти каћун	СЗ			
Ranunculaceae	*Trollius europaeus*	јаблан	З			
Ericaceae	*Vaccinium myrtillus*	обична боровница	З	*		
Valerianaceae	*Valeriana dioica*	козлич	СЗ			
Liliaceae	*Veratrum nigrum*	црна чемерика	З	*		
Scrophulariaceae	*Verbascum nicolai*		З			*
Scrophulariaceae	*Veronica officinalis*	честославица	З	*		
Violaceae	*Viola macedonica*	дан и ноћ				*
Violaceae	*Viola odorata*	љубичица	З	*		

ПРИЛОГ бр.4

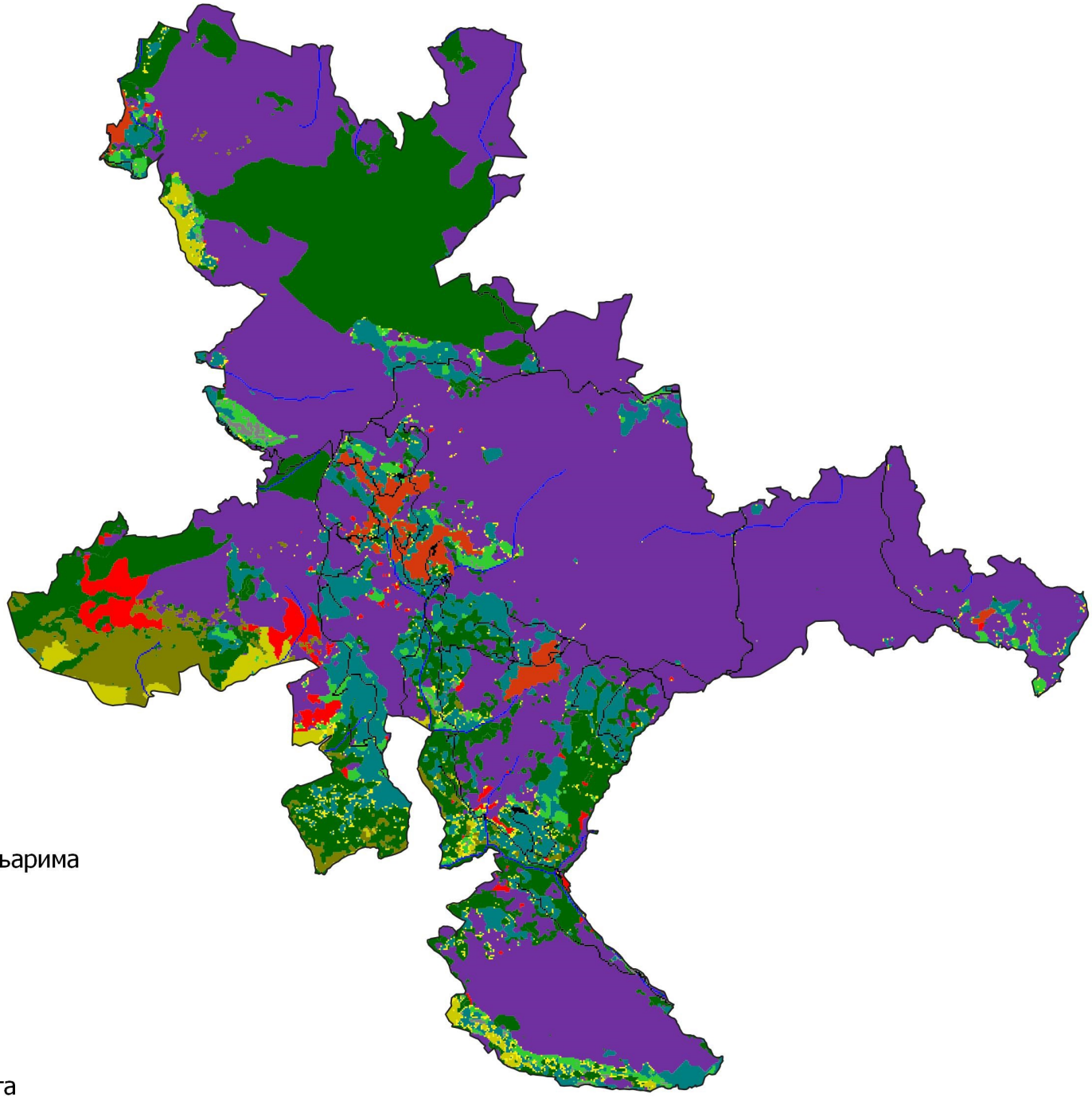

Карта станишта

- Ксерофилне шуме храстова
- Ксерофилне шуме белограбића и црног граба
- Мезофилне шуме букве
- Термофилне четинарске шуме
- Фригифилне четинарске шуме
- Мезофилне шуме лишћара са смрчама и јелама
- Широколисни жбуњаци
- Жбуњаци полегле клеке
- Централнобалканске травне заједнице на камењарима
- Умерено влажне и влажне травне формације
- Алпијске и сублапијске травне формације
- Стене и сипари
- Копнене површинске текуће воде
- Пољопривредна станишта
- Урбана, индустријска и друга вештачка станишта

ПРИЛОГ БР. 5

Шумска и жбунаста вегетација

Латински назив	Народни назив	СЗВ/ЗВ	АУТ/АЛ	TBFRA 2000
Fagus moesiaca Domin, Maly	мезијска буква		*АУТ*	/
Carpinus betulus L.	граб		*АУТ*	/
Carpinus orientalis Mill.	грабић		*АУТ*	/
Ostrya carpinifolia Scop.	црни граб		*АУТ*	Реликт
Sorbus torminalis (L.) Crantz	брекиња		*АУТ*	ретка угрожена
Sorbus domestica L.	оскоруша		*АУТ*	
Sorbus aria (L.)Crantz	мукиња		*АУТ*	ретка угрожена
Sorbus aucuparia L.	јаребика		*АУТ*	Ретка
Quercus petraea Matt.	китњак		*АУТ*	/
Quercus cerris L.	цер		*АУТ*	/
Quercus pubescens Willd.	медунац		*АУТ*	/
Quercus farneto Ten.	сладун		*АУТ*	/
Fraxinus ornus L.	црни јасен		*АУТ*	/
Fraxinus excelsior L.	бели јасен		*АУТ*	ретка угрожена
Populus tremula L.	јасика		*АУТ*	ретка угрожена
Pyrus pyraster Borkh***	дивља крушка		*АУТ*	Ретка
Malus silvestris L.	дивља јабука		*АУТ*	ретка угрожена
Prunus avium L.	дивља трешња		*АУТ*	ретка угрожена
Cornus mas L.	Дрен	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Cornus sanguinea L.	Свиб		*АУТ*	/

Crataegus monogyna Jacq	једносемени, бели глог	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Ulmus montana With.	брдски брест		*АУТ*	Ретка
*Ulmus minor Miller****	пољски брест		*АУТ*	ретка угрожена
Acer campestre L.	Клен		*АУТ*	/
Acer monspessulanum L.	маклен		*АУТ*	Ретка
Acer pseudoplatanus L.	горски јавор		*АУТ*	/
Acer platanoides L.	јавор млеч		*АУТ*	ретка угрожена
Acer tataricum L.	жешља		*АУТ*	/
Tilia cordata Mill.	ситнолисна липа	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Tilia platyphyllos Scop.	крупнолисна липа		*АУТ*	/
Tilia tomentosa Moench.	бела липа	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Sambucus nigra L.	Зова		*АУТ*	/
Corylus avellana L.	леска		*АУТ*	/
Hedera helix L.	бршљан		*АУТ*	/
Clematis vitalba L.	павит			/
Ligustrum vulgare L.	калина			/
Rosa canina L.	дивља ружа	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Rosa арвенсис Huds.	пољска ружа		*АУТ*	/
Rubus fruticosus L.	Купина		*АУТ*	/
Alnus glutinosa Gaertn.	црна јова		*АУТ*	ретка угрожена
Salix alba L.	бела врба		*АУТ*	/
Salix fragilis L.	крта врба		*АУТ*	/
Salix caprea L.	врба Ива		*АУТ*	/

Robinia pseudoacacia L.	багрем		*АЛ*	/
Betula pendula Roth	бреза	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	ретка угрожена
Juniperus communis L.	клека	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Pinus nigra Arn.	црни бор		*АУТ*	/
Pinus silvestris L.	бели бор		*АУТ*	/
Picea abies Karst.	смрча		*АУТ*	/
Abies alba Mill.	Јела		*АУТ*	/
Cotinus coggygria Scop.	Руј		*АУТ*	/
Frangula alnus Miller	крушина		*АУТ*	/
Prunus spinosa L.	трњина		*АУТ*	/
Evonymus europaea L.	обична курика		*АУТ*	/
Ruscus hypoglossum L.	језичаста кострика	*ЗВ (комерцијална)*	*АУТ*	/
Ligustrum vulgare L.	Калина		*АУТ*	/
Syringa vulgaris L.	Јоргован		*АУТ*	/
Daphne laureola L. subsp. *Laureola*	ловоролисни јеремичак	*СЗВ*	*АУТ*	Реликт

СЗВ/ЗВ – строго заштићена, заштићена врста;

ИНВ –инвазивна врста,

АУТ/АЛ – аутохтона, алохтона врста;

„TBFRA 2000“ - ретке и угрожене врсте у Србији према „TBFRA 2000“ извештај о стању шума и начину коришћења UN – ECE – FAO: Forest resourses of Europe, cis, Nort America, Australia, Japan and New Zeland.

Уредба о стављању под контролу коришћења и промета дивље флоре и фауне „Службени гласник РС“, бр. 31/2005, 45/2005 – испр., 22/2007, 38/2008 и 9/2010 - (Комерцијална врста).

(Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива „Службени гласник РС“, бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016) - (Заштићене дивље врсте биљака „ЗВ“).

ПРИЛОГ БР: 6 Списак врста птица ПП „Златар“

Бр.	Латински назив	Српски назив	Статус врсте	Заштита у Србији	Међународна заштита
1	*Pernis apivorus*	осичар	B/m	I	I
2	*Hieraaetus pennatus*	патуљасти орао (М)	P	I	I
3	*Aegypius monachus*	црни стрвинар	P	I	I, SPEC 1
4	*Gyps fulvus*	белоглави суп	B/r	I	I
5	*Circaetus gallicus*	змијар	B/m	I	I
6	*Circus pygargus*	еја ливадарка	P	I	I
7	*Accipiter nisus*	кобац	B/r	I	
8	*Accipiter gentilis*	јастреб	B/r	II (Л)	SPEC 3
9	*Buteo buteo*	мишар	B/r	I	
10	*Milvus milvus*	црвена луња	P	I	I
11	*Aquila heliaca*	орао крсташ	P	I	I, SPEC 1
12	*Aquila chrysaetos*	сури орао	N/r	I	I
13	*Falco tinnunculus*	ветрушка	B/r	I	SPEC 3
14	*Falco subbuteo*	ластавичар	B/m	I	I
15	*Falco peregrinus*	сиви соко	N/r	I	I
16	*Upupa epops*	пупавац	B/m	I	
17	*Merops apiaster*	пчеларица	P	I	
18	*Coturnix coturnix*	препелица	B/m	II (Л)**	
19	*Alectoris graeca*	камењарка	B/r	I	I, SPEC 1
20	*Tetrao urogallus*	велики тетреб	B*/r	I	I, SPEC 3
21	*Bonasa bonasia*	лештарка	B/r	I	I, SPEC 3
22	*Phasianus colchicus*	фазан	N/r	II (Л)	
23	*Perdix perdix*	јаребица	B/r	II (Л)**	SPEC 2
24	*Crex crex*	прдавац	B/m	I	I
25	*Columba oenas*	голуб дупљаш	B*/r	I	
26	*Columba livia* f. *domestica*	„дивљи“ голуб	B/r		
27	*Columba palumbus*	голуб гривнаш	B/r	II (Л)	
28	*Streptopelia turtur*	грлица	B/m	II (Л)**	SPEC 1
29	*Streptopelia decaocto*	гугутка	B/r	II (Л)	
30	*Cuculus canorus*	обична кукавица	B/m	I	
31	*Glaucidium passerinum*	мала сова	B/r	I	I
32	*Aegolius funereus*	гаћаста кукумавка	B/r	I	I
33	*Otus scops*	ћук	B/m	I	
34	*Strix aluco*	шумска сова	B/r	I	
35	*Strix uralensis*	дугорепа сова	B/r	I	I
36	*Athene noctua*	кукумавка	N/r	I	
37	*Asio otus*	утина	B/r	I	
38	*Caprimulgus europaeus*	легањ	B/m	I	I
39	*Tichodroma muraria*	пузгавац	N/r	I	SPEC 3
40	*Scolopax rusticola*	шумска шљука	B/m	I (IIЛ)	SPEC 3
41	*Tringa ochropus*	спрудник пијукавац	P	I	
42	*Jynx torquilla*	вијоглава	B/m	I	
43	*Dryobates minor*	мали детлић	B/r	I	
44	*Leiopicus medius*	средњи детлић	B/r	I	I
45	*Dendrocopos major*	велики детлић	B/r	I	
46	*Picoides tridactylus*	тропрсти детлић	B/r	I	I
47	*Dendrocopos leucotos*	планински детлић	B/r	I	I
48	*Dendrocopos syriacus*	сеоски детлић	B/r	I	I

49	*Dryocopus martius*	црна жуна	B/r	I	I
50	*Picus viridis*	зелена жуна	B/r	I	
51	*Picus canus*	сива жуна	B/r	I	I
52	*Lullula arborea*	шумска шева	B/m	I	I
53	*Alauda arvensis*	пољска шева	B/r	I	SPEC 3
54	*Hirundo rustica*	сеоска ласта	B/m	I	SPEC 3
55	*Delichon urbicum*	градска ласта	P	I	SPEC 2
56	*Motacilla alba*	бела плиска	B/r	I	
57	*Motacilla cinerea*	поточна плиска	B/r	I	
58	*Anthus trivialis*	шумска трептељка	B/m	I	SPEC 3
59	*Anthus spinoletta*	планинска трептељка	B/r	I	SPEC 3
60	*Anthus pratensis*	ливадска трептељка	P	I	SPEC 2
61	*Regulus regulus*	краљић	B/r	I	SPEC 2
62	*Regulus ignicapilla*	ватроглави краљић	B/r	I	
63	*Cinclus cinclus*	воденкос	B/r	I	
64	*Troglodytes troglodytes*	царић	B/r	I	
65	*Prunella modularis*	обични попић	B/m	I	SPEC 2
66	*Prunella collaris*	планински попић	P, W	I	SPEC 3
67	*Turdus merula*	обични кос	B/r	I	
68	*Turdus pilaris*	дрозд боровњак	B*, W	I	
69	*Turdus philomelos*	дрозд певач	B/m	I	
70	*Turdus torquatus*	кос огрличар	B/r	I	
71	*Turdus viscivorus*	дрозд имелаш	B/r	I	
72	*Monticola saxatilis*	кос камењар	B/m	I	SPEC 3
73	*Phylloscopus trochilus*	брезов звиждак	P	I	SPEC 3
74	*Phylloscopus collybita*	обични звиждак	B/m	I	
75	*Phylloscopus sibilatrix*	шумски звиждак	B*/m	I	SPEC 2
76	*Sylvia atricapilla*	црноглава грмуша	B/m	I	
77	*Curruca communis*	обична грмуша	B/m	I	
78	*Curruca curruca*	грмуша чаврљанка	B/m	I	
79	*Curruca nisoria*	пиргаста грмуша	B/m	I	I
80	*Muscicapa striata*	сива мухарица	B*/m	I	
81	*Ficedula albicollis*	беловрата мухарица	B/m	I	I
82	*Ficedula hypoleuca*	црноврата мухарица	P	I	SPEC 2
83	*Ficedula parva*	мала мухарица	B/m	I	I
84	*Erithacus rubecula*	црвендаћ	B/r	I	
85	*Luscinia megarhynchos*	мали славуј	B/m	I	
86	*Phoenicurus ochruros*	црна црвенрепка	B/r	I	
87	*Phoenicurus phoenicurus*	обична црвенрепка	B/m	I	
88	*Saxicola rubetra*	обична траварка	B/m	I	
89	*Saxicola torquatus*	црноглава траварка	B/m	I	
90	*Oenanthe oenanthe*	обична белогуза	B/m	I	
91	*Aegithalos caudatus*	дугорепа сеница	B/r	I	
92	*Poecile palustris*	сива сеница	B/r	I	
93	*Poecile montanus*	планинска сива сеница	B/r	I	SPEC 3
94	*Poecile lugubris*	сеница шљиварка	B/r		
95	*Periparus ater*	јелова сеница	B/r	I	
96	*Lophophanes cristatus*	ћубаста сеница	B/r	I	SPEC 2
97	*Parus major*	велика сеница	B/r	I	
98	*Cyanistes caeruleus*	плава сеница	B/r	I	
99	*Sitta europaea*	бргљез	B/r	I	
100	*Certhia familiaris*	краткокљуни пузић	B/r	I	
101	*Certhia brachydactyla*	дугокљуни пузић	B/r	I	

102	*Oriolus oriolus*	вуга	B/m	I	
103	*Lanius collurio*	руси сврачак	B/m	I	I
104	*Lanius minor*	сиви сврачак	P	I	I, SPEC 2
105	*Lanius excubitor*	велики сврачак	W	I	SPEC 3
106	*Nucifraga caryocatactes*	лешњикара	B/r	I	
107	*Garrulus glandarius*	сојка	B/r	II (Л)	
108	*Pica pica*	сврака	N/r	II	
109	*Corvus monedula*	чавка	N/r	II	
110	*Corvus corax*	гавран	B/r	II	
111	*Corvus cornone*	сива врана	B/r	II (Л)	
112	*Sturnus vulgaris*	чворак	B/m	II	
113	*Passer domesticus*	врабац покућар	B/r	II	SPEC 3
114	*Passer montanus*	пољски врабац	B/r	II	SPEC 3
115	*Fringilla coelebs*	зеба	B/r	I	
116	*Fringilla montifringilla*	северна зеба	W	I	SPEC 3
117	*Loxia curvirostra*	крстокљун	B/r	I	
118	*Chloris chloris*	зелентарка	B/r	I	
119	*Spinus spinus*	чижак	B/r	I	
120	*Carduelis carduelis*	чешљугар	B/r	I	
121	*Linaria cannabina*	конопљарка	B/r	I	
122	*Serinus serinus*	жутарица	B/r	I	
123	*Pyrrhula pyrrhula*	зимовка	B/r	I	
124	*Coccothraustes coccothraustes*	батокљун	B/r	I	
125	*Emberiza citrinella*	стрнадица жутовољка	B/r	I	SPEC 2
126	*Emberiza cirlus*	црногрла стрнадица	B/r	I	
127	*Emberiza cia*	стрнадица камењарка	B/r	I	
128	*Emberiza calandra*	велика стрнадица	B/m	I	

Легенда

Статус врсте: статус на подручју ПИО „Повлен и кањон Сушице“: B – гнездарица, r – врста присутна током целе године, m - селица; B* - могућа/вероватна гнездарица; ex. - ишчезла са подручја, P - пролазница на сеоби, W - врста која проводи зиму на подручју; N - гнездарица суседног подручја;

Заштита у Србији: I - строго заштићена дивља врста, II - заштићена дивља врста, Л - ловна врста, ** - ловостајем заштићена врста-забрана лова на одређени временски период (препелица, јаребица и грлица);

Међународна заштита: Директива о заштити дивљих птица Европске уније (I - анекс I Директиве);

Европске потребе заштите (SPEC – Species of European Concern):

SPEC 1 - европске врсте од глобалног значаја

SPEC 2 - врсте чије су популације сконцентрисане у Европи, а које немају одговарајући статус заштите у Европи

SPEC 3 - врсте чије популације нису сконцентрисане у Европи, а које немају одговарајући статус заштите у Европи.

ПРИЛОГ БР. 7

Латински назив врсте	Домаћи назив врсте	1.	2.	3.	4.
Salamandra salamandra (Linnaeus, 1758)	Даждевњак	I	LC	III	-
Lissotriton vulgaris (Linnaeus, 1758)	Мали мрмољак	I	LC	III	-
Ichthyosaura alpestris (Wolterstorff, 1934)	Планински мрмољак	I	LC	III	-
Bufo bufo (Linnaeus, 1758)	Обична крастача	I	LC	III	IV
Bombina variegata (Linnaeus, 1758)	Жутотрби мукач	I	LC	II	II,IV
Rana dalmatina (Fitzinger, 1838)	Шумска жаба	I	LC	II	IV
Rana temporaria (Linnaeus, 1758)	Жаба ливадарка	I	LC	III	V
Rana graeca (Boulenger, 1891)	Грчка жаба	I	LC	III	IV
Pelophylax ridibundus (Pallas, 1771)	Велика зелена жаба	II	LC	III	V
Testudo hermanni (Gmelin, 1789)	Шумска корњача	II	LC	-	-
Anguis fragilis (Linnaeus, 1758)	Слепић	-	LC	III	-
Podarcis muralis (Laurenti, 1768)	Зидни гуштер	-	LC	II	IV
Lacerta agilis (Linnaeus, 1758)	Ливадски гуштер	-	LC	II	IV
Lacerta viridis (Laurenti, 1768)	Зелембаћ	-	LC	II	IV
Natrix natrix (Linnaeus, 1758)	Белоушка	I	LC	III	-
Dolichophis caspius (Gmelin, 1789)	Степски смук	I	DD	II	IV
Zamenis longissimus (Laurenti, 1768)	Ескулапов смук	I	LC	II	IV
Coronella austriaca (Laurenti, 1768)	Смукуља	I	LC	II	IV
Vipera ammodytes (Linnaeus, 1758)	Поскок	II	LC	II	IV

1. Правилник о проглашењу и заштити строго заштићених и заштићених дивљих врста биљака, животиња и гљива („Службени гласник РС“ бр. 5/2010, 47/2011, 32/2016 и 98/2016):
   - Прилог I : строго заштићене дивље врсте биљака, животиња и гљива (I),
   - Прилог II : заштићене дивље врсте биљака, животиња и гљива (II).

2. Црвена књига фауне Србије I – Водоземци (Калезић и сар., 2015) и Црвена књига фауне Србије II – Гмизавци (Томовић и сар., 2015): процена статуса угрожености на националном нивоу, по IUCN критеријумима: DD – врста за коју не постоји довољно података, LC – најмање забрињавајућа врста.

3. Конвенција о заштити европског дивљег живог света и природних станишта, Берн, 1979. (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, Bern, 1979.):
   - Annex II – строго заштићене животињске врсте (II),
   - Annex III – заштићене животињске врсте (III).

4. Директиве Савета Европске Уније (Habitats Directive – Council Directive 92/43/EEC on the Conservation of natural habitats and of wild fauna and flora):
   - Annex II – животињске и биљне врсте од заједничког интереса чије очување захтева одређивање посебних подручја за њихову заштиту (II),
   - Annex IV – животињске и биљне врсте од заједничког интереса које захтевају строгу заштиту (IV),
   - Annex V – животињске и биљне врсте од заједничког интереса чија експлоатација подлеже посебним управним мерама (V).

ПРИЛОГ бр. 8

СИСАРИ ЗЛАТАРА - списак врста												
Ред	**Фамилија**	**Врста**	**Српски назив**	**СЗДВ**	**ЗДВ**	**Л**	**ДС**	**BERN**	**IUCN**	**IUCN (SRB)**	**BONN**	**CITES**
Eulipotyphla	Erinaceidae	*Erinaceus roumanicus*	Јеж		*			3	LC	LC		
	Soricidae	*Sorex araneus*	Шумска ровчица		*			3	LC	LC		
	Talpidae	*Talpa europaea*	Обична кртица		*				LC	LC		
Chiroptera	Rhinolophidae	*Rhinolophus euryale*	Средоземни потковичар	*			II, IV	2	VU	LC	II	
		Rhinolophus ferrumequinum	Велики потковичар	*			II, IV	2	NT	LC	II	
		Rhinolophus hipposideros	Мали потковичар	*			II, IV	2	NT	LC	II	
	Vespertilionidae	*Eptesicus serotinus*	Велики поноћњак	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Hypsugo savii	Планински слепи мишић	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Myotis bechsteinii	Дугоухи вечерњак	*			II, IV	2	VU	NT	II	
		Myotis oxygnathus	Јужни велики вечерњак	*			II, IV	2	NT	NT	II	
		Myotis capaccinii	Дугопрсти вечерњак	*			II, IV	2	VU	NT	II	
		Myotis daubentonii	Водени вечерњак	*			IV	2	LC	LC	II	
		Myotis emarginatus	Шиљоухи вечерњак	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Myotis myotis	Велики мишоухи вечерњак	*			II, IV	2	LC	NT	II	
		Myotis mystacinus	Црни бркати вечерњак	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Nyctalus leisleri	Мали ноћник	*			II, IV	2	LC	NT	II	
		Pipistrellus nathusii	Шумски слепи мишић	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Pipistrellus pipistrellus	Обични слепи мишић	*			II, IV	3	LC	LC	II	
		Pipistrellus pygmaeus	Патуљасти слепи мишић	*			II, IV	2	LC	LC	II	
		Plecotus austriacus	Европски сиви дугоушан	*			IV	2	NT	LC	II	
		Plecotus macrobullaris	Алпијски дугоушан	*			IV	2	LC	DD	II	
Lagomorpha	Leporidae	*Lepus europaeus*	Зец		*	ЛЗД		3	LC	LC		
Rodentia	Sciuridae	*Sciurus vulgaris*	Веверица		*	ЛЗД		3	LC	LC		
	Spalacidae	*Nannospalax leucodon*	Слепо куче	*					LC	NT		
	Cricetidae	*Myodes glareolus*	Риђа волухарица						LC	LC		
		Microtus subterraneus	Подземна волухарица						LC	LC		
		Microtus arvalis	Пољска волухарица						LC	LC		
	Muridae	*Apodemus flavicollis*	Жутогрли миш						LC	LC		
		Apodemus sylvaticus	Шумски миш						LC	LC		
		Mus musculus	Кућни миш						LC	LC		
	Gliridae	*Glis glis*	Сиви пух		*				LC	LC		
Carnivora	Canidae	*Canis lupus*	Вук		*	ЛЗД	II,IV*	2	LC	NT		
		Vulpes vulpes	Лисица		*	ЛЗД			LC	LC		
	Ursidae	*Ursus arctos*	Мрки медвед	*		ТЗД	II, IV	2	LC	VU		II
	Mustelidae	*Mustela nivalis*	Ласица		*	ЛЗД		3	LC	LC		
		Vormela peregusna	Шарени твор	*		ТЗД	II, IV	2	VU	VU		

		Martes martes	Куна златица		*	ЛЗД	V	3	LC	NT		
		Martes foina	Куна белица		*	ЛЗД		3	LC	LC		
		Meles meles	Јазавац		*	ЛЗД		3	LC	LC		
Artiodactyla	Suidae	*Sus scrofa*	Дивља свиња		*	ЛЗД			LC	LC		
	Cervidae	*Cervus elaphus*	Јелен обични (европски)		*	ЛЗД		3	LC	LC		
		Capreolus capreolus	Срна		*	ЛЗД		3	LC	LC		

СЗДВ - Строго заштићена дивља врста
ЗДВ - Заштићена дивља врста
ЛЗД - Ловостајем заштићена дивљач
ТЗД - Трајно заштићена дивљач

ПРИЛОГ БР. 9

Газдинска класа	Површина (ha)	Запремина (m^3/ha)	Запремински прираст (m^3/ha)
10 196 214 - Изданачка девастирана шума граба, китњака и цера	10,0	1.438,9	24,5
10 307 313-Изданачка мешовита шума китњака	27,8	1.570,8	46,6
10.360.421 - Изданачка шума букве	18,9	3.176,7	62,5
10.361.421 - Изданачка мешовита шума букве	13,1	2.821,6	68,2
10.362.421 - Девастирана шума букве	4,0	176,0	2,9
10 381 511 - Висока шума црног бора	75,0	12.343,6	314,6
10 384 515 - Висока мешовита шума белог бора	56,2	13.167,3	283,4
10 393 462 - Висока шума јеле и букве	70,2	34.850,3	675,5
10 393 471 - Висока шума јеле и букве	4,7	1.489,7	34,9
10 395 471 - Висока шума јеле, букве и смрче	430,8	198.364,8	4.053,9
10 396 471 - Висока пребирна шума јеле, букве и смрче	144,8	76.331,0	1.427,6
10 397 472 - Висока шума јеле и смрче	604,0	267.946,3	5.675,7
10 401 611 - Висока шума смрче	516,3	163.667,0	3695,7
10 402 611 - Висока шума смрче и борова	281,5	90.017,8	2.019,8
10 403 472 - Висока шума смрче и јеле	475,3	209.649,8	4.362,5
10 404 471 - Висока шума смрче и букве	4,0	534,2	20,0
10 404 611 - Висока шума смрче и букве	17,4	8.393,4	191,0
10 405 471 - Висока шума смрче, јеле и букве	38,8	16.550,5	346,1
10 407 611 - Девастирана шума смрче	2,1	106,5	1,9
10 470 611 - Вештачки подигнута састојина смрче	31,4	3.789,2	192,4
10 471 611 - Вештачки подигнута мешовита састојина смрче	62,2	10.680,9	419,1
10.475.313 - Вештачки подигнута састојина црног бора	94,1	8.183,2	290,5
10 475 611 - Вештачки подигнута састојина црног бора	0,6	75,2	5,2

10.476.313 - Вештачки подигнута мешовита састојина црног бора	20,3	5.705,7	180,7
10 476 611 - Вештачки подигнута мешовита састојина црног бора	51,0	14.385,9	401,4
10 477 611 - Вештачки подигнута састојина белог бора	8,0	914,7	25,6
10 478 611 - Вештачки подигнута мешовита састојина белог бора	76,8	16.433,2	572,6
УКУПНО 10	**3.139,5**	**1.162.764,4**	**25.394,7**
17 397 471 - Висока шума јеле и смрче	2,6	1.761,2	30,4
17 403 472 - Висока шума смрче и јеле	2,4	1.315,0	25,9
УКУПНО 17	**5,0**	**3076,2**	**56,3**
26 266 311 – Шикара	51,8	/	/
26 266 421 – Шикара	28,7	/	/
26 320 471 - Изданачка шума брезе и јасике	2,3	/	/
26 360 421 - Изданачка шума букве	25,0	2.801,8	71,3
26 362 313 - Девастирана шума букве	4,5	257,1	2,8
26 363 471 - Висока шума букве, јеле и смрче	31,1	12.975,5	250,0
26 395 471 - Висока шума јеле, букве и смрче	22,5	9.471,7	190,2
26 397 472 - Висока шума јеле и смрче	39,1	28.978,2	327,2
26.475.313 - Вештачки подигнута састојина црног бора	0,5	86,5	2,2
УКУПНО 26	**263,4**	**70.758,4**	**1.389,9**
55 401 611 - Висока шума смрче	10,2	5.243,0	102,8
55 402 611 - Висока шума смрче и борова	16,3	7.995,5	156,8
УКУПНО 55	**26,5**	**13.238,5**	**259,6**
56 401 611 - Висока шума смрче	3,5	1.633,2	32,0
56 402 611 - Висока шума смрче и борова	3,5	1.476,5	29,2
УКУПНО 56	**7,0**	**3.109,7**	**61,2**
66 266 241 - Шикара	10,3	/	/
66 267 241 - Шибљак	44,5	/	/
66 267 611 - Шибљак	137,5	/	/

66 381 511 - Висока шума црног бора	27,6	4.453,0	38,5
66 395 471 - Висока шума јеле, букве и смрче	43,4	7.057,3	103,5
66 397 472 - Висока шума јеле и смрче	53,1	10.398,9	171,6
УКУПНО 66	**316,4**	**23.385,7**	**313,6**
УКУПНО 10+17+26+55+56+66	**3.757,6**	**1.274.856,5**	**27.475,2**

ПРИЛОГ БР. 10

ОПИС ГРАНИЦА ЛОКАЛИТЕТА СА РЕЖИМОМ ЗАШТИТЕ I СТЕПЕНА

1) Локалитет „Велика Мерица“

Граница локалитета полази од најсевернијe тачке тј. међе кат. парц. бр.: 1781, 4383/5 и 1782 (КО Косатица) одакле наставља према југоистоку спољном границом кат. парц. бр.: 1782 и 1783/1 све до тачке са координатама X=400153 Y=4805531 одакле пресеца кат. парц. бр.: 1783/1 и 1783/2 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
400153	4805531
400116	4805536
400077	4805541
400035	4805545
400035	4805545

до границе са кат. парц. бр. 1783/1 а затим прати спољну границу те кат. парц. ка северозападу све до међе са кат. парц. бр. 1785 одакле наставља у истом правцу пресецајући кат. парц. бр. 1784/1 у тачкама са следећим координатама X=399543 Y=4805980 и X=399412 Y=4806166 и даље спољном границом кат. парц. бр. 1782 до почетне тачке описа овог локалитета тј. међе кат. парц. бр. 1781, 4383/5 и 1782 (КО Косатица).

2) Локалитет „Велика стена“

Граница локалитета полази од најсевернијe тачке овог локалитета тј. тромеђе кат. парц. бр.: 1753, 1754 и 5872 (КО Косатица) одакле наставља спољном границом кат. парц. бр.: 1753, 1751, 1750 до међе са кат. парц. бр. 1798 коју пресеца у тачкама са координатама: X=398965 Y=4809321, X=399013 Y=4809230 и X=399132 Y=4809134 до међе са кат. парц. бр. 1759 пратећи границу ове кат. парц. све до међе са кат. парц. бр. 1798. Одавде граница пресеца кат. парц. бр. 1798 и 1761 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
399308	4808261
399209	4808070
399156	4808069
399108	4808080

и наставља ка северозападу спољном границом кат. парц. бр.: 1761, 1759, 1798, 1756 и 1746, 1745, опет 1746, 1751, 1752 и 1753 до почетне тачке описа овог локалитета тј. тромеђе кат. парц. бр. 1753, 1754 и 5872 (КО Косатица).

ПРИЛОГ БР. 11

ОПИС ГРАНИЦА ЛОКАЛИТЕТА СА РЕЖИМОМ ЗАШТИТЕ II СТЕПЕНА

1) Локалитет „Ивље - Орловача - Честе”

Граница овог локалитета почиње од међе кат. парц. бр.: 1563, 1571/1 и 424/2 (КО Правошево-Општина Пријепоље) и кат. парц. бр. 1738 (КО Дрмановићи-Општина Нова Варош) одакле креће у правцу североистока границом кат. парц. бр. 1738 (КО Дрмановићи) до тачке са координатама X=403264 Y=4805608 где пресеца кат. парц. бр. 1738 и 1737 у тачакам са следећим координатама:

X	Y
403334	4805681
403346	4805702
403369	4805709
403386	4805714
403394	4805734
403407	4805756
403413	4805764
403422	4805780
403428	4805801
403440	4805825
403436	4805849

403426	4805871
403425	4805916
403424	4805934
403423	4805944
403413	4805973
403400	4806001
403409	4806031
403425	4806090
403425	4806117
403432	4806132
403449	4806136
403452	4806136

403477	4806140
403483	4806173
403484	4806195
403495	4806213
403512	4806239
403535	4806276
403549	4806306
403563	4806324
403583	4806334
404032	4806253

Наставља у истом смеру спољном границом кат. парц. бр.: 1737, 1740, 1822/1 и 1735/2 све до тачке са координатама X=404194 Y=4806530 где пресеца кат. парц. бр.: 1735/2 и 1822/1 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
404260	4806526
404280	4806508
404314	4806479
404315	4806478

404359	4806458
404371	4806458
404392	4806457
404442	4806454
404466	4806442

404487	4806439
404522	4806435
404532	4806433

Граница наставља у смеру југоистока спољном границом кат. парц. бр.: 1755/4, 1755/3 и 1755/2, опет кат. парц. бр.: 1755/4 и 1748 до границе са кат. парц. бр. 1755/6 коју пресеца у тачкама са координатама: X=405219 Y=4805426 и X=405200 Y=4805368 па наставља у истом працу спољном границом кат. парц. бр.: 1756, 1828 и 1774/2, све до тачке са координатама: X=405891 Y=4804873 одакле пресеца кат. парц. бр. 1774/2 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
405901	4804863
405916	4804853
405937	4804843
405947	4804814

405951	4804798
405953	4804778
405945	4804757
405925	4804736
405921	4804730

405917	4804725
405904	4804708
405893	4804692
405889	4804677
405888	4804657

405888	4804643
405889	4804631
405900	4804550
405906	4804517
405919	4804479
405927	4804461
405928	4804459
405932	4804452
405939	4804441
405963	4804411
405994	4804384
406025	4804366
406060	4804356
406107	4804351
406156	4804349
406192	4804341
406216	4804332
406245	4804315
406267	4804302
406285	4804281
406304	4804258
406334	4804222
406379	4804181

406395	4804168
406413	4804165
406451	4804188
406484	4804207
406513	4804219
406532	4804226
406534	4804161
406528	4804070
406512	4803857
406536	4803736
406567	4803584
406573	4803557
406585	4803496
406595	4803387
406575	4803233
406541	4803143
406545	4803098
406563	4803070
406585	4803038
406591	4803033
406610	4803020
406639	4802994
406652	4802968

406651	4802937
406645	4802864
406653	4802824
406669	4802788
406710	4802751
406764	4802714
406776	4802687
406768	4802665
406742	4802642
406696	4802615
406666	4802591
406633	4802550
406617	4802473
406600	4802396
406577	4802378
406536	4802367
406499	4802373
406448	4802399
406430	4802392
406401	4802352
406355	4802347

Граница наставља до границе општина Нова Варош и Пријепоље одакле мења смер ка западу и прати спољну границу кат. парц. бр.: 1774/2 и 1773/1, а затим пресеца кат. парц. бр. 670 (КО Мушковина) у тачкама са координатама: X=405803 Y=4802468 и X=405782 Y=4802463 одакле наставља кроз КО Мушковина у истом смеру спољном границом кат. парц. бр. 664, 663, 662, 661, 656, 655, 654, 653, 652, 651, 650, 649, 648, 647, 646, 645, 644, 642, 641, 640, 639, 637 и 670 до границе са КО Дрмановићи одакле мења смер ка северозападу и прати спољну границу кат. парц. бр. 1774/2 и кат. парц. бр. 1768 (КО Дрмановићи) до тачке са координатама X=404856 Y=4802572 где пресеца кат. парц. бр.: 1768 и 1774/2 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
404861	4802592
404853	4802625
404851	4802630
404844	4802660
404814	4802734
404809	4802746
404807	4802749
404787	4802779
404779	4802810
404777	4802816
404778	4802817

404781	4802827
404801	4802881
404817	4802926
404821	4802945
404774	4802926
404749	4802927
404743	4802927
404718	4802929
404705	4802932
404607	4802959
404605	4802959
404597	4802960

404575	4802963
404545	4802967
404483	4802940

Граница наставља до међе са кат. парц. бр. 1764/2 пратећи њену спољну границу до границе КО Дрмановићи и КО Правошево где пресеца кат. парц. бр. 1571/3 (КО Правошево) у тачкама са координатама: X=404427 Y=4802967 и X=404412 Y=4802964 одакле наставља у смеру северозапада спољном границом кат. парц. бр.: 630, 632, 633 и 631 до међе са кат. парц. бр. 618 коју пресеца у тачкама са координатама: X=404271 Y=4803082 и X=404264 Y=4803102, а затим прати спољну границу кат. парц. бр.: 628, 627, 626, 623, 625, 567, 568, 565, 564, 563, 562, 561, 560, 528, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 528, 527 и 526, опет кат. парц. бр. 527 до међе са кат. парц. бр. 528 где пресеца кат. парц. бр. 1567 у тачкама са координатама: X=403557 Y=4804099 и X=403551 Y=4804098 одакле наставља у истом смеру спољном границом кат. парц. бр.: 524, 939, 943, 944, 947, 948, 949 и 944 до границе са кат. парц. бр. 523 коју пресеца у тачкама са координатама: X=402989 Y=4804577 и X=403078 Y=4804724 одакле наставља у истом смеру спољном границом кат. парц. бр. 521/1 до тачке пресека исте у тачкама са координатама: X=403180 Y=4805004 и X=403033 Y=4805286 одакле наставља у истом смеру спољном границом кат. парц. бр. 517 а затим пресеца кат. парц. бр.: 521/1 и 1563 у тачкама са координатама: X=402974 Y=4805424, X=402948 Y=4805475 и X=402948 Y=4805505 мења смер ка североистоку спољном границом кат. парц. бр. 1563 до почетне тачке описа овог локалитета тј. међе кат. парц. бр.: 1563, 1571/1 и 424/2 (КО Правошево-Општина Пријепоље) и кат. парц. бр. 1738 (КО Дрмановићи-Општина Нова Варош).

2) Локалитет „Велика Кршева”

Граница овог локалитета почиње од међе кат. парц. бр.: 474 и 1562 (КО Правошево-Општина Пријепоље) и кат. парц. бр. 5 и 1822/3 (КО Дрмановићи-Општина Нова Варош) одакле креће у правцу северозапада спољном границом кат. парц. бр.: 474, 475, 476, 477, 478, 479, 473, 472, 471, 72, 66, 60, 59, 58/2, 58/1, 44, 38, 23, 22/2, 21/4, 20/2, 9, 10, 3, 1 и 2 (КО Правошево), 5915 (КО Косатица) до тачке са координатама X=4011378 Y=4807075 одакле пресеца кат. парц. бр. 5915 (Косатица) и кат. парц. бр. 1 (КО Дрмановићи) у смеру југоистока у тачкама са следећим координатама:

X	Y
401117	4807193
401112	4807259
401115	4807341
401136	4807378
401186	4807421
401228	4807452
401339	4807452
401488	4807439
401524	4807428
401538	4807424
401599	4807405
401726	4807336
401866	4807265
401911	4807270
401998	4807280
402049	4807283
402099	4807286
402144	4807302
402191	4807291
402228	4807270
402273	4807241
402374	4807201
402570	4807169
402694	4807093
402789	4807056
402863	4807061
402916	4807061
403006	4807048
403088	4807016
403155	4806987
403334	4806960
403424	4806926
403551	4806860
403567	4806850
403618	4806817
403598	4806591

одакле прати спољну границу кат. парц. бр.: 5 и 6 до почетне тачке описа овог локалитета тј. међе кат. парц. бр.: 474 и 1562 (КО Правошево-Општина Пријепоље) и кат. парц. бр. 5 и 1822/3 (КО Дрмановићи-Општина Нова Варош).

3) Локалитет „Крња Јела-Руњева глава”

Граница овог локалитета почиње од тромеђе кат. парц. бр.: 1787, 5901 и 1798 одакле креће према североистоку границом кат. парц. бр. 1787 и 1786 до тачке са координатама X=400299 Y=4805504 одакле пресеца кат. парц. бр.: 1798, 1783/1, 1783/2, 1784/3, 1784/2 и 1784/1 по тачкама са следећим координатама:

X	Y
400231	4805494
400145	4805499
400146	4805502
400107	4805516

400103	4805518
400095	4805520
400003	4805544
399967	4805545
399930	4805569

399911	4805582
399860	4805616
399774	4805673
399726	4805706

одакле наставља спољном границом кат. парц. бр. 1784/1, 1781, 4383/3, 4383/2, 4384, 4383/4, 4383/5, 4381, 4379, 4368, 4367 и 1777/2 до међе са кат. парц. бр. 1798 коју пресеца у тачкама са следећим координатама: X=399596 Y=4806447, X=399586 Y=4806595 и X=399407 Y=4806619 одакле граница мења смер ка северу спољном границом кат. парц. бр.: 1770, 1769, 1798, 1882, 1881, 1880, 1879, 1877, 1876, 1875, 1874, 1873, 1872, 1798, 1765, 1764, 1798, 1761, 5872 и 1713, опет кат. парц. бр. 5872 и 173/1, где мења смер ка истоку пратећи границу кат. парц. бр. 1798 до тачке са координатама X=399471 Y=4809551 одакле пресеца кат. парц. бр. 5913 (КО Косатица) и кат. парц. бр. 1587 (КО Дражевићи), 1 (КО Дрмановићи), 5915, 1798 (КО Косатица) по тачкама са следећим координатама:

X	Y
399574	4809512
399849	4809408
399908	4809377
399921	4809370
399943	4809352
399970	4809330
400059	4809266
400173	4809119
400297	4809182
400499	4809192
400810	4809245
401154	4809057
401774	4809146
402065	4809365
402129	4809532
402142	4809587
402159	4809629
402216	4809722
402218	4809739
402235	4809760

402245	4809769
402262	4809775
402292	4809777
402345	4809771
402389	4809756
402440	4809746
402485	4809737
402573	4809708
402650	4809674
402686	4809642
402734	4809589
402772	4809561
402866	4809509
402933	4809483
402971	4809473
403039	4809420
403069	4809382
403096	4809341
403139	4809291
403168	4809244
403189	4809200

403228	4809161
403230	4809132
403232	4809115
403223	4809028
403189	4808905
403139	4808783
402988	4808647
402916	4808529
402794	4808385
402692	4808209
402658	4808139
402614	4808131
402482	4808139
402370	4808177
402275	4808154
402197	4808154
402135	4808154
402059	4808126
402004	4808124
401986	4808159
401968	4808194

401366	4807620
400826	4807641
400442	4807398
400425	4807391
400425	4807354
400426	4807332
400369	4806993
400297	4806766
400284	4806583
400219	4806205
400213	4806191
400211	4806156
400223	4806123
400246	4806104
400288	4806080
400354	4805966
400368	4805954
400368	4805952
400367	4805937
400365	4805923
400367	4805910
400369	4805910
400376	4805907
400390	4805904
400403	4805901
400409	4805899
400415	4805897
400420	4805893
400427	4805888
400437	4805880
400443	4805875
400451	4805870
400456	4805867
400460	4805867
400464	4805867
400468	4805867
400476	4805865
400484	4805863
400488	4805862
400491	4805861
400508	4805823
400510	4805785
400521	4805761
400535	4805740
400565	4805715

400602	4805705
400651	4805685
400726	4805683
400764	4805673
400783	4805658
400792	4805588
400804	4805496
400812	4805433

одакле наставља ка западу спољном границом кат. парц. бр. 1798 и 1787 до почетне тачке описа овог локалитета тј. тромеђе кат. парц. бр. 1787, 5901 и 1798.

Постоје и унутрашње границе овог локалитета које су одређене границама локалитета режима I степена заштите које овај локалитет и окружује.

4) Локалитет „Четаница”

Граница локалитета почиње од међе кат. парц. бр.: 90 и 251 (КО Милошев До) и кат. парц. бр. 1132 (КО Међани) одакле креће у правцу југоистока границом кат. парц. бр. 1132 до тачке са координатама X=403243 Y=4798130 одакле пресеца кат. парц. бр. 1132 (КО Међани) и кат. парц. бр. 2672 (КО Аљиновићи) у тачкама са следећим координатама:

X	Y
403243	4798105
403247	4798031
403308	4797994
403345	4797970
403360	4797904
403367	4797872
403370	4797782
403451	4797776
403461	4797719
403505	4797701

одакле наставља границом кат. парц. бр. 2684 до тачке са координатама X=403756 Y=4797659 одакле пресеца кат. парц. бр. 2684 и 2672 (КО Аљиновићи) и кат. парц. бр. 292 (КО Милошев До) у тачкама са следећим координатама:

X	Y
403825	4797645
403849	4797648
403865	4797650
403899	4797662
404070	4797588
404177	4797446
404283	4797266
404466	4797267
404709	4797383
404843	4797356
404933	4797268
405033	4797294
405117	4797267
405326	4797133
405406	4797083
405582	4796973
405245	4796964
405094	4796917
405082	4796873
405063	4796798

Граница мења смер ка северозападу пратећи спољну границу кат. парц. бр.: 292, 293/1 и 293/2 (Милошев До) до тачке са координатама X=404618 Y=4796755 одакле пресеца кат. парц. бр. 286 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
404560	4796758
404556	4796760
404543	4796763
404537	4796763
404240	4796801
404234	4796802
404221	4796806
404215	4796809
404211	4796813
404085	4796823

па наставља у ситом правцу спољном границом кат. парц. бр.: 288, 286, 287, 282, 284, 280, 279, 276, 275, 269, 946, 949, 950, 259, 256, 250, 249 и 251 до почетне тачке описа овог локалитета тј. међе кат. парц. бр.: 90 и 251 (КО Милошев До) и кат. парц. бр.1132 (КО Међани).

5) Локалитет „Бојанов крај”

Граница овог локалитета почиње на тромеђи кат. парц. бр.: 119 (КО Бискупићи), 5024/1 и 5030 (КО Косатица) одакле наставља према северозападу спољном границом кат. парц. бр. 5030 до тачке са координатама X=398397 Y=4803682 где мења правац ка североистоку одакле пресеца кат. парц. бр. 5024/1 (КО Косатица) у тачкама са следећим координатама:

X	Y
398430	4803716
398671	4803963
399368	4804396

одакле наставља ка југоистоку спољном границом кат. парц. бр.: 5024/4, 5022/2, 5022/1, 5023, 5024/1 и 5025 до границе са кат. парц. бр. 5900 коју пресеца у тачкама са координатама X=399674 Y=4804211 и X=399679 Y=4804200 а затим улази у КО Бискупићи и прати спољну границу кат. парц. бр.: 12, 22, 31, 26, 25, 24, 28, 121, 120 и 119 до тачке са координатама X=400915 Y=4802539 где пресеца кат. парц. бр. 119 у тачкама са следећим координатама:

X	Y
400889	4802525
400854	4802507
400839	4802499
400835	4802497
400829	4802492
400816	4802504
400815	4802505
400807	4802512
400787	4802529
400785	4802530
400773	4802540
400773	4802541
400754	4802557
400738	4802566
400731	4802571
400725	4802574
400725	4802575
400676	4802604
400645	4802622
400622	4802614
400618	4802613
400615	4802612
400613	4802611
400533	4802598
400475	4802590
400466	4802589
400459	4802588
400442	4802585
400403	4802577
400387	4802573
400167	4802523
400165	4802528

одакле наставља спољном границом кат. парц. бр.: 117, 110, 105 и 119 до почетне тачке описа овог локалитета тј. тромеђе кат. парц. бр.: 119 (КО Бискупићи), 5024/1 и 5030 (КО Косатица).

Прилог бр. 12

Режим заштите III (трећег) степена

Обухвата површину од 5453,08 ha, односно 69,34% укупне површине парка природе.

Листа катастарских парцела које улазе у режим III заштите:

Општина Пријепоље

КО Аљиновићи: 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473/1, 2473/2, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526/1, 2526/2, 2527, 2531/1, 2531/3, 2532, 2533, 2534, 2535/1, 2536/1, 2537/2, 2541/1, 2542, 2543/1, 2544/3, 2549/1, 2550, 2551, 2552/1, 2553, 2554/1, 2555/1, 2556, 2557, 2558, 2559, 2568/1, 2571/1, 2577/1, 2607/1, 2610/1, 2610/3, 2611/1, 2611/3, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618/1, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631/1, 2632, 2633/1, 2635/1, 2636/1, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2672 (део), 2673, 2674, 2675, 2676, 2684 (део), 2685, 2686, 2687, 3028/1, 3028/6, 3029

КО Бискупићи: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 111, 112 (део), 119 (део), 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335/1, 335/2, 335/3, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360/1, 360/2, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 385, 386, 387, 390, 391, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404/1, 404/2, 405/1, 405/2, 406, 407, 408, 409, 410, 411,

412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 426, 427, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469/1, 469/2, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484/1, 484/2, 485, 486, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 626, 627, 628, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 650, 652, 653, 654, 655, 656, 657/1, 657/2, 658, 659, 660, 661, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671/1, 671/2, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681/1, 681/2, 682, 683, 684, 685, 686, 687/1, 687/2, 687/3, 688/1, 688/2, 689, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711

КО Косатица: 103, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 158, 168, 172, 1773, 1774, 1779, 1780, 1783/1 (део), 1783/2 (део), 1784/1 (део), 1784/2 (део), 1784/3, 1789, 1790, 1791, 1792, 1793, 1794, 1795, 1796, 1797, 1798 (део), 1798, 1914, 1915, 1916, 4511, 4512, 4517, 4518, 4520, 4521, 4522, 4523, 4524, 4655, 4656, 4657, 4658, 4659, 4660, 4662, 4663, 4672, 4673, 4674, 4675, 4676, 4677, 4678, 4679, 4680, 4681, 4682, 4683, 4684, 4685, 4686, 4687, 4691, 4692, 4694, 4695, 4702, 4703/1, 4703/2, 4704/1, 4704/2, 4704/3, 4705/1, 4705/2, 5020, 5021, 5024/1 (део), 5024/2, 5024/3, 5033, 5034, 5035, 5036, 5037, 5038, 5039, 5040, 5041, 5043, 5044, 5045, 5046, 5047, 5048, 5049, 5050, 5051, 5052, 5053, 5513, 5514, 5515, 5516, 5517, 5518, 5519, 5520, 5521, 5522, 5591, 5592, 5593, 5594, 5595, 5596, 5597, 5609, 5610, 5611, 5612, 5613, 5614, 5615, 5616, 5617, 5618, 5619, 5620, 5621, 5622, 5623, 5624, 5625, 5626, 5627, 5628, 5629, 5630, 5631, 5632, 5633, 5779, 5780, 5781, 5782, 5783, 5784, 5785, 5786, 5787, 5788, 5789, 5790, 5791, 5792, 5793, 5794, 5795, 5796, 5797, 5798, 5799, 5800, 5801, 5802, 5803, 5804, 5805, 5806, 5807, 5808, 5809, 5810, 5811, 5812, 5813, 5814, 5815, 5816, 5817, 5818, 5819, 5820, 5821, 5822, 5823, 5824, 5825, 5826, 5827, 5828, 5829, 5830, 5831, 5832, 5833, 5834, 5835, 5836, 5837, 5838, 5839, 5840, 5841, 5842, 5843/1 (део), 5862 (део), 5863 (део), 5868, 5883 (део), 5896 (део), 5900 (део), 5901 (део), 5904 (део), 5905 (део), 5910, 5913 (део), 5914, 5915 (део)

КО Међани: 1, 10, 100, 1000, 1002, 1003, 1004, 1006, 1007, 1008, 1009, 101, 1010, 1011, 1013, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 102, 1020, 1024, 1025, 1026/1, 1026/2, 1027, 1028, 1029, 103, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037/1, 1037/2, 1038, 1039, 104, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048, 1049, 105, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058/1, 1058/2, 1059, 106, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067/1, 1067/2, 1068, 1069, 107, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075,

1076, 1077, 1078, 1079, 108, 1080, 1081, 1082, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 109, 1090, 1091, 1092, 1093, 1094, 1095, 1096, 1097, 1098, 1099, 11, 110, 1100, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 111, 1110, 1111, 1116, 1117, 1118, 1119, 112, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128, 113, 1132 (део), 1133, 1134, 1135, 1136, 1137, 1138, 1139, 114, 1140, 1141, 1142, 1143, 1144, 1145, 1146, 1147, 1148, 1149, 115, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 116, 1160, 1161/2, 1161/3, 1161/4, 1161/5, 1161/6, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166, 1167, 1168, 1169, 117, 1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177/1, 1177/2, 1178, 1179, 118, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 119, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 12, 120, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 121, 1210, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 13, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 14, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 15, 17, 18, 182/3, 182/4, 186/2, 19, 2, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 286, 287, 288, 289, 29, 290/1, 291, 292/1, 292/3, 293, 294, 295/1, 3, 30, 31, 310, 311/1, 311/2, 312/1, 312/2, 313, 314, 315/1, 315/2, 316, 317/1, 317/2, 318, 319, 32, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 33, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 34, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 35, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 36, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 37, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376/1, 376/2, 377, 378/1, 378/2, 379/1, 379/2, 38, 380/1, 380/2, 380/3, 380/4, 380/5, 381, 382/1, 382/2, 383/1, 383/2, 384, 385/1, 385/2, 386/1, 386/2, 387, 388/1, 388/2, 388/3, 389/1, 389/2, 39, 390, 391/1, 391/2, 392, 393/1, 393/2, 393/3, 395, 396, 397, 398/1, 398/2, 399/1, 399/2, 4, 40, 400/1, 400/2, 400/3, 401/1, 401/2, 401/3, 402/1, 402/2, 403/1, 403/2, 404/1, 404/2, 405/1, 405/2, 405/3, 406/1, 406/2, 406/3, 407, 408, 409, 41, 410, 411/1, 411/2, 411/3, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418/1, 418/2, 419/1, 419/2, 42, 420/1, 420/2, 420/3, 421/1, 421/2, 422/1, 422/2, 423, 424/1, 424/2, 425/1, 425/2, 425/3, 426, 427/1, 427/2, 428/1, 428/2, 429/1, 429/2, 43, 430, 432/1, 432/2, 433/1, 433/2, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 44, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 45, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 46, 460, 461/1, 461/2, 462, 463, 464, 465, 466/1, 466/2, 467/1, 467/2, 468/1, 468/2, 469, 47, 470, 471, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 48, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 489, 49, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 5, 50, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 508, 509/1, 509/2, 51, 510/1, 510/2, 511, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 52, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 53, 530, 531, 532, 533, 534, 535, 536, 537, 538, 539, 54, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 55, 550, 551, 552, 553/1, 553/2, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 56, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 57, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 58, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 59, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 6, 60, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609, 61, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 62, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 629, 63, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 64, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 65, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 66, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 67, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679, 68, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 69, 690, 691, 692, 693, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 7, 70, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 71, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 72, 720, 721, 722, 723, 724, 725, 726, 727, 728, 729, 73, 730, 731, 732, 733, 734, 735, 736,

737, 738, 739, 74, 740, 741, 742, 743, 744, 745, 746, 747, 748/1, 748/2, 748/3, 749, 75, 750, 751, 752/1, 752/2, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759, 76, 760, 761/1, 761/2, 762, 763, 764, 765, 766/1, 766/2, 767/1, 768, 769, 77, 770/1, 770/2, 771, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 78, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789/1, 789/2, 79, 790/1, 790/2, 790/3, 791, 792, 793, 794, 796, 797, 798, 799, 8, 80, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 81, 810, 811, 812, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 82, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 83, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 84, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846, 847, 848, 849, 85, 850, 851, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 86, 860, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 87, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 88, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 89, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 9, 90, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 91, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 92, 920, 93, 94, 95, 96, 969, 97, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 98, 980, 981, 982, 983, 984, 985/1, 985/2, 986, 987, 988, 989, 99, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 997, 998, 999,

КО Милошев До: 286 (део), 289, 290, 291, 292 (део), 294, 295, 296, 297, 387

КО Мушковина: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 14, 15, 16/1, 16/2, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39/1, 39/2, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65/1, 65/2, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74/1, 74/2, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100/1, 100/2, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 11, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 12, 120, 121, 122, 123, 13, 132, 133, 134, 135, 136/1, 136/2, 136/3, 136/4, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 157 (део), 158, 159, 160, 161, 162, 554, 556, 558, 559, 56, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 629, 632/1, 632/2, 632/3, 636, 665, 666, 667, 668, 669, 670 (део).

КО Превошево: 100, 1000, 1001, 1002, 1003, 1004, 1005, 1006, 1007, 1008, 1009, 101, 1010, 1011, 1012, 1013, 1014, 1015, 1016, 1017, 1018, 1019, 102, 1020, 1021, 1022, 1023, 1024/1, 1024/2, 1025, 1026, 1027, 1028, 1029, 103, 1030, 1031, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1037, 1038, 1039, 104, 1040, 1041, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046, 1047, 1048/1, 1048/2, 105, 1050, 1051, 1052, 1053, 1054, 1055, 1056, 1057, 1058, 1059, 106, 1060, 1061, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066, 1067, 1068, 1069, 107, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1078, 1079, 108, 1081, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1087, 1088, 1089, 109, 1090, 1091, 1092, 1093, 1098, 1099, 11, 110, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 111, 1110, 1111, 1112, 1113, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 112, 1120, 1121, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127/1, 1127/2, 1127/3, 1128/1, 1128/2, 1129, 113, 1130, 1131, 1132, 1133, 1134, 1135, 1136/1, 1136/2, 1137, 1138, 1139, 114, 1140, 1141, 1142, 1143/1, 1143/2, 1144/1, 1144/2, 1144/3, 1144/4, 1145/1, 1145/2, 1146, 1147/1, 1147/2, 1147/3, 1148, 1149, 115, 1150, 1151, 1152, 1153, 1154, 1155, 1156, 1157, 1158, 1159, 116, 1160, 1161, 1162, 1163, 1164, 1165, 1166/1, 1166/2, 1166/3, 1166/4, 1166/5, 1166/6, 1166/7, 1167, 1168, 1169, 117,

1170, 1171, 1172, 1173, 1174, 1175, 1176, 1177, 1178, 1179, 118, 1180, 1181, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1187, 1188, 1189, 119, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 12, 120, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 121, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1217, 1218, 1219, 122, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 123, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 124, 1240, 1241, 1242, 1243/1, 1243/2, 1244, 1245/1, 1245/2, 1245/3, 1246, 1247, 1248, 1249, 125, 1250, 1251, 1252, 1253, 1254, 1255, 1256, 1257, 1258, 1259, 126, 1260, 1261, 1262, 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 127, 1270/1, 1270/2, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276/1, 1276/2, 1277/1, 1277/2, 1278, 1279, 128, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1288, 1289, 129, 1290, 1291, 1292/1, 1292/2, 1292/3, 1292/4, 1292/5, 1293, 1294/1, 1294/2, 1295, 1296/1, 1296/2, 1296/3, 1297, 1298, 1299, 13/1, 13/2, 13/3, 13/4, 13/5, 13/6, 13/7, 13/8, 130, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 131, 1310, 1311, 1312, 1313, 1314, 1315, 1316, 1317, 1318, 1319, 132, 1320, 1321, 1322, 1323, 1324, 1325, 1326, 1327, 1328, 1329, 133, 1330, 1331, 1332, 1333, 1334, 1335, 1336, 1337, 1338, 1339, 134, 1340, 1341, 1342, 1343, 1344, 1345, 1346, 1347, 1348, 1349, 135, 1350, 1351, 1352, 1353, 1354, 1355, 1356, 1357, 1358, 1359, 136, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364, 1365, 1366, 1367, 1368, 1369, 137, 1370, 1371, 1372, 1373, 1374, 1375, 1376, 1377, 1378/1, 1378/2, 1379/1, 1379/2, 138, 1380, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 139/1, 139/2, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396, 1397, 1398, 1399/1, 1399/2, 1399/3, 1399/4, 14, 140/1, 140/2, 1400, 1401, 1402, 1403/1, 1403/2, 1404/1, 1404/2, 1404/3, 1404/4, 1404/5, 1405/1, 1405/2, 1406/1, 1406/2, 1407, 1408, 1409, 141, 1410, 1411, 1412, 1413, 1414, 1415, 1416, 1417, 1418, 1419, 142, 1420, 1421, 1422/1, 1422/2, 1422/3, 1422/4, 1422/5, 1423, 1424, 1425, 1426, 1427/1, 1427/2, 1427/3, 1428, 1429, 143, 1430/1, 1430/2, 1430/3, 1431, 1432, 1433, 1434, 1435, 1436, 1437/1, 1437/2, 1438, 1439, 144, 1440/1, 1440/2, 1441, 1442, 1443, 1444, 1445, 1446, 1447, 1448, 1449, 145, 1450, 1451/1, 1451/2, 1451/3, 1451/4, 1451/5, 1452, 1453, 1454, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 146, 1460, 1461/1, 1461/2, 1461/3, 1461/4, 1462/1, 1462/2, 1463/1, 1463/2, 1463/3, 1464, 1465, 1466/1, 1466/2, 1467/1, 1467/2, 1468, 1469, 147, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476/1, 1476/2, 1476/3, 1476/4, 1476/5, 1477, 1478, 1479, 148, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 149/1, 149/10, 149/2, 149/3, 149/4, 149/5, 149/6, 149/7, 149/9, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 15, 150/1, 150/2, 1500, 1501, 1502, 1503, 1504, 1505/1, 1505/2, 1505/3, 1506/1, 1506/2, 1506/3, 1507, 1508, 1509, 151, 1510, 1511, 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1518, 1519, 152, 1520, 1521, 1522, 1523, 1524, 1525, 1526, 1527, 1528, 1529, 153, 1530, 1531, 1532, 1533, 1534, 1535, 1536, 1537, 1538, 1539, 154, 1540, 1541, 1542, 1543, 1544, 1545, 1546, 1547, 1548, 1549, 155, 1550, 1551, 1552, 1553, 1554, 1555, 1556, 1557, 1558, 1559, 156, 1560, 1561, 1562, 1563, 1564, 1565, 1566, 1567, 1568, 1569, 157, 1570, 1571/3 (део), 1573, 158, 159, 16, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 17, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 18, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 19, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 20/1, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 21/2, 21/3, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258/1, 258/2, 258/3, 259/1, 259/2,

259/3, 260, 261/1, 261/2, 261/3, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290/1, 290/2, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370/1, 370/2, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424/1, 424/2, 425, 426, 427/1, 427/2, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 486, 487, 488/1, 488/2, 488/3, 489/1, 489/2, 489/3, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510, 511, 512, 521/1 (део), 522, 523 (део), 525, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 566, 570, 571/1, 571/2, 572, 573, 574, 575, 577, 578, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 597, 598, 599, 600, 601, 602, 603, 604, 605, 606, 607, 608, 609/1, 609/2, 610, 611, 612, 613, 614/1, 614/2, 614/3, 614/4, 614/5, 614/6, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 624, 634, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 641, 642, 643, 644, 645, 646, 647, 648, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669, 670, 671, 672, 673, 674, 675, 676, 677, 678, 679/1, 679/2, 680, 681, 682, 683, 684, 685, 686, 687, 688, 689, 690, 691, 692, 693/1, 693/2, 694, 695, 696, 697, 698, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 709, 710, 711, 712, 713, 714, 715, 716, 717, 718, 719, 720, 721, 722/1, 722/2, 722/3, 722/4, 722/5, 723, 724, 725/1, 725/2, 725/3, 725/4, 726/1, 726/2, 726/3, 727/1, 727/2, 728/1, 728/2, 729, 73, 730, 731/1, 731/2, 732/1, 732/2, 733/1, 733/2, 733/3, 734, 735, 736, 737, 738, 739, 74, 740, 741, 742, 743, 744/1, 744/2, 745, 746, 747, 748, 749, 75, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 756, 757, 758, 759/1, 759/2, 76, 760, 761, 762, 763, 764, 765, 766, 767, 768, 769, 77, 770, 771/1, 771/2, 772, 773, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 78, 780, 781, 782, 783, 784, 785, 786, 787, 788, 789, 79, 790, 791, 792, 793, 794, 795, 796, 797, 798, 799, 80, 800, 801, 802, 803, 804, 805, 806, 807, 808, 809, 81, 810, 811/1, 811/2, 812/1, 812/2, 813, 814, 815, 816, 817, 818, 819, 82, 820, 821, 822, 823, 824, 825, 826, 827, 828, 829, 83, 830, 831, 832, 833, 834, 835, 836, 837, 838, 839, 84, 840, 841, 842, 843, 844, 845, 846/1, 846/2, 847, 848, 849, 85, 850, 852, 853, 854, 855, 856, 857, 858, 859, 86, 860/1, 860/2, 860/3, 861, 862, 863, 864, 865, 866, 867, 868, 869, 87, 870, 871, 872, 873, 874, 875, 876, 877, 878, 879, 88, 880, 881, 882, 883, 884, 885, 886, 887, 888, 889, 89, 890, 891, 892, 893, 894, 895, 896, 897, 898, 899, 90, 900, 901, 902, 903, 904, 905, 906, 907, 908, 909, 91, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 92, 920, 921, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 93, 930, 931, 932, 933, 934, 935, 936, 937, 938, 94, 95, 950, 951, 952, 953, 954, 955, 956, 957, 958, 959, 96, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 966, 967, 968, 969, 97, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 976, 977, 978, 979, 98/1, 98/2, 980, 981, 982, 983, 984, 985, 986, 987, 988, 989, 99/1, 99/2, 990, 991, 992, 993, 994, 995, 996, 997, 998/1, 998/2, 999

Завод за заштиту природе Србије, Београд

Општина Нова Варош

КО Брдо: 175/1 (део), 865, 866, 867

КО Дражевићи: 1582, 1583, 1584, 1586, 1587 (део), 1588, 1589, 1590, 1591, 1592, 1593, 1594, 1595, 1596, 1597, 1598, 1599, 1600, 1601, 1602, 1603, 1604, 1605, 1606, 1607, 1608, 1609, 1610, 1689, 1690, 1691, 1692, 1693, 1694, 1745/1, 1745/2, 1747/1, 1747/2, 1748, 1749, 1750, 1751, 1752, 1753, 1754, 1755, 1756, 1757/1, 1757/2, 1757/3, 1757/4, 1758/1, 1758/2, 1759, 1780 (део), 1782 (део), 1783

КО Дрмановићи: 1 (део), 3, 7/2, 7/4, 7/5, 7/6, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16/1, 16/2, 17/1, 17/2, 18, 19, 20/1, 20/2, 20/3, 20/4, 20/5, 21/1, 21/2, 21/3, 21/4, 43, 63/2, 96/1, 96/2, 96/3, 96/4, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371 (део), 1436, 1437, 1438, 1442, 1443, 1444, 1446, 1447, 1448, 1735/1, 1735/2 (део), 1736, 1737 (део), 1738 (део), 1742, 1743, 1745, 1746, 1747, 1750, 1755/6 (део), 1765, 1767, 1768 (део), 1770, 1771, 1772, 1773/2, 1773/3, 1774/2, 1774/2 (део), 1811, 1812, 1813, 1814, 1815 (део), 182, 1820 (део), 1821 (део), 1822/1 (део), 1822/2 (део), 1822/3, 1823, 1825/1 (део), 1825/2, 1825/4 (део)

КО Мишевићи: 19/2, 20/2, 21/2, 23/2, 24, 25/2, 29, 30, 31/2, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315/1, 315/2, 316, 317, 318, 319/1, 319/2, 320/1, 320/2, 321, 322/1, 322/2, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330/1, 330/2, 331, 332/1, 332/2, 333/1, 333/2, 333/3, 334, 335, 336, 337/1, 337/2, 338/1, 338/2, 338/3, 338/4, 338/5, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350 (део), 487 (део), 492/1 (део), 492/2, 573, 574, 1496, 1497 (део).

КО Радијевићи: 126, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158/1, 158/2, 159/1, 159/2, 160, 161, 162, 163/1, 163/2, 164/1, 164/2, 165/1, 165/2, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 1455, 1456, 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465, 1466, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471, 1472, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1481, 1482, 1483, 1484, 1485, 1486, 1487, 1488, 1489, 1490, 1491, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498, 1499, 1500, 1501, 1502, 1503, 1504, 1505, 1506.

X КАРТОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

Гребен Златара, фото: Ђ. Стојадиновић

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

карта 1

географски положај

1 : 2 000 000

Легенда

Локација природног добра

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ
INSTITUTE FOR NATURE CONSERVATION OF SERBIA

Београд 2024.

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

Положај добра

1 : 300 000

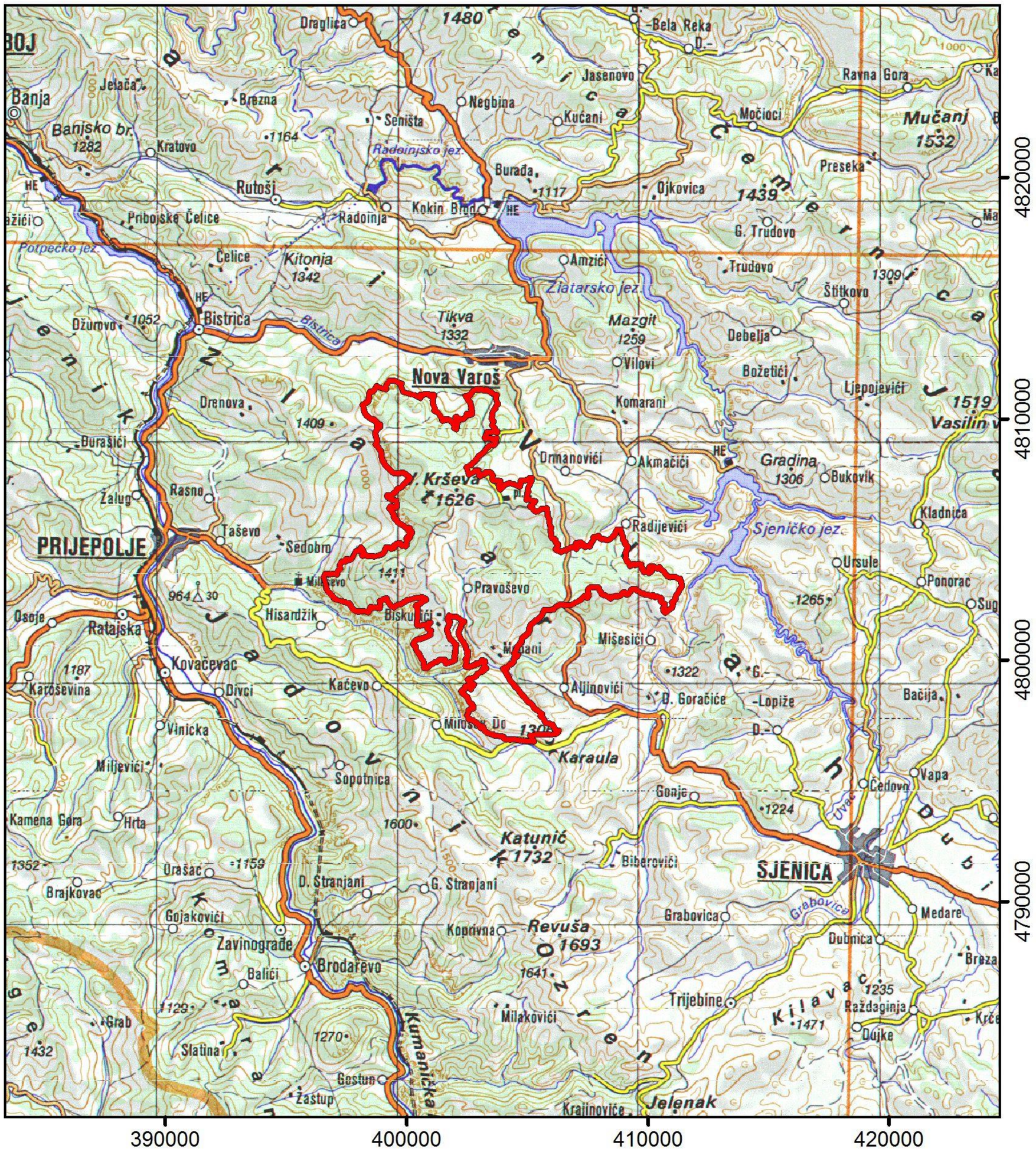

Легенда

Граница Специјалног резервата природе „Златар“

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ
INSTITUTE FOR NATURE CONSERVATION OF SERBIA

Београд 2024.

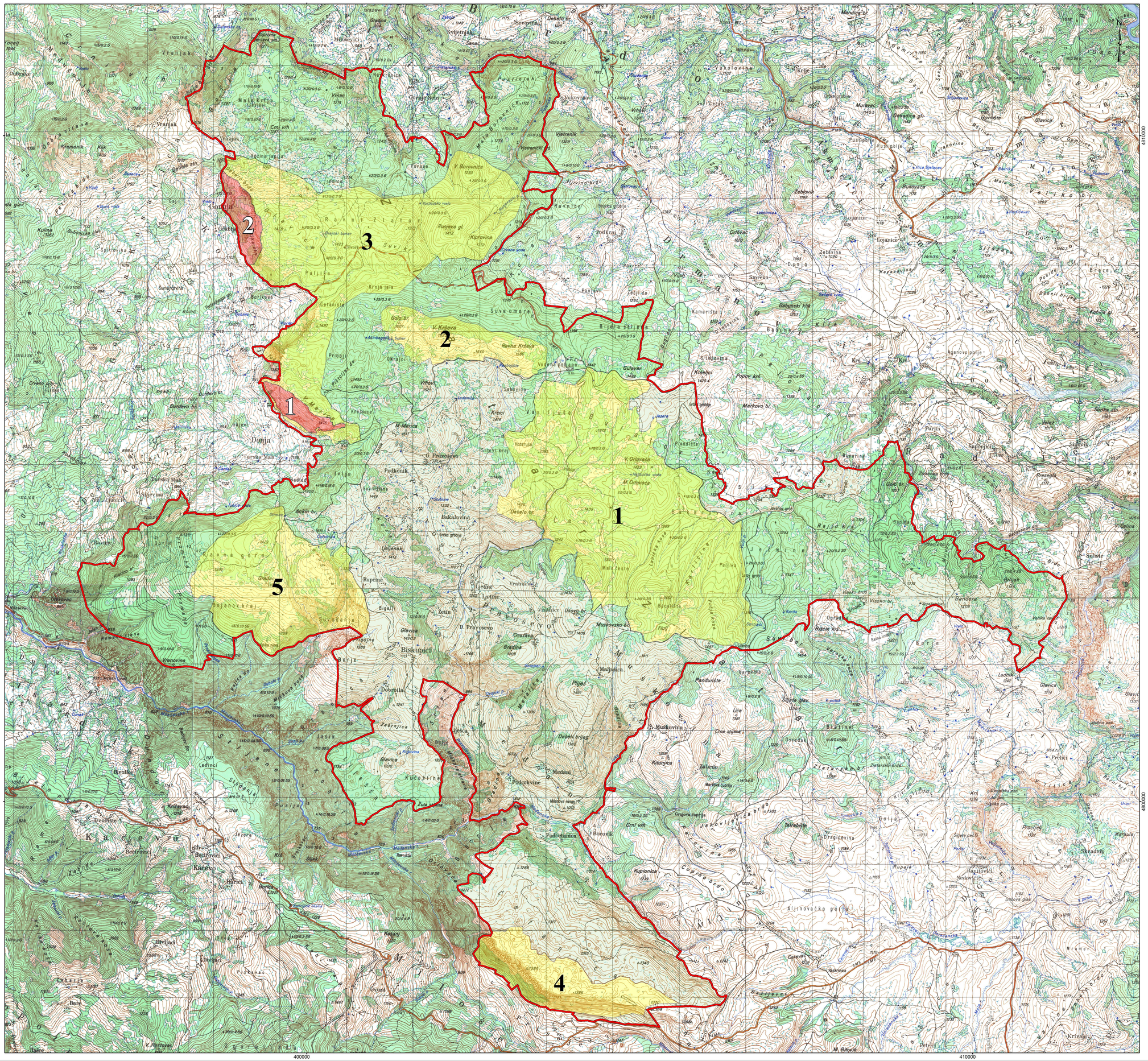

карта 3

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

- карта режима заштите -

1 : 25 000

Легенда

Граница СРП "Златар"

1 Режим заштите I (првог) степена

1. Велика Мерица
2. Велика стена

1 Режим заштите II (другог) степена

1. Ивље-Орловача-Честе
2. Велика Кршева
3. Крња Јела-Руњева глава
4. Четаница
5. Бојанов крај

Режим заштите III (трећег) степена

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ
INSTITUTE FOR NATURE CONSERVATION OF SERBIA

Београд 2024.

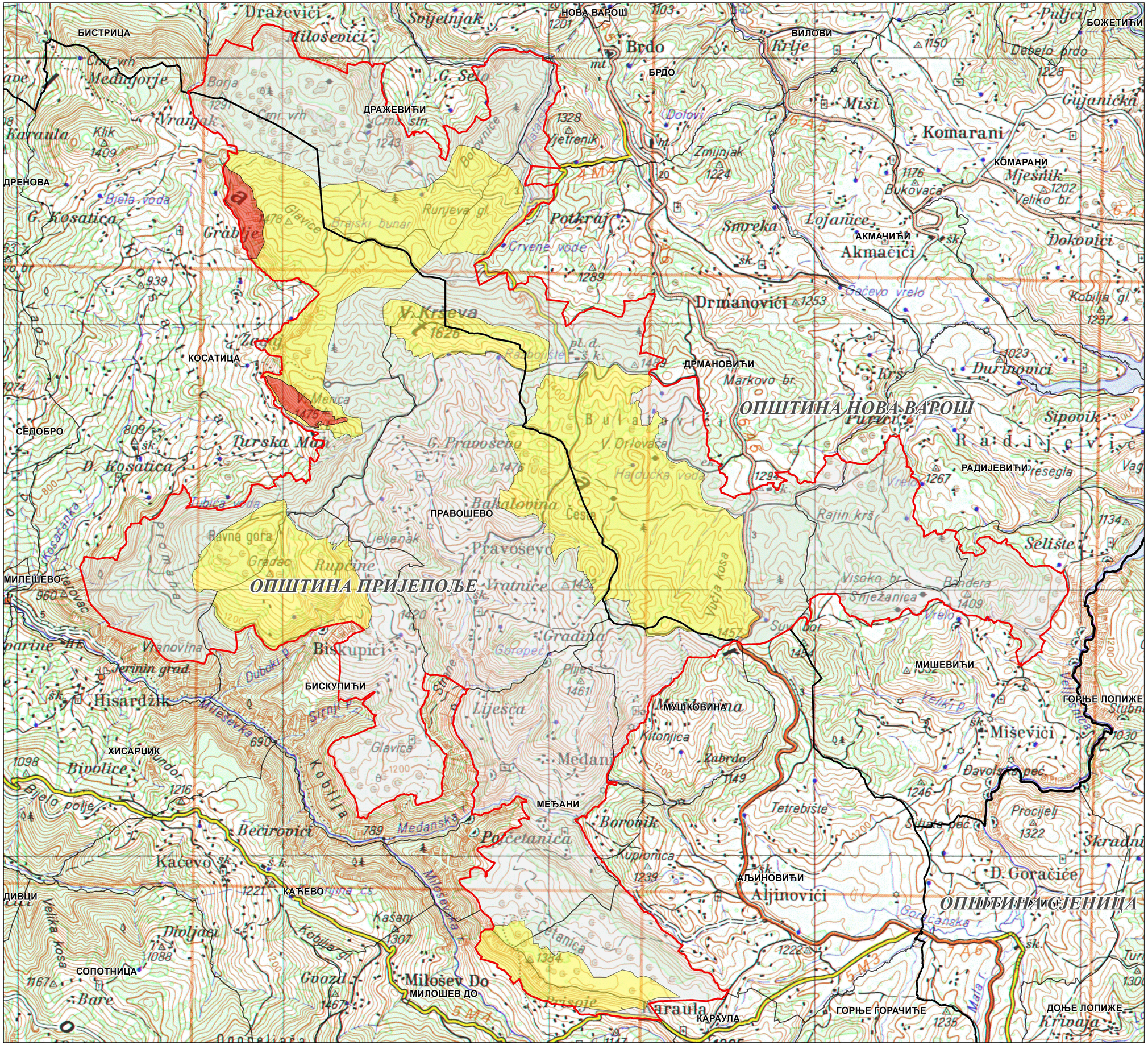

карта 4

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

- административна подела -

1:25 000

Легенда

- Граница СРП „Златар"
- Режим заштите I (првог) степена
- Режим заштите II (другог) степена
- Режим заштите III (трећег) степена
- Општинска граница
- Границе катастарских општина

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ
INSTITUTE FOR NATURE CONSERVATION OF SERBIA

Београд 2024.

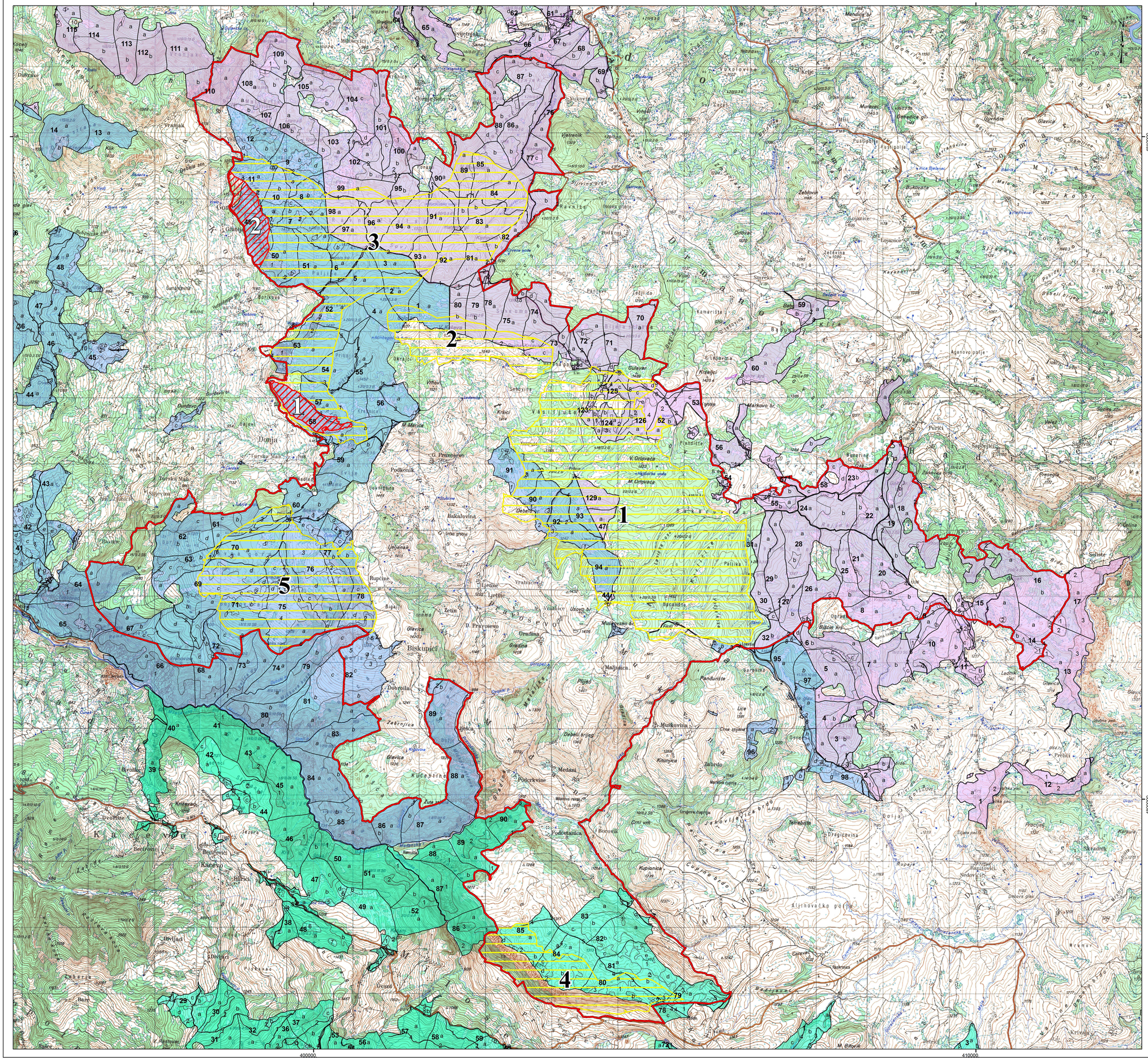

карта 5

СПЕЦИЈАЛНИ РЕЗЕРВАТ ПРИРОДЕ "ЗЛАТАР"

- карта шумских основа -

1 : 25 000

Легенда

Граница СРП "Златар"

1 Режими заштите I (првог) степена

1. Велика Мерица
2. Велика стена

1 Режими заштите II (другог) степена

1. Ивље-Орловача-Честе
2. Велика Кршева
3. Крња Јела-Руњева глава
4. Четаница
5. Бојанов крај

ГЈ Златар I

ГЈ Златар II

ГЈ Јадовник-Дервента

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ ПРИРОДЕ СРБИЈЕ
INSTITUTE FOR NATURE CONSERVATION OF SERBIA
Београд 2024.

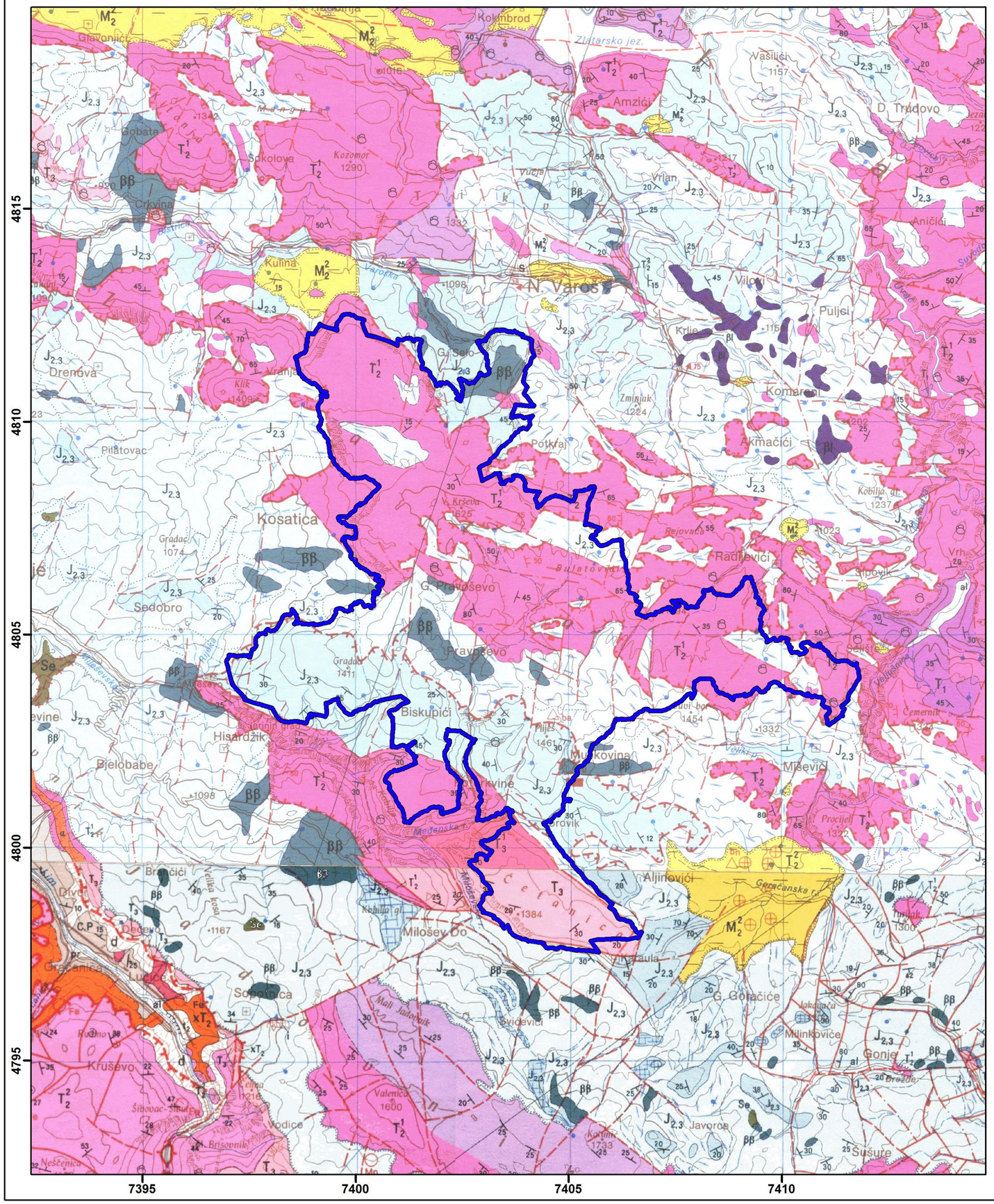
4815
4810
4805
4800
4795
7395
7400
7405
7410
N. Varoš
Kosatica
Pravoševo
Biskupići
Miloševo
Kruševo
Sedobro
Kokinbrod
Amzići
Vrlan
Vilovi
Pulji
Komarani
Akmačići
Radnevići
Potkraj
Aljinovići
Miljkovina
Mišević
Gornje
Susuje
Javorce
Bjelobabe
Hisardžik
Sopotnica
Drenova
Pilatovac
Gradac
Kozomor
Kulina
Crkvina
Sokolova
Gobate
Aničići
D. Trudovo
Vasilići
Krlje
Zmijnjak
Rejovača
Bulatovići
Čemernik
Gerćanska r.
Medanska r.
Velika kosa
Mali Jadovnik
Valenica
Kotlinić
Brisopnik
Šibovac-Stud
Nešćenica
Ruđno
Vodice
Brančići
Divoć
Dedeni
Ljubica
Gračanica
Fe
xT2
Glavonjić
Zlatarsko jez.
Vasilićki
Vučja
Varoška
Klik
Kobilja gl.
Kobilja gl.
Rejovača
Čelinac
Čelinac
Čelinac